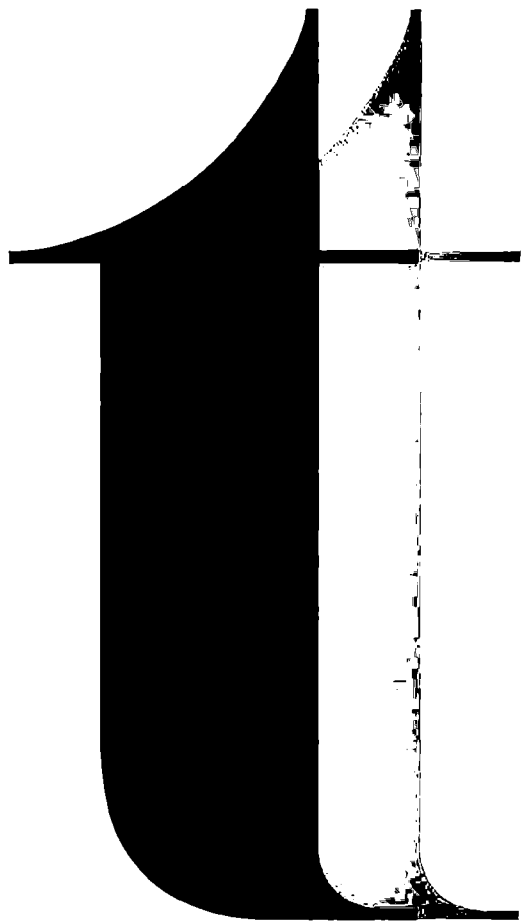

Az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének kiadványa

Tanulmányok

19
ÚJVIDÉK 70

Tanulmányok
■
Studije

AZ ÚJVIDÉKI
EGYETEM
BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI
KARÁNAK

MAGYAR NYELVI
ÉS IRODALMI
TANSZÉKE

(2. füzet)

Újvidék, 1970.

KATEDRA ZA
MAĐARSKI
JEZIK I
KNJIŽEVNOST
FILOZOFSKOG
FAKULTETA
UNIVERZITETA
U NOVOM SADU

(2. sveska)

Novi Sad, 1970.

2714

SZERKESZTETTE:

BORI IMRE,
felelős szerkesztő,
PENAVIN OLGA,
BÁNYAI JÁNOS

MŰSZAKI SZERKESZTŐ:
CSERVENYÁK JÓZSEF

Kiadta az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának
Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszéke a Tartományi
Tudományos Alap támogatásával

Készült az újvidéki Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat
nyomdájában

Újvidék, 1971

TANULMÁNYOK

B O R I I M R E

CSÁTH GÉZA

1.

A modern, az 1880-as évekkel kezdődő, s lényegében az 1912-es esztendővel záruló magyar irodalmi alakulás-szakasz egyik legtehetségesebb és legtragikusabb egyénisége Csáth Géza volt. Nagysága, jelentősége, de művészetének korlátai, kérelhetetlen zuhanásainak szívdermesztő ténye egyaránt a magyar polgárosodás korszakának ellentmondásaiban gyökereszik. Csáth Géza ugyanis a magyar polgári világ hullámhegyén emelkedett magasra, de ugyanezek a polgári jellegű lét- és életvonatkozások sújtották is le: utak és lehetőségek nyíltak meg előtte, de végigjárnia ezeket az utakat és kimeríteni ezeket a lehetőségeket már nem tudta, mert a valóság helyett „álom-ösvényekre”, a lét egy egészen irracionális síkjára kényszerült.

Az élet- és művész-pálya kezdetének látványában van nagyszerű is. A magyar polgári világ Európa-igénye, együtt rezzenése a világ nagy törekvéseivel, a polgárosodás friss eredményei Magyarországon mintha cáfolni látszanának azokat az aggodalmakat, amelyeket a magyar polgári liberalizmus első nagy nemzedéke táplált a polgárosodás korszaka előtt a polgárosodással szemben. A magyar irodalom, a magyar művészetek a patriarchális világkép bomlásából és romlásából kezdték virágjaikat feltáplálni. Ez volt az az időszak, amikor a magyar kisvárosok polgár-házi ugyanúgy szellemi atmoszférával kezdtek telítődni, mint Nyugaton is, és a XIX. századi „udvarház”-attitűd helyett a „polgárház-jelkép” tört a felszínre. Csáth Géza is a szabadkai polgárság gyermeke volt (mint Kosztolányi Dezső is), csakhogy erre a polgárságra már szinte születése pillanatában rátelepedett a társadalmi végzet: a hőskor helyett alkonyának rőt fényei látszanak. Alig tíz esztendő alatt meg kellett élnie ennek a polgárságnak a polgári korszak hosszú történetét, s már csak úgy lehetett korszerű, ha a maga módján ugyanazokat a léthelyzeteket teremtette meg, amelyek Nyugaton a polgárság „alkonyát” jellemezték. Az élet és a nem-élet, a valóság és a valóság eltűnésének a problémája, a teljes élethez való jog tudata és megvalósulásának lehetetlensége szálaiból készülhetet tehát az a tragikus csomó, amely béklyóként ott látszik szinte minden e korban fellépő írón. Lírai világképének mélyén Ady is ezt példázza, s ennek az attitűdnek a hőse egyfelől Cholnoky Viktor, más-

felől Csáth Géza, minthogy éppen ők voltak azok, akik a kornak a teljes emberi élethez való jogát és parancsát érvényesíteni és kiteljesíteni akarták. S mert társadalmilag lehetetlen volt a teljes élése, hát mesterséges utakon indultak el feléje — Baudelaire példáját követve narkotikumokkal, ópiummal. A kor igazi gyermekei így játsszák el a maguk gyarlóbb élet- és művészeti lehetőségeit, s rövid, tündöklő pályaszakasz után gyorsan kiégnek, csak éppen megmutatva magukat.

Nem orvosi, és elsősorban nem orvosi kérdés tehát Csáth Géza morfinizmusa, „betegsége”, mégha tehetsége fényének elborulása a lehető legszorosabban a kábítószer-élvezés kérdéséhez tapad. Nem azért fontos és jelentős Csáth Géza esetében, hogy ópiummal élt, mert ennek ténye egy tragikus élet képét teszi teljessé, hanem azért, mert egy korszak „modern” művészenek tragédiáját példázza, s mi több: hogy Csáth Géza valójában már az oly kritikus pillanata előtt, tehát 1910. április 20-nak a reggeli fél hatja előtt, novelláiban, irodalmi munkásságában olyan világról írt, mintha azt ópiumos eufóriában látta volna, s hogy amikor az ópium-injekcióhoz nyúlt, akkor tulajdonképpen csak életbeli realizációját kezdte meg annak, amit irodalmilag, tehát imaginárius síkokon már élvezett — az életnek és a művészetnek oly sajátos csele áldozataként. Nem élete a kulcsa tehát irodalmi, művészeti tevékenységének, hanem fordítva: irodalma magyarázza életének nagy szakadékát. Ugyanez vonatkozik a művész és az orvos Csáth kérdésére is: novellái inkább magyarázzák érdeklődését a lélekgyógyászat iránt, mint ideggyógyászti szenvedélyei írói világát. Amikor orvos és morfinista, már nem író és nem művész, csak tragikus ember. Művészete megelőzte ezt a korszakát.

2.

A tehetséges, sokoldalú polgárfiú nemcsak gyorsan művésszé érett, hanem lobbanásszerűen ki is égett — vonhatjuk le pályaképe felett tartott szemlénk nyomán a tapasztalatokat. Még gimnazista, s máris művész, s éppenhogy megszerzi az orvosi diplomát, már nem író valójában: 1910 után feltűnően keveset ír, s csak 1913-ban van még egy utolsó lobbanása. Ekkor lépi át az utolsó „határokat” is, hogy mind nagyobb morfium-adagokkal száguldjon tragikus végzete felé. Pedig kezdősebesége, indulásának hőfoka nagyobb, magasabb volt, mint barátaié. Akkor írja novellagyűjteményekbe már felvett első novelláit, amikor Ady az Új versek első darabjait költi, amikor Kosztolányi Dezső és Babits Mihály még szerepükre készülődve próbálgatják az egyes írói „maszkokat”, s még Babits is csak tervezget, többek között „roppant lélektaniségű prózáról” álmodik, de már kész a Lichthof című verse. Csáth Géza ekkor már „kész” alkotó, s mi több: modern művész. „Ügyvéd apám, aki szenvedélyes zenélő, hegedűművészt akart belőlem nevelni — írta 1913-as önéletrajzában. — Valóban gyorsan és jól fejlődtem, de az alkotás vágya megölte bennem a gyakorlatozáshoz szükséges türelmet. Festő akartam lenni. Bizarr színkeveréseimet és elnagyoló vázlatzerű rajzolásimódot azonban rajztanárom kinevette és elégségest adott. Annál nagyobb

volt az elégtélelem, amikor egy szegedi kiállításon Rippl-Rónai pasztelljeiben igazolását láttam mindannak, amit rajzolásról, festésről magamban elgondoltam. Ugyanígy jártam a dalaimmal is. Kezdetől fogva szabad atonális harmonizálást, aszimmetrikus ritmuskombinálásokat alkalmaztam bennök. Apám kijelentette, hogy amit írok, az nem zene, később azonban, amikor Budapesten először hallottam Debussyt, ugyanaz a nagy öröm volt a részem, mint Szegeden, mert bizonyítva láttam, hogy amit a levegőben megéreztem, az csakugyan az új idők művészi kifejezés-módja, amit megsejtettem — az a modern művészet...”

De rendkívül sokoldalú egyéniség is: ír, fest, zenél, természettudományokkal foglalkozik. Tizennégy éves, amikor a Bácskai Hírlap zenekritikáját közli, s nyilván vallomásként olvasható az 1904-es Mesék című írásában a következő mondat: „Mióta ismerem a tudományt, azóta hiszek a művészetben.” Különbözik tehát legtöbb írókortársától, nemcsak a jogászoktól, hanem a tanári pályá választóktól is. Orvos akar lenni, s amikor Pestre érkezik — ez a sokoldalú, típusában valóban a modern polgári embert képviselő fiatalember a legfényesebb pályának nézhet elébe. Még a szabadkai önképzőkör szellemi légkörében él, amikor Bródy Sándor „jót, sőt feltűnőt” vár tőle. Érdeklődéséről vall, amit Az új nemzedék című regény-töredékében ír a Pestre érkező fiatalember könyveiről: „Vegyes kis gyűjtemény volt. Néhány természettudományi könyv, Haeckel: Die Welt ätsel Zehmann. A babona és a varázslat; a Természettudományi Közlöny néhány füzete; a Károli féle magyar biblia, külön az ótestamentum latinul és az új testamentum franciául, egy kis zenei lexikon, egy Thury Zoltán féle novelláskötet és egy másik kedvenc írójának az új regénye; Andresen meséi igen elnyűtt állapotban, Andrejev Leonid novellája, a Köd németül. Azután kották: — Beethoven szonátái, Bach Wolfteperiertes Klavier, vékony Chopin-album, egy Grieg és Schumann-füzet, Csajkovszkitól az Évszakok, három-négy kisebb zongoradarab egy élő magyar komponistától, akit különösen kedvelt, egy saját szerzeményű gondosan leírt dala...”

1903-ban Pán haláláról ír tárcát. „A föld ábrándvilága távozik innen... A naív mesekor, a képzelet költői világa. A művészek boldog hazája...” Döbbenetesen jós-sorok ezek a gimnazista megfogalmazásában, ha élete folyására gondolunk, s okát keressük elbeszélő művészete jellegzetességeinek s végzetes tettének. Már ekkor a polgári attitűd legmélyebb ösztönzéseinek sejtésében dolgozik: atonális zenéje, rajzainak, festményeinek „bizarrságai”, szépprózájának ösztönös fiziológiai érdekűsége az egyik oldalon, s a másikon az Andresen mese-világára való hivatkozás, a lélek mélye és sötét, rejtőzködő arca, az emlékek varázs-kertje, a boldogság elvesztésének a tudata ottmordul az első szépprózai kísérletekben, s bontakozik ki egészen a sorsfordulatot jelentő 1910-es esztendőig. Egy magyar Faust-téma lehetősége lappang ugyanis a Csáth-életműben — azé a művésze, aki az „ördöggel” kötött szövetség révén nem nyert semmit, de mindent elveszített. Csáth Géza tehát megismétli a Cholnoky Viktor nagy felismeréséhez vezető utat, de egy fokkal még magasabb síkon, s teljesebben is: a valóság elvesztésének és megtalálása vágyának a drámájaként, s a művészsors élményeként.

Ezt az oly jellegzetes közérzetet élte és írta meg, 1906-ban pedig egyértelműen meg is fogalmazta Tavaszkok című írásában:

„El kell szenvedni most másodszor is a világrajövetel fájdalmait. Mert a születés előtti öntudatlan, boldog növényi létezés után, ó akkor is nehéz, sírásokkal teljes és keserves volt a lét. De a gyerekkor örömei megvigasztaltak és a képzelet újra mindenhatóvá, azaz elégedetté tett bennünket. A serdülés esztendei azonban elrabolják tőlünk a mi kárpót-lásunkat, vizasztalásunkat. Újra meztelenül pajzs és ruha nélkül állunk künn a sors hidegében. Ime — mondja a kegyetlen természet néma demonstrációja — boldog voltál, megvigasztalódtál, belenyugodtál, hogy élsz. Most azonban mondok valami mást. Az élet másmilyen. Egészen más valami. Nézz körül és figyelj csak: elégedett vagy-e? Nos ugye nem, tehát keress rá módot, igyekezz, hogy újra az lehess. Próbáld meg, talán sikerül . . .”

A novellák, szemmel láthatóan, ezt a „próbát” revelálják, s ezt idézi a morfiument nyúló kéz gesztusa is, a művészet kínálta megoldások elégedetlenségének a tudatában.

3.

Kiindulási pontja a századvégi anekdóta, s a magyar prózának az az immár „oroszos” vonulata, valamint a bácskai Papp Dániel anekdótába rejtett lélektanisége az „eltűnt idő nyomában” nosztalgiával — az a novellairódalom, amely már európai léthelyzetekben tudta láttatni a világot.

Az első Csáth-novellák ugyan anekdóták még, de már nem is azok a szó legszorosabb értelmében, hiszen az olyan novellában, mint amilyen A tor című is, kitetszik, hogy a polgári attitűdű és analitikus hajlamú író a klasszikus anekdóta-novellát nem tudja maradéktalanul vállalni. S nem is vállalhatja, minthogy az anekdóta az ember és a világ egységén inszisztál minden lényeges vonatkozásban (író és tárgya, a művek világa és a valóság, a novella és az olvasó stb.). Az az írói szemléletmód tehát, mely rétegezett világképen alapul, nem a harmóniának, hanem a diszharmóniának az elkötelezettje, hiszen azokat az ember társadalmi helyzetében beállott változásokat érzékeli, amelyeket a novellák anekdótázó írója természetszerűen nem ismer vagy nem kellő mélységben szemlél.

A tor című novellában a történet magja kétségtelenül anekdótikus, többlete azonban az, hogy már a szimbolikus jelentés felé hajlik, s már-már freudista szeánsz is egyúttal. A valóságot a fiatal Csáth a vágy nyelvére akarja fordítani. A novellában ugyanis két esemény van. Egy disznóölés leírása és egy szerelmi jelenet. Az első idézi fel a másodikat, amelyben a cselédlány üli a tort lánysága felett. Az írói előadás a látható tényekre, gesztusokra figyel, a léleknek és vágnak a tere sötétben marad, viszont a romantika-mentes rajz, a tiszta, célratoró vonalvezetés az, amivel ez a korai Csáth-novella magára irányíthatja a figyelmet. De még a jellegzetes anekdótizmust is módosítja ez az írói szán-

dék, mint A kályha címűben látható — már-már expresszionizmust idéző, tehát szimbolizmuson is túllátó módon.

Az anekdótikussal való szakítása korán bekövetkezett, és szinte csak az első novellákat jellemezte. 1905-ben kész már az Apa és fiú című novellája, melyet első anatómia-tanulmányának is minősíthetünk, 1906-ban pedig megírja A béka című novelláját, ezt a módszertani-szemléletbeli novella-esszét. A valóság ezekben az írásokban már egyértelműen a vágy nyelvén szólal meg, Csáth oly jellegzetes novella-interpretációjának közvetítésével. Ezekben az elbeszélésekben az író ugyanis a vágy és a valóság határterületeire hatol, mind a kettő felett szemlét tart, s mind a kettőből kanyarít egy szeletet írás közben, hogy a kettőnek a pólusai a novella-határon belül maradjanak.

A Csáth-írások koordináta-rendszerét kapjuk meg általuk, minthogy a valóság és a vágy köztes területe Csáthnál a csodáé. Ha előbb azt írhattuk le, hogy Csáth a valóságot a vágy nyelvére fordítja, arra is hivatkozhatunk, hogy nála a valóságnak éppen ezért rendszerint álomjellege van. További megszorításként pedig azt konstatálhatjuk, hogy a valóság delíriumos álomképként jelenik meg — Csáth íróságának egyik legjellemzőbb „cseleként”. Az Anyagyilkosságban olvashatjuk:

„... Witman fia a bagolyra gondolt, és átvillant az eszében az, hogy mindaz, ami az életben szép, nagyszerű és izgalmas, miért rettenetes, megmagyarázhatatlan és véres egyszersmind? ...”

Ez a „csel” ugyanis nem kevesebbet, mint azt hirdeti, hogy Csáthnál a valóság álomszerű, az álmok, a vágyak pedig a valóság szerepét játsszák, ösztönösen a korszak nagy lét-dilemmáinak tükreiként, hiszen a látszat és valóság, a vágy és megvalósulásának lehetőségei századunk első évtizedében már éles dilemmaként vetődtek fel, és a nem-lét élményében összegeződtek. Már csoda-motívuma legegyszerűbb változataiban is ezt fedezhetjük fel, ahonnan a szecesszió indázó „kaleidoszkópjának” képei felé vitt az útja. A „varázsló kertje” képzet ugyanis már 1907-ben végeredményben lezárta Csáth képzeletének egyik ösvényét. A magyar szecesszió egyik legszebb képe készült itt el:

„... Az utolsó ház előtt állapodtunk meg. Azaz — tulajdonképpen ház nem is látszott, csak kerítés. Festetlen, magas fakerítés; olyan sűrű, hogy a kezet rajta bedugni nem lehetett, és egészen közel kellett hajolni, hogy az ember megláthassa, mi van mögötte.

Kábitó virágillat csapott meg. A kerítés megett kert volt; nem nagyobb, mint egy kis szoba. A talaja körülbelül a derekunk magasságáig fel volt töltve. És az egész kert tele virággal.

Sajátos növényvilág tenyészett itt. Hosszú szárú, kürt alakú virágok, amelynek szirmai mintha fekete bársonyból volnának. A sarokban liliombokor, óriás kelyhű fehér liliomokkal megrakódva. Mindenütt elszórva alacsony, vékony szárú fehér virágok, amelyeknek egy szirma, csak egy szirma, gyenge piros színű volt. Úgy tetszett, hogy ezek bocsájtják azt az ismeretlen, édes illatot, amelyet szagolva az ember azt hiszi, elakad a lélegzete. A kert közepén egy csomó bíborpiros, kövér virág terpeszkedett. Húsos, selymes fényű szirmaik hosszan lógtak le egészen a magasra nőtt haragoszöld színű fűbe. Mint egy kaleidoszkóp, úgy hatott ez

a kis csodakert. Közvetlen előttem a nőszírom lila virágai nyíltak. Százféle virágillat tevődött össze a bódító szagában, s a szivárvány minden színét megtalálhattad a virágok színében . . .”

(A varázsló kertje)

A Tavaszokban megfogalmazott élményének a végső pontja tehát A varázsló kertje, s mintegy művészi leszámolás is azokkal az elvárásokkal, amelyek a csodának a gyermekkori boldogsággal összekapcsolt képzetéhez fűzték. Az élettel szemben táplált elégedetlenségei új utakat kerestek tehát, s ezeket a legegységelműbben a novellák csoda-mechanizmusának módosulásaiban szemlélhetjük.

4.

A varázsló kertjének „kiábrándulás-motívumát” a meghalás változatainak lelki-fiziológiai rajzai követik. „Látó” halottak szerepelnek ezután novelláiban, ismétcsak a csoda oly jellegzetes variánsaiként. Itt már minden a lehető legélesebb megvilágításban van adva, Csáth szemlélete folt nélküli, homály-mentes tiszta tükrében és erős reflektor-fényben jelenik meg. A homály az életben, a rejtelem az emberben lakik, hirdetik a novellák. Ezt mutatják meg s ezt állítják elő a Csáth-novellák jellegzetes konstans elemeikkel, melyek közül a gyermekkor világa, az álomyszerű valóság a maga kegyetlen és vesztes jellegével, a csoda mechanizmusa, közben a gondos, árnyéktalan megvilágítás, a tárgyára figyelő szenvtelenség emelhető ki.

Legkiemelkedőbb példája Csáth e törekvéseinek A Vörös Eszti című novellája, benné a fentebb említett mozzanatok a véletlen gyors és megmagyarázhatatlan szeszélyének munkájával találkoznak, s így az írói sorslátás jellegét is előtérbe helyezve az írói figyelem iránya kap végleges és végletes meghatározottságot. Kulcs-novella tehát A Vörös Eszti: Csáth alkotói problémáinak a novellája is, hiszen itt tesz vallomást művészi törekvéseiről, s itt vall a csodának a megváltozott, az előző periódusához viszonyítva módosult jellegéről is. A naturalizmust tagadó író munkája ez a novella, minthogy a modern író valóságigényét kielégíteni nem tudja, egyszerűen azért, mert nem az írói „hőzálláshoz” vagy törekvésekhez fűzött várakozások nőttek meg, hanem mert a valóság kezdetű bújócskát játszani. A valóság eltűnt, s helyét a látszatok foglalták el, következőképpen a „tökéletesen és részletesen megfigyelt élet” eszménye is problematikussá vált, hogy az Andersen neve jelölte „mese” és „csoda” váljék ismét kívánatossá:

„... Ekkor egy időre — csak rövid időre — elhanyagoltam Andersen bácsi könyvét. A naturalista írók művészete iránt érdeklődtem, s azt képzeltem, hogy Andersen bácsi mint művész, alaposan elbűnhat mellettük, akik tökéletesen és részletesen figyelik meg az életet. Nem tudtam még, hogy a bölcsesség nem az őszinteségben van, és nem is a hazugságban, hanem másutt, a kettőn kívül.

Persze, ezt már csak jóval később sikerült megállapítanom. Akkor, amikor már Budapesten éltem, és az orvosegyetemen a bonctant, a szövettant és a többi tudományokat kezdtem tanulni. És ekkor visszatértem Andersen bácsihoz is. Azt lehetne hinni, hogy eközben nagy dolgok estek. Pedig semmi sem történt; a világ csendesesen változtatott helyet a gondolkozásomban. Talán nem is volt így jó...”

(A Vörös Eszti)

A művészi tapasztalatok ars poeticaszerű megfogalmazása ez a novella, méghozzá úgy, hogy egyfelől novella-írásának intim történetét örökíti meg, másfelől pedig hogy mintegy példáját adja a csoda művészi szükségességének és hatékonyságának, mit a novella második része példáz, Csáth művészetének majdnem minden vonását felmutatva.

A csoda itt, ezen a ponton, már lázas képpé alakul át, s mintegy azt a világlátomást revelálja, amelynek Franz Kafka a nevének nevezője. Az Anyagyilkosság című novellája készült a felismerések e síkján: az élet körtana van a szemlélet központjában, a csoda már nemcsak a novella-technika eleme, mellyel meg lehet idézni az ember és világ eltűnt és elrejtett lényegét, hanem olyan realitás, amely a valóság teljes lendületében és borzalmas munkájában tüntet. A véletlenbe felszívódott csoda tanúvallomása alapján ugyanis észre kell vennünk, hogy Csáth már nem a világ megidézésén munkálkodik, hanem a megszerzettnek, a tudomásulvettnek és felismertnek az ábrázolásán. A „rejtett valóság” itt már létezik, *van*, s mi addig hőseinek a tudata alatt lappangva hatott, most a felszínre tört és érvényt akar szerezni magának.

Nem véletlen, hogy A Vörös Eszttel kezdett, majd az Anyagyilkossággal folytatott íránya mellett az 1900-as évek második felében figyelme a tárgyias típusú novellák felé is fordult. 1907-ben írta az első ilyen típusú novelláját, az Ismeretlen ház-at, majd a Fekete csend című novellán át a tárgyias szemléletű A Kálvintéren és az Egy vidéki gimnazista naplójából című elbeszélésekig vitte el ezeket a törekvéseket. Csáth lappangó objektív törekvései mutatkoznak meg az ilyen írásokban. Valóság-részletek és dokumentáló szándékok jutnak bennük mind nagyobb szerephez, elannyira, hogy még mondatainak formáját és jelentéstartalmát is megszabják. A leírásnak, a mesélésnek, az „elbeszélésnek” a szellemét akarja Csáth mintegy kiűzni a novellákból, a valóság spontán megnyilatkozásának készítve elő a terepet. Csáth Géza ugyanis szemmel láthatóan a valóság költői értékét kezdte kutatni — túl immár mindenfajta naturalizmuson a „natura” igényének a megvalósítása felé vezető útján.

Művészetének végső pontján lombosodtak ki ilyen törekvései, hiszen elsősorban az 1910-ben írott novellái sorolhatók ebbe a típusba, melynek fő ismérvei közé tartozik a töredék-jelleg és az adatszerűség is. A modern magyar próza egyik legjelentősebb elöretörési szándéka üzent tehát Csáth Géza munkásságának gyors, szinte filmszerű változásaiban.

5.

Csáth Gézának az új novella-területeket meghódító szándékai 1910-ben megvalósulásuknak mintegy a kezdetén már az író életének zátonyain akadtak fenn: 1910 után ugyanis Csáth művészetének lassú elsorvadása, sajátos „visszafejlődése” figyelhető meg: világképének külső egységét is repedések futják be, a novella-képek elszürkülnek és érdektelenné válnak. Az 1912-ben keletkezett Schmith mézeskalácsos című novellája látványosan még művészetének a teljében született, valójában az írói gondolat itt már nem kapott alakot, s mellékes mozzanattá vált, írói megjegyzéssé, reflexióvá csupán, mert a mézeskalácsos feleségéről, Éváról, csak megállapítja, hogy „fekete szemű, piros arcú, forró lány volt, mint a vérbeli narancs, aki hevesen és erőszakosan vágyik a teljes, tökéletes boldogság egy pillanatára”, de művészetté transzformálni, a novella tengelyébe állítani ezt a vágyat már nem tudja. A novellában már nem erről van szó, egyszerű anekdóta készült, jól megírt történet pusztán. Csökken a novellák hőfoka is, bár van még egy-két művészi villanata is (pl. a Katonai behívó vagy a Kis Emma című novellája): legtöbb novellája már csupán csak érdekes, éppen ezért kap helyet az eddig csak lappangó szadista-mazochista tendencia is, mely azelőtt a bizarrban lepette magát. Csáth írásaiban ugyanis már nem a világról van szó az 1910-es években, hanem az íróról, mint emberről. A világ „körtana” helyett egy beteg lélek reflexeivel nézünk szembe: világa felett az emberi lélek torzulása trónol és a gyilkos mániája kínálja a maga tragikus megoldásait.

„Színes” gyerekkori emlékek (A bajnok, Palicsnay) és anekdóták szólalnak meg a ki-kihagyó írói kedv kényszeréből, de erőteljes és ihletett ambíciók nélkül. Ezt példázzák dráma-kísérletei is: A Janika című két felvonásos színműve például egy lélektani helyzet anekdótikus kifejtése, a Hamvazószerda című egyfelvonásos bábjátékában a „bábú”-sors kérdése sikadd el, a Horváthék címűben az elképzelés és a megvalósítás között támadt űrbe zuhan, a Zách Klárában, mely egyfelvonásos melodráma, a Bánk bár Melindájára emlékeztető hősnőt nem tudja végzetébe bukva tragikai magasba emelni.

Agóniájának látható, irodalmi emlékei ezek az írások, s valójában már túl vannak a művészek határain is. Mint ahogy írójuk is túllépte a realitások körét: már nem „írta”, hanem „élte” sorsát. Csáth Géza művészete ugyanis ekkor már életrajzi kérdés csupán, legfeljebb levelei, naplói lapjain tükröződő vonatkozásainak emberi dokumentumaiként tarthatjuk számon.

A közhiedelmektől eltérően arra kell utalnunk, hogy Csáth Géza egyetemi hallgatóként alkotta meg remekműveit. A modern magyar próza egyetlen erőteljes „villanata” volt: bevilágította a magyar próza tájait, de tartósan befolyásolni nem tudta művészetével.

MEGJEGYZÉS

Csáth Géza írásművészetének problémáját felvázolni, egy lehetséges szemléletét körvonalazni e tanulmány közvetlen célja. Éppen ezért eltekint a Csáth-irodalomra való hivatkozásoktól is, bár ezt az irodalmat szemmel tartotta, nem egyszer polemizálva is az egyes álláspontokkal. Kosztolányi Dezső, Illés Endre, Bóka László, Diószegi András és Dér Zoltán publikációi ugyanis a Csáth-kérdést revelálják, összerosva a határokat ember és író, író és műve között.

REZIME

Géza Csáth (Čat) je jedan od najznačajnijih predstavnika moderne mađarske proze, koji je u svom delu razvio mađarsku secesionističku prozu, a zatim je učinio i odlučujuće korake u prevazilaženju ovoga stila. Međutim, njegovo književnoistorijsko mesto i osobita vrednost njegove proze još uvek nisu na odgovarajući način ispitana. Studija čini pokušaj za razumevanje njegove umetništva pisanja i zacrtava razvojni luk Csáthove proze. Odvaja čoveka od njegovoga dela sa naročitim osvrtom na Csáthovu umetnost i njegov morfinizam.

BÁNYAI JÁNOS

HASONLATTÍPUSOK PILINSZKY JÁNOS KÜLTÉSZETÉBEN

1.

Pilinszky János verseinek *lényegi paradoxona* egyfajta nem-irodalmisság; ő elsősorban nem irodalmi költő. Ha a költészetet J. C. Ransommal együtt a nyelv egy fajtájának tartjuk, akkor kétségtelenül ennek a lényegi paradoxonnak a nyelvi vonatkozásait kell mindennek előtt megfigyelnünk. Mert bizonyos, hogy az „irodalmi költő” és a „nem irodalmi költő” költészete is egyaránt a „nyelvnek egy fajtája”.

Pilinszky János költői nyelvéről így nyilatkozik: „Ha megkérdeznék, mi is az én költői nyelvem, igazság szerint azt kellene válaszolnom, valamiféle nyelvnélküliség, valamiféle nyelvi szegénység.”¹ Ez a nemcsak megvallott, de programként is érvényesített „nyelvnélküliség”, „nyelvi szegénység” egyik alapvető meghatározója költészete nem-irodalmi jellegének. Így a nyelvi szegénység nemcsak büszkesége és ereje költészetének, hanem „ideológiája” is.

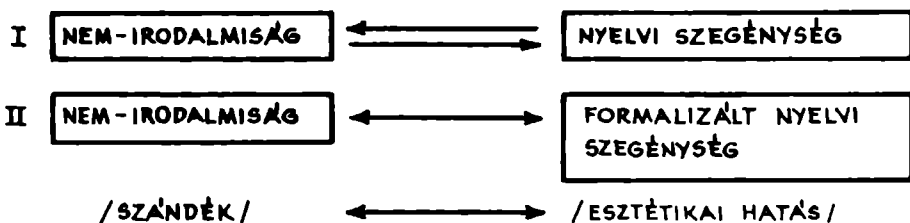
Ennek a nyelvi szegénységnek a jelei a többszörösen és majdnem változatlanul visszatérő motívumok, metaforák, hasonlatok, nyelvtani szerkezetek. Aránylag kisszámú költői képpel dolgozik; költészete egy szűk résbe szorul be, nem burjánzik, nem lombosodik, nem csapong. Megáll és megnyugszik a megtalált jelzőnél, főnévnel, igenévnél, mindig ugyanarra a szóképre tér vissza — példázva az *engagement immobile*-t, a *passzív teremtést*. Költészete így a transzcendens mozdulatlanúság megfogalmazása lesz; ezért alapvető metaforája a *senki földje, a kihült világ, a között, az az állapot amit sem a kint, sem a bent állapota nem határozhat meg, mert „Nincs ajtó, amit megnyithatunk. / Nincs retesz, ami kirekesszen.”* (*Kis éjizene*) Ebben a transzcendens „között-situációban” minden irodalmiasság, minden erős poetizáltság, vagy retorizáltság furcsán hangzana, olyannyira, hogy egész költői világképét is lerombolhatná. A „kapott” nyelvi szegénység, a nyelvnélküliség tehát közvetlenül határozza meg a költő világlátását, költői világképét.

Csakhogy éppen itt merül fel versei *lényegi paradoxonának* a kérdése. A szándékolt nem-irodalmisság és a nyelvi szegénység, a nyelvnélküliség, láthattuk, feltételezik egymást. Viszont a nyelvi szegénység, a nyelvnélküliség is „valamiféle” költői nyelv. Tehát ez is formalizált,

¹ *Élet és Irodalom*, 1969. október 11. 41. szám, 12. old.

úgymond „mesterkelt”. Ez a formalizáltság pedig alapvető feltétele a költészetnek, a költőiségnek, vagyis pontosan ez teszi a költészetet a nyelv egy *különös* fajtájává. „... a nyelv nagyon bonyolult és sok benne a következetlenség, azonkívül sok benne az átmeneti kategória, és sok az egyedi, individuális alakzat”,² — mondja Károly Sándor a *nyelvről* és mindez hatványozottan érvényes a *költői* nyelvre, mert az lehetőleg még bonyolultabb, még több benne a következetlenség és lényege bizonyosan a rendkívül sok „egyedi, individuális alakzat”, azzal a különbséggel, hogy amíg mindez a *nyelv* esetében esetleges, viszonylagos, véletlenszerű, addig a *költői* nyelv esetében törvényszerű, formalizált, szabályos, mert amíg a nyelv információt közöl, információt visz át, addig a költői nyelv világot és információt teremt és mindenek előtt esztétikai hatást vált ki. A költői nyelvnek tehát nem az információ közlése, hanem az esztétikai hatás kiváltása a célja. Pilinszky verseinek *lényegi paradoxona* tehát a szándékolt nem irodalmiasság és az esztétikai hatást kiváltó, formalizált nyelvi szegénység, nyelvnélküliség látszólagos ellentmondásában figyelhető meg.

Ezt a Pilinszky egész költészetére jellemző *kettősséget* szemléletesen így lehet ábrázolni:

Figyeljük meg hogyan határozza meg ez a modell Pilinszky verseinek funkcionálását. Példának a *Négysoros*, melyet Petőfi S. János is elemzett:³

*Alvó szegek a jéghideg homokban.
Plakátmagányban ázó éjjelek.
Égve hagytad a folyosón a villanyt.
Ma onják véreimet.*

Az első síkon (I): négy egymástól elzárkózó információ közlése, melyet a teljesen köznyelvi közléstől az első és a második sor megszemélyesítése (alvó szegek, ázó éjjelek) különít el, míg a harmadik és a negyedik sor, de különösen a harmadik, tiszta köznyelvi közlés. Irodalmivá a négy sort esetleg a két megszemélyesítés tehetné, de ezeknek a szerkezete is teljesen megegyezik a köznyelvi megszemélyesítésekkel: elülő szél, elhaló hang stb. Szándékosan nem irodalmiak tehát a vers közlés-

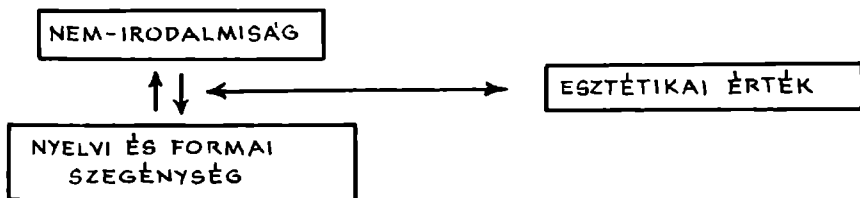
² Károly Sándor: *Általános és magyar jelentéstan*, Budapest, 1970. 31. old.

³ Petőfi S. János: *Műelemzés — strukturalizmus — nyelvi struktúra*, in: *Kritika*, 1968. 1. szám.

egységei. Nyelvi felépítésük pedig láthatóan szegény. Szintaktikai struktúrájuk leegyszerűsített, köznyelvi. A második sikon (II) azonban a szándék és a hatás látszólag ellentmondásos. Mert ez a négy közlésegség egymáshoz való viszonyában formalizálódik. Látszólag teljesen független sorok: az első két közlésegséget az azonos szerkezetű megszemélyesítés fúzi lazán össze, a harmadik és negyedik közlésegséget pedig a személyragok. Ezek a kapcsolatok annyira lazák, hogy el is lehet tekinteni tőlük. Éppen ez a laza összefüggés, vagyis a közlésegségek közötti nagy szemantikai távolság feltételezi a nyelv formalizáltságát. Feltételezi továbbá a négy közlésegség egyszerű, köznapis szintaktikai struktúrája. Tehát a vers esztétikai hatását a jelentéssíkok közötti nagy távolság, a sorok magányossága váltja ki. A *Négysoros* szövege tehát a szándékolt nem-irodalmisság ellenére is irodalmivá, esztétikaivá minősül. Ha nem kerülne sor erre a nehezen látható átminősülésre költői szövegnek tekinthetnénk-e egyáltalán a *Négysoros*?

Éppen ennek a paradoxonnak a perspektívájából látható be Pilinszky János egész költészete. A szándékolt nem-irodalmisságot és a versek tudatos formai szegénységét bizonyítják Pilinszky verseinek mindig leegyszerűsített rímei, állandó és megkövült jelképei s metaforái, verseinek szegényes nyelvi anyaga, a stilisztikai eszközök egyszerűsége... És mindezzel szemben az a mély, korszerű esztétikai hatás, amit ezek a versek váltanak ki.

Költészetének lényegi paradoxona, egy harmadik tag: az esztétikai érték figyelembevételével így írható le:

2.

Hogy ennek a lényegi paradoxonnak a működését közelebbről is megfigyelhessük és hogy tájékozódni tudjunk Pilinszky János költészetének művészi szférájában el kell időznünk versei formalizáltságának kérdésével. A nyelvi szegénységet, mint költészetének (költői) nyelvi minőségét a formalizáltság foka és milyensége határozza meg.

Költészetének egyik legsűrűbben visszatérő *stiláris eszköze* a *hasonlat*. Itt is a nem-irodalmisságnak egy sajátos változatával állunk szemben. A modern költészet ritkán alkalmazza a hasonlatot, nyilván aránylag merev grammatikai szerkezete és látszólag szűk hatásköre miatt. Mert a modern költészet egymástól egészen távolra eső fogalmakat, neveket, dolgokat kapcsol össze, távoli jelzőket használ, az ellentmondó

szemantikai sikokat tudatosan építi egymás mellé... Minderre a hasonlat, mint az egyik legrégebb stiláris eszköz aligha lehet alkalmas. Pilinszky János, hogy versének nem-irodalmi jellegét minél jobban kiemelhesse, rendkívüli sűrűséggel alkalmazza éppen a hasonlatot. Egész verset épít hasonlatra, jónéhány versének szerkezetét a hasonlatok láncszerű kapcsolódása határozza meg és ezek a hasonlatok szinte kivétel nélkül a legmerevebb nyelvi szerkezeten épülnek ki. Csakhogy a hasonlat az ő költészetében átminősül.

Figyeljük meg egyrészt a hasonlatok kapcsolódásának láncszerű szerkezetét és másrészt a hasonlatok átminősülésének jellegét a *Kihült világ* című versében:

*E világ nem az én világom,
csupán a testem kényszere,
hogy egyre beljebb, mint a féreg
furakodom beleibe.*

*Így táplálkozom a halállal,
és így lakik jól ő velem;
az életem rég nem enyém már,
vadhúsként nő a szívemen.*

*Minden teremtett elevenből
kijózanodva a szemét
így ütközik ki, leplezetlen
föladva hiú szegyenét.*

*A mindörökre ismeretlen
végül is így lesz otthonos.
Mint hervadás az őszi lombot,
a pusztulás bebalzsamoz.*

*Kihült világ ez, senki földje!
S mint tetejébe hajított
ócskavasak, holtan merednek
reményeink, a csillagok.*

Három kötőszóval (mint), négy rámutatószóval (így) és egy ragos határozóval (-ként) szerkesztett hasonlat egyetlen versben. A hasonlatnak ez a sűrűsége szinte monotonná teszi a verset. Csakhogy, ha közelebbről figyeljük meg ezeket a hasonlatokat ez a látszat eltűnik.

Az első szakasz kötőszavas, köznyelvi hasonlatát, a második, harmadik és negyedik szakasz első két sora (a rámutatószavas és ragos hasonlatok lánc) mint szituációt, az én helyzetét a pusztulásban, a kihült világban, a senki földjén fejti ki. A negyedik szakasz második két sorának a köznyelvitől csak részben eltérő hasonlata határozza meg ezt a szituációt. Az ötödik szakasz kötőszavas hasonlata pedig: az ócskavasak és a remények, csillagok párhuzama, általánossá teszi ezt a helyzetet. Ezt az álta-

lánosítást részben a *reményeink* birtokos többese határozza meg, de ettől jóval lényegesebben az a nagy feszültség-érték, amit az egymástól igen nagy távolságra eső, más szemantikai sikot mutató hasonló és hasonlított egymáshoz kapcsolása vált ki.

Így az egész vers négy közlésegségből épül fel: az első szakasz a *megnevezéssel*, a rámutatószavas hasonlatok a *leírással*, az átmeneti hasonlat a *meghatározással* és a negyedik közlésegség komplex, produktív hasonlata az *általánosítással* teszi láthatóvá a vers szerkezetét; a hasonlatok láncszerűen kapcsolódnak és emelkedési tendenciát mutatnak.

És éppen ez az emelkedési tendencia figyelmeztet a hasonlatok átminősülésére: az ahogyan a vers a köznyelvi hasonlattól eljut a verszáró produktív, szokatlan, nagyfeszültségű hasonlatig. Az első szakasz merev, köznyelvi hasonlata lassan a kifejtő, rámutatószavas hasonlatok során át jut el a harmadik közlésegség átmeneti hasonlatához, hogy végül az utolsó szakaszban már egy egészen szokatlan hasonlat tegyen pontot a vers végére, egy olyan hasonlat, amelyben a hasonlított és a hasonló rendkívül lazán, csak a hasonlat grammatikai szerkezete, a hasonlítottak szó-faja révén kapcsolódik.

A választott és ideologizált nyelvi- s formai szegénység a nem-irodalmiság tendenciájával karöltve, paradox módon, egy szokatlan és szokatlanul erős esztétikai hatás kiváltására alkalmas. Pilinszky költészetének struktúra-modellje ezzel a példával nyilván bizonyítást nyert.

A példa azonban ezen túl is arra figyelmeztet, hogy Pilinszky János költészetében a hasonlatnak, nemcsak aránylag nagy sűrűség-száma miatt, hanem rendkívüli fontos funkciója miatt is (a hasonlatok válaszolnak itt arra a kérdésre is, hogy hogyan funkcionál Pilinszky verse) amit a vers szerkezetében s esztétikai hatáskörének kijelölésében betölt, sajátos jellege van, olyan jellege amely lényegesen eltér a stilisztikák kínálta hasonlat-meghatározásoktól.

Ez a dolgozat ennek az eltérésnek két vonatkozását emeli ki: 1) a hasonlított és a hasonló nagy távolságát, különbségét és 2) a hasonlatot mint komplex szóegyüttest, melynek vajmi kevés köze van a megszokott hasonlathoz.

Voltaképpen az eltérésnek ez a két vonatkozása figyelmeztet Pilinszky János költészetének két alapvető hasonlattípusára is, egyrészt a *produktív*, másrészt pedig az *átalakuló* hasonlat típusára. Az előző a hasonló és a hasonlított viszonyát, összefüggését, az utóbbi a hasonlat jelentésének a kérdését élezi ki.

3.

A hasonlat jóval gyakoribb költői, stílári eszköz mint amekkora a szakirodalma. Ha szem előtt tartjuk, hogy a hasonlat a *szóképek* sorába tartozó stílári eszköz,⁴ s ha tudjuk, hogy a szóképeknek sincs — különösképpen a modern költészetre való tekintettel —, megnyugtatóan

⁴ A magyar stilisztika útja, Budapest, 1961. 443. old.

bőséges és alapos poétikai és lingvisztikai irodalma, akkor nyilván érthetővé válik ez a „lemaradás”, bár magyarázatot nehéz rá találni, hiszen a szóképek, és így a hasonlat, elvi kérdéseinek alapvető megoldása nélkül kérdéssé válhat a nyelvi műalkotás megközelítésének lehetősége és szinte elképzelhetlenné egy korszerű stilisztikai rendszer. A kérdés megoldatlanságára figyelmeztet Tamás Attila gondolatébresztő tanulmánya⁵ is, melyben a Hankiss Elemér kutatásai során aktualizált „komplex kép”⁶ problémáit is felveti és végül azt állapítja meg, hogy „föltételezhetően hasznos lenne a „kép” elnevezésének helyébe... a „szókapcsolat”-ot tenni.”⁷

Kétségtelen, hogy a mind intenzívebben „nyelv-központúvá” váló költészet-kutatás iránya szavatolja Tamás Attila nézetének helyességét, másrészt az a törekvés is, hogy a költészet kritikája mint „metanyelv”⁸ értelmezéseiben és értékeléseiben is mind egzaktabb és mind pontosabb legyen. Ezért, nyilván nemcsak a szóképek és a hozzájuk csatlakozó hasonlat aránylag gyér irodalma eredményezte az elvi bizonytalanságot, hanem mindenek előtt az az összetett és bonyolult feladatkör, amelyet a költészet kritikai vizsgálatának újabb törekvései és maga a költészet vont meg. A kiutat ebből a helyzetből a fogalmak újrafogalmazása, a törvényszerűnek hitt tételek megkérdőjelezése mutathatja meg. Csakhogy, mielőtt ezen az úton elindulhatnánk, kísérletet kell tenni a stilisztikai fogalmaknak, a stilisztikai eszközöknek a modern költészet kontextusában való megvizsgálására. A modern költészet körében elsősorban azért, mert az itt nyert ismeretek meghatározzák a múlt költészetét is, esetleg olyan vonásaira figyelmeztethetnek, amelyek mindeddig rejtőzködtek.

A magyar stilisztika útja a hasonlatot így definiálja: „két különböző, de egymással bizonyos pontban érintkező fogalom egymás mellé állítása abból a célból, hogy az egyiket a vele párhuzamba állított másikkal, illetve a kiemelt közös vonással szemléltessük, elképzeltessük, nyomatékossá tegyük, vagy hogy — az asszociációk révén — bizonyos hangulatot ébresszünk a hasonlított fogalmával kapcsolatban.”⁹ A stilisztika a hasonlat két tagjáról beszél: a hasonlítottól és a hasonlóról. J. Soltész Katalin Babits hasonlatairól és metaforáiról szóló dolgozatában azonban három tagot említ: „A hasonlat három tagból épül fel: a kifejezendő tárgyat, a hasonlítottat az asszociáció útján felmerült képpel, a hasonlóval a mindkettőben meglevő közös vonás, tulajdonság vagy cselekvés, a tertium comparationis alapján kapcsoljuk egybe.”¹⁰ Lényeges eltérés a két meghatározás között valójában nincs. A stilisztika két tagot emel ki, amikor a hasonlat szerkezetéről beszél, de hangsúlyozza, hogy a két párhuzamba állított fogalom, a hasonlított és a hasonló „kiemelt közös vonással” rendelkezik, ami voltaképpen azonos a J. Soltész Katalinnál felmerült harmadik taggal, a tertium comparationisszal.

⁵ Tamás Attila: *A „kép” problematikája a költői műalkotásban*, in: *Irodalomtörténeti Dolgozatok*, Szeged, 1969. 83–90. old.

⁶ Hankiss Elemér: *A népdaltól az abszurd drámáig*, Budapest, 1969.

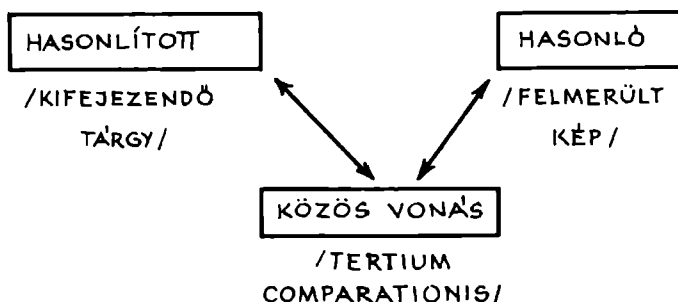
⁷ 5/89. old.

⁸ Roland Barthes: *Critique et Vérité*, Seuil, Paris, 1966. 34. old.

⁹ 4/443. old.

¹⁰ J. Soltész Katalin: *A hasonlat és a metafora nyelvi kifejezőmódjai Babits Mihály fiatalkori verseiben*, in: *Magyar Nyelvőr*, 1959. 2. szám, 180. old.

A következő ábrán lehet ezeket az összefüggéseket szemléltetni:

Az ábra határozottan szemlélteti, hogy a hasonlat feltétele a két alapvető tag, a hasonlított és a hasonló, közötti *közös vonás*, az hogy a kettő bizonyos pontban érintkezik. Számunkra ebben az esetben a hasonlatnak ez a vonása a legfontosabb. És ezért az alapvető kérdésünk, hogy a modern költészetben miben és mennyire van meg ez a közös vonás.

Tudor Vianu a homeroszi hasonlatot így határozza meg: „A homeroszi hasonlat két jelenség között észlelhető hasonlóság kifejezése, két jelenség rokonításának kifejezése minden esetben.”¹¹ Tehát elkerülhetetlen, hogy a hasonlított és a hasonló legalább bizonyos értelemben rokonságot mutasson. És ez a *köznyelvi* hasonlatok egész sorával bizonyítható, kérdés viszont az, hogy vajon ennyire nyilvánvaló-e ez akkor amikor költői hasonlatról, amikor a költői nyelv hasonlatairól beszélünk.

Balázs Béla a költői hasonlatról beszél, amikor ezt mondja: „A költői hasonlatokban nyilván nemcsak hasonlóságról van szó, különben fölösleges tautológiák volnának. Fontos az a *különbség*, amely a hasonlatokban egymás mellé tolt dolgok közé feszül, és az a mély viszony közöttük, mely e különbség ellenére evidens.”¹² Azokat a hasonlatokat, amelyek a dolgokban meglévő rokonságra, hasonlóságra épülnek Balázs Béla *kiemelő* hasonlatoknak tartja és ezzel szemben „a modern líra specialitásának” tekinti a *produktív* hasonlatot, melyben alapvető strukturáló funkciót éppen a különbség és nem a rokonság tölt be. Azt állítja, hogy a produktív „hasonlatok *asszociációtávolsága egyre nő*” és ezzel a hasonlatok esztétikai hatása is megnövekszik s ez a „paradox hatás annál mélyebb, mennél nagyobb a különbség, mely mégis asszociálható.”¹³

Megváltoztak tehát azok az összefüggések, amelyeket az előző ábra mutatott:

¹¹ Tudor Vianu: *A metafora kérdéseiről*, Bukarest, 1967. 31. old.

¹² Balázs Béla: *Válogatott cikkek és tanulmányok*, Budapest, 1968. 172. old.

¹³ 12/177. old.

Most már nem rokonságról beszélünk, hanem eltérésről. Csakhogy ez az eltérés, különbség, Balázs Béla szerint, mégis csak bizonyos határok között érvényesülhet, csak addig terjedhet, amíg a hasonlat két tagja közötti távolságot „át-érezni” tudjuk. Amíg tehát valamiféle összefüggés a két tag között mégis észlelhető.

Pilinszky János költészetének fontos hasonlatai mind *produktívak*. Figyeljük meg ezt néhány példán:

*szeméből, mint gazdátlan ág,
kicsüng a pusztuló világ.*

(Késő kegyelem)

vagy:

*Lekuporodol, s alólad a párna,
a halom párna fölmered,
mint néma hasábokból rakott máglya.*

(Mondom neked)

vagy:

*puhán megindul életem
mint omló homokbánya.*

(Bűn)

vagy:

Mint gyűrött gödör feneke a táj;

(A szerelem sivataga)

vagy:

*Csak állok majd és reszketek,
akár egy égő erdő.*

(Mert áztatok és fáztatok)

Folytatni lehetne még a *produktív* hasonlatok példáinak a sorát. Ami bizonyítandó az eddigi példákból is kiderül: a hasonlat Pilinszky költészetében nem — és talán általában sem — épül a hasonlított és a hasonló közötti közös vonásra, inkább arra a *különbségre* ami a két egymással viszonyba állított tárgy, név, állapot, helyzet közé feszül. Ez a különbség nem ellentétesség, hanem mindenképp előtt *távolság*, a két viszonyba állított tag jelentésköre nagy távolságra van egymástól. Minél nagyobb ez a távolság és ennek ellenére mégis, valamilyen módon és szinten lehetséges a viszonyba állítás, annál nagyobb a hasonlatnak ne-

vezett szóegyüttes esztétikai hírértéke. Hasonló megállapításra jutott Fónagy Iván is a jelzős szerkezeteket vizsgálva.¹⁴

Az egymástól nagy távolságra eső tagokat Pilinszky János hasonlataiban a verssorok grammatizáltsága kapcsolja össze. A „gazdátlan ág” egyszerű jelzős szerkezetére az éppannyira egyszerű jelzős szerkezet a „pusztuló világ” felel; a rím nélkül és a grammatikai szerkezet azonos-sága, párhuzamossága nélkül az „ág” és a „világ” aligha lehetne hasonlított és hasonló. Az ige, a „kicsüng”, mely a hasonlatban, láthatóan, a közös vonás, a tertium comparationis szerepét tölti be, csak ennek a párhuzamosságnak a fénykörében, csak a sorok grammatizáltságától függően lehet valóban a közös vonás funkciójának hordozója. A „kicsüng” az egymástól távolra eső két tag közötti *jelentés-átömlés* kanálisa, iránya. De ezt az átömlést nem a közös vonás, hanem a távolság ellenére is evidens grammatikai hasonlóság feltételezi és ez feltételezi magát a közös vonást is.

Némileg bonyolultabb a helyzet az „életem” és a „homokbánya” kapcsolásával. Az „életem” birtokos formája grammatikailag is óriási távolságra esik a „homokbánya” névszói formájától. Sőt az „életem”-et meghatározó „megindul” igei formája is nagy távolságra van az „omló” jelzőtől, bár itt a „megindul-meginduló” és az „omló-omlik” változatok lehetősége közelebbi helyzetet jelöl. A kanális ebben az esetben a „puhán”. De itt sem ez a közös vonás. Illetve, csak a varriációs-lehetőségek felismerése után, ennek a felismerésnek a fénycsövájában lehet a „puhán” közös vonás. Így kerül sor az *átömlésre* is. A hasonlat két tagja között nagy a távolság és csak a grammatikai változatok lehetősége feltételezi a kapcsolódást, az átömlést; ennek az irányát szabja meg, teszi egyértelművé a „puhán” a hasonlat egész szerkezetét megelőző, sorelji helye.

A „gödör” és a „táj” kapcsolása még nehezebb; megnehezíti a kapcsolást, de csak első pillantásra, a „gyűrött gödör” jelzős szerkezet nagy esztétikai hírértéke. A „gödör” és a „táj” közötti távolság ebben az esetben grammatikailag is nagy. Úgy látszik el kell fogadnunk azt amit a „mint” kezdeményez: a hasonlóságot a gödör és a táj között, erre figyelmeztet a kötőszó helye a sor elején. Csakhogy a kötőszó és általában a hasonlatok nyelvi jelei rendszerint csak formálisak, a hasonlat-szerkezet tartozékai. Önmagában tehát nem lehet alkalmas a kanális szerepének betöltésére; vagyis, aligha feltételezheti az *átömlés* mechanizmusát. Ezért vissza kell térnünk a „gyűrött” és a „gödör” jelzős kapcsolatának erős esztétikai hírértékéhez. Ugyanis a „gyűrött” és a „gödör” közötti nagy távolság és az ebből következő nagy hírérték lehetővé teszi a hasonlat második tagjának besugárzását is. A „gyűrött” tehát egyúttal a „táj” jelzője is! Az első tag nagy hírértéke a közös vonás és ez teszi lehetővé a jelentés-átömlést is. Csak megerősíti ezt az, hogy a hasonlat egyetlen sorba sűrűsödött be.

Egy fontos megállapítás következhet ebből a példából: minél nagyobb

¹⁴ Fónagy Iván hozzászólása, in: MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, XVIII. köt. 1–4. szám, 54–65. old.

a távolság a hasonlat két tagja között annál sűrűbb, annál szorosabb a hasonlat szerkezete. Megfigyelhető ez a következő példákon:

rendíthetetlen mint a kőzet

(Sírvers)

vagy:

a kőzeteknél konokabban

(Sírvers)

vagy:

mint távoli nap vakít a szívem

(A tengerpartra)

Könnyen láthatóvá válik ez ha az első két példát összevetjük egy ugyanabba a jelentéskörbe tartozó, de lazább hasonlat-szerkezettel:

*Akár a kő olyan vagyok,
mindegy mi jön, csak jöjjön.
Oly engedelmes, jó leszek,
végig esem a földön.*

(Téli ég alatt)

Az első két sor kötőszavas (akár) hasonlata a második két sor rámutatószavas (oly) hasonlatába ömlik át, mintegy kibővítve, tovább mondva az elsőt. Amihez itt négy sor kellett és ami így látszólag közvetlen közelségbe hozta a hasonlat két tagját, pontosan kijelölve a közös vonást is, az a Sírvers kőhasonlataiban egy sorba szorul be, a közös vonás nyelvi jele hiányzik, így a távolság megnő és növekszik vele együtt a sor esztétikai hírértéke is. Nem biztos, hogy a Sírvers és a Téli ég alatt kőhasonlatai között értékbeli különbség van; az azonban egészen biztos, hogy az ilyen szoros szerkezetű hasonlatok, melyekben a közös vonás láthatóan hiányzik — ami azt jelenti, hogy negatív előjelű tagként van jelen — egy egészen más típusú hasonlatot eredményez, olyan produktív hasonlatot, amelyben megváltozik a hasonlított és a hasonló viszonya: egy *metaforikus komplex szöveggyűttest*.

Az előbbi példákon, de különösen a „mint távoli nap vakít a szívem” példáján, vagy azon, hogy

lezárt vagy, mint a kárhozat

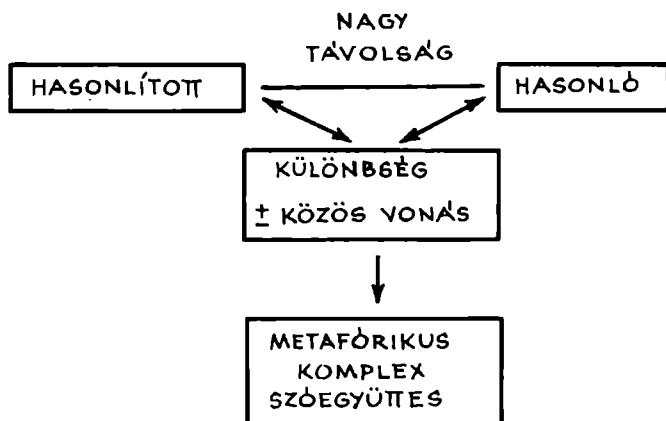
(Gyász)

világosan kimutatható ennek a metafórikus komplex szóegyüttesnek a funkcionálása.

Itt ugyanis már szó sincs arról, hogy a hasonlítottat a hasonlóval „szemléltessük, elképzeltessük, nyomatékossá tegyük”, vagyis nem a hasonlított az, amit a hasonló kifejt, amire a hasonló utal, vagy vonatkozik, hanem valami egészen más, egy metafórikus jellegű szóegyüttes, amelynek a jelentése sem a hasonlítottal, sem a hasonlóval ki nem mérhető, hanem csak a kettő valamilyen formájú (párhuzamosság, grammatizáltság, varriációs lehetőségek stb.) összekapcsolásának, a két — szabály szerint távoli — jelentéskör átömlésének metafórikus jellegű eredménye. Meg kell tehát változtatnunk a stilisztika által sugallott nézetet: a hasonlat jóval összetettebb és ezért jóval fontosabb stiláris eszköz mint amilyenek a stilisztika látja. A hasonlat nem a metafora előzménye, hanem maga is metafórikus szóegyüttes, amelynek minden tagja egyenlő mértékben és azonos intenzitással utal arra, ami a szavakban csak következményként van meg. Továbbá ez azt is jelenti, hogy a hasonlat *jelentése* sohasem merül ki a hasonlított jelentéskörében, vagyis a hasonlat mint komplex és teljes értékű stiláris eszköz az egyszavas metafora példájára zárt és pontosan meghatározott — a szöveggörnyezet által meghatározott — szókép, vagy Tamás Attila szóhasználatával: szókapcsolat, még pontosabban *szóegyüttes*.

Egy ilyen átalakított hasonlat-értelmezés lehetőséget nyújt arra, hogy a modern költészetnek még egy vonatkozását figyeljük meg közelebbről, azt hogy milyen metamorfózisokon esnek át benne a megszokottnak hitt stiláris eszközök és hogy ez milyen új térségeket tár fel a költői magatartás és látás számára.

Szemléletesen a hasonlatnak ezt az átalakulását így lehetne ábrázolni:

Csak egy ilyen hasonlat-értelmezés nyújt számunkra lehetőséget, hogy Pilinszky János költészetének *lényegi paradoxonát*, a szándékolttól nem-irodalmiság költői értékeit, a nyelvi szegénység költői gazdagságát

közelebről szemügyre vehessük. Ugyanakkor ez az értelmezés kihathat a hagyományos hasonlat-szerkezetek jelentéskörének átértékelésére is. A homéroszi hasonlat voltaképpen ennek a modellnek a figyelembe vételével „anti-homéroszi” hasonlattá alakul át és így újabb távlatokat biztosíthat számunkra a költői nyelv sajátosságainak megfigyelésében.

4.

Hugo Friedrich a modern költészet struktúráját vizsgáló művében arra figyelmeztet, hogy a metafora abszolút képpé válik, olyan képpé mely a tükrözésnek csak távoli nyomait tartalmazza és amelynek forrása nem a hasonlóságban van, hanem egy ugrásban, távolugrásban.¹⁵ Megfigyeléseink szerint a hasonlat a modern költészetben szintén „abszolút kép”, melyben a hasonlóság csak rejtett lehetőség, esetlegesség, távoli emlék. Kérdésünk most az, hogyan funkcionál ez az abszolút kép, ez a metafórikus komplex szóegyüttes?

Figyeljünk meg Pilinszky Jánosnak két rövid, négy soros versét:

*Akár a föld, hol mozdulatlan
szárnyalok majd és porladok;
akár a víz, olyan közel van
a sírás ünnepélye.*

(Akár a föld)

Két kötőszavas (akár) hasonlat; az első a föld, a második a víz szemantikai terét köti a „sírás ünnepélyé”-hez. A versben nyilván szó sem lehet a hasonló és a hasonlított különválasztásáról: mindkét tag teljesen önálló, de csak együtt teljes, csak együtt abszolút. A harmadik sor határozója (közel) empirikusan is kiemeli ezt az együvé tartozást. Mégis, ez a határozott, azonosságot mutató közelség ellenére is a hasonló (a föld és a víz) nagy szemantikai távolságra esik a hasonlítottól, „a sírás ünnepélyétől”. És éppen ez a mégis, vagyis az, hogy az evidensen nagy távolság ellenére is intenzív az azonosulási tendencia, teremti meg a négy sor erős és gazdag esztétikai hírértékét. A távolság és az azonosulási tendencia egyidőben hat és ez az egyidejű hatás magas feszültséget teremt, olyan magas feszültséget, mely a látszólag tradicionális szerkezetű hasonlatot kiemeli e tradicionális emlékek köréből és így egy teljesen új, erősen telített metafórikus szóegyüttesé alakítja át. Az egész verset csak megkövült stilisztikai tudatunk tarthatja meg a hasonlat körében. A négy sor kiválik onnan, egy új eszközt teremt, olyan eszközt, amely Pilinszky János legtöbb hasonlatos versében elsődleges esztétikai funkciót tölt be. Szó sincs hasonlóságról, szó sincs hasonlatról.

Még világosabban mutatkozik ez meg a következő példaversen:

¹⁵ Hugo Friedrich: *Die Struktur der modernen Lyrik*, Rowohlt, Hamburg, 1970. 206–211. old.

*lakatlan kő, hever a hátam,
emlékek nélkül, nélkülem,
az évmilliók halott hamujában.
Hideg szél fújdogál.*

(Hideg szél)

A vers kisbetűvel, a végtelenből indul. Határozottan a hasonlatot jelölő kötőszó, vagy más nyelvi forma maradt ki a versből. A „lakatlan kő” így egyúttal metafora és hasonlat is, jelölve azt a különös gazdagságot, amit kettősségek, a bizonytalanságok, a tudatosan teremtett homályosság ad a vers szövegének. Ugyanakkor azonban itt sem beszélhetünk teljes értékű metaforáról, sem pedig teljes értékű hasonlatról — az „abszolút kép”, a komplex szóegyüttes működésének vagyunk tanúi. A „lakatlan kő” és az „emlékek nélkül, nélkülem” heverő „hátam” „az évmilliók halott hamujában”, ebben az acélsöndű sivatagban már teljesen felszabadult, egymástól nagy távolságra eső, de egymással teljesen azonos szemantikai síkot rajzol meg, melyről már aligha szólhatunk a megszokott stilisztika nyelvén. Ezek a „szóképek” abban a végtelenben, amelyből a vers indult alakítják ki a maguk realitását, már teljesen függetlenül mindenféle realitástól, minden tükrözéstől, minden analógiától. Nem mással, csak önmagukkal azonosak ezek a képek és másként aligha nevezhetjük őket mint komplex szóegyütteseknek.

Rónay György írja Pilinszky János költészetéről: „Semmi bravúr, semmi látványosság, semmi „formabontás”; engedelmes bekapcsolódás egy jól kidolgozott formai hagyományba, mind közt a legszürkébbe, legkevésbé mutatósba, abba a jambusiba, amelynek már nem is lehetnek meglepetései, amelyben minden zajtalanul, olajozottan működik: ritmusok, rímek, strófák szabályosan peregnek, sor szabályosan fonódik sorba...”¹⁶ Mindez igaz, de láthattuk, csak a *paradoxon szintjén igaz*. Mert mindaz, ami Pilinszky János költészetében szabályos, ami beletartozik a formai hagyományba, ami zajtalan és olajozott, meglepetésekkel van teli, csak ezek a meglepetések *szándékoltan* rejtettek, kérgen aluliak. A látszólag nem irodalmi költő kiváló *művészetet* alkot, olyan költészetet amelynek a megismerése messzemenően határozhatja meg éppen azt a hagyományt, amelybe tartozik, határozott kézzel fordíthat azokon a szabályokon amelyekkel él . . .

A hasonlat helye és funkciója Pilinszky János költészetében csak egy példája általában a költészet *paradoxonainak*.

REZIME

Autor u svom tekstu ispituje mesto i ulogu poređenja u poeziji savremenog mađarskog pesnika Janoša Pilinskog. U toku istraživanja čitavoga niza poređenja u ovoj poeziji, autor dolazi do zaključka: 1) veća semantička uda-

¹⁶ Rónay György: *Az olvasó naplója*, in: Vigilia, 1971. 2. szám, 132. old.

ljenost između dva strukturalna elementa poređenja donosi veću i bogatiju estetičku informaciju i vrednost, 2) shodno tome se menja i priroda poređenja, tj. ne radi se više o stilskoj figuri koja služi za proširivanje asocijativnih polja vezanih za prvi ili drugi elemenat poređenja, već o metaforičnoj, kompleksnoj lingvističkoj celini.

BALÁZS PIRI ALADÁR

A KÖTŐHANGZÓ PROBLÉMÁJA

Az alábbiakban arról kívánunk szólni, hogy a szótó és a toldalék közt jelentkező magánhangzónak napjainkig használt három elnevezése (tővéghangzó, kötőhangzó, előhangzó) közül melyik a helyes. Az elnevezések mindegyike más-más felfogást tükröz; az első szerint a kérdéses magánhangzó a tőhöz, a harmadik szerint a toldalékhoz tartozik, a második szerint nem tartozik sem a tőhöz, sem a toldalékhoz. Tulajdonképpen tehát az a kérdés, hogy melyik felfogás a helyes.

Vegyük sorra először a t ő v é g h a n g z ó elnevezést. Az Értelmező Szótár a következő meghatározást adja róla:

„1. A szótó végén levő magánhangzó, amely nyelvünk történetének régi korszakában rendsz. szóvégen is megvolt (pl. a tihanyi apátság alapítólevelében előforduló *utu* szó második *u*-ja).

2. (*ritk*) (A mai magyar nyelvben:) meghatározott toldalék előtt a szótó végén jelentkező magánhangzó; kötőhangzó (pl. a *keze-k*, *keze-t*, *keze-m* alakokban az *-e-*).”

Egyes leíró nyelvtanok természetesen az utóbbi értelemben használják a t ő v é g h a n g z ó elnevezést, de már első pillantásra fel kell ismernünk, hogy ez az értelmezés is történeti szemléletet tükröz, ennek pedig nincs helye a leíró nyelvtanban. Ez a szemlélet érvényesül pl. a Temesi—Rónai—Vargha-féle nyelvtanban; íme, milyen eredményre vezet ez:

„II. Változó tövek.

A) Egy részükben a teljes és a csonka tő szembenállásán kívül egyéb alakváltozás nem történik; *ház* (csonka tő), *háza-s* (teljes tő); *hal*, *hala-s*, *hala-k*, *hala-t*; . . .” (Anyanyelvünk, 142; Bp. 1955)

Ez a néhány példa is elég annak felismeréséhez, hogy a történeti szemlélet (és a tővéghangzó elnevezés) szerint a (csonka) szótó és a toldalék közt jelentkező magánhangzó a tőhöz tartozik. Így jár el a fentebb idézett nyelvtan az ige-töveknél is. Összehasonlítva a *nyaral* ige-tövet a *nyaralunk* igealak tövével, a következőt mondja:

„A *nyaral* — *nyaralu-* tövek abban különböznek egymástól, hogy a második egy magánhangzóval hosszabb, mint az első. Az elsőt *csonka*, a másodikat *teljes tőnek* nevezzük.” (Uo. 124)

Az ősi szavak esetében (ház, hal stb). még el lehetne fogadni a történeti szemléletet, s azt lehetne mondani, hogy ezeknek a szavaknak mai toldalékos alakjaiban az ősi, magánhangzóval bővült tő jelenik meg, mert a magyar nyelv legrégebbi írott emlékei, illetőleg a rokonyelvek tanúsága szerint ezeknek a szavaknak (történetük folyamán) volt is a maihoz viszonyítva magánhangzóval bővült tőalakjuk. A *nyaral* ige azonban nem ősi szó, ugyanis csak a XVII. század elején bukkant fel, és olyan értelemben, mint a fentebb említett ősi szavaknak, sohasem volt magánhangzóval bővült (*nyaralu-*) töve. Vonatkozik ez minden belső keletkezésű, nem ősi szavunkra, hasonlóképpen a jövevényszavakra is. Ésszerűtlen pl. szláv eredetű *zab* szavunk tárgyragos *zabot* alakjában *zabo-* tövet kimutatni.

De tovább is mehetünk ennél. Van-e kétségbevonhatatlan bizonyítéka annak, hogy maguknak az ősi szavaknak mai toldalékos alakjaiban az ősi, magánhangzóval bővült tő jelenik meg? Ha ez csak az ősi szavaknál történne, s ha egy-egy ősi szavunk toldalékos alakjaiban mindig ugyanaz a magánhangzó jelentkezne a mai tő és a toldalék között, akkor bizonyosak lehetnénk abban, hogy tővéghangzóval van dolgunk. Ha ez a magánhangzó úgy jelentkezne, mint egyes ősi szavaink mai toldalékos alakjaiban a tövégi *v* mássalhangzó (mindig azonos alakban, s csak ott, ahol régen toldalék nélkül is megvolt): *kő, köv-et, köv-ek, köv-es, köv-ön; ló, lov-at, lov-ak, lov-as, lov-on; tó, tav-at, tav-ak, tav-on; stb.*), akkor semmi kétségünk sem volna. De nem így van. Amint az eddigiek során láttuk, a kérdéses magánhangzó nemcsak ott jelentkezik, ahol régen a szó toldalék nélküli alakjában is megvolt, s egy-egy szónál nem mindig ugyanaz a magánhangzó jelentkezik (*ház, ház-ak; de ház-on*). Ilyen körülmények között a tő és a toldalék közt jelentkező magánhangzó szerepe inkább az ejtéskönnyítő mássalhangzók szerepéhez hasonló. Ezekről az alábbiakban még szólnunk.

Az eddig elmondottakból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nem felel meg a *tővéghangzó* elnevezés, és nem helyes az elnevezés alapján a tő és a toldalék közt jelentkező magánhangzót a tőhöz tartozónak tekinteni.

A következőkben azt kell megvizsgálnunk, helyes-e a *kötőhangzó* elnevezés és vele együtt az a felfogás, hogy a tő és a toldalék közt jelentkező magánhangzó nem tartozik sem a tőhöz, sem a toldalékhoz.

A k ö t ő h a n g z ó - r ó l az Értelmező Szótár a következő meghatározást adja:

„Az a rövid magánhangzó, amely a csonka szótő és a toldalék között jelentkezik; többnyire azonos a tövégi rövid magánhangzóval (pl. a „mondani” és a „sokaság” szóban levő *a*).

Erről a meghatározásról csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy hatott rá a történeti szemlélet, hiszen láttuk, hogy ez a szemlélet szülte a „csonka tő” és a „teljes tő” megkülönböztetését.

Az akadémiai leíró nyelvtan a k ö t ő h a n g z ó elnevezést használja. Ez az elnevezés az előbbivel szemben azt a felfogást tükrözi, hogy a tő és a toldalék közt jelentkező magánhangzó nem tartozik sem a

tőhöz, sem a toldalékhoz. Az akadémiai nyelvtan ennek megfelelően szól a kérdéses magánhangzóról a következő sorokban:

„A szótő és a toldalék között gyakran találunk még egy olyan magánhangzót, amelynek jórészt csupán az a mai szerepe, hogy a szótőt és a toldalékot összekösse: *madar-a-m, rák-o-k*. Ezt az úgynevezett kötőhangzót, mivel önmagában sem jelentésváltoztató, sem jelentésmódosító vagy mondattani viszonyt kifejező szerepe nincs, nem számítjuk külön szóelemnek.”

E sorokkal kapcsolatban két dolgot kell megjegyeznünk. Az egyik az, hogy van bennük bizonyos ellentmondás. Amikor elemeire bontja a *madaram* és *rákok* szavakat, a tőtől is, a toldaléktól is elkülöníti a kötőhangzót, mintha az is külön szóelem lenne. Ugyanakkor azt mondja, hogy a kötőhangzót „nem számítjuk külön szóelemnek”. Nos, ebben rejlik a kötőhangzó elnevezésnek és vele együtt annak a felfogásnak a hibája, hogy a tő és a toldalék közt jelentkező magánhangzó nem tartozik sem a tőhöz, sem a toldalékhoz. Ha ugyanis *elemeire* bontunk egy szót, csak azt helyes külön feltüntetni és külön megnevezni, ami eleme a szónak, ami szóelem. Ha a kérdéses magánhangzó nem szóelem (a szóelemek a szótő és a toldalékok), a szónak elemekre bontásakor nem különíthetjük el, hanem vagy a tőhöz vagy a toldalékhoz tartozónak kell tekintenünk. Azt már láttuk, hogy a kérdéses magánhangzót nem helyes *tővéghangzónak*, vagyis a tőhöz tartozónak tekinteni, így hát nincs más választásunk, mint hogy megpróbáljuk a toldalékhoz kapcsolni.

Ehhez a kérdéshez szervesen hozzátartozik a másik dolog, amit az akadémiai nyelvtan fentebb idézett soraival kapcsolatban meg kell jegyeznünk. Az akadémiai nyelvtan nem viszi keresztül következetesen azt az elvet, hogy a *kötőhangzó* nem tartozik sem a tőhöz, sem a toldalékhoz. A kérdéses magánhangzót bizonyos esetekben a toldalékkal együtt tünteti fel, sőt olykor hozzászámítja a toldalék hangtestéhez. Így jön létre pl. a többes szám 1. személyű birtokos személyrag (-*nk*) kétalakú magánhangzós változata, az -*unk* ~ -*ünk* (I. 308), vagy a középfokjel (-*bb*) kétalakú magánhangzós változata, az -*abb* ~ -*ebb*. (I. 409). Távól áll tőlünk, hogy ezt hibául rójuk fel. Éppen ellenkezőleg: ez már a kibontakozásnak, a probléma helyes megoldásának a keresése. [Vannak azonban az akadémiai nyelvtanban, többek között a toldalékokról szóló fejezetben is, figyelmetlenségből eredő hibák. Egyik helyen ezt mondja: „Változat nélküli két- vagy háromalakú toldalékok: -*nak* ~ -*nek*; -*hoz* ~ -*höz* ~ -*höz* rag; -*ás* ~ -*és* képző; -*na* ~ -*ne* módjel; stb.” (I. 309) — a másik helyen ezt: „... , a -*na* ~ -*ne* módjelnek -*ná* ~ -*né* változata is van.” (I. 308) — A -*na* ~ -*ne* módjelnek valóban van -*ná* ~ -*né* változata is. Tehát hiba az, hogy a változat nélküli toldalékok közé sorolja.] A probléma helyes megoldását a kérdéses magánhangzónak előhangzó elnevezése és vele együtt az a felfogás hozza meg, hogy a tő és a toldalék közt jelentkező magánhangzó a toldalékhoz tartozik.

A Rácz Endre szerkesztésében megjelent nyelvtan (Bencédy József—Fábián Pál—Rácz Endre—Velcsov Mártonné: A mai magyar nyelv, Tankönyvkiadó, Budapest, 1968) már *előhangzónak* nevezi a kérdéses

magánhangzót, s ennek megfelelően a toldalékhoz tartozónak tekinti, a szónak elemekre bontásakor pedig nem külön, hanem a toldalékkal együtt tünteti fel. Mielőtt rátérnének arra, hogy milyen előnyökkel jár a gyakorlatban a morfeumatikai elemzésnek ez a módja, szólnunk kell arról, hogy a gyakorlati szemponttól eltekintve helyes-e, indokolt-e a kérdéses magánhangzót a toldalékhoz tartozónak tekinteni.

Az imént említett nyelvtan példákat sorol fel arra vonatkozólag, hogy a mai nyelvtudat igazolja a toldalékos szavaknak ilyen tagolását. Ide tartozik az, hogy a nyelvújítás idején elvonással keletkezett új szók mindegyike e rövid magánhangzó nélkül állandósult szókészletünkben: pl. *sav*; továbbá hogy a mai mozaikszók, toldalékok fölött személynevek vagy címek tagolása is csak így lehetséges: MÁV-ot; Móra Ferenc-et; „És mégis mozog a föld”-et; stb. Megtoldhatjuk ezt azzal, hogy amint a mai nyelvtudat igazolja azt a felfogást, hogy a kérdéses magánhangzó a toldalékhoz tartozik, éppen úgy elveti ezt a tagolást: *háza-t*, *nyaralu-nk*, *zabo-t*.

A nyelvtörténet folyamán egy-egy magánhangó természetes módon forrt össze a mai toldalék elsődleges elemével. Ez nem is történhetett másképpen abban az esetben, ha a toldalék két elemből (két mássalhangzóból) tevődött össze, s ezek közé egy magánhangzó került. A többes számú személyragok egy része az egyes szám 3. személyű *-k* többesjeltől keletkezett. Így keletkezett pl. az egyes szám 3. személyű *-n* személyragból és a *-k* többesjeltől a többes szám 3. személyű *-nak* ~ *-nek* személyrag. (Az *-n* személyrag ma is megvan a felszólító módban: *adjon*, *kérjen*, *főzzön*.) A két elem közé iktatott magánhangzó a toldalék hangtestének alkotórésze lett. Az *-at* ~ *-et* deverbális főnévképző eredetileg csak *-t* volt. Ez a *-t* képző van *este* (estében), *futta* (futtában), *lépte* (léptei), *röpte* (röptében) stb. szavainkban, amelyeket jobbra csak birtokos személyragos alakjukban használunk. A képző mai alakja úgy fejlődött ki, hogy a *kötőhangzó* hozzáforrt az elsődleges *-t* elemhez. Az *-nk* és *-n* ragon, valamint a *-bb* középfokjelen kívül ma már beszélünk *-unk* ~ *-ünk* és *-on* ~ *-én* ~ *-ön* ragról, valamint *-abb* ~ *-ebb* középfokjelről.

Nyelvünk története folyamán nemcsak magánhangzók jelentkeztek a *tő* és a toldalék között, hanem mássalhangzók is. Tudjuk, hogy a *-val* ~ *-vel* és *-vá* ~ *-vé* rag *v*-je másodlagos elem. A szótó és az eredeti toldalék közé ejtéskönnyítő mássalhangzó került, s ez összeforrt a toldalékkal. Időben közelebb áll hozzánk az a folyamat, amelynek során az ejtéskönnyítő *j* mássalhangó hozzátapadt a toldalékhoz, s így alakult ki az eredeti *-a* ~ *-e* egyes szám 3. személyű birtokos személyrag mássalhangzós változata, a *-ja* ~ *-je*. Ez az ejtéskönnyítő *j* csak kivételes esetekben tapadt a *tő*höz, amint ez a *fej* főnév (fé > fe-e > fe-j-e > fej-e) és a *száj* főnév (szá > szá-a > szá-j-a > száj-a) esetében történt.

A fenti példák azt mutatják, hogy a toldalékokban évszázadokon keresztül megvolt, s megvan ma is az a tendencia, hogy magukhoz vonzzák a köztük és a szótó között jelentkező hangot (akár magánhangzót, akár mássalhangzót), illetőleg hogy egy hanggal mint másodlagos elemmel bővüljenek. Ilyen körülmények között valóban az a helyes, ha a kérdéses magánhangzót a toldalékhoz tartozónak tekintjük.

Nézzük most már, hogyan kell eljárunk az elméletben és a gyakorlatban (elemzésben), ha az *előhangzó* elnevezést és azt a felfogást alkalmazzuk, hogy az eddig kötőhangzónak nevezett magánhangzó a toldalékhoz tartozik.

Hogy a kérdéses magánhangzót a toldalékhoz tartozónak tekintjük, semmi esetre sem jelenti azt, hogy hozzászámítjuk a toldalék hangtestéhez. Ez nem lenne célravezető, mert nagymértékben növelné a toldalékváltozatok és toldalékalakok számát. Vonatkozik ez elsősorban a változat nélküli egyalakú toldalékokra. Ilyen pl. a *-k* többesjel. Tehát ha a beszélt és az írott nyelvben ilyen szóalakokkal találkozunk: *író-k, ház-ak, kez-ek, bot-ok, kert-ék, fűrt-ök*, nem beszélünk *-k, -ak ~ -ek, -ok ~ -ék ~ -ök* többesjéről, hanem csak *-k* és előhangzós *-k* többesjéről. Az *ír-ni, olt-ani, kezd-eni* szóalakokból nem azt a következtetést vonjuk le, hogy a főnévi igenév képzője *-ni, -ani ~ -eni*, hanem azt, hogy a főnévi igenév képzője *-ni* vagy előhangzós *-ni*. Az *ad-ogat, kér-éget, söpr-öget* szóalakokkal kapcsolatban nem beszélünk a *-gat ~ -get* képző háromalakú *-ogat ~ -éget ~ -öget* változatáról, hanem csak előhangzós *-gat ~ -get* képzőről.

Bemutatjuk néhány példán, hogy a fentiek alapján hogyan kell törtennie az iskolai elemzésnek:

A *vereségeket* szóalak elemeit így különítjük el: *ver-eség-ek-et*. A szóelemek megnevezése: *ver* szótő, előhangzós *-ség* képző, előhangzós *-k* többesjel és előhangzós *-t* tárgyrag.

A *házasságomban* szóalak elemeit így különítjük el: *ház-as-ság-om-ban*. A szóelemek megnevezése: *ház* szótő, előhangzós *-s* képző, *-ság* képző, előhangzós *-m* birtokos személyrag, *-ban* határozórag.

A szóelemek ily módon való elkülönítésével és megnevezésével megoldottuk a „kötőhangzó” problémáját; nem kell külön feltüntetnünk, sem külön megneveznünk azt, ami nem szóelem.

Végül hadd vessünk fel a kötőhangzóval, vagyis most már az előhangzóval kapcsolatban még egy problémát. A szakirodalom erről a magánhangzóról következetesen így szól: „az a rövid magánhangzó”. Általában az előhangzó valóban rövid, csak egy kritikus eset van, a jelentő mód, jelen idejű, egyes szám 2. személyű igealak, pl. *vártál, kértél*. Az akadémiai nyelvtan az *á ~ é* magánhangzót (helytelenül) a toldalék hangtestéhez tartozónak tekintti, s a múlt idejű alakokat így tagolja: *várt-a-m, várt-ál* stb.; *szökt-e-m, szökt-él* stb. A mai magyar nyelv című nyelvtan, noha az előhangzóról szintén mint rövid magánhangzóról beszél (92), a *vártál, kértél*-féle igealakokról ezt mondja: „Az egyes számú második személy ragja itt már minden ige-nél, megnyúlt előhangzóval (*-ál, -él*).” — Ha tehát ilyen igealakot kell elemeire bontanunk, ne hozzon bennünket zavarba a személyrag előtti hosszú magánhangzó, tagoljuk a szót így: *vár-t-ál, kér-t-él*, s nevezzük meg a szóelemeket: *vár*, illetőleg *kér* szótő, *-t* jel (múlt idő) és előhangzós *-l* személyrag.

REZIME

U ovom članku govori se o problemu samoglasnika, koji se u mađarskim rečima javlja između osnove reči i sufiksa. Problem je u tome, da li pomenuti samoglasnik pripada osnovi ili sufiksu, ili pak da ne pripada ni osnovi ni sufiksu. U članku se izlaže mišljenje da pomenuti samoglasnik pripada sufiksu.

BOSNYÁK ISTVÁN

A KORÁN MEGLELT ÉS KORÁN ELVESZÍTETT HAZA¹

„... 1914 júliusáig, vagy pontosan addig az emlékezetes német parlamenti ülésig, melyen a német császár nem talált pártokat csak németeket, a szociáldemokrácia a vallásom volt.”

(Sinkó Ervin: Szemben a bíróval)

1.

Az *Éjszakák és hajnalok*, ez a kiabálóan „adys” első verskötet ha költészetként, alkotói megvalósulásként nem is, de az ifjú Sinkó gyökeres önvizsgálataként és precíz maga-meghatározásaként kétségkívül jelentős mű. Az első megálló, amelyen a koraérett értelmiségi-kamasz tetszetős alapossággal méri föl a viszonylag igen korán induló, a gyerekkori biológiai vegetálásnak hamar véget vető szellemi útját, s levonva e máris megtett út konzekvenciáit, eljut az öndefiniáláshoz, megrajzolja első egzisztenciális önarcképét. A szellemi portrét, amelyből lehetetlen arra a fiatalemberre következtetni, aki majd — s mindössze két-három év múltán! — az újpesti kommunista pártszervezet titkára, az *Internationále* egyik alapítója, vörös Kecskemét katonai diktátora és a Szovjetház fegyveres védője lesz a dunai monitorok támadása idején...

Dramai feszültséggel telített ez az első önarckép: az ifjúember, akit kifejez, maga a megtestesült elelntmondás. Egyrészt a nagy, érzelgős busongások jellemzik, az önszánó kesergések, a tükörbe sírt könnyek — melyek paradox módon az örömnak is forrásai, hisz hullajtójuknak a „szánakozó” önszeretés esztétikai objektumául is szolgálnak —, másrészt viszont elementáris nosztalgia árad soraiból: túlhaladni ezt a sírva-nevető önimádatot, ezt a magától ittasult érzelgős személyességet:

¹ Fejezet az *Ember a forradalomban* c. Sinkó-tanulmányból.

*Magam elől úgy vágnék én futni
túl önmagamon, túl határon;
úgy vágnék magam taposni, zúzni
s úr lenni minden szennyen, sáron . . .*

*

Ó, be fullaszt szűk börtönöm: a Magam!

Ennek a belső ellentmondásnak másik megnyilvánulása, hogy költőnk himnikus sorokat ír a „zajos, zugó sok milliónyi ember”-hez, hosszasan panaszkodik létének „örök magányos, örök otthontalan” volta miatt s szenvedéllyel bizonygatja a Másoknak, hogy „Sír lelkében egy pártalan, lángos szerelem, szerelem, mely mindenütt idegen, mindennek idegen”, — ugyanakkor azonban magára ölti az „új Zarathustra” palástját is, dacos, vagy legalábbis méltóságteljes közönnyel legalizálva az imént még megkönnyezett szakadékot közte és a „zajos, zugó sok milliónyi ember” között.

*Fölszedem sátorfám s lantom fölviszem.
Hegyre szállok. Távol, magos hegyre.
S a magamé leszek.
Hétzáros lakat lesz a lelkemen
s bús tévelygéseimen nevetek.*

*

*Mert immár megállok, mert immár tudom:
Én Egy vagyok. Páratlan, magányos Egy.
Idegen s távoli mindenkitől.
Egy menekvésem, egyetlen menedékem
verejték-kövel rakott magos, magányos Hegy.*

S ugyanígy, egyrészt tüntető programatikussággal szól verseiből a hálaadás Dionüszosznak, aki feldúlta az ő „bánatkriptáját” s megtanította a legfőbb bölcsességre, ti. arra, hogy „szép a kékellő azúr, és könnyet nem hullat sohase igaz úr”, hisz „nincsen Jó és nincs Gonosz”, „minden csak Élet és milljó húrú koboz”, s e „dionüszoszi” programjával a France-i szkepszist társítja, a minden létezőn felülemelkedő perspektívát vallja magáénak:

*Szállunk, két örök és büszke úr,
egy intésünkre Holnap, Ma, Múlt,
rengő ölünkbe, bábként, lehull!
Sors ellen így csak hős titánok szállnak
és fénylőbb, még soha nem volt a lét;
kacajt az Életnek, dalt a Halálnak;
küldünk feléjük boldog, vig evoét!*

Másrészt viszont ott bújkál verseiben a fölismerés, hogy végső soron mindez csak öncsalás, a dionüszoszi mámor és múltat-jelent-jövőt bölcsen lesajnáló epikuroszi-France-i fölény *ténylegesen* nem feledtetheti a féltelmetes realitást, az egyetlen *tényleges* „urat”:

*Éjjeltájban vízszemű gnóm
dobverő dorong a kezébe;
ölében feketé, gyászba vont dob
és dobol, dobol — rémek éje.*

*

*Hazudsz, hazudsz, van szín s illat!
s édes a kék s pezsgő a bor!
— Haha! haha! epe a kék,
haha! haha! úr a por, a por!*

A realitás „pora” elől fel a fentebb Ember magányosság-hegyére, a történelmi nyüzsgés elől a France-i ahisztórikus régiók bölcs magasságába és a nietzschei antik-kultuszba, az önmagának is nyugós, „bánatos” érzelgősségből pedig a dionüszoszi egzaltációba: ez a program sejlik ki az *Éjszakák és hajnalokból*. Megannyi szerep, kölcsönvett forma, egy-egy pillanatban funkcionálisnak vélt mellvért, mely avval kecsegtet, hogy megvéd az odakint és idebent egyaránt megtagadott valóságától. De az ifjú poéta kritikus önismeretére vall, hogy verseiben fel-fel dereng a tudat is: e nagy gonddal kialakított program *ténylegesen* realizálhatatlan, egyelőre nincs egy valós út, mely kivezetné önmagába zárt individualitásából, a folytogató, sírva-vigadós egzisztenciális elszigeteltségből. Hiába a minden létezőnek fölényes-bölcs tagadása, hiába a zaráthustrás savanyúszőlő a „zajos, zugó sok milliónyi ember” fájdalmas elérhetetlenségével szemben, hiába az egy-egy röpke pillanatra, de *csak* arra vigaszt nyújtó dionüszoszi önfeledtetés: valójában mégiscsak „a por, a por” az úr, a magányos hegyi magasságok nem tudják tartósan feledtetni a lentieket, az elérhetetlenségük miatt megtagadott Másokat, s a dionüszoszi borok is csak fúto mámorok erjesztői lehetnek, az odakint és idebent poklából nincsen valós kivezető. S nem lehet az a Szerelem, a mindent-átható erotika sem:

*Ó, partok, virágok, egek, lányok!
Átölelni mindent, mint Poseidon a tengert!
Minden világot karomba zárok
s vágyva imádlak ó Élet, ó, fénylő isten-kert!*

— harsog az extatikus program, a mindenséget-átfogó pánerotika az egyik verséből, de a következő pillanatban már teljes póreségében bukkan fel a felismerés, hogy a magába-zártságot feloldó Szerelem nemcsak a mindenséggel való viszonzban, de az egyes-emberi erotikus viszonyokban sem lehet valós, a szépséges-szép plátói eggyé-válás fájdalmasan gyönyörű vágy maradhat csupán:

*Asszony-vágyak és férfi-vágyak,
csapdosnak vergődve körül . . .
Soha egymásra nem találtnak
csak nehéz szárnyú sóhajok szállnak,
senki se örül.*

*

*Kivette mind a végtelen Ūrbe,
lázosan kereng, hörögve kutat;*

*

De senki sincs ki vágy-párját meglelje

*

*. . . Milljónyi testvér és mind testvértelen
s csapdosnak, hullnak vergődven véresen.*

És a Kúltúra, a Szépség, a Művészet? Nem lehetne-e az egyféle kiút, ha már másféle nincs, nem képviselhetne-e a „szűk börtönöm: a *Magam*” cellájába zárt s a „por, a por” mindent megülő kinti hatalmával terhelt individuum számára tartalmas életformát maga az esztéta-lét?

*Elvágom innét testetlen Magasba
színek, fény és illatok közé;
a Szépséggel szeretnék szent nászban élni,
végtelen, végtelen-örökké.*

*

felejteti az Embert, a Szennyet, a Vágyat . . .

— szól az erőteljes nosztalgia az esztéta-lét után a *Vágy az Ég fölé* c. versben, de hiába, a minden-felejtésre megidézett Szépség is irreálisnak bizonyul — s még ugyanebben a versben: „csak szók a legszebb zsoltárak” . . .

Magától adódik a kérdés, hogyan lehetséges, hogy az *Éjszakák* . . . ifjú poétája — aki a kötet megjelenésekor mindössze tizennyolc éves, de verseiben máris rendkívül alapos önismeretről tesz tanúságot — csupán és csakis a szellemi, individuális és esztétikai lehetőségek közt keresi az egzisztenciáját megülő, kinti és benti nyomorúságokból kivezető utat? Hogyan lehetséges, hogy ez a különben rendkívül érett ifjúember ilyen szempontból annyira éretlen, hogy „lelki kórjára” csupán *lelki* gyógyírt keres, és noha költészetében maga is lépten-nyomon rábukkan a felismerésre, hogy az efféle „gyógymód” irreális, még csak fel sem sejtik előtte a gondolat: Nem lenne-e célszerűbb azt a bizonyos utat, mely „az

Ég fölé” visz, itt, e földi valóságban, nem a szellemi, hanem a társadalmi, politikai, szociális létben keresni?

Az *Éjszakák*... első olvasásra azt a benyomást keltheti, hogy szerzője esetében az utópiákra, vágy-álmokra, eleve járhatatlan illuzórikus utak keresésére gyakran hajló értelmiségi-ember ifjonfi naivitásáról van szó, a kora „esztétikai kultúrájában”, niezscheánizmusában és szkepticizmusában, s egyáltalán, az apolitikus hedonizmusok legkülönfélébb módzataiban makacs tehetetlenséggel megkapaszkodó polgári entellektüel úttalanságáról. Ezt az első benyomást azonban nyomban megkérdőjelezi a magától kínálkozó kérdés: Hogy lehet apolitikus az ifjú poéta, akinek alig akad verse, amely — legalábbis stíliserőségeiben — valamilyen módon ne emlékeztetne a kor legpolitikusabb magyar költőjére, Ady Endrére?

2.

Az *Éjszakák*... fiatal írójának 1916-ban, a kötet megjelenésekor csupán annyi, távoli-távoli köze van a praktikus léthez, hogy — sóvárog utána, s csupán annyiban kötődik a cselekvő-emberi, világváltoztató akaratához, hogy — egy új Messiásért kiált:

Kiáltom sugárzón: Harmónia;
Kiáltom áldón: Tett, Szépség és Élet;
Kiáltom könnyben: Isten új Fia

Azonban az ifjú Sinkónak csak az ekkori egzisztenciális valósága áll ilyen távol minden cselekvő létformától: köteté egy gondosan szőtt szellemi lepel is egyúttal, amely eltakarja, elfedi azt az igen fontos tényét, ami a kötet perspektívájából nézve már-már hihetetlennek tűnik. Azt ti., hogy költőnk nemrég még maga volt a megtestesült — *homo politicus*.

Az apatini jó módú polgár-szülők gyerekének igen korán megadatott az a szerencsés szerencsétlenség, hogy társadalmi közege félreérthetetlenül tudatosította benne tulajdon egzisztenciális helyzetét, felismertette vele, hogy ő nem a hivatalos társadalom hivatalos közösségéhez, hanem egy másikhoz tartozik, egy kisebbséghez, amelyet a nagyközösség módszeresen kivet magából. A gyerek-Sinkó, a Spitzer Feri: egy félszeg gyerkőc, aki a földszintes úriház ablakából olthatatlan nosztalgiával nézi a mindig vidám s mindig összetartó, zárt gyerekközösséget alkotó kortársait, a sváb gyerekhadat, de e közösség utáni nosztalgiáját sehogy sem tudja valóra váltani, mert mihelyt ő is megjelenik az utcán, azon nyomban felhangzik a „*Jud! Jud!*” csatakiáltás, repülnek a kövek s az út az iskoláig és az iskolától hazáig is majd minden nap vesszőfútás.² Sőt, ami ennél is megalázóbb, s ami mindent betetőz: ez a harcias kis falka egy délután meglesi a különben is félnék s állandó rettegésben tar-

² E fejezet életrajzi tényeit s a külön nem jelölt idézeteket l. a *Szemben a bíróval* című, magyar nyelven még nem közölt önéletrajzi esszében. (Europe, 1935. május 15., 36–72 o. A kézirat a zágrábi JAZU Irodalom- és Színháztörténeti Intézetének a tulajdona.)

tott gyerkőcöt, leteperi és megnézi „a zsidó fiú fütyülőjét”, majd ismét a harcias „Jud! Jud!” és a megszegyenített az árokban találja magát...

A túl korán rászakadt emigráns-sors: ennek köszöni majd a felnőtt Sinkó, hogy különösebb keresés nélkül is adva lett a helye azoknak az oldalán, akiket ütnek, s hogy mielőtt Marxról csak halott is volna, ő egyféleképp már tudta, a saját bőrén tapasztalta, hogy amit akarni kell, az egy világ, melyben nincs fönt és lent, melyben nincsenek olyanok, akik csak ütnek, s olyanok, akiket csak ütnek, hanem csakis egy van: emberséges emberi közösség.

Hogy a *Szemben a bíróval* című önéletrajzi esszének ezek az adatai nem holmi literarizált „érdekességek”, hanem sorsdöntően fontos tények, melyek a legközvetlenebbül kihatnak a módszeresen megálázott és meggyalázott zsidó-gyerkőc egész későbbi életútjára, erről maga az életút tanúskodik a legmeggyőzőbben: a jó módú, s az egész apatini társadalomtól exkluzíven elzárkózó, időközben üzleti okokból Szabadkára költözött Spitzer család gimnazista Ferkója csakhamar felrúgja a gimnáziumot — az ifjú Kassák gesztusa! — s ott keres magának igazi otthonát, ahol apatini fölismerése alapján a legkönnyebben található: a munkásotthonban. Kamaszfejjel állandó látogatója, sőt egyféle alkalmazottja is lesz e mozgalmi, a gimnáziumot nagy sikerrel helyettesítő intézménynek, ti, azt a feladatot kapja, hogy tartsa rendbe a különböző szakmák könyvtárát, műveltségi fokoknak megfelelő könyveket ajánljon a különböző képzettségű munkásoknak, a könyvek — az Eszme — népszerűsítése érdekében pedig előadásokat is tartson az előzőleg áttanulmányozott olvasmányairól.

A szabadkai munkásotthon: nemcsak egy tágasabb, a zárkózott, befelé-élő családi otthonnál levegősebb otthon, s nem is csak a gimnáziuménál jóval emberségesebb közösséget jelentett az otthontalanságát korán felismert gyerek számára, hanem egy, a szó legmélyebb, egzisztenciális értelmében vett *házát*. „Attól kezdve, hogy városba került fiatal gimnazista először tettem be a lábam a szabadkai munkásotthonba, egész a világháború kitöréséig egyetlen boldog mámorban éltem. A munkásotthonban senki sem törődött fajjal, felekezettel, nemzetiséggel, magyar, szerb, német munkások ültek együtt és engem, éretlen gimnazistát első naptól kezdve, akár tudatosan, akár öntudatlanul, százszor különb pedagógiai érzékkel kezeltek, mint a szüleim, akik kétségbeesetten nem tudtak mit kezdeni velem s mint a gimnáziumi tanárok, akik csak szorgalmasan buktattak” — számol be az önéletrajzi esszé az új haza gyermekori élményéről, amelybe egyaránt beletartozott az, hogy a gimnáziumból kimaradó gyerkőc forradalmi lelkesedéssel — és természetesen nagyon rosszul — megírt verseit a munkásotthon felnőtt látogatói komoly figyelemmel hallgatják, sőt meg is tapsolják és írójukat további próbálkozásokra buzdítják, valamint az, hogy a lelkesen verselgető kamasznak komoly, férfias feladatot is adnak, atyáskodástól mentes bizalmukról és megbecsülésükről tanúskodva. S ami ennél is több: az apatini sváb-utca, a külvilágtól hermetikusan elzárt s ezért elviselhetetlen családi otthon s az ugyancsak elviselhetetlen gimnázium ifjú emigránsa a megtalált igazi Otthon révén sztrájkok és utcai tüntetések alkalmával ott állhat a

nálánál háromszor is idősebb munkások között, velük énekelhet és szidhatja gróf Tisza Istvánt s velük éltetheti a Világhazát sóvárgó ifjú hitét, hogy „a nemzetközi forradalmi szociáldemokrácia le fogja rombolni az országhatárokat, a kaszárnyákból múzeumokat és iskolákat fogunk csinálni és hogy mi, egyedül mi szociáldemokraták fogjuk megvalósítani a próféták legmerészebb álmait, testvérek országává tenni a világot”.

Ezeknek az életrajzi tényeknek a fényében az *Optimisták* Báti Józsi-jából az igazi Hazára rátalált, osztályhovatartozását — az apatini sváb-utcának hála — spontánul, természetes könnyedséggel átlépő ifjúember már-már bájos „szektássága”, mozgalomhoz-ragaszkodása sugárzik, s nem a hideg, teoretikus megfontolásokból mozgalmivá lett értelmiséginek a póza. Az előzetes tények ismeretében természetessé válik Báti Józsi már-már tűntető mozgalmisága, a gesztusok egész sora, mely a munkássághoz való tartozását hivatott bizonyítani: amikor nincs a munkásotthonban, akkor bezárkózik szobájában s naphosszat a titokban szerzett könyveit bújja, csakis kinőtt, ócska ruháit veseli s még azt sem engedi meg, hogy szobáját a cseléd takarítsa, kint pedig, a parasztváros utcáin legtöbbször úgy látható hőrihorgas alakja, hogy kalap nélkül, télen nyáron kihajtott inggallérral és rettenetes komoly képpel nem is jár, hanem valósággal gázol az utcán és gyakran látják mindenféle napszámok és munkások társaságában...

A korán kiközösített s a kiközösítettségre korán ráismerő zsidógyerkőc ködös, de annál intenzívebb vágya egy világ után, melyben nincs lent és fönt, csak emberek emberi közössége, a munkásotthonban reális formát és programot kap, a mindenséghez-tartozás alaktalan nosztalgiája itt ideológiává acélosodik: „a szocializmusban megtaláltam a cél nevét, a célhoz vezető utat s nem vágyként, de élő valóságként az egész földet átfogó közösséget.”

Szocializmus: ez a fogalom a szabadkai munkásotthon nyilván legfiatalabb aktivistájának 1911—12-ben természetszerűleg nem jelenthetett mást, mint amit az egész progresszív Európának jelentett még akkor-tájt — ti. szociáldemokráciát, illetve, ahogy akkoriban még hitték, *forradalmi* szociáldemokráciát, a proletariátus egyre hatalmasodó, a II. Internacionáléban erőteljes szervezőre talált élcsapatát.

Az önéletrajzi esszé némi önkritikával szól a szociáldemokráciához mint a szocializmus egyetlen reális hordozójához való ifjonti viszonyulásról. Az önkritikus visszaemlékezés szerint a szociáldemokrácia valószínűs evangéliumi vallása lett a poéta-aktivistának, olyan felszabadító-megkötő erő, mely szabddá tette a családdal s egész társadalmi környezetével szemben, de ugyanakkor meg is kötötte minden vágyában, érzésében és gondolatában. „Naiv és gyerekes vallás volt, de vallás s a kis kápolnán kívül, melyet számomra a szabadkai munkásotthon jelentett, ennek a vallásnak a katedrálisaként tekintettem a távoli nyugati parlamentekre, főleg a német birodalmi gyűlés házára” — szól az életrajz önbírálatá, amelynek csak a megírás időpontjából, a negyedszázados visszapillantás távlatából van létjogosultsága. Hisz ha annak idején a szociáldemokráciát objektíve, a szabadkai munkásotthon „kis kápolnájá” áhitatos hívőjének tudatától függetlenül szo-

rongatta is már az öregkori betegség, amely a végső szklerotizálódáshoz és a bolsevizmus kiválásához vezetett, mégis, ugyanez a szociáldemokrácia képviselte az egyetlen politikai erőt, amely avval a *reális* reménnyel kecsegtetett, hogy visszatartja a világháborúhoz veszélyesen közel került Európát a tűz eszelős lángralobbantásától. Abban kétségkívül volt némi gyerekes naivitás, hogy a szociáldemokráciát evangéliumi vallásának megtett tizenéves kamasz-poéta reálisnak tartotta az elképzelést, hogy a világ legerősebb proletárpártjának, a tömegeinél és parlamenti sikereinél fogva is leghatalmasabb német szociáldemokráciának a képviselői Kautskyval az élen valóságos mártírhalált fognak halni egy szálig a világháború megakadályozásáért, s vérükkel fogják megpecsételni a világ népeinek testvériségét... Ahhoz viszont egyáltalán nem kellett gyerekesen naivnak lenni, hogy 1910 körül valaki — mint a szociáldemokráciának ez az ifjú, evangéliumi hívője — egy percig se kételkedjen abban, hogy a diadalról diadalra siető német szociáldemokrata párt országgyűlési képviselői legalább a szavazatukkal szembeállnak a császári háborús akaratnak. Hogyan lehetett volna kételkedni ebben, hisz ez egyet jelentett volna az Internacionálé törzsgárdájában s a világproletariátus leghatalmasabb nemzeti szervezetében való kételkedéssel?

3.

Mint valami naiv egyházi tanmese: A gazdag szülők legkisebb fiucs-kája egyszer csak rádöbben társadalmi, emberi szegénységére, a közösségből való kivetettségére s azoknál keres — és talál is — befogadtatást, akikről meg van írva, hogy övéké a mennyek országa... Mint valami színpompás szociális idill: A társadalomból kizárt, közvetlen környezetében megalázott és megbélyegzett gyerek-ember világgá megy, ám nem is kell sokáig bolyongania, alig múlik tíz éves, máris megleli az új közösséget, amely emberséges melegével nemcsak feledteti a régit, a rosszat, de valósággal világméretűvé, az egész Emberiséget befogadóvá tágítja ki számára az otthon, a haza kereteit... S minél jobban hisz a kis mesehős a mesében, melynek ő a főszereplője, s minél valósabbnak tartja a szociális idillt, amelyre szinte mesés könnyedséggel és igen korán rátalált — annál katasztrofálisab blesz a megrázkódtatása, amikor váratlan hirtelenséggel egyszerre csak megbizonyosodik, hogy minden mesének és mindennemű idillnek véresen, és talán végérvényesen: vége.

A világháború az ifjú Sinkó számára minden értékek legszentebb-jének: az evangéliumi vallásává vált szociáldemokráciának, a mozgalomnak, az Internacionálénak teljes lezülését jelentette elősorban. A munkásotthonban emberek között, de ideák világában élt, s a hihetetlen tény, hogy a világproletariátus is simán legalizálta a háborút, az ő számára egy volt az ideáknak, a baloldali eszméknek, magának a szocializmusnak a csődjével. Plehanov, Oroszország elsőszámú marxista tekintélye, Kropotkin, a dicső múltú anarchista-vezér, Borisz Savinkov, a forradalmi terrrorszervezetek irányítója, Bresko-Breskovszkaja' „a forradalom nagyanyja” — az orosz föld legnagyobbjai is „félreteszik” a forradalmat s

hazafias kötelességtudatból a cári érdekek védelmére sietnek, a francia, angol és belga munkásvezérek gyorsan belépnek kormányaikba, az osztrák szociáldemokraták sebbel-lobbal s szintén hazafias kötelességből megszavazzák a hadikölcsönt, és ugyanezt teszik azok is, akikre a vidéki magyar kisváros nagyon ifjú és nagyon lelkes szocialistája különleges áhítattal tekintett a háború kitöréséig: a német parlamentben ülő szociáldemokrata képviselők, az ő bálványképei, akikhez tegnap még olyan érzelmek fűzték, amelyek nem álltak távol „attól a bizalomtól, rajongástól és tisztelettől, mellyel hívő katolikusok tekintenek fel szentjeikre”. A helyett, hogy tüntetőleg a mártírhalált választanák, ezek a bálványképei 1914. augusztus 4-én kivétel nélkül, mind a 111-en megszavazzák a hadikölcsönt — noha előzőleg tizenvalahányan ellenzik ezt, de pártfegyelemből végül mégis leadják szavazatukat —, és Karl Liebknecht is csak a decemberi, második kölcson ellen szavaz, most már megszegve a pártfegyelmet³... Es Berlinben — épp Berlinben! — a munkások nyílt téren égetik a vörös zászlót, miközben képviselőik a császárral kezelgetnek! S itthon, Szabadkán is, a gyöngyörúséges Világhaza meleg kis fészében, a „kis kápolnát” képviselő szentélyben az *Optimisták* Német elvtársa, a pápaszemes öreg ácsmunkás, a munkásotthon elnöke felszólítja az elvtársakat, „ragadják meg az alkalmat és bizonyítsák be, hogy nem vagyunk mi hazátlan bitangok”. És jó példát mutatva — akárcsak a helybeli szociáldemokrata párt elnöke és egész választmányja — személyesen is kimegy a pályaudvarra, éljenez és kendőt lobogtat a frontra induló menetszázadoknak, előzőleg azonban, „pápaszemes tekintélyének teljes súlyát latbavetve”, egyszerűen kidobhatja az otthonból Báti Józsit, a könyvtárost, mert a haza érdekeit semmibe véve felelőtlenül azt kiabálja, hogy le a háborúval...

Tizenhatéves fejjel tehát Sinkó-Báti ismét az utcára kerül, ugyanoda, ahonnan annak idején a németnek és magyarnak, zsidónak és kereszténynek, polgárnak és proletárnak, értelmiséginek és munkásnak egyaránt ajtót nyitó munkásotthonba szökött. S mint ahogy akkor ez a szolidáris közösség nemcsak a családinál jobb otthont, s nemcsak a dühös kis apatini antiszemitékat feledtető menhelyet, hanem az Otthont, a Hazát jelentette számára, most ennek a csupán látszólag kicsi közösségnek az elvesztésével magát a Közösséget vesztette el, a munkásotthon ajtajának bezárulása az egész gyöngyörúséges és végérvényesen megtaláltnak hitt Világhaza elvesztésével volt azonos. Ez az újabb kizárás újabb, s a réginél nem kisebb megalázás volt, a történetek csúfot üznek reményeiből és lelkesedéséből, s visszavetik a régi társadalmi közegebe, melyről pedig lázasan hitte, hogy egyszer s mindenkorra sikerült áttörnie a kereteit. „Báti akkoriban vagy otthon a szobájában, vagy pedig, mint valami elvadult lény, egy magányos állat, amelyet a csordája kitalasztott, de amelyet csordája szaga még mindig ellenállhatatlanul vonz, izgat, a pályaudvar könyékén ödöngött.” — Mint magányos állat, melyet a csordája kitalaszt: az *Optimistáknak* e hasonlata — mint minden

³ Sinkó élete végéig úgy hiszi s írásban és előadásaiban is hirdeti, hogy Karl Liebknecht volt az egyetlen, aki szembeszállt pártjával s a hadikölcsön ellen szavazott. Valójában azonban ő is csak a második szavazásnál szegte meg a pártfegyelmet...

igazi, életes „stíluseszköz” — nem holmi irodalmias dísz, hanem maga a megtalált szó. Adekvát kimondása, néven nevezése az egzisztenciális nyomorúságnak, mely az ifjú aktivistára a rövid, de annál tartalmasabb éden-állapot után brutális hirtelenséggel rászakadt.

Az *Éjszakák és hajnalok* költőjének látszólag naiv, mert csupán „szellemi” útkeresését a világháborúval beállt kataklizmája magyarázza tehát, s nem egy „értelmiségies” érzéketlenség a való világ valós lehetőségei iránt.

Hisz miféle más kiutat kereshetett volna a munkásotthon — a Mozgalom, a Szociáldemokrácia, a Szocializmus — elvesztése után az alföldi parasztváros szociális mozdulatlanosságában, ha nem szellemi, s mi mással próbálhatta volna gyógyítani tudatosodott, felismert, tehát kínzó individualizmusát, ha nem magával — az individualizmussal? Hisz hol voltak már ekkor azok a reális társadalmi erők, amelyekre a munkásotthonban tegnap még ő is mint világmegváltókra esküdött, s hol volt a tenyleges lehetősége az univerzális emberi közösségnek, amely tegnap még minden szűk, magábazárt és önmarcangoló individualizmus hamari feloldását ígerte? Hol volt a proletariátus, melynek szolidáris otthonában a polgár-gyerkőc olyan hamar megtalálta a Hazát, a Célt, a biztos, járható utat, az egyetlen, mely megmenthette volna a tévutak sokaságától, a hasztalan keresésektől és bolyongásoktól? Hol volt az osztály, s világszervezete, az Internacionálé, mely tegnap még minden osztály és minden ember felszabadítását hirdette — mára meg már passzívan szemléli, hogy a kupolái alá fogadott világproletariátus önmagát aprítja véresen és esztelenül?

Nemcsak az első verskötetet, de írójának további útját sem lehetne egészében megérteni, annak az egzisztenciális kataklizmának a figyelembevétele nélkül, amelyet a világháború kitörése és a szociáldemokrácia krachja idézett elő, s amelynek az *Éjszakák*... — anélkül, hogy explicite egy szót is szólna róla — költőileg gyenge, de emberileg autentikus dokumentuma.

REZIME

Studija je odlomak iz knjige autora u Ervinu Sinku koju priprema za štampu pod radnim naslovom *Ember a forradalomban* (Covek u revoluciji). Odlomak zacrtava duhovni autoportret mladog Šinka na osnovu njegove prve zbirke pesama *Éjszakák és hajnalok* (Subotica, 1916), i daje odgovor na pitanje kako je moguće da tu zbirku karakteriše jedna potpuna — i prividna — neosetljivost prema vremenu u kojem je nastala — premda je pesnik pod vidnim uticajem najpolitičnijeg liričara toga doba, Endre Adyja. Na osnovu analize romana *Optimisták* i autobiografskog eseja *Szemben a bíróval*, autor dolazi do zaključka da je prividna apolitičnost mladog Šinka rezultat moralnog kraha svoje partije, socijaldemokracije, koja je 1914 dala potpunu podršku zaraćenim vladajućim klasama Evrope. S ovim krahom mladi pesnik i vatreni aktivist Radničkog doma u Subotici privremeno je izgubio veru u radnički pokret i socijalizam; njegova prva zbirka je autentična reakcija na moralni slom socijaldemokracije, i bez nje je nemoguće razumeti dalji životni i literarni put Ervina Sinka.

LŐRINC PÉTER

**A BÁNÁTI TÁRSADALOMTUDOMÁNY
TÁRSADALMI FORRÁSAI (1900—1918)**

Bánáti magánkönyvtárak című írásomban¹ érintettem már azt a sajátos és jelentős ténytet, hogy Torontálban, főleg Becskereken igen gazdag volt a század elején a társadalomtudományok könyvtermése; egy későbbi cikkemben² viszont arra a még sajátosabb tényre hívtam fel a figyelmet, hogy míg a századeleji szabadkai, temesvári, aradi, szegedi magyarnyelvű sajtóban, a kulturrovatban, vagy a vonalalatti tárcarovatban — a szépirodalmi írások mellett — államelméleti vagy társadalomtudományi, általában elméleti írásokra alig-alig lehet bukkanni — a *Torontál*, a becskerei megyei magyar sajtóközlöny számos ily jellegű írást közöl. Mindezek után felmerül és fel is kell tenni a kérdést: mi ennek a jelenségnek az oka, minek következménye az a társadalomtudományos érdeklődés ebben a kisvárosban, esetleg megyében. Más szóval: miben is különbözik ez a megye „minden” más megyétől, ez a kisváros a többi hozzá talán mégis hasonló kisvárostól és megyei székhelytől — a virilizmus virágzásának időszakában. Ezt a kérdést már a *Torontál*-ról szóló cikkemben² igyekeztem megfogalmazni néhány szóban azzal, hogy a válaszáadásra (feltétlenül ideiglenes megválaszólásra csupán) a legközelebbi alkalommal visszatérek. Úgy érzem, most adódik ez az alkalom s így meg kell próbálkoznom azzal, hogy már most, előzetesen is, mielőtt még elkészíthetném a bánáti teoretikusok, ideológusok könyveinek elemzését — mintegy előzetes szintézisként, kiindulópontként s nagyobbléleketű tanulmányom bevezetőjeképpen is, választ keressek a feltett kérdésre.

Ha a napisajtót tartom szem előtt, úgy meg kell állapítanom, hogy Jaša Tomić *Zastava*-ja szintén közölt számos ilyirányú írást az utópista szocialistákból radikálisokká vált íróktól vagy Vasa Stajičićól is még Novi Sad újvidéki korszakában. Viszont maga Jaša Tomić, Laza Nančić-tal egyetemben, amint Vasa Stajičić is — szintén bánáti volt! Közölt ilyirányú cikket a verseci (bánáti) *Neue Werschetzer Zeitung* < (pl. Fáber

¹ Lőrinc Péter: Bánáti magánkönyvtárak, *A Hungarológiai Intézet tudományos Közleményei*, Újvidék, 1969 1. (Ezentúl: *Közlemények*), 135—151 1, főleg 147—151 1. jegyzetel.

² Lőrinc Péter: (Ezentúl: L. P.) *A Torontál és a torontáli polgári társadalomtudomány*, *Közlemények*, 1970/2.

Oszkártól, Diener-Dénes Józseftől — akinek nevét, hol Dinernek, hol Dienernek írták —, a *Banater Post* (Pancsova), a *Délvidéki Lapok* (Pancsola, pl. Fényes Samutól) és a *Srpski Glas* (Kikinda, Stajčić, Jakšićok), ha sokkal ritkábban is és csupán a D. L. esetében magyar nyelven, viszont akkor sem helybeli írótól és — leginkább a baloldali ellenzék képviselőitől, míg a *Torontál* a megye kormánypárti lapja volt. Különböztetve mindezek a lapok — a *Zastavát* leszámítva, amelynek fő munkatársai azonban Bánátból származtak — szintén Bánát városaiban jelentek meg.³

A kérdés — persze még zavarosabban, misztikusabban mint ma — még akkor merült fel bennem először, amikor mind könyvtáraink mind levéltáraink teljesen rendezetlenek voltak még és először igyekeztem — a „citológiai” időszakban, a publicisztikai „tudományosság”, meg a nemzeti és szociális romantika féltudományos időszakában — a vajdasági történelemmel „marxista igényű” tudományos módszerrel ismerkedni.⁴ Mert akkoriban került kezembe a Darányi-féle telepítési tanácskozás (1900-beli) jegyzőkönyve,⁵ amelynek böngészése közben csak rácsodálkoztam arra a sajátos és akkor még megmagyarázhatatlan jelenségre, hogy a tanácskozásokon aránytalanul nagy számban vettek részt — úgyis mint felszólalók, úgyis mint az írásbeli javaslatok benyújtói — Bánát reprezentánsai, míg pl. a Bácskából egyáltalán senki sem volt ott jelen. A tanácskozás tárgyára és tartalmára később még visszatérek, itt csak felsorolnám Bánát küldötteit név szerint is: Blaskovich, Babics, Rónay Jenő, Dessewffy, Csernovics Diodor, Jeszenszky Ignác, Papp Géza, Talián Béla, Dessewffy (újból), Bessenyei a szóbeli vita során (9 felszólaló 10 felszólalása), míg írásbeli javaslatot Babics, Blaskovich, Dessewffy, Jeszenszky, Lukács Béla és Rónay Jenő nyújtottak be (hatan) — vagyis együttvéve 10 felszólalás és 6 írásos javaslat származott a bánáti csoporttól, a tíz bánátitól, a 62 össz-szereplő között, holott nem kb. hat (6 szor 10 = 60), de 63 megye s a főváros is képviseltette magát küldöttei útján. Amellett Marton Andor, Poroszkay Béla vagy De Pottere Brúno, de persze Farkas Geiza sem kapott meghívót a bánátiak közül és az ismert nem-magyarok sem szerepeltek, főleg ha egyúttal ellenzékiek is voltak. Ki is hívta volna meg például Mileta Jakšićot, a költőt, aki versében (*Jedan san*, V. Stajčićnak ajánlva) az agrárforradalmat hirdette meg!

Hogy a kérdést megfogalmazhassam, elsősorban persze a társadalmi életet magát kell kellőképpen elemeznem Torontálban, esetleg a mai jugoszláv Bánátban.⁶ Mindenesetre el kell magam határolnom attól, az esetleges követelménytől, hogy ebben teljeset nyújtsak. Ezt már azért sem tehetem, mert a társadalmi szerkezetet jórészt ismertnek kell feltételeznem, hiszen ennek a kérdésnek van már irodalma, a társadalmi harcok pedig jórészt szintén feldolgozottak már, legalábbis annyira

³ Bővebben: *Arpad Lebl: Banatska građanska levica; Institut savremene istorije, Beograd, Zbornik Radova, 10. sz. és Arpad Lebl (ezentúl: A. L.): Srpska narodna radikalna stranka... 1887–1918, Tokovi revolucije, Beograd, 1963. stb.*

⁴ L. P. A nagy póri pör, Novi Sad, 1951.

⁵ A telepítés... ügyében... *Darányi Ignác*... földművelésügyi miniszter... 1900. január 18–23... tartott szakértekezlet jegyzőkönyve, Bp. 1900, 512 negyedét oldal.

⁶ Az egykori Torontál vm. egyes részei ma esetleg nem tartoznak hazánkhoz (Zsombolya stb.), míg Temes vm. egyes területel (Versec, Bela Crkva) a jugoszláv Bánát részét képezik.

amennyire itt szükségünk van erre, habár persze akadnak még jócskán fel nem fedezett mozgalmak is. Így itt — a vonatkozó irodalomra hívom fel inkább a figyelmet, míg magam a főbb események, akciók, mozgalmak képét vázolnám csupán fel itt, inkább érintve mint feldolgozva őket.⁷

Így egyebek között arra emlékeztetném olvasóimat, hogy már 1848 előtt is körülbelül 80.000 olyan szerződéses cenzualista család művelte Torontóban a földesúri földet, amelyet azután a forradalom sem fog földhöz juttatni s amely ezért egészen 1918-ig (s azután is) elkeseredett harcot fog folytatni a saját földért. Ezek között vagy 20 északvidéki faluban a legszámosabb réteget a „kertészek” azaz „dohányosok” képezték, akikről Móricz Zsigmond basaparasztja is úgy nyilatkozik valamelyik elbeszélésében: De hiszen az nem paraszt, az csak dohányos! A legelőkelőbb és tagosítás igazságos végrehajtásáért is évtizedes harcra kényszerült a bánáti paraszt, hiszen a Karácsonyiak, Nákók, Kissek (és utódjaik), a Gyertyánffyak, Szervitzkyek, Malenicák, Zichy-Ferrarisok, Marczibányiak, Csekonicsok, Lázárok (vagy Harnoncourók és Pallaviciniek), Szinák, Bethlenek, Buttlerek, Nikolics de Rudná-k, Csávossyiak, Bourbon-Pármák, Lédererek, Talliánok, Dunderskiek vagy az egyház árnyékában sem napfényhez sem lélekzetvételhez nem juthattak.

Persze Bánátban minden járásnak szinte más és más volt a szerkezete és (mai divatos, de nem „korszerű” szót használva) „problémája” is. A volt „jobbágyság” („paorija”) területén — Becskerek, Versec — az úri nagybirtok fogta el a napot a nép elől, a volt „koronaterületen” (Kikinda: distrikt) élethalál harc dúlt már a XVIII század óta a földért és földosztásért, míg a volt határörvidéken a basaparaszt (rideg paraszt, gazda) a polgárosodás modern lehetőségéért harcolt, hiszen itt már szinte 1000 holdasra vergődött fel egy-egy farmer és farmja, harcolva a poroszjunker utas, földesúri fejlődés szinte egyetlen lehetősége ellen.

Knićaninban — nem volt földesúr és Botos—Orlovát—Grabacban stb. sem: ezek a falvak voltak a polgárosodás csomópontjai (hires volt pl. a grabaci 200 holdas, gépesített, modern sváb birtok belterjes művelése, tejgazdasága stb.) A szintén e falvak sorába tartozó Melencén az összesen 27 660 holdból egy-egy parasztgazdára-farmerre 760 hold is jutott: nem csoda hogy itt: a szabad munkaerő honában volt és lesz a leg-

⁷ A társadalmi szerkezetről alapos polgári szociológiai, szociográfiai munkálataink is vannak és ezek elemzése és ismertetése fogja képezni főtemámát egy soron következő monográfiában. Ennek itt csupán bevezetőjét nyújthatom. Főleg Marton Andor, Jeszenszky Ignác (Néhol Jeszenszki-nek írva!), Szentiványi Ferenc, Stassik Ferenc, De Pottere Brúnó, Jankó Ágoston, Farkas Gelza, Vízei Tallián Béla stb. könyveire gondolok itt, ha a magyar irodalmat tartom szem előtt, persze a német és szerb írók is foglalkoztak e kérdéssel, így Jaša Tomić stb., valamint Vasa Stajić és köre. Bánát történetéről szintén nyújtanak anyagot e kérdés tanulmányozásához, pl. Stajlic: főleg: *Gradansko društvo i seljaci* (A polgári társadalom és a parasztság) és *Velikokikindski distrikt* (a Kikindai koronaterület). Magam is foglalkoztam ezzel a kérdéssel egyes tanulmányaimban. Ezek egyúttal az agrárkérdés és agrármozgalmak történetét is nyújtják, valamint a városi polgárság és a proletariátus bánáti harcait is ismertetik. Lásd ugyancsak: Branislav Vranešević és Csehák Kálmán kéziratoss doktori értekezéseit a bánáti munkásmozgalmról 1868—1890 és a verseci szocialistákról kb. ugyanebben az időszakban, míg Milenković könyvét az 1918—1921-es évek mozgalmainak szentelte. Mind e tanulmányoknak csupán felsorolása is túlnagy teret venne Igénybe. Főbb tanulmányaim bibliográfiájuként lásd a Bölcsészettudományi Kar 1968-as Évkönyvében (*Godišnjak*), a 2. kötetben.

akutabb, legharciasabb a munkásmozgalom, itt a „vörös szögletben”, (Elemér, Taras, Kumane, Melence), amely különben — egész Torontállal egyetemben — a „viharsarok” legaktívabb részét képezte évtizedeken át. Ellenkezőleg Istvánföldön, Tóbán, Cseryén, Lukácsfalván, Zsigmondfalván stb. — úgyszólván nem is volt parasztbirtok, itt a poroszúton tőkésedő földesuraké volt minden talpalatnyi föld.⁸

Röviden ismertettem már egy-két tanulmányomban⁸ az 1848—49 vajdasági, főleg bánáti agrármozgalomokat és nemzeti harcokat, az utána következő időszakot persze alig érintve, mert inkább az 1890—1918-as évekkel foglalkoztam újra, több írásomban is, míg az 1868—1890-es évekre főleg Csehák Kálmán fordította figyelmét dicséretes alapossággal és számos adattal támogatva megállapításait.

Csehák munkásmozgalomról szóló kézírata az 1890-ig terjedő időszak falusi ösztönös zendüléseiről vagy migrációs mozgalmáról is megemlékezik, akárcsak a kelő városi munkás szervezkedéséről, amely (akárcsak a 48-as agrármozgalom is már) harciasabb, tisztultabb és számosabb is e vidéken mint egyebütt. A helyzet bonyolításához hozzájárulnak természetesen a nemzeti mozgalmak is, amelyek sokszor zavarosabbá tették a szemek tisztánlátását, számosabbá a mozgalmak összetevőit — hiszen 1) egyrészt sok nemzet néha együttes és közös, néha meg egymás elleni harcáról volt szó (magyar, szerb, német, román, szlovák, bolgár, zsidó, cigány stb.), 2) másrészt pedig arról, hogy e nem-magyar népek egyes osztályai és rétegei sokszor a megfelelő magyar osztályokkal-rétegekkel (és politikai pártokkal) haladtak együtt, de a magyar úri osztály a nemzetiségi proletárt sokszor saját polgárságának, sőt egyházának, karjai közé is úzte: elnyomó és vak politikájával. Tekintve, hogy csak a számtalan front lehetőségére kívántam itt Bánátban rámutatni —, ami a magyar úri, uralkodó osztályt politikai lépéseinek meggondolására készítette, kényszerítette, ha egyébért nem, hát azért, hogy kellőképpen megválogathassa harci eszközeit: a mindenkori harc esetleg mindig más módszert megkívánó fegyverét — itt nem is mondanék többet Torontál (vagy Bánát) társadalmi-gazdasági és nemzetiségi szerkezetéről, hanem áttérnék a népi mozgalmak szintén szűkszavú, összevont „takarékos” ismertetésére.

A kikindai kerület (Distrikt) harcait, amelyeket kb. 1870-ig Vasa Stajić alaposan ismertetett, az 1870-es évektől kezdve Csehák ismerteti tovább, persze sokkal rövidebben, tekintve, hogy a kor munkásmozgalmi általában képezik tárgyát. Számunkra azonban itt csupán az lényeges, hogy a harc a földért tovább folyik itt is, másutt is, Bánát-szerte, akár a „földosztók” (deobaši) és nem-osztók közötti harc formájában, akár valamilyen más módon. Ha az 1890-es évekig még a polgárság oldalán harcol a földnélküli — osztálybékét kötvé vagy a polgár-elleni osztályharc szükségszerűségére még rá sem eszmélve — ettől kezdve ráismer már a szegényparaszt saját külön osztályhelyzetére a földért folytatott harc során is és a szocialista szervezetek keretei között folytatja a harcot

⁸ L. P.: Adalék a vajdasági agrárkérdés történetéhez 1848—49. Novi Sad, 1956. Ez a társadalmi szerkezet elemzését is nyújtja az 1. fej.-ben. Azután: A. L. Revolucija u Vojvodini 1848—49. Na crni studlje. Novi Sad, 1960.

és már a polgárság ellenében is. Ez persze újra gondolkodásra, a helyzettel való új ismerkedésre, új elemzésekre, az új harci eszközök megkeresésére ösztökéli a polgárságot és az egyre inkább vele haladó, már tőkésített földbirtok képviselőit is. Ha a szegényparaszt a városi proletár felé közeledik — a polgár és birtokos azon van — miközben az egymás-közi helyzetet is tisztázni igyekszik — hogy visszatérítse őt a polgári útra, a veleváló további együttthaladás útjára, ha kell: a terror eszközeivel, ha lehet — szépszerével, engedmények útján, tenyérnyi földdarabbal, házhelyjuttatással, „tulajdonossá” téve a proletárt, beleoltva egyúttal kulturális téren is a *tulajdonosi* mentalitást. Úgy érzem: ezen a ponton kezdődik a társadalom-tudományok fejlődése, mert a helyzetelemzésnek és tájékozódásnak kényszere a tudomány hatékonyabb eszközeinek igénybevételére készíti.

Hogy ez érthetőbbé váljék — ha a lehető legnagyobb rövidegességgel is —, de feltétlenül foglalkoznom kell a mozgalmi eseményekkel is.

Eltekintve az 1848-as, valamint Asztalosék meg a „demokrata körök”, régebbi megmozdulásaitól (1848—1868), ily ösztönös, falusi, spontán-felgerjedő mozgalmak az 1873—74-es évtől kezdődőleg újból (vagy inkább-folytatólag) adódtak, mondjuk a Temes-töltés kubikosai között Módos és Botos táján (230 kubikos sztrájkja 1874-ben), amelyről a *Torontál* csak 1876-ban emlékezik meg, de olyképpen, hogy: el kell ismerni, a munkás — különösen idénymunka idején — már erősebb a gazdánál, vállalkozónál. Persze Petrovo Selo népe már 1873-ban is fellázadt amiatt, hogy megszüntették a határőrvidéket és most a „jobbágyvidék”, azaz az úri megye keretei között — ezeknek uraitól, a földesuraktól fog már ő is függeni! 1874-ben^o Vranjevo (Frányova) is zavarog (ahol 1848-ban szabályos, klasszikus kis agrárforradalom játszódott le hatalomátvétellel és az új hatalom földosztásával!), majd Karlova-Miloševo következett (1879: lázadás a szolgabíró ellen!), ahol szintén a saját föld volt a harc célja és ahol ideiglenesen a szegényparaszt a „földosztó”, azaz „deobaš” újra a hatalom tulajdonosává vált mindaddig, míg a huszárok el nem fojtották mozgalmukat — a *Torontál* aggodalmára, majd örömére.

Azután Tomaševac (Tamászlaka) lázadt fel az ellen, hogy megvonták tőlük az addigi földbérletet. Jöttek ugyanis az új nagybérelő földmérői, akiket a paraszt szétkergetett és mint új honfoglaló — elfoglalta a Boddurrétet. Ennek az esetnek külön érdekességet az adott, hogy a megye urai — talán most először, de nem utóljára — elgondolkodtak a társadalmi kérdés fölött és kimondták, — merték kimondani, sőt merték: meglátni is! — a tételt: a jogi igazság a parasztok oldalán áll, a kincstár a hibás — és nem küldték ki a karhatalmat, mert, mondták, ebben az ügyben a kincstár maga is csupán — ügyfél! Hiába! A BM (belügyminisztérium) urai másképp láttak a dolgokat (szerb közmondás szerint: Kadija te tuži, kadija ti sudi! A kádi a vádló, a kádi ítélkezik is fölötted!): Nem tudtak hatalmi — és osztályérdekeik rovására gondolkodni, hanem ráparancsoltak a megyére: Karhatalommal kell eljárni, vissza

^o L. idézett bibl.-at a *Godišnjak*, 1968/2. kötetben. Valamint Csehák már jelzett kéziratát: Radnički pokret Banata 1869—1890, amely majd 700 gépírt 1. terjedelmű.

kell foglalni Boldurrétet! Ez 1884-ben volt már és 1889-ben követte ezt a Belo Blato-i (Erzsébetlak, Elisenheim) zendülés, amelynek során a falu régi telepesei — a folytonos árvizek miatt — elhagyták földjeiket (híresek voltak akkoriban a telepítések a torontáli árterületeken!), mire új telepeseket hoztak helyükbe (németek helyébe magyarokat és szlovákokat), ahelyett hogy a régi nagybérlet ránkényszerítették volna arra, hogy — eleget téve a szerződésnek! — ármentesítse a birtokot. A régi és új telepések fejszét fognak egymásra, holott tulajdonképpen a nagybérlet ellen vívják a harcot. A csendőrség a nagybirtokos védelmében felveszi a harcot a telepések ellen és győz, mikorra három halott és 15 sebesült fekszik már a csatatéren, mint ezt a *Torontál* is megállapítja.

Gyakoriak voltak a legelőlkülönzések és tagosítások körüli harcok, valamint a migrációs törekvések is: a becskerekiek (1874) Szerbiába vándorolnának, ha ezt megengednék nekik a hatóságok, a kovačicai parasztok — Oroszországba indulnának, az örményháziak pedig Romániába (1876, 1880—82) magyar létükre is. Mokrin népét szintén megakadályozzák (1885) abban, hogy Szerbiába vándoroljanak (ezek a 90-es években természetesen szocialisták és 1894-ben már a mokrini pástorgyerekek is sztrájkolnak). Itt-ott szükségmunkát követel a parasztszegénység, másutt a „nyugtalanvérű” földmunkások ellen — csendőrkaszárnnyát építenek. Hiába, a mozgalom tovább szervezkedik, állandósul és a kivándorlás betiltását is hamarosan a feudalizmusba való visszacsúlyedésnek, a költözködési szabadság visszavonásának kezdik minősíteni az elgondolkodó, elmélkedő polgárok. Így már nem tilthatják meg a most, újabban már Amerika felé irányuló-kivándorlást, amely egyre tömegesebbé válik.

A városi munkás is szervezkedik. A kezdeti illegális „talléregyletek” helyét újabb szervezkedési formák foglalják el. Farkas Károly a (román) Bánátból kiindulva erősen fog hatni mind a torontáli mind a pesti megmozdulásokra, ugyanúgy mint később Gion János is, aki a 90-es években a bánáti szocialistákkal új, ellenzéki, radikálisabb, harciasabb pártot alakít, lapot indít, ha csupán rövid időre is (1895-ben Pestről hazatoncolják Becskerek környékére, ahonnan azután, az üldöztetéseket megelőgelve Ausztriába teszi át működési terét). A betegségyűző mozgalom is termékeny talajra talál Bánátban és 1873—76 között Óbuda, Pozsony, Arad, Temesvár mellett csupán Fehértemplomon (1873), Versecen, Pancsován (1874) és Becskereken (1876) alakulnak meg csoportjai: Óbudát és Pozsonyt leszámítva — szinte kizárólag Bánátban és környékén, Aradon! Pancsován jelenik meg (Pančevac, 1871) először Délkelet-Európában a *Kommunista Kiáltvány*, persze szerb nyelven, de — polgári lap kiadásában, amit regisztrálnom kell, mert, ez esetben újra bizonyos polgári-proletár közeledésről van szó. Arról, hogy az új helyzet a polgárt elgondolkodásra kényszeríti, annál is inkább, mert a mozgalomban is sokszor együtt találjuk már a polgári Kosta Lerát, Laza Nančičót, Brašovánt, másokat, a proletár Lončarevičtyal, Ungureanuval stb. Így számos polgári lap küzd már ezidőben is a szocialisták megnyeréséért, miközben élesen támadja magát a szocializmust. Viszont a bánáti proletár szocialisták cikkei a pesti *Arbeiter—Wochen—Chronik* és *Munkás—Heti Krónika* vagy a zágzebi horvát-német lap közli, amelyek felveszik a

harcot a polgárok ellenében. Mindettől már csak egy lépésnyire van a következő állomás — a polgári kultúra terjesztése a proletárok között, hiszen ezt megkívánja az is, hogy például a verseci Lurtz már 1874-ben megkezdi a harcot a 8-órás munkanapért, azzal az indokolással, hogy a munkás kulturemberré kíván válni, szaktudásra kíván szert tenni — ehhez pedig szabadidőre, magánéletre van szüksége. (Ekkor még a 10-órás munkanap is távoli ideál csupán!)

A bánáti munkásság részt vesz a pesti kongresszusokon már az 1880-as években, sőt előbb is és amikor az 1887-es kongresszuson a bánáti küldöttek a gyári törvényért harcolnak — a polgári lapok újra oldalukra állanak, ha el is ítélik ugyanakkor — sztrájkjaikat! A választójogért is együtt harcolnak és szólalnak fel Becskereken Kürschner, a szocialista és Gavriła, a szerb polgári radikális 1887-ben; míg 1890-ben, amikor Bánátszerte megünneplik az első május elsejét — a rövidebb munkanap és a vasárnapi munkaszünet érdekében együtt szólalnak fel — a Gióнок és Homák mellett — a polgári Szalay, a református pap és a szerb polgári Emil Gavriła is.

Hogy az 1890-es évek csak erősítik a mozgalmat — a Bánffyok diktatórikus fehér terrorja ellenére is — és hogy 1897-re valóságos csatákat vívnak már a földmunkások (1906-ban a városi proletariátus is!) a csendőrség és katonaság ellen, arról már többször megemlékeztem. Az 1897-es esztendőről itt ezért csak néhány szót kell mondanom, inkább acélból, hogy megérthessük nemcsak a bánáti birtokos Talliánok és Urbánok, mások erőszakos eszközeit a munkásság elleni harcban, hanem azokat is, akik egyre komolyabban fontolják meg egy leszerelő-engedményes politika lehetőségeit.¹⁰ Az eleméri és Szent Mihály-i (Mihajlovo) összecsapásról, a számos halotról és sebesültről, az árvízkárosultaknak sztrájktrórként kívánt felhasználási kísérletnek kudarcáról ugyanúgy megemlékeztem már (1897 nyara) mint arról is, hogy ez időben a földmunkások egy héten át emelt kaszákkal szállták meg a megyeszékhelyt, Becskereket, főleg annak főterét és a megyeházát, amelynek kapujából Szigethy Vilmos is nemsókára megpillantja majd a meztelen bár cifrán tarka igazságot. 1898-ban újból véres ütközetek színtere Torontál. A tóbai földmunkás beült a községházára, meghódította a hatalmat, megütöközött a csendőrséggel és e harcokban a csernyei, tordai, kisoroszi „segédcapatok” is felvonultak, úgyhogy a csendőrség és katonaság mindezeket a falvakat megszállni kényszerült. Véres volt ez esztendőben a kikindai, de főleg a bókai május elseje is. Bókáról számos sebesültről és 5—6 halotról kap értesítést a sajtó, valamint arról is, hogy négy faluból több mint ezer munkás és szegényparaszt seregett itt egybe és szállt szembe a karhatalommal. 1904-ben Ittebe osztotta fel az előbb elfoglalt orgovánnyi pusztát, miután már előzőleg hatalomra jutott a községben, a földért harcoló munkásvezért választva meg községi bírónak. Két napig volt Simon bíró és a föld népe ura a helyzetnek és a Jenovai-birtoknak, melyért akkor már évszázados harc folyt. Simon seregei visszaverték

¹⁰ A telepítés... valamint két okmánygyűjteményemet: *Elemér i Taraš 1897*, Zrenjanin, 1954. — *A vajdasági munkásmozgalmak szocialista szakasza 1890—1918*, Újvidék, 1953 és: *A nagy póri pör*, Újvidék, 1950.

közben a karhatalom támadásait. A heves harcok időszaka 1906-ig tartott. Közbe esett a torontáli terrort elrendelő Tisza-kormány titkos rendelete egyes főispánokhoz, ezek között is első ízben a torontáli főispánhoz, de ebben az időszakban volt a bavanistei terrort kiprovokáló incidens is (1904).¹¹ Azután a nagybirtok és tőke közös leszerelő politikája érvényesült jó időre, hogy 1917—18-ra — a zöld káderek — annyira megerősítsék a falu és város proletár frontját, hogy egész Bánát — és nem csupán a „vörös szöglet” — a négyévi háborús nyomor következményeképpen is újra felforrjon és számos helyen kerüljön sor a kastélyok megrohanására, a földfoglalásra, földosztásra, valamint a hatalom átvételére is egyes községekben és polgári vagy „tanácsköztársaságok” létesítésére. Ekkor is, ezen is elgondolkodtak a polgári, proletárforradalom-ellenes, rétegek képviselői és nem csupán ellenköztársaságot (Róth-Bartha Bánáti Köztársasága stb.) alakítottak, de polgári Nemzeti Tanácsokat is (Magyar, Szerb, Német, Román Nemzeti Tanácsokat) s míg egyszerű leszerelő, engedményes, reformpolitikát vezettek be, másrészt fegyveres alakulatokat szerveztek s a felkelő falu (és város) leverésére mind a magyarországi csapatokhoz mind pedig a visszavonuló német, hazatérőben levő magyar és szerb katonákhoz és hadifoglyokhoz is fordultak segítségért, hogy végül nem csupán a szerbek (románok a román Bánátban), de a magyar polgárság és birtokosság is örömmel üdvözölje a bevonuló győztes szerb (román) hadsereget, amely valóban levette a bánáti felkelő, forradalmár falu harcát.¹² Mindezeket az osztályharcokat végigkíséri a szerb—román—német—szlovák polgárság és dolgozó nép nemzeti harca, amely már 1892 óta egyre hevesebb formákat öltött és sokszor kapcsolódott és egybefonódott az osztályharc egyes mérsékeltőbb formáival, olyannyira, hogy ezzel a magyar polgárságot is ismételten rákényszerítette az engedményes reformpolitikára, különösen olyankor, amikor Bánát-szerte együttharcoltak a nemzetközi szocialisták a választójogért a — nemzeti fronton is egymás mellé sodródó — magyar, szerb, román, német haladóbb, reformer polgársággal, [Választójogi Liga, általános sztrájk előkészítése: Justhék, Jásziék, de Stajićék—Jakšićék közös harca is a magyar, szerb szocialistákkal, vagy a szerb és más nemzetiségű radikális és demokrata polgársággal, amikor Goldiš magyarul írja a főleg románokhoz szóló könyvet a (román) nemzeti kérdéstről, a bánáti Országos Polgári Radikális Párt soraiban és vezetőségében pedig ugyanúgy együtt veszik fel a harcot a reformpolitikáért a magyar, német, szerb és román demokrata polgárok, akár a proletárok a szocialista pártvezetőségekben]. Mindez egyáltalán nem zűrzavaros, de összetett, egybebefonódó, összesodródó gyakorlat valóban megkívánja — a szükséges tájékozódás kedvéért — a tudományos, társadalomtudományi elemzést, hogy tudatosan juthassanak el az újabb szintézisekhez.

¹¹ U. o., 69—75 1.

¹² A. L.: Banatska gradanska levica (v.o. 3. jegyzettel). — Azután: A. L.: Klasne borbe u Vojvodini, Zbornik Matice srpske, Novi Sad, 22. szám és az egész 22. szám, szerző szerkesztésében. 1959-ből. — A Becksereki Magyar Nemzeti Tanács jegyzőkönyvei — *Godišnjak*, 1907, N. Sad. — Narodni soveti vo nekio gradovi na Banat — *tölem* — *Glasnik* na Institut za nacionalna istorija, Skopje, 1968.3. szám. — A. L.: Madarski radikalizam i Vojvodina 1900—1918. *JIC* 1965/1. sz. Beograd.

Az út a tudomány elméleti, elvont síkjára felé a további gyakorlat kedvéért, természetesen csak a gyakorlati, konkrét osztályharcok és nemzetiségi harcok síkjáról indulhatott ki éspedig akkor, amikor a polgárság — már előzetesen és ösztönösen is — a terror alkalmazása mellett a leszerelő, engedményes, reftompolitika eszközeivel is kísérletezett. Néhány szóval megemlítettem már az 1897 előtti polgári próbálkozásokat a sajtó terén, amikor is a polgári sajtó megkísérelte, hogy a szocializmus ellen dörögve a szocialistákat magukat megnyerje a polgári kultúra, számára, sőt „tulajdont”, „juttatva” nekik, tulajdonosi mentalitást juttatva nekik, a tulajdonvédők frontja számára is.

Itt most az 1897-es és 1897 utáni ily kísérletekre kell kitérnem, hiszen a jelzett gyakorlat indította útjukra a bánáti polgári teoretikusokat is, sőt szinte azt mondhatnám, hogy a gyakorlati vezetők saját személyükben maguk látnak hozzá a jórészt, hogy gyakorlatukat elméletileg is tudományosan is megalapozzák.

Még folyamatban voltak az 1897-es földmunkás-sztrájkok, amikor összeültek már a torontáli tőke, birtok és megye urai, hogy megbeszéljék a tennivalókat. Hogyne tanácskoztak volna, amikor a néppel szimpatizáló szegedi, de éppen Csókán lelkészkedő nótagyűjtő s így a néppel állandóan érintkező Kálmány Lajos már hat évvel előbb is így írt:¹³ A nép már csak kurucvilágot óhajt, olyan világot, amelyben a nép ítélkezik. Lédererék (Csókai nagybirtokos és nagytőkés) tesznek mostanában bizonyos engedményeket a népnek. Nem tudni a békési munkászavargások ludasok ebben — vagy a földesúr meglövetéséből álló bokszegei merénylet. Kitérő félben levő munkászavargás volt Csókán tavaly (1890!). Az idén az itt dolgozó vidékiek fenyegetőztek (1891). 1899-ben a zentai feleségek joggal követelheték, hogy az uraság pénzzel fizesse őket.

Viszont Kikindán, 1898-ban, Vasa Stajic a szocialista diák és „kiadója”, a szintén szocialista félbemaradt diák és nyomdász, Trifunac, már szocialista füzeteket ad ki szerb nyelven a falu számára, így pl. az akkor ismert és „hirhedt” füzetet is „Idu socijaliste” — „Jönnek a szocialisták” címen. És ne felejtjük, hogy ugyanez a Stajic kisdiák korában, 1894-ben szervezte, minden valószínűség szerint, a mokrini gyerekpásztorok sztrájkját — 16 éves korában —, azok sztrájkját, akikkel nemrég maga is együtt őrizte a nyáját s akiknek, nyájörzés közben, már akkor felolvasásokat tartott.¹⁴ Veszedelmesen terjed Bánátban az „éhe kenyérnek, éhe a szépnek”, az éhség és a kultúréhség és vele a kultúra maga is: elérkezett az ideje annak, hogy felülről „dirigált kultúrát” nyújtsanak a népnek éspedig — magyar úri részről, mert a szerb—román, sőt itt ott már a szlovák, horvát (bunyevec) és német (kikindai—fehértemplomi—verseci) „pángermán”-nak elkeresztelt, de többnyire csupán nemzeti egyenjogúságot és kultúrát követelő polgárság is nemzeti vonalon igyekezett — esetleg a magyar úri osztály ellen is — megszervezni és maga köré gyűjteni a dolgozó népet olyannyira, hogy 1914-ben már a dolgozók

¹³ Kálmány Lajos: Szeged népe. Szeged vidéke népköltése, III. Szeged, 1891, XVII—XIX 1. és 50 1.150 jegyzet.

¹⁴ A. L.: Politikai lik Vase Stajica, Novi Sad, 1963, 64 1. jegyzet (a Torontói 1894/149. számából) és 61. 1,35 jgyz.

voltak azok, akik az elszakadásért harcoltak és e célra polgári irányításra nem igen volt már szükségük.¹⁵

Vizeki Tallián Béla, torontái alispán évi jelentései már a 80-as években szinte hatalmas tanulmányszámba mennek. Így az 1884-évi 400 oldalas jelentésében komoly elemzések során arra az eredményre jut, hogy nem csupán magyarosítani, de telepíteni is szükséges: más szóval a magyarság egy részének tulajdonosi mentalitást kell nyújtani a többiek (magyarok és nem-magyarok) ellenében. Ki kell terjeszteni a tulajdonvédelmi harc anyagi bázisát.¹⁶

Alig múlt el egy hónap az eleméri véres incidens után (1897. VI. 10; 1897. VII. 20) és a becskereki birtokosok gyűlése már memorandummal fordul a kormányhoz:¹⁷ „Bár jól tudjuk, hogy Nagyméltóságod a múlt évben kitört és a folyó évben oly ijesztően fokozódott agrárszocialisztikus és kommunisztikus törekvéseket szülő bajok orvoslását programjába felvette... mégis elegendhetlen honpolgári kötelességünknek tartjuk... kifejtteni azon eszközöket és módokat... orvosolhatók lennének. Erre bennünket a vármegyének területén is a múlt évben (mire a memorandumot felterjesztették már 1898-ban fordult az év!) észlelt nagyobb mérvű munkás mozgalmak indítottak...” Ez „eszközök és módok” között azután, egyebek között, adóreformokat is ajánlanak, rámutatva arra, hogy a mozgalmak főoka az, hogy a latifundiumok árnyékában rengeteg a föld nélküli proletár. „Ily gazdasági helyzet annál bujább melegágya a földosztó törekvéseknek, mert ugyanazon helyeken gyári ipar nincs.” Így a nagybirtok érdeke, hogy az akút földéhség némileg kielégítést nyerjen. Az állam ezért nem elégedhet meg a kitört forrongás elfojtásával. A forrongás telepítések és örökbérletek vagy járadék birtokok létesítésével szüntethető meg „önként értőleg az államkincstár (s nem: a nagybirtok!) tulajdonát képező területeken...” Ezeket a leszerelő eszméket a nép között propagálni kell szubvencionált lapjainkban.

Ezzel a kérdéssel a megyei közgyűlés is foglalkozott az alispán és kiküldött bizottság jelentése alapján,¹⁸ talán kevésbé lényeges, de ugyan ezen a síkon mozgó határozatot hozva, kiterve egyúttal az adóreform és a szövetkezetek kérdésére is. Minderre következett azután a földmivelésügyi miniszter (FM), Darányi országgyűlési beszéde — amely, azonos téren járva, helyesli a törvény szigorát és a sztrájk-törő „munkástartalék”-táborok létesítését is, de az új munkástörvény mellett a szövetkezeti mozgalom istápolását is tervbeveszi.¹⁹ Így következett el az

¹⁵ A németekről 1. idézett tanulmányomat: *Ban. grad. levica* (ezentúl: *Levica*). A románokról pl. írásmotat: *Vasile Goldiș și problema naționala românească, a Lumina* 1968/4–5 sz. vagy a *Közlemények* 2. sz.-ban tanulmányom: *A Torontái... 19. jegyz.* — 1914-ről v.ö. *Levica*, 9. jegyz-ét a borcsai nemzeti forradalmi kísérletről.

¹⁶ *Vizeki Tallián Béla* jelentéseit 1. a *zrenjanini tört. levéltárban* (IAZ).

¹⁷ *L. P.*: *Vajd. munkásmozgalom* szoc. szakasza, 54–56, 1 13. dokumentum IAZ: *Elemír i Taraš* 1897 doboza, valamint okmánytáram: *Elemír i Taraš*, 72–80 1.22 dok.

¹⁸ *Torontái*, 1897–195. sz. VIII–27 ról: *Egy félév közl.* — *Elemír i Taraš* 1897, 66–69. 1 20. dok.

¹⁹ *Elemír i Taraš*, 70–72. 1. 21. dok. — *Vajd. munkásmozg.* 64–66. 1. 18. dok. V. ö.: „A kormány mindent támogat ami a munkás anyagi és szellemi helyzetét fejleszteni alkalmas, mert azt tartjuk, hogy az akcióknak csak akkor lesz sikere, ha a bűjtogatókat izolálni tudjuk s a munkások zömét meg tudjuk győzni a helyes irányról...” Így jelenti be a hitelszövetkezetekről szóló törvényt is. Majd: „Nagy súlyt fektetünk a népies olvasmányokra...”

1900-ban felülről, a kormány részéről, megrendezett telepítési tanácskozás, amelyre, mint már tudjuk, számos bánáti polgár és birtokos kapott meghívót és amelynek egybehívására természetesen a már jelzett bánáti tanulmányok és publikációk — amelyek az 1897—1899-es években jelentek meg — szintén hatottak.²⁰

Tekintve, hogy a *Telepítés* jegyzőkönyve, nyomtatásban ugyan, de csupán „kézirat gyanánt” jelent meg²¹ — azt, röviden bár, de ismertetnem kell, természetesen csupán a bánátiak véleményére térve ki, míg a későbbi értekezletek jegyzőkönyveit egyelőre figyelmen kívül hagyom.²² A véleményeket két csoportba lehet osztani. Blaskovich Ferenc például a régebbi telepítéseket inkább a nagybirtok szempontjából bírálja, azt tartva hibának, hogy „a telepesek sem anyagi, sem erkölcsi képesítését nem nézték, hanem gyakran gyülelésvésznépet (értsd: proletárt) hoztak oda, olyat, amely gazdasághoz nem is értett, olyanokat akiknek semmijök sem volt”, hozzátéve mégis, hogy túlkévs földet juttattak a telepeseknek ahhoz, hogy annak jövedelméből a vásárlási részletek törlesztése mellett, adóra, pótagóra és a megélhetésre is jutott volna.²³ A telepítés céljának főleg azt tekinti, hogy a szocialista és kivándorlási járvány terjedését megakadályozza, hogy a „szerzési alkalom” lekösse a telepest és „ne üljön fel a szocialista agitátoroknak”. Hogy 1) a magyar telepesek a bánáti nemzetiségek vidékén egyúttal a magyar állameszme megvédését és a magyarosítás célját is szem előtt tartásák és 2) e célból „az ily elszigetelten álló telephez lehetőleg adjunk egy középbirtokost” (azaz 100—1000 holdas dzsentri vagy farmer-birtokost), aki a telepesek ideológiai támasza és irányítója lehetne.

Hasonló módon gondolkodott a torontáli urak „szürke eminenciája”, Csekonicz gróf és a Csekoniczok jobbkeze, Babics József is, aki szintén elítélően nyilatkozik a régebbi (1870-es évek) telepítésekről,²⁴ hiszen „alig 15 község van a 71-ből Torontálban olyan, amely... több-kevesebb külső földhöz jutott”. Jórészt el is pusztultak e telepek, „házaik romba dőltek, maguk elvándoroltak... 40—50 község még ott teng teljesen föld nélkül...” És Babics véleményéhez csatlakozott Rónay Jenő, a torontáli birtokos és főispán is.²⁵ Dessewffy Sándor, a püspök is az oly telepítés hive, amely „a tulajdonjog sérelme nélkül oldja meg” az akút társadalmi kérdést. Ellene van tehát a gazdasági munkástelepek létesítésének „mert az a régi zsellér-rendszer visszahozatala.” „Ne legyen (a telep) olyan mint az én telepem Sándoregyházán (Ivanovo), amely víz közepén

²⁰ Farkas Gelza: Fényűzés, 1897 stb. — Jeszenszky Ignác: A kiáltó szó, 1897 stb. — Jase Tomić: A földműves szegénység, 1897 (Zemljoradnička sirotninja az eredeti címe, de magyarul és németül is megjelent ugyanakkor) — Ugyanő: Pametno nazarenštvo, I.—1897. (Bölcs nazarénség).

²¹ A telepítés... Bp. 1900.

²² De Pottère Brunó-nak a bánáti Kivándorlási Kongresszus-on vezetett és publikált jegyzőkönyvére gondolok itt 1902-ből, amelyet mint az OMGE és Temesi GE embere szervezett és folytatott le. Itt hívnam fel a figyelmet arra is, hogy a pesti országgyűlés is nagy figyelmet szentel e kérdéseknek 1897—1900-ban és a következő évek során is. Ezeket a felszólalásokat (amennyiben bánátiak, esetleg vajdaságiak részéről hangzottak el) némileg ismerttettem egy cikksorozatomban: *Magyar Szó*, 1960, VI—12, VII—10, 1963 VII—21, VV—28, VIII—4, VIII—11 és *Dolgozók*, 1964, 40—41. szám.

²³ A telepítés... 25—29.

²⁴ Uo. 44—47. 1.

²⁵ Uo. 47.

van és csak a tornya látszik ki” és lakói 1897-ben „úgy néztek ki mint a barlangból kikerült vadak” (az árvízre alludál).²⁶ Természetesen ő is „mindenkor a tulajdonnak abszolút védelmét tartotta(m) irányadónak” s ezért ármentes területet tart csak telepítésre alkalmasnak s oly terjedelemben, amely életképessé teszi a birtokot, nehogy újra eladják azt, vagy uzsorások kezére juttassák. Csak egy valláshoz és egy nemzethez tartozzanak a telepesek és „notorikus szocialisták, nazarénusok, felekezetenkívüliek okvetlenül kizárandók” legyenek. Babics természetesen a középbirtoknak és „jobbmodú nagyobb parasztbirtoknak alakításától éppen nem zárkózna(m) el, sőt...” s ha a középbirtok szükséglete megkívánja, úgy melléjük törpebirtokokat és gazdasági munkástelepet is létesítene, hogy így biztosítsa a dzsentri és farmer számára az olcsó munkaerőt. Blaskovich is jól látja, hogy az „agrárszocializmus” legjelentősebb oka az aránytalan nagybirtok és annak ellentéte, az hogy „a földnélküliek száma szaporodik”. Azért „a nemzetiség-lakta vidéken a magyarságnak (telepítés útján) egy-egy védvázat” létesítene — egy-egy középbirtokos ideológiai irányítása alatt. Legyen ez a telep erőteljes „mert egy tengődő magyar telep nem imponál a más ajkú szomszédoknak.” Ezek a telepek a választók „politikai súlyát is” erősítenék. A hazafias svábot nem szabad persze elűzni, mondja a német Blaskovich, aki azért mégis magyarosítana is és lám éppen a német elem útján, amely maga is azon iparkodna, hogy románok és szerbek közé élkelődvé, ezeket nyelvükben „magyarrá tegye!”²⁷ Hasonló elveket tartalmaz Rónay Jenő írásos javaslata is, amely szerint a telepes 50 év alatt törleszteni le az államtól vásárolt föld vételárát, persze ha „szorgalmas, józan” és nem vagyonos ugyan, de „igavonó állattal, és gazdasági felszereléssel birjon”, birtoka pedig ott mozogjon a 24 és 60 katasztrális hold között... 50 évi törlesztés és feles gazdálkodás után a birtok „ingyenesen” váljék tulajdonává.²⁸ Csernovics Diodor, főpap nyiltabban áll ki a hulló-hanyatló dzsentri védelmében: „...én a középosztály felkarolására vonatkozólag a társadalom áldozatkészségére hivatkozom... Társadalmi úton egy nagyszabású pénzintézet volna felállítandó... „amely megvásárolná az eladó birtokokat” és „továbbadná a magyar középbirtokos osztály tagjainak...”²⁹ Elveti a régi módszerű telepítéseket, amely úrhatnám-parasztot nevel, ugyanakkor annyira megterhelve azt, hogy a végén kénytelen tudani rajta. „Olyan olcsó bérletet adnék tehát neki... húsz év alatt okvetlenül kell neki egy nemzetiségi vidéken 10—20 holdat szereznie... természetesen egy kulturképes népet akarok erre a vidékre hozni, amellyel szemben a kultúrára nem igen hajlandó és így a kultúra alacsony fokán álló nép állana.”³⁰

Papp Géza (a birtokos és tőkés, képviselő és államtitkár, majd báró) befejezettnek nyilvánítja a telepítéseket, mert a régi telepek „viszo-

²⁶ Uo. 68—73 és 271, majd 350—357 l.

²⁷ Uo. 296—309 és 323—1.

²⁸ Uo. 472—487 l.

²⁹ Uo. 76—87 l.

³⁰ Érdekes, hogy ezt egy Csernovics — Carnojević mondja — kijátszva a „kulturképzés” magyar a „kultúrára”, persze magyar polgári kultúrára, nem képes vagy „nem hajlandó” szerb paraszt ellenében. (aláhúzások tőlem — L. P.)

nyainkhoz képest a szükségnek teljesen megfelelnek.”³¹ Ellenben elfogadva a klerikális, keresztényszocialista gróf Károlyi Sándor „brosürjét” — „a középbirtokú telepes osztályt telepítését ohajtaná(m).” Elítélőleg nyilatkozik a magántelepítésekről, habár elismeri, hogy elvéve akadhatnak oly esetek is „amikor egy ideális a magántelepítés céljait is ép oly magas szempontból tekintené” mint az állam az állami telepítést, nem csupán üzletezni kívánna.³² Mégis telepítene a középbirtok szomszédságába házas zselléreket is, hiszen „az ún. napszámos munkásnépnek a jövőben fentartása is szükséges. Az lehetetlen állapot, hogy a telepes községben is kizárólag olyan birtokú emberek legyenek, akik mint napszámosok ne legyenek alkalmazhatók.” Elítéli azt a lehetőséget, hogy a bukott telepest kitegyék, elvéve tőle a kapott földet, a hazát, mert az ilyenből lesz az a földönfutó, aki már megkívánta a saját földet „s az ilyenekből lesznek azután az izgató elemek”: adjuk meg az ily tönkrement egzisztenciáknak a napszámosi munkalehetőséget a (nagybirtokos) telepén. Ugyanúgy lehetetlennek tartja a telepítést az úri birtok terhére, akárcsak azt is, hogy minden napszámost birtokossá tegyenek, hiszen (olcsó) munkaerőre mindenütt szükség van. Csupán egyes úri birtokrészeket vásároljon meg az állam, parcellázva azután őket.

Tallián Béla³³ attól fél, hogy e tanácskozás anyaga már maga is agitatórikusan hathat a népre s „a szocialisták talán erősebb igényekkel fognak fellépni, talán nagyobb étvággal lesznek eltelve”, ezért azt ajánlja, hogy „e kérdések oly színben tűntetessenek fel, amelyben étvágyuk a kellő mértákre le lesz szállítható”. Ne az alföldön telepítsenek, mert itt csupán úri latifundiumot lehetne felosztani: Pedig a latifundiumot meg kell védeni, meg kell őrizni. A telepítés célja legyen határozottan nemzeti. Torontálban 43 községben 23.069 magyar lakik akinek háza talán van, de egyebe sincs”. A régi telepesek csak mint nomád kubikosok tudnak megélni. Krassóban, Temesben, Bácskában is számos ily magyar él: ezt a területet a magyarság hazájává kell tenni. Ezeknek a magyaroknak házat-földet kell teremteni. Erre a célra itt-ott kivételt tenne, a nagybirtok egyes részeit is felhasználva e célra.

Bessenyei Ferenc³⁴ elemzi azt a tervet, amely szerint csak magyarokat juttatnának földhöz; vannak más jómagyar hazafiak is, — gondolja — sőt a magyar veszti el a Délvidéken leginkább faji jellegét és nemzetiségét; talán azért, mert becsületes ember ugyan, de műveltsége primitív és „nem alkalmas(ak) arra, hogy egy sokkal műveltebb, gazdagabb lakosságra, hazafias irányban közrehassan(ak?)”. Egy oly nagyváros mint Temesvár a rá szánt összeget hasznosabban fektethetné be magyar kultúrintézmények létesítésére (s ilymódon egy biztosabb fajtájú magyarosításra.)

Ezekkel a véleményekkel érdemes már most szembeállítani a szín-

³¹ Uo. 116—123. 1.

³² Bizonyára Farkas Geizára gondol itt, aki 900 holdját kívánta felosztani béresel, cselédjei, napszámosai között és 1897-ben tanácsokkal látta el a sztrájkoló elemérei földmunkásokat. Agrár-tervét éppen Papp Géza hiúsította meg. (Néhái dr. Várady Imre és a néhai szírájkvezér Dušan Petkanić egykori szíves közlése.)

³³ Uo. 260—270. 1.

³⁴ Uo. 283—285. 1.

tén meghívott kikindai evangélikus lelkésznek, a *Kiáltó Szó* írójának felszólalását és írásbeli javaslatát,³⁵ annál is inkább, mert véleményével egyedül marad, tekintve, hogy a Farkas Geizák, Somfai Jánosok, Stern Lázárok nem kaptak meghívót erre a tanácskozásra.

Jeszenszky Ignác — habár másképpen gondolkodik mint az eddig ismertetett urak, akik főleg a dzsentribirtokos (és basaparaszt) szempontjából tekintenek a kérdésre — üdvözli az értekezletet, amely próbál írt találni e fontos kérdésben a nép sebére, mert „En eddig ezt csak rendőri asszisztencia mellett tehettem.”³⁶ Jeszenszky itt is felhívja a figyelmet a „bomlasztó viszonyokra”, amelyek „előkészítik a felbomlást”. 1848 felszabadult erői mindmáig nem érvényesülhettek, a felszabadult jobbágy ereje vesztéglésre van ítéelve. Röviden vázolja a megye birtokszerkezetét és arra az eredményre jut, hogy a törpebirtokos és a napszámos munkáerejének nem jut tere — hiányzik hozzá ugyanis a kellő munkaalkalom: „...három hétre becsülhető az az idő amelyet ezen föld (törpebirtok) megmunkálására okvetlenül kénytelen fordítani”. Nem lehet arra gondolni sem, hogy ott ahol 3—4000 kistermelő és 5000 napszámos él — ezek a napszámából mind megélhetnének. Iparunk viszont nincs és fogyasztóink is alig-alig vannak. Pedig piac híjján lehetetlen arra utasítani a népet, hogy belterjesen gazdálkodjék... Egyetlen menedéke a népnek a földbérllet, de ez igen drága. A kistermelő a bérelt földön sem kereshet többet a 20—30 krajcáros napszámánál. Ma az Alföldön a nép 32⁰/₀-a napszámos, de nem foglalkoztatható a külterjes gazdálkodási rendszer mellett. „Azok a bomlasztó okok amelyek ott a nép alsó rétegeiben dúlnak és viharral fenyegetnek bennünket, nem engednek gondolkodási időt, nem engedik bevárni, míg átalakul gazdálkodási rendszerünk”, hiszen 32⁰/₀ napszámosról és 21⁰/₀ törpebirtokosról van szó (= 53⁰/₀), amely rétegek óriási erőt képviselnek, de csak demoralizálódnak, mert munkátlanságra kényszerülnek. „Ezt a népet földhöz kell juttatni. Ez a probléma.” Különben süllyedni fog a társadalmi színvonal és összesűrűsödik a gyűlölet. A munkást bele kell vonni a telepítésbe. A telepítés célkitűzéséről a terjeszkedő nacionalizmus magyarosítási törekvését mégsem zárja ki ő maga sem: „Dél felé folyton rajok vonulnak le meglevő nemzetiségi falvainkba. Ezeket istápolni kell s megmenteni a földüzérektől...” A telepítést azért — „a bérlő középirtokos által képzelt irányítás” helyett mint a gazdasággal kapcsolatos iskolák irányítására bizná és hitelszövetkezetekkel látná el.

Ezek voltak hát az 1900-as telepítési tanácskozás eredményei, ez volt az általános kép, amelynek legbiztosabb színtöltője, a Jeszenszky-fajtájú rendőri-keresztény szocializmus mint jóindulatú s a népen (szub-

³⁵ Uo. 87—95 és 399—403 l.

³⁶ Jeszenszky Ignác egy sajátos evangélikus változatú keresztényszocialista, de egyúttal rendőrsocialista (v.ö. Gapon?) álláspontot képviselt: Károlyi Sándor gróf katolikus fajtájú és a bácskai szerb radikális orvos, a srbobrani Prodanovics, pravoszláv változatú keresztény szocializmusával szemben. V.ö. *A vajd. munk. mozg.* 72. l. 21. dok., amely szerint Jeszenszky és a rendőrség megosztani igyekezett a munkáságot, egy rendőrsocialista csoport alakításával próbálkozik meg bizonyos juttatások és engedmények árán: „Mert ha semmit sem juttatunk... akkor azok mégis csak szívesebben csatlakoznak a lázítókhöz...” A „juttatások” itt a munkafeltételek javítására, munkaalkalom teremtésére és a polgári kultúra terjesztésére vonatkoznak.

jektív) valóban segíteni akarás — objektív maga is a rendszer fennmaradásán munkálkodik, míg a többi torontáli úr szubjektív is a közép — (azaz dzsentri-nagy) birtok terjedését, erősödését óhajtja biztosítani. Mindettől eltekintve: a gyakorlat — mint láttuk — már itt is rákényszeríti a birtok-tőke és hatóság urait arra, hogy a problémák megoldásához a tudományt is segítségül hívja. Ez a tudomány a legnagyobb eredményeket Vizeki Tallián Béla és Jeszenszky Ignác szavaiban hozza. Talán azt is megemlíteném, hogy e próbálkozásokban elég szép szerepet játszik a hitelszövetkezetek szervezése is. E viták eredménye lesz az az 1898-as törvénycikk, amely az Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH) és a Torontáli KH megalakítására fog vezetni, amelyek irányításában azután: Becskereken akár Budapesten, a torontáli Poroszkay Béla, Márton Andor, Kőgl stb. is nagy szerepet fognak játszani. Marton és Poroszkay lesznek például azok, akik az országos és megyei gyakorlati szervező és irányító munka mellett — elmélettől mélyítve és általánosítva a gyakorlatot — a korszak tudományos elemzésével is megpróbálkoznak és komoly tudományos eredményeket produkálnak.³⁷

Érdekes itt megemlíteni, hogy a századeleji Torontálban oly válságosan akuttá értek már az itt jelzett problémák, hogy egy ismeretlen hatósági „közeg” is egész társadalomtudományi tanulmánnyal válaszol a kormány és az alispán kérdésére: Mi érdekli, mi égeti a népet, mit lehetne neki nyújtani, hogy segítségével meghosszabbíthassa uralmát a koalíciós kormány (1909), annak akút válsága idején.³⁸ Röviden ismertetve a perjámosi főbíró jelentését, főleg ezekre a mozzanatokra hívom fel a figyelmet: A hatóság meg az egyház rossz példával jár a nép előtt, a nép ezért nem tiszteli már fölötteseit, főleg azok embertelen tettei miatt. Nem tekintély ma már, hasonló okok folytán, sem a pap sem a tanító. A mesterek és kereskedők a nép hatása alatt állanak és maguk is gyűlölik az urakat. A valódi hatalom letéteményesei a német gazdák (ridegparasztok). Ők uralkodnak mind a dolgozók fölött mind pedig a nem-magyar, nem-német nemzetiségek fölött is. A lakosságot két táborba kell már osztanunk: Itt a gazdák — amott a zsellérek. Ez az osztálykülönbség erősebb már a vér szavánál is. Ez az oka annak, hogy a családok, osztályalapon, oszlanak meg és széthullóban vannak, két táborba szakadva maguk is. A basaparasztok ma még urai a helyzetnek. Ellen-ségei a választójog kiterjesztésének, míg a zsellérek éppen ellenkezőleg harcolnak érte és nem rettennek vissza attól sem, hogy harcuk sikere érdekében szövetséget kössenek a nem-német (s nem-magyar) nemzetiségekkel. A magyar érzésű német gazdák hegemoniáját tehát erősen veszélyeztetik az ellenerők. Ezek már kovácsolják a szövetséget a fehértemplom-i német Kremling-párt meg a temesvári német Orendi-párt embereivel — de a szocialistákkal magukkal is. Ez a szövetség megingatná sorainkat, egyensúlyi helyzetünket. A német falusi szegénység egyre in-

³⁷ A hitelszövetkezetekről Torontálban 1. tanulmányomat is: A. L. Peštanska zemaljska centralna kreditna zadruga (OKH) i Vojvodina (1898—1918) (összefoglaló kivonata magyar nyelven): *Godišnjak*, Novi Sad, XI—1, 1968, 91—123 1.

³⁸ *Istor. arhiv. AP Vojvodine* (Vajdasági tört. levéltár), Sremski Karlovci (ezentúl: IA APV); Bizalmas alispáni iratok 1909. február; a perjámosi főszolgabíró jelentése.

kább lép be a szocialista pártba, sőt a nemzetiségek képviselőjelöltjeit is támogatja. A Kikinda—Ujarad-i HÉV-vonal építése is ártott kormányunknak, mert a megye urai meg a bankárok — mint főreszvényesek — csak a profittal gondolnak, az építkezés anyagi terhét viszont a dolgozókra hárítják. Ez is egyik oka annak, hogy a szocialisták meg a nemzetiségek egyre erősödnek. A nép, igazságos adót: (progresszív adót!) követel, azt követeli, hogy egyenlítsük ki a kis- és nagybirtok adóját.³⁹ Akuttá vált a legelő-kérdés is, mert a parasztszegénység, a törpebirtokosság legelő híjján szűkölködik.

A torontáli szerbek hangulatára vet éles fényt az ismert költő, Mileta Jakšić, ezidei verse: *Jedan san* (Álom) címen, amelyet a költő barátjának, Vasa Stajićnak dedikált.⁴⁰ Ebben a versben az érzésben szocialista Mileta Jakšić egészen az agrárforradalomig jutott el, mintha csak az 1848-as bánáti falusi röplap hatása alatt álmódta volna meg versét.⁴¹ Egyebek között ezt álmódta: „Vasó, nyári kastélyomból köszöntlek, amely sasfészekként rejt az erdő mélyén...” Az álom tetőpontján a költő, aki a kastély urának álmódja meg magát, ráérez a nép fegyveres harcára a kastély ellen. Az erkélyre ugrik és, vörös zászlóval kezében, kiáltja a támadok felé: „Testvérek, elvtársak, jőtevőim! Én állok élére felkelésteknek és azt parancsolom: Csóvát bele, döntsétek a kastélyt!” Majd valamivel lejjebb: „Itt az uradalom, tiétek a birtok: Osz-zátok testvérek!”

A gyakorlat „józanabb” a költő álmánál, kevesebbel is beéri egyelőre annál, de a pancsovai 48-as függetlenségi majd polgári radikális (Jászi-párti) *Délvidéki Lapok* — a Gráber László kiváló hirlapja — tovább megy már szervezkedésben is a pártközpontnál. Amikor Fényes Samu, az úttörő és *ÜTTÖRŐ*-szerkesztő, Pancsován 5—6 természettudományos és monista előadással lepi meg kellemesen a város polgári értelmiségét — antifeudális, sőt helyenként antikapitalista élt adva tudományos előadásának — a *D. L.* leközi azok némelyikét teljes szövegében.⁴² 1914 nyarán Gráberék megalapítják a pancsovai, verseci, majd a megyei (Torontál) Országos Polgári Radikális Pártot, amelybe a magyarokon kívül belép a németek élén a pancsovai német demokrata napilap, a *Volksblatt* magyar szerkesztője, dr Abai János, együtt a szerb dr Dragičevićtyel és Milosavljevićtyel, a német Bartmannal, a román Boleanianulav, a *Volksblatt* és annak főnöke, a német Jerschewsky, meg Zoffmann, és a magyar Dohány is. A *Délvidéki Lapok* és más haladó újságok

³⁹ Más helyen szoltam már e különbségekről. Itt csak annyit jegyzek meg, hogy míg a kb. 43,000 holdas Csekonics 1—2 K-at fizetett holdanként adó fejében, a kis- és törpebirtokosokra 10—15 K-t is kivetettek.

⁴⁰ L. A.: Polit. lík V. Stajića; könyv, 125—127 1 73. gy. data.

⁴¹ A szerbnyelvű röplap szövegét l: R. Perović: Grada za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848—49, Beograd, SANU, 1952. — 247—251 1. 177 dok. Egyes sorai így hangzanak: Nincs más hátra mint a fegyveres felkelés; „ami igazság szerint a tiétek, vegyétek vissza azoktól, akik azt elragadták tőletek.” — „Tehát testvérek! Szerbek és románok és németek és magyarok és szolvákok, akik ezt a gonoszt is túrni vagytok kénytelenek a sok egyéb gonosz tetejébe, ugorjatok talpra, ragadjatok fegyvert, ... lépjétek be a népi hadseregbe, hogy visszavegyük a régi földeket, hogy minden község annyit sajátítson ki, amennyi határát képezte s azután osszák fel ezt a határt az emberek között úgy, ahogy azt az igazságosság megköveteli...”

⁴² *Délvidéki Lapok*, 1913, XII—14 és XII—20. Fényes előadásai az úri Magyarországgal ellen, a feudális és a tőkésrendszerrel.

mind ezt azzal kísérik figyelemmel és tetézik meg, hogy kiállnak az agrárreform meg az egyházi birtokok szekularizációjáért, meghirdetve a jelszót, hogy a nagybirtok már elavult, lejárta magát, mert ha valamikor nagy is volt még társadalmi-gazdasági szerepe és jelentősége, ma már csak nyomort okoz, nyomort terjeszt.⁴³

Husvétii emlékeztető-jében maga Czirbusz is⁴⁴ — az iparosodás mellett kardoskodva, ráeszmél arra is, hogy nagy ellenmondások rágják a magyar (torontáli) társadalmat. A kastély — az ipar, a bank, a bankokrácia ellen harcol; ugyanakkor azonban szétrágja és szétzüllesztí ezt a társadalmat a földbirtokosok és földtúrók ellentéte is. Ádáz tusák dűlnak, gondolja, a haza kárára! Az angol halálosan szorító karokelől sokan — gondolja, a haza kárára! Az angol halálosan szorító karok elől sokan — tudva, hogy a földrajzi-történelmi adott keretektől nem szabad kilépni. Az egymást ölő agrárizmus és merkantilizmus ugyanúgy az ország vesztét jelzi, akár a külön tőkés vagy külön szocialista ipari államiság. Félti az országot, a népet, a népeket a szélsőségektől. El kell háritani, harsojga, a nemzeti veszedelmet.

A becskerekii függetlenségi és 48-as pártlapok, pl. a *Délvidéki Újság*, dr. Várady Imre egyik lapja szintén az iparpártolást hirdeti meg, — habár pártja, mint az uralmon levő koalició főpártja, elgáncsolja az általános választójogot s ezt a „fekete grófra” (Andrássy Gyulára) bizza; kénytelen lenne a lap a hirhedt pluralizmust is elfogadni és támogatni. — mégis az általános választójog mellett száll síkra és egyebek között bőven közli a helyi szocialista választójogi nagygyűlésen elhangzott beszédeket, így a magyar Kondor, meg a szerb „dr Krszta Jaszenovacski”: (azaz Iskruljev) beszédeit, habár azok természetesen támadják a kormányt, melynek ez a lap és pártja — hive! Várady lapja tulajdonképpen csak látszatra a kormány lapja, mert míg Kossuth Ferencék — agráriusok, a torontáliak — Váradyék és Gráberék — a falu és város kispolgárságára támaszkodnak és egyre inkább közelednek a munkásság felé. A *Délvidéki Újság* kiáll a szocialisták mellett, persze: amennyiben azok nem „hazátlanok”, nem hazaellenesek. Sőt előfordul az is, hogy a szerbek mellett foglal állást ez a lap, elítélve a magyarosítás politikáját,⁴⁵ holott a 48-as párt (főleg Komjáthy Bélának) a magyar sovinizmus legigazibb képviselői.

Mindez újra erőteljesen arra ösztönzi a megye és város alkotó polgári értelmiségét, hogy tudományos elemzések útján is — tudományos tere lépve — megpróbálkozzanak a helyes út felkutatásával.

Erre ösztökéli ezt a kormánypárti vagy haladó radikális polgári értelmiséget a maga gyakorlata is: az a kényszer, amely egyre inkább viszi őt abba az irányba, hogy 1) kultúrát teremtsen a szellemi tunyaságáért sokszor érdemtelenül gyalázott Bánátban (Bácskában), kultúrát „fűzértáncsal” vagy anélkül és 2) ezt a polgári kultúrát terjessze azután a dolgozók, kispolgárok és proletárok között is, az egyesületekben és

⁴³ *Volksblatt*, 1914, III—7 és IV—8. *Délvidéki Lapok*, 1914, VI—13; VI—6. *Werschetter Volksblatt* 1914, VI—11; VI—28; VII—5; VIII—6 stb.

⁴⁴ *Torontál*, 1914, IV—11.

⁴⁵ *Délvidéki Újság*, 1907, VII—23; II—26; III—29.

kultúrkörökben, könyvtárakban és olvasó- meg előadó termekben, egybeboronálva a polgárságot a proletariátussal.

Sorra alakítja ez a polgárság az egyesületeket és bárhová tekintünk is — mindenütt ugyanazokat a neveket találjuk a szervezők, előadók és mecénások soraiban: ugyanazok nevét, akik ott szerepelnek egyúttal a városi és megyei közgyűléseken, az OMGE vagy OKH és az úri osztály egyéb gazdasági-társadalmi szervezeteiben, de persze a virilisták listáin és az országgyűlési képviselők, referensek, államtitkárok, miniszterek soraiban is. A gazdasági- társadalmi, politikai élet élén — nemcsak osztályhelyzetük szerint, de — egyénileg, személyileg is ugyanazok állanak akik a kultúregyesületek munkáját is irányítják és — anyagilag is lehetővé teszik ezt a kultúrmunkát mint mecénások. A megyei közigazgatási bizottság ülésén ugyanis ugyanaz a Bottka, Jankó, Dellimánich, Rónay vagy Kardos, Poroszkay játszik a primhegedűn, aki (Poroszkay, Marton, Vinczehidy stb.) a Torontáli GE és Torontáli KH (de az OKH) vezetőségében is irányító szerepet vállal, de a TMKE (megyei kultúregylet, a DMKE tagegylete egyszersmind) vezetőségének is tagja.⁴⁶ A *Délmagyarországi Közlöny* és *Temesi Gazda* szerkesztője ugyanazt a De Pottere Brúnó, aki tagja az OMGE vezetőségének, titkára a Temesi GE-nek (báró Ambrózy Gyula elnök mellett), szervezi (és anyagát publikálja) a délvidéki kivándorlási kongresszust, de egyúttal a társadalomtudományok egyes eredményeit gyakorlati, de komoly tudományos értékű publicisztikai munkálataiban is feldolgozza. A *Torontáli GE Értesítőjének* pl. 1893—95-ös szerkesztője Bartók Géza, de a szerkesztőség elnöke Rónay Ernő, míg a GE elnöke gróf Csekonicz Endre, de vezetőségében ott ülnek Rónay Jenő, gr Harnoncourt, br Dániel (főispán, miniszter, képviselő, delegációs előadó stb.) gr. Karácsonyi, gr. Nákó, de természetesen Jankó Ágoston, Jagodics de Kernyécsa, Babits (Torontál „szürke eminenciája”), Poroszkay, Marton, és Živko Bogdan is. Az 1902-es kivándorlási kongresszuson és a lap erről tudósító számában⁴⁷ szintén ott szerepelnek Babits, Marton, Poroszkay és társaik, a felszólalók között pedig ott találjuk Marton, Farkas, Poroszkay, Jenovay, Gyertyánffy nevét és mindezeknek célja a reformpolitika, azaz: leszerelni, szükségtelemné vagy lehetetlenné tenni az esetleges aratósztrájkot és a munkaerő kivándorlását.⁴⁸ Ugyancsak Pap Géza, Poroszkay, Csekonicz, Rohonczy, Jeszenszky, Urbán vagy Babits szólalnak fel akkor is, amikor azt határozzák el, hogy nyújtani is kell valamit a földmunkásnak, mert a terror maga nem elegendő már.⁴⁹ Minthogy nem a tőke-birtok-hatalom szövetsége a témám, erről a kérdéstről többet nem is mondanék. Célom ugyanis inkább az, hogy rámutassak arra a jelenségre, hogy a hatóság-tőke-birtok szövetsége egyúttal a megye kultúregyletének, kultúréletének is szervezője, pénzelője és irányítója is. A Délvidéki Földmívelők Gazdasági Egyesülete már 1892-ben alakult meg — Darányi és Csernoch — kalocsai érsek — védnöksége és diszelnöksége alatt, azzal a kimon-

⁴⁶ Uo. 1907, IV—10.

⁴⁷ *Torontál vm. GE Értesítője*, 1903, 3. sz.

⁴⁸ Uo. 1904/3. sz.

⁴⁹ Uo. 1897/4. sz.

dott céllal, hogy mint társa a Nemzeti Szövetség is a Dózsa György szelleme ellen harcoljon. De a Nemzeti egyeslet kapcsolatban volt mind az OMDE-tel, mind — lefelé — a Bauernvereinnal, amelynek dr. Várady Imre is egyik irányítója, mint képviselő és az *Unser Blatt* szerkesztője is. A TGE is tagja természetesen mind az OMGE-nek mind pedig a Magyar Gazdák Szövetségének, de a TMKE ugyanazok szervezete és habár már 1885-ben megkezdte működését, komoly munkát csak azóta fejtett ki, mióta a megye értelmiségét rákényszerítették arra, hogy részt vegyen munkájában, egyebek között azzal is, hogy (1904 óta) a mindenkori megyei hatóság (többnyire: a főispán az elnök, az alispán az alelnök, a főjegyző a titkár) állott a kultúregyesület élén, míg az anyagi eszközöket a megye és a bankok adták a kultúrmunkához. Hasonló egyeslet volt a Délvidéki Nemzeti Szövetség is, amely azzal a céllal alakult meg, hogy „megvédje a metélytől” mind a nemzetiségeket mind pedig a munkásokat.⁵⁰

Lefelé haladva, az alapszervezetek felé, ilyen adatokra bukkanunk az egykori sajtóban. Míg egyrészt báró Fedor Nikolich de Rudna — mint mecénás — családi numizmatikai gyűjteményét engedi át a Délmagyarországi Történeti és Régészeti Múzeum számára, a Muzslai Olvasókör elnökévé Reuter Oszkár, becskerekai városi rendőr főkapitányt, jogvédővé pedig a földbirtokos és cukorgyáralapító dr Demkó Pált „választja meg.”⁵¹ Ugyanebben az 1898-as esztendőben intézi a főispán felhívását a községekhez, amelyben arra „kéri fel” őket, hogy alapítsák meg ingyenes népkönyvtárakat, amelyhez — a belügyminisztérium szolgáltatja majd az ingyen (magyar) könyveket. Ebben az évben Bocsár, Bikács, Basahid, Topolya, Beodra, Hegyes, Párdány, Ittebe, Perjámos fogadják el az „ajánlatot”, — amely községek közül (csak példaképpen említtem éppen ezeket a községeket) Basahid a szerb egykori koronaterület (kikindai distrikt) községe, Perjámos pedig német község volt.⁵²

Becskereken 1898-ban a Magyar Olvasókör új elnököt választ, mert eddigi elnöke, gróf Bethlen, elköltözött a városból.⁵³ Ugyanakkor új községi ingyenes könyvtár létesül a magyar Tóbán és Csernyén, hogy március végén megkapják könyvvállományukat a rendőrminisztertől Kisoroszival, Sándoregyházával, Hertelendifalvával (Ivanovo; Vojlovica, hol csángók, szlovákok, németek élnek) együtt. Ahol itt magyar falvakról volt is szó — szinte tisztára proletárfalvakról is egyúttal, a falusi szegénység, földmunkások és a városba naponta bejáró gyári munkások falvairól.⁵⁴

⁵⁰ L. P.: A nagy póri pör, 82—83 l.

⁵¹ *Torontál*, 1894, XI—16 és 1898, I—12.

⁵² *Uo.* 1898, XII—20.

⁵³ *Uo.* 1899, I—10.

⁵⁴ *Uo.* 1899, I—14, III—27. Hogy mások is adományozzanak könyveket e falvaknak — *Torontál* vm. ily tárgyú határozatot is hozott. A könyvtárszervező bizottságba dr Dellmanich Lajost (alispán-főispán) és Stassik Ferencet (megyei főjegyző) választották, míg a mecénások sorában ezidőtájt Buttler és Benyovszky grófok is szerepeltek. 1907, I—9-én arról értesülünk, hogy a szerb Mokrin, a német Teremia, a magyar Hetény, majd a szerb Melenci, Sakule, Dolovo, a német Nákovo, a szlovák Padina s a román Ecska kértek könyvtárat a belügyminisztériumtól, míg 1908. IX—23-án a földművelésügyi miniszter (Darányi) küldött magyar könyveket a szlovák Kovačica és Aradac, valamint a szerb Sakule könyvtárai számára. Az 1907, III—2 hír értelmében a már évtizedeken át egyre „létesülő” múzeum számára ekkor gr Karácsonyi valamint Vinczehid (tőkés-birtokos és megyei főjegyző) és — Somfai János, az író nyújtanak át ajándéktárgyakat.

Ez a kettősség, ez az osztályszerkezet, valamint tarka nemzetiségi összetétel lépten-nyomon megnyilvánult. Ezzel Torontál vezető rétegei maguk is tisztában voltak, sőt tudatosan vállalták mint szerepüket: a nemzetiségi és osztály-együttműködés és béke szervezését, a magyar uralkodó osztály javára. Így a torontál-bánáti kultúra főjellegzetességévé annak polgári és magyar mivolta vált egy erősen proletár, nem-magyar területen. Ez a jellegzetesség határozta meg a bánáti társadalomtudományt — amely mégis, ennek ellenére is, komoly tudományt nyújt és ma is komoly forrásként használható a korszak történetének kutatásához. És ez — a szociológusok és politikusok egyéni becsületességére mutat és arra a kedvező körülményre, hogy jóérzésük a tudományos igazságot mindenek előtt és fölött tisztelte és becsülte.

Ezt a tudatos szerepvállalást számos jelenség, körülmény, adat bizonyítja, tanúsítja. Így pl. amikor 1913-ban a becskerekai Szabad Liceum újra megnyitja kapuit, a vezetőség újra örömmel állapítja meg, hogy a közönség a társadalom minden rétegéből tevődött össze most is, hogy mind a hatóság, a birtok, a tőke, mind az értelmiségiek és proletárok képviselői is megjelentek ott, habár az előadó a már ismert Vinczehidý — a megye, birtok és tőke embere volt is és a porosz járási közigazgatás volt, talán kissé szürke, témája.⁵⁵ Egy más alkalommal, amikor a jubiláló TMKE alapításának 25. évfordulóját ünnepelte, Czirbuszon kívül Vinczehidý sőt Rákosi Jenő is aktív szereplője volt az ünnepségeknek és Jankó Ágoston, alispán, megnyitója után, Dellimanich, a főispán, — a király üdvözlését tolmácsolta.⁵⁶

A mondottakat a számos egyesület működése maga is igazolja. A becskerekai és megyei egyesületekben elhangzott előadások egyikét-másikát néhány rövid szóban már ismertettem egy alkalommal,⁵⁷ itt csak az egyletek rövid felsorolására szorítkozom, arra, hogy minemű egyesületeket alapított a polgári magyar vezetőréteg és mily tevékenységet fejtett ki avagy javasolt az ismeretterjesztő előadásokon kívül — számba véve természetesen a közönség szerkezetét és kulturális fokát.

A TGE (a nagybirtok érdekképviselője, az OMGE tagegylete) pl. már 1897-ben kiküldte előadóit a falvakba is, ahol azok (közöttük Marton Andor) népies hangú mezőgazdasági előadásokat tartottak.⁵⁸ 1901-ben a Munkásképző Egyesületben Králik László *Az university extension-ről* beszél, arról, hogy az (éhes, fáradt) munkás hogyan szerezhet egyéni (túl)munkája, a szellemi túlórázás útján magasabb (polgári) kulturát. Ezt a célt szolgálta a Szabad Lyceum-on elhangzott előadás is, amely pro domo beszélve, feldicsérte a liceum működését — amely a *Munkások vasárnapját*, a vasárnapi munkaszünetet annak szenteli, hogy a munkásnak szellemi táplálékot nyújtson.⁵⁹

A becskerekai szabad liceum persze ez előadásokon kívül igyekszik megalapítani a megye múzeumát és könyvtárát is — éspedig ezúttal is

⁵⁵ Torontál, 1913, XI—10.

⁵⁶ Uo. 1910, V—8.

⁵⁷ L. P. A. Torontál... Közlemények, 1970/2. sz.

⁵⁸ Torontál vm GE Értesítője. 1897/1. sz.

⁵⁹ Torontál, 1901, III—26; 27 és 1901. XI—4.

együtthaladva a DMKE és TMKE-tel, de a Munkásképző és Társasegylettel is. A TMKE együttműködik a temesvári Arany János Társasággal (amelynek Jankó Ágoston, de Somfai János is választott tagja), de amelynek jellegzetességét mégis Szabolcska Mihály, Herceg Ferenc vagy Rákosi Jenő munkássága adja meg,⁶⁰ amint a mecénások lajstromát — a már említettekén kívül — egyes hasonló egyesületek, bankok valamint az ismert horvátországi Julián-Egylet egészíti ki ebben az időben.⁶¹ Mégis, már ismert kultúrmunkásaink hamarosan megalapítják a városi Munkásgimnáziumot is,⁶² s hogy a nemzetiségeket is megnyerhessék hirlapirodalmuk és kultúrmunkájuk számára, 1911-ben Somfai János (a TMKE titkára, a *Torontál* szerkesztője — de aki haladó író is —) vezetésével a bánáti újságírók Belgrádba látogatnak, ahol őket maga Nušić fogadja nagy örömmel.⁶³ A munkások számára (a Munkásképzőben, Munkásönközpözkörben már 1880—1900 között s azután is, majd a Munkásgimnáziumban és Munkásegyletben) tartják előadásait, vagy esetleg a muzslai (falusi de proletár) Ifjúsági Körben, Várady, Marton, Czirbusz Somfai és mások, hol a mezőgazdasági tudományok, hol az antropogeográfia vagy politikai gazdaságtan, munkásmozgalom vagy az irodalom köréből. Ugyanezek vesznek részt a Feminista Kör munkájában, és bejárják együttal a távolabbi torontáli falvakat is.⁶⁴ A munkásgimnázium keretei között „kollégiumokat”, előadás-sorozatokat szerveznek, így pl. (a harmadik évfolyamon) egy 14 előadásból álló kollégiumot a magyar irodalom köréből. Egyéb „tantárgyaik” körébe tartoztak: Magyarország gazdasági földrajza, a közgazdaságtan, a régészet, sőt a vegytan, természet- és technológia is⁶⁵

A *Torontál* sikeres nagy igyekezetében, hogy mindvégig tárgyilagos maradjon, közli azt is, hogy az „úttörő” Fényes Samu Becsén megalapította az Úttörő Társaságot, aholis ő maga Új világszemlélet címen terjesztette az egyelvűség, anyagelvűség, monizmus és materializmus, meg a polgári demokrata új Magyarországot megteremtteni kívánó „radikális”, „galileista” világnézetet.⁶⁶

A régi (birtokosi és polgári) kaszinó mellé Somfai — csak valamivel az első világháború kitörése előtt — Népkaszinót próbált szervezni, amely társadalmi és kulturális téren működött volna. Így pl. pihenő- és üdülőttelepet, valamint szórakozási lehetőséget teremtett volna a dolgozók számára.⁶⁷ Valamivel később, egy új városi program keretei között, oly szociálpolitikai bizottságot alakítanak, amely a nőket is beszervezné s amely bölcsődéket, zalogházakat(!), népkonyhát, népfürdőt létesítené s ingyenes jogvédelmet is biztosítana a város szegényei számára.⁶⁸

Mint polgári liberálisok és demokraták e politikuskok és szociológusok (akik gyakorlati tapasztalataikat tudományos elméletté mélyítik és

⁶⁰ Uo. 1904, I—8; I—11; 1907, VI—25.

⁶¹ Uo. 1908, III—26.

⁶² Uo. 1909.

⁶³ Uo. 1911, VI—6.

⁶⁴ Uo. 1904, II—8; 1909 I—21; I—26; II—11 stb. — 1910, II—12; II—21; II—22, III—14; III—29; IV—11; stb. A SZDP Munkásegyletében is, pl. 1910, IV—19.

⁶⁵ Uo. 1911, IX—30.

⁶⁶ Uo. 1912, X—7.

⁶⁷ Uo. 1914, I—30.

⁶⁸ Uo. 1914, II—9.

általánosítják) nagy súlyt fektetnek az ipar fejlesztésére is. Így Somfai már 1902-ben is szorgalmazza az iparkiallitásokat a célból, hogy ezek utat mutassanak a délvidék iparának, hogy az megállhassa helyét a külföldi ipar versenyével szemben.⁶⁹ Czirbusz is propagálja Bánát iparosodását, valamint egy iparospártnak és a városok ligájának oly megszervezését, amely egy táborban egyesítené az ipari tőkét, no meg az ipari munkásságot. Mert az ipar és a kultúra adja meg — mint hiszik — egy nemzet, ez esetben a magyar nemzet, súlyát és jelentőségét.⁷⁰ Hochstrasser még az első világháború idején is a városi politika főprogrampontjai között emlegeti az iparosodást: úgyis mint tény,⁷¹ úgyis mint követelményt és további programot. Egyebek közt egy városi gazdasági egyesület (az agrárius érdekeltségű OMGE és TGE-ellenpólusaként!) létesítéséért is harcol, valamint gazdasági mintaiskolák, műhelyek, takarékpénztárak alapítását és csatornázást, vízvezetékét, de városi népház építését is javaslatba hozza.⁷²

A város egyre gyarapodó, egyre harciasabbá váló munkásosztályának megnyerését tartva szem előtt, Bielek Vilmos, a megyei aljegyző, a szabad liceum közönsége előtt Munkáskertek létesítését ajánlja, amely intézmény a nyugaton már bevált, míg Magyarországon csak Debrecen lépett még erre az új útra, a gyáros Szántó Győző úttörő tevékenységének eredményeképpen. Ott 1909-ben már 240 ily munkáskertet létesítettek, míg Becskereken — az ország második kertvárosában — Jankó alispán érdemül tudható be ez a, persze egyelőre még csak kísérleti, tevékenység. A kertek célja a nemzetnevelés és munkásjólét, azaz — amit persze Bielek már nem emleget — a munkásság harcosságának leszerelése, a proletariátus megnyerése. A megyei aljegyző mindezt így fejezi ki: A kertek által kiművelődik és finomabbá válik a munkás lelke, hiszen — ki a virágot szereti, rossz ember nem lehet! Nő a szabad levegőn folytatott munka révén a munkabírás is, gyarapodik a munkás egészsége, már csak azért is, mert a kertészkedés elvonja a kocsmázástól, (persze a munkásotthonba-járástól is!) Mindez ellenszere a család bomlásának, de a kivándorlást is csökkenti, mert a kertészet növeli a munkás keresetét. Maguk a gyárak tekinthetnék tehát feladatuknak e „terület-szerző”, azaz tulajdonosi mentalitást, ideológiát kialakító kertek létesítését.⁷³ Stagelschmidt József szintén munkástelepeket kíván létesíteni a városban, ezeknek azonban nem tulajdonít kulturális, hanem csupán szociális jelentőséget, így hát itt nem is foglalkozhatom velük.⁷⁴

Itt-ott megemlítettem már, hogy minden bánáti nép-nemzetiség foglalkozott a tanulmányozott időszakban az államelmélet, államtudomány és társadalomtudomány egyes kérdéseivel. Mégis: a magyar akkor uralkodó nemzet volt (és kívánt maradni!), az ő uralkodó osztályai (tőke és birtok) és hatóságai (állam, megye, község) tehát elsőrangú feladatuknak tartották — hogy a dualizmus válságának korszakában az égetően aktuá-

⁶⁹ Uo. 1902, IV—28.

⁷⁰ Uo. 1907, XII—7; XI—11 viszont a tanoncotthon megnyitása.

⁷¹ Vajdaság legnagyobb ipari központjai: Becskerek és Verbász.

⁷² Torontól, 1915, VI—15; V—20.

⁷³ Uo. 1913, II—24; III—4.

⁷⁴ Uo. 1913, IV—19.

lis sőt akúttá váló kérdéseket — a rendszer keretei között maradván — megoldják, biztosítva a proletariátus és a nem-magyar népek (nemzeti-ségek) elnyomásának és kizsákmányolásának modernebb, időszerűbb és egyelőre még lehetséges útjait, módjait. Bánátban volt akkoriban a legnagyobb a társadalmi, nemzeti és kulturális tarkaság. Ugyanekkor gazdagok voltak Bánát társadalmi, politikai kapcsolatai is — hiszen a magyarok (ha 1847 óta saját tudományos könyvkiadójuk, 1872 óta heti-, majd 1892 óta napilapjuk stb. is volt) egyúttal Pesttel, annak politikai, kulturális, irodalmi és tudományos életével is fenntartották a kapcsolatokat és számos bánáti író legjobb könyvei éppen Pesten jelentek meg (Czirbusz, Farkas, Somfai, Braun Róbert, Lauka Gusztáv, Szentkláray Jenő, Aszlányi Dezső, Szentiványi Ferenc, Jeszenszky Ignác, Bodor A., Marton Andor, Szabó Ferenc stb.). A szerbek viszont mind Zagrebbel mind Beograddal, de Pesttel is állandó érintkezést tartottak fenn, a németek pedig nem csupán Erdéllyel (Szeben, Brassó stb.), de egyúttal Pesttel és Németországgal is kapcsolatban állottak. A románok főleg Araddal, Temesvárral, de Romániával és — a nyugattal és Pesttel is érintkeztek. A kelet, így pl. Peterburg (Leningrad) is hatott Bánát uraira, főleg természetesen a szerbekre.

Pesten volt a bánáti magyar polgári pártok központja, ott ülésezett és határozott az országgyűlés meg a delegációs Országos Bizottság soruk felől — és a bánátiak ezeknek munkájában ugyanúgy részt vettek, mint sok egyéb politikai, gazdasági-társadalmi és kulturális egyesület központi szerveinek munkájában is, hogy ne is említsük a bánáti bankok, gyárak, hitelszövetkezetek függő helyzetét az országos pesti központoktól, amelyeknek azonban a bánátiak szintén tagjai voltak. (Országos Magyar Gazdasági Egyesület = OMGE; GYOSZ = Gyárosok Országos Szövetsége. Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH); Hitelbank, Leszámítólóbank, stb., melyekben egyes bánátiak, mint Marton, Poroszkay, De Pottere, Papp Géza stb. állandó szerepet vállalnak). A pesti egyetemen tartja (Temesvár és Becskerek után) előadásait Czirbusz Géza; a *Huszádik Században*, *Szabadgondolatban* stb. jelennek meg Farkas Geiza, Braun Róbert, de a román Vasile Goldiş meg a szerb Vasa Jakšić, Iskruljev, Aleksić írásai is. Ne feledjük, hogy ugyanakkor a szerbek (a szerémiek) a horvát szábor munkájában is részt vesznek és esetleg onnan delegálják őket a pesti „Ház”-ba, vagy a delegációs összejövetelekre; de ott vannak a bánáti szerbek a zágrebi bankokban és szövetkezetekben is, hogy a többi (pl. szocialista stb.) kapcsolatot vagy a bánátiak belgrádi szocialista lapokban megjelent cikkeit, belgrádi polgári vagy szocialista kiadók-nál megjelent könyveit ne is említsük. Mindezek a hatások csak úgy egybeolvadtak Bánát területén, akár az ily kapcsolatokat fenntartó férfiak is nap mint nap találkoznak és tanácskoznak egymással. Engels a 90-es években természetesen csupán a munkásmozgalom „belső” nemzetközi, nemzetek-közi kapcsolataira figyelt fel Bánáttal kapcsolatban, de ezek a népközi, nemzetközi kapcsolatok fennállottak — politikai-társadalom-gazdasági és kulturális téren — a polgárok egyes rétegei és nem-

zetiségei között is és Páristól Peterburgig közvetítették a nemzetközi hatásokat.⁷⁵

Mindez hozzájárult a bánáti társadalomtudomány fejlődéséhez, kibővítéséhez, kivirágzásához. Mindezen tényezők ismerete és elemzése nélkül — érthetetlen maradna, érthetlenné válna a bánáti társadalomtudomány gazdagsága. E tényezők ismerete nélkül hozzá sem foghatnánk ez egykori tudományosság és tudomány tanulmányozásához. A társadalmi és nemzetiségi struktúra elemzésén kívül, ismernünk kell a külső-belső internacionalizmust, az internacionális hatásokat is, de ugyanúgy nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy — ha Pesten meg is jelenhettek azok a könyvek, amelyeket Pleitz Fer. Pál már ki nem adhatott, de hazai könyvpiacról, közönségről feltétlenül gondoskodni kellett, mert tudományozomjas közönség, mert könyvpiac nélkül nincs tudományos könyvkiadás — és kutatás sem. Márpedig, mint ez talán még szintén kevésbé ismert, Becskerek híres volt, nem csupán gazdag magánkönyvtáiról, de arról is, hogy nem csupán több hírlapot is tudott eltartani, de színházterme, hangversenyterme is, immár szinte évszázadok óta (kb. 150 éve) megannyiszor megtelt és megtelik. Így vált lehetségessé, hogy a rengeteg és bonyolult problémakör megteremtette mind a kérdéseket megoldani megkísérlő író és tudósgárdát, mind egyúttal a könyvtermést publikáló könyvkiadókat és megértő fogyasztóközönséget is hozza. Kisvárosról — dicséretképpen — többet, nagyobbbat mondani igazán nem lehet. E nagy nekibuzdulásnak teremtő alapja talán az a polgáriszocialisztikus és utopisztikus hit és illuzió volt, hogy az ily leszerelő — osztály- és népközi békét teremtő — társadalmi és kulturális munka útján meg fogják, meg tudják előzni a szocialista forradalmat, vagy legalábbis elérhetővé teszik annak elhalasztását, ha már végképpen el nem háríthatják azt.

Valamikor régen, amikor az itteni Párttörténeti Levéltárban felmerült, egy meghitt kettesben Ljubiša Stankov-Zembával folytatott beszélgetés során — annak a terve és lehetősége, hogy kiadjuk itt 1) a vajdasági munkásmozgalom okmánytárát és 2) a vajdasági „első”, utópista szocialisták írásait (amelyhez azután azonnal hozzá is fogtunk) úgy gondoltuk és terveztük, hogy a magyar és más népek utópistáinak írásait is egybegyűjtjük és kiadjuk. Mégis hamar rájöttem arra, hogy, mondjuk, Farkas Geiza nem tartozik a szocialista utópisták közé. Mi is — ki is az utópista?! Talán az, aki a tudományos szocializmus megjelenése és elterjedése előtt próbálja megoldani a tőkés rendszer társadalmi problémáit, a kapitalizmus *túlhaladása* útján, ha persze egyelőre nem is találva rá a célbavezető ösvényre. De Farkas Geiza, s a Farkas Geizák, nem kívánták *túlhaladni* a tőkésrendszert; ők ellenkezőleg megőrizni kívánták

⁷⁵ Mindez itt nem közvetlen témám. Sajnos, e kapcsolatokkal mindeztideig nem igen foglalkoztak, így az itteni népek és nemzetek „belső” és „külső” nemzetköziségeivel és nemzetközi kapcsolataival gazdasági-társadalmi-politikai, főleg kulturális téren, sőt az etnográfia területén sem. Itt csupán felhívnam kutatóink figyelmét a szűz területre, ez üttörő munkára. (Itt-ott persze van szó szerb-magyar, szerb-román stb. kapcsolatokról és hatásokról, de vajjon ki gondolt eddig pl. a román-magyar kapcsolatokra és hatásokra stb.? Könyveinket is — a magyar mellett — szerbhorvát nyelven kívánjuk megjelentetni, nem egyúttal román és szlovák nyelven is — és viszont!)

azt, annak keretei között teremtve meg — a lehetetlen paradicsomi állapotokat. Nem is a tudományos szocializmus előtt, de utána léptek föl Bánátunkban. Így ők utópisztikusak ugyan és optimisztikusan „illuzionisták” (engedjék meg e nem új szó újrateremtését, új jelentésű használatát), de nem utópista szocialisták, hanem polgári utópisták, akik hittek az oly fájdalommentes „átalakulásban”, amely meghagyja és átmenti mindazt a fennálló rendszerből, ami annak éppen lényegét képezi. (Hiszen Rodbertus stb., stb. is kispolgár volt, de nem az imperializmusba már áthajlott tőkés rendszert mentené át!)

Sokan e polgári utópisták között szilárdan hisznek elméletükben (Jeszenszky, Farkas, Somfai, Stern), sokan tudatosan és azért próbálkoznak meg azzal, hogy a marxizmus vitorlájából kifogják a szelet, hogy leszereljék a marxista munkásmozgalmat, hogy ezáltal meghosszabbítsák az OMGE, OMKE, GYOSZ életét, tekintet nélkül arra, „paradicsommá tesz-e” egyúttal a proletariátus életét is. A különbség a két réteg között szembeszökő, de természetesen csupán szubjektív, lélektani. Tárgyilagosan elemezve a Jeszenszky—Czirbuszok működését, meg kell állapítani róluk, hogy ugyanazt az eredményt érték el csupán (ha rá is csodálkoznak, sőt rá is döbbenek azután mint egyének a sajnálatos kudarcra, hogy: „Apám, én nem ilyen lovat akartam!”), amely felé a De Potterék, Poroszkyak stb. tudatosan is törekedtek vagy amelyet a Papp Gézák, Talliánok a polgári-úri terror fegyverével próbáltak elérni.

E tudósok és politikusok sokszor együttműködtek kultrális téren is a szociál-demokratákkal, azok egyleteiben keresve fel a proletárt, hogy a szocialista, társadalomtudományos világnézet vagy mozgalom köréből tartsanak előttük előadásokat. Ez azonban nem menti föl a szocialistákat sem a polgári utópizmus vádjá alól.

És mégis! Ha tényként állapítjuk is meg a polgári utópizmus jelenlétét — mégis rá kell ismernünk mindennek nem csupán negatív, de pozitív jegyeire és értékeire is. Akárhogyis: a monizmus, a vulgáris materializmus, a természettudományos világnézet, a demokrata Új Magyarországért folytatott harc — polgári keretek között ugyan — de jóval magasabb szintre emelte mind a kispolgárt mind a proletárt és szegény-parasztot, aminthogy a politika terén is nagy lépést jelentett volna előre — a polgári demokrata (agrárkérdést megoldó, nemzeti kérdést megoldó, persze nemzetiségi és munkáskérdést nem megoldó!) köztársaság. Ez a polgári utópizmus nem jelentette az 1919 felé haladást, de jelentette az 1918 október—november felé vivő utat és — a Rákosi Jenők és Tisza Istvánok országában — ez még feltétlenül pozitív lépés volt, ugyanannyira mint a természettudományos monizmus, sőt itt-ott a vulgáris materializmus vagy idealisztikus dialektika is a kultúra terén, ha már sem Czirbusz sem Goldiș nem tudta egyesíteni a kettőt: a dialektikát és a materializmust: hiszen mindketten polgárok voltak és az egyháztól sem tudtak teljesen különválni, elszakadni.

Figure 1

1

1

MATIJEVICS LAJOS

EGIGÉRŐ MESEFA

(Bácskai népmesék)

ELŐSZÓ

„A mesékben a társadalmi viszonyoknak és erkölcsöknek a mieinktől sokban különböző képével találkozunk. Itt az egész mindenség egy szervezetet alkot, amelyben minden szerves kapcsolatban van egymással. Írott törvények nincsenek, egyetlen törvény az igazság érzete.”¹

A jugoszláviai Bácska három magyar községből: Kishegyesről (Mali Idoš), Völgyesről (Doline) és Ludasról (Ludoš) gyűjtöttem egybe az alábbi meséket.

A települések közül Kishegyes a legnagyobb, mintegy 6000 lakosa van. Fekvésénél, fejlődésénél fogva a nyelvészre és a néprajzosra ott vár a legsürgősebb munka. A magyarok mellett kevés más nemzetiségű család él a faluban, így megőrizhették anyanyelvüket. Azonban a nemzetközi út (Budapest—Belgrád) nagyszerű közlekedési lehetőségeket, állandó érintkezéseket, s így nyelvkeveredést is eredményez. A szomszéd községekben (Lovćenac, Feketics, Bácsstopolya) igen sok Crna Gora-i és szerb lakos él, ezek nyelve is hatással van az említett nyelvjárássziget nyelvére. A kishegyesi Termelőszövetkezet, a Kossuth Lajos Téglagyár, a Boris Kidrič Kendergyár, a Metalac fémmegmunkáló üzem új munkásnemzedéket nevelt, de az említett munkahelyek mellett sok falubeli eljár Újvidékre, Szabadkára, Verbászra, Bácsstopolyára idény vagy — állandó munkára. Az élénk villamosítás sok rádió és televíziós készülék használatára ad alkalmat, a Fórum Könyvesbolt és a Népkönyvtár pedig állandó könyvasárlókat és olvasótábort gyűjtött maga köré. A vidéki szintársulatok vendégszerepléseikkel színházközönséget neveltek.

A felsorolt tényezők nagyban elősegítették az irodalmi nyelvnek és a köznyelvnek a betörését a község é-ző nyelvjárázába, a népi szokások és hagyományok pedig lassan a feledésbe merülnek. Az igazi kishegyesi nyelvet csak a legidősebb nemzedék őrízte meg, csak az öregek beszédében találjuk még meg a kishegyesi tájszavakat, a speciális fonetikai realizációkat és az alaktani nyelvjárási változatokat. A népmeséket is ez a réteg őrízte meg, ők adták át és ők mondják el néha néha az unokáknak.

¹ Berze Nagy János: Mese, A Magyarság Néprajza, Budapest, 1941 — III, 240. old.

Völgyes kisebb település. Bár nem esik messze a két alföldi várostól, Szabadkától és Zentától, mégis igen sok értékes nyelvi, néprajzi anyagot mentett meg. Az egymástól távoleső tanyák, a villanyhálózat fejlesztésének lassú menete járult hozzá, hogy nyelvjárása eredeti jegyeit megőrizte. Szívesen dolgoznak együtt a völgyesiek, s a történetek, mesék főleg „tisztítás” (kukoricafosztás) közben kerülnek elő. Ilyenkor egymás után mondják az érdekesnél érdekesebb meséket, rémtörténeteket, mindenki alig várja, hogy mikor kerül rá a sor. Igaz, hogy már sok völgyesi vidékre jár dolgozni, sőt elég sokan végleg az említett városokba költöztek, azonban az otthonmaradottak még vigyáznak a hagyományokra.

A legizgalmasabb világ Ludas, a Ludasi tó partján épült Csurgóból, Felső Ludasból és Alsó Ludasból álló település. A tónak és a nádasnak köszönhetjük, hogy mindmáig különleges hiedelmek, népszokások megőrzője. A környékbeli halmok számtalan kincskereső mese keletkezésére adnak lehetőséget. A kincs évente „föllángol” valamelyik halom alatt, és ez a csoda újabb történet formálására, színesebb meseszövegre serkenti a mesemondókat. Az idősebbek között főleg a férfiak a mesemondók és mesekedvelők, viszont a fiatalabb nemzedék leányai mesélnek szívesebben.

Mivel a faluban nagy ünnepnek tartják a névnapot, leginkább akkor jönnek össze. Néha két-három napig is tart egy Istvánnap, Jánosnap, Józsefnap, Erzsébetnap vagy Annanap. Főleg ilyen alkalmakkor szórazoktatják egymást különféle történetekkel és népmesékkal.

A népmesék mint nyelvjárási szövegek is igen értékesek. Bár sok helyen érezhető a köznyelvnek hatása, a legszembetűnőbb nyelvjárási sajátosságok, mint a kishegyesi és a völgyesi é-zés, valamint a ludasi ö-zés végigkísérik a szövegeket, emellett gyakran alaktani és mondattani nyelvjárási jelenségeket is kibonthatunk a mesékből. Ezért a lehető legpontosabban igyekeztem lejegyezni a népmeséket. A hitelesség kedvéért semmiféle javítást, kiegészítést vagy rövidítést nem végeztem a szövegeken, s noha az illeszkedés, hasonulás, összeolvadás és hangkivetés nemcsak a nyelvjárásban, hanem a köznyelvben is előforduló nyelvi jelenség, azt is változatlanul meghagytam.

A MESÉLŐK

„A nép fiai között vannak olyan jó emlékezőtehetségű s kiváló művészi elbeszélőképességű egyének, akiknek mesekészlete bámulatosan nagyterjedelmű”.²

MOKÁNYNÉ; NAGY MÁRIA, 78 ÉVES, KIHEGYES

Egy kishegyesi tanyán született, ma a faluban az „Alvégbe” lakik. Fiatal korában több helyen szolgált, cselédeskedett. Bejárta Kishegyes környékét, sokat dolgozott „Dréja falujába”. Családi körben bőbeszédű, jókedélyű és szívesen mesélő személynek tartják. Nagyon természetesen

² Berze Nagy János: Mese, A Magyarság Néprajza, Budapest, 1941 — III. 227. old.

Deák Szilveszter, a kishegyesi mesefa

beszélgetett velem, amikor tanítványaimmal meglátogattuk. Azonban ez a közvetlen hang azonnal megszűnt, amikor mesélni kezdett. A mesék világába távozott „Mári néni” is és hangja is. Hiába sajnálkozott és késergett hogy már alig-aligjut eszébe egy szép kerek mese, próbálkozása mégis az ellenkezőjét bizonyította be. Hangja dallamosra változott, mihelyt megkezdte meséinek bevezetőjét, az „Égigérő mesefát”. „Munka közben a cselédeknek evve kesztem, mer tultam, vót azoknak elég bajuk, hát én fél akartam vidítani őket. Szerettek is nagyon. Így tanútam eszt az öregéktű”.

Az „Égigérő mesefa”, amelynek csodálatos fájáról mesemondónk is „szedegeti” a meséket, maga is egy kerek történet. Utána nem tart szünetet, bár a következő mesének megadja a címét, észrevétlenül suhan a mesébe, de ennek a befejezésénél már megáll, majd rövid pihenés után új mesét formál, azaz „vesz fel a mesefa alúl” A mesebeli alakokat vándoroltatja, ugyanígy a motívumokat is, és így kerül Babszem Jankó a mesefára, Tündérszép Ilona a törpék közé, s így jut a hiedelemvilágból a varázserejű szita a népmesébe. A történeteket átéli, csak az a kár hogy ez az átélés néhol olyan erős, hogy az eredeti kishegyesi nyelv szépségeitől megfosztja a mesélőt. (1966)

DEÁK SZILVESZTER, 54 ÉVES, KISHEGYES

Kishegyesen született, földműves szülők gyermeke, maga is földművelő. Nagyon szerette édesapját, gyermekkorában igen sok mesét hallott tőle, és ezek nagyon az emlékezetébe vésődtek. Leginkább családi körben mesél, felesége és fiai szinte a sok mese címét sem képesek megjegyezni, amelyekhez aztán a családfő nagy szakértelemmel sorakoztatja a történeteket. Igazi mesefa. Jelen van a mesében olyannyira, hogy még a hősök mozgásait is utánozza. Fáradhatatlan mesemondó, sohasem áll meg, még a két mese között sem. A történet kezdetén és befejezésén gyorsan átsiklik, a lehető legrövidebb mondattal elintézi ezeket: „Volt éty szegény embé”, „Hol vót, hol nem vót”, „Eddig vót, mese vót”, inkább a továbbiakba mélyed, s a szereplők viszontagságait, hőstetteit részletezi és színezi. Mivel sokat olvas, Kishegyes nyelve nem mindig mutatkozik meg a szövegén. (1966)

BUDAI MÁRCEL, 72 ÉVES, KISHEGYES

Kishegyesen született, ott is nőtt fel. Szüleitől sok mesét hallott, és maga is szívesen mesél. Idő hiányában csak egy meséjét sikerült rögzítenem. Ez az egyetlen szöveg is megfelelő kishegyesi népnyelvről, ügyes mesemondóról tanúskodik. (1966)

JUHÁSZ JÁNOSNÉ, 77 ÉVES, VÖLGYES

Völgyesen született, egy elég távoleső tanyán édegélt férjével. Mindenki kitűnő mesemondónak ismeri. Sajnos, nagyon későn érkeztem hozzá, mert egyetlen meséjét is nehezen, a betegágyban mondta el. Fiatalkorában hallotta édesanyjától. A történet legapróbb mozzanatait is átélte. A főhős győzedelmére, megjutalmazására maga is révületbe esett a nagy örömtől. Nagyon kár, hogy több mese felelevenítésére nem volt képes, mert beszédén igen szépen megmutatkoznak a völgyesi nyelvjárás jegyei. (1961)

BARTOVICS ISTVÁN, 63 ÉVES, LUDAS

Ludason született, itt él ma is. Nagyon jól ismeri a települést, a környéket. Különösen a Ludasi tóval, a nádassal kapcsolatos eseményeket, rémtörténeteket, hiedelmeket kedveli, és a legjelentéktelenebb eseményből is izgalmas történetet formál. Előadásmódja igen meggyőző, mert ő semmit sem halott, mindenhol jelen volt „a saját szömömme láttam”, vagy „énvelem törtint mög” Bár sok felé járt sokat olvas, meséit eredeti ludasi népnyelven mondja el. (1961)

A MESÉK TARTALOMJEGYZÉKE

1. A virágos bolond (Kishegyes)	6. Az aranyhajú léjány (Kishegyes)
2. Csalóka mese (Kishegyes)	7. Brunclik (Kishégyes)
3. Tündérszép Ilona (Kishegyes)	8. A félgnyúzott bakkecske (Kishegyes)
4. Ety szem búza (Kishegyes)	9. A szőke bárán (Völgyes)
5. Kis Kolozs, naty Kolozs (Kishegyes)	10. A pörgő kotla (Ludas)

*

Éccé vót a világon égy öregembër. Nagyon unatkozott, mer magányos vót. Éccé asztán tanát éty szem babot, oszt elütette az udvarába. Hát a bab kiket, ekezdett nyöni. Nyöt, nyöt, nagyo nyöt. Addig nyöt, hogy éty szép magos fa lett belüle. De nem át ám akkó sè még, hanem minde nap tovább nyöt. Addig nyött, hoty fölért az égig. Hát ott nem birt tovább nyöni, hanem csak terjenni. Gyönyörű szép ágaji lëttek, oszt mindèn égbú kiság is hajtott. Az öregembër nagyon megörüt, mer hívós lett az udvarába. Még csak akkó lett nagy a boldoksága, mikó az égigérő fa ekeszte hullajtani a meséket. Szórta szórta a sok szép mesét utóbb má nem is győszte halgatnyi az öreg. Annyi mese termétt a fán, hoty teli lett az udvar, a falu, a város, a világ vele. A gyerekek sè győszték halgatnyi a sok mesét.

Éccé az törtínt, hogy a fa tetejin, de pont a közepin nyött éty szem bab. Ez a bab mégért. Mind a barack úgy léesétt a fárú, és a földön lëtt belüle éty szépségés kisfíjú. Az öregembër örömibe eneveszte Bapszëm Jankónak. Hiába örüt neki, Bapszëm Jankó nem akart nála marannyi, élíndút a világba. Aszonta, hogy néki mënni kó, mer várják a gyerekek. Amöre mënt, mindig valamit csinát. Így oszt a meségbe mindënfelë emlégetik. Errú mond mindëнки.

A nagy égigérő mesefán pedig még máma is teremnek a mesék. Egyik szébb, mind a másik. Mindëнки ismeri úket. Bapszëm Jankó vándorol, mindënhová bënëz, hogy mégismerjék, mer hátha még nem hallottak rúla. Hoty főpankázza a gyerekeket, csak látnátok! Ha együttök velem az égigérő mesefa alá, ojan mesét is hallatok, akit még eddig nem mesétek e nékték. Én is sok-sok mesét szëttem össze, mind errú a mesefárú.

A VIRÁGOS BOLOND

Vót a világon éty szëgíny embër. Ennek a szëgíny embërnek vót három fíja. A két öregebb élénkeb vót, a lekfíjatalab még éty kicsit bambáb vót. Hát éccé hajják, hogy a város naty szomorúságba van. A királnak vót égy lánya. Ez a királkisasszony mindig sírt. Nem tutták a kedvit etanáni, akár mí' csinátak csak rít, rít, séhoty sè tutta' kedvibe jární. Kiherdette a királ, hogy odaggya a fele királságát annak, aki mëgnevetteti a királkisasszonyt. Hát asszonygyák a szëgínyembër fíjaji, majd úk is emënnenk szërëncsét próbáni. A két öregebb főfegyverkézëtt, ebúcsúsztak, oszt mëntek a királhó. Bëengették a legöregebett, de bizony nem birt az sëmmit se. Csinát az mindënt, tán még bukfencét is hányt, a királkisasszony séhoty sè akart nevetni. E köllött néki gyünni onnan.

Hát akkó bëmén a középsó. Ajis hijába csinát mindèn félit, még cigánkereket is hányt, a királhisasszony éty pirikét sè nevetëtt. Naty szomorúságára ki köllött néki gyünni a palotából.

Nem tēhettek mást, hád visszagyüttek az apjukhó. Láttá eszt a lek-kisep fíjú is. Nem szót sënkinék sëmmit sè, csak elíndút otthunrú. Amöre csak mënt mindëhun összeszette a virágot. Úton — útfélin, mindèn bur-

gyingba tanát virágot, lészakította, oszt magára rakta. Teletüzdöste a haját, fülét, órát, száját, még a lábbelijibe is rakott. Mikó a palotához ért bē sē engették. Akkó oszt tanákozott a kuktáva, a kukta bēengette valahun a királkisasszonyhó. Ahogy bēmēnt, dallikázott ēty kicsit, a virág még szóródod belūle mind a záporessó. A királkiasszony még nészte eszt a cifrába ötözött bolondot. Ekezdēt kajbáni:

— Meggyütt a virágozs bolond, meggyüt a virágozs bolond!

A virágos bolond még ekezdēt táncóni, amőre csak mozdút, potyogott belūle a virág. A királkisasszony úgy ekezdēt nevetni, hogy zēngēt a palota. Azo nevetēt a kisasszony, hogy ez mījen dilis vót. De még a királ, a királné is kacaktak, még az egész udvar. Mīnygyá felesigū atták a királkiasszonyt a virágozs bolondhó. Csapott a királ nagy lakodalmat. r'enyessen megjelēnt a rengeteg vendég. Táncótak, mulattak, ittak ēttek. Tá még most is élnek, ha még nem haltak.

Régēn vót, tán igaz sē vót.

Mokányné, Nagy Mária, 78 éves,
Kishegyes

CSALÓKA MESE

Vót ēty falu a világon. Asztá abba a faluba csak három embēr élőkődött. Hát ēccé asz törtīnt, hoty kettő megindūt. Mēnt, mēndégēt a két embēr, őbōlgōtt sokájig. Ahogy mēnnek mēndégēnek az úton körōsztū, tanákoznak ēty sindisznóvá. Akkó ekeszték talágatnyi, mi lehet az, nem tutták etanáni. Úgy gondóták, majd a harmadik embērt mēkkérdēzik. A harmadikat Jánozs bácsinak híták. Jánozs bácsi az kéccé vót má pi-jacon, ēccé még a vásáron, ū okos embēr. Odahították. Ajis nészte, nészte a sindisznót. Sokájig nészte. Aszonygya hát nēkik:

Ez valahun vót.

Ez valahunnat gyün.

Ez valahová mén.

Ez valamit akar.

Ez valami.

Eddig vót, mese vót, csalókanak élég vót.

Mokányné, Nagy Mária, 78 éves,
Kishegyes

TÜNDÉRSZÉP ILONA

Vót ēccé ēty királné. Szép asszony vót, de cudar. Aszitte, hogy ū a lekszēbb az országba. Éccé oszt mēkhalotta, hogy túle szēbb is van, mēkpedig ēgy gyönyörūsīgēs kislány, a Tündérszép Ilona. A királnak az udvarába dógozott ēgy varázslóasszony, a konyhán dógozott. Főbisztatta az öregasszonyt, hogy ölje még a Tündérszép Ilonát. Gyártott bájitalt is,

mer mindent mők tudott csináni. Éccaka fokta a naty szitát oszt a kerbe keresett éty szép almát. A konyhába már nem vót sènki, odatette az asztara a szitát, melléje még az almát oszt ekeszte mondogatnyi:

„Szita, szita kérög
fordújon még!
„Szita, szita kérög,
fordújon még!”

A szita szépen ráfordút az almára, réggel a varázsoáasszony kivette alula, oszt elindút. Meksé át, még nem ért Tündérszép Ilona falujába. A falu szélin lészát a söprú nyélrú, mer ugy-é az ijen varázsló asszonyok azon járnak, etüntette a söprünyelet oszt mékkereste Tündérszép Ilonát. Adott neki éggy almát, ez pedig az evarázstott alma vót, amit éccaka rontott még. Tündérszép Ilona efogatta tüle oszt minygyá beleharapott. Mégette vóna, de ne mönt sè lé, sè fő, oszt attú mékhalt a Tündérszép Ilona.

Hát mikó este hazagyüttek a törpék, a hét szép törpe, akikné lakott Tündérszép Ilona ojan barlangba mind itt a szurgyik, lássák ám, hogy a lány nem él. Nem tutták ekébzeni, mi törtínhetett, mikor oszt valaméllik észrevette a szájába a mérges almát. Csak éty falat vót, aszt minygyá kivették. Fölébrett a Tündérszép Ilona. Emesete a hét törpének, hogy mi törtínt vele. Akkor oszt körúkerítették a barlangot nagy küvekke, hogy többet né gyújjön bè a boszorkány asszony.

A királné méktutta, hogy a boszorkányasszony varázslata nem sikerút, azé oszt hordóba fenekőtette. Nagyon mérges vót, ojan nagy vót a mérge, hogy mérgibe ú is mékhalt.

Eddig vót, mese vót, királnének kedve vót.

Mokányné, Nagy Márta, 78. éves,
Kishegyes

ETY SZÉM BÚZA

Vót éty szöginy embèr. Ojan szöginy vót, hogy nem vót sèmmije, csak éty szem búzája.

Így gondóta, hogy eviszi mégöröteti a malomba. Ahogy viszi fő a garádícon a malomba, mégbotlott, oszt elejtette a búzát. A mónárnak vót egy búbos tyúkja, odaszalatt oszt főkapta. Hú aszonygya a mónárnak:

— Vót búzám, de mégette a tyúkja, eviszèm a tyúkot.

Mönt mëndégét a tyúkká. Má estelédett, hát bétért éty kis házba hállást kèrni. Úneki attak hállást, de a tyúknak csak kint a ludak kòst vót heje. Három lúd vót az ólba, oszt ezek réggere agyommarták a tyúkot. Hát asszonygya a szöginy embèr:

— Ha agyommarták a ludak a tyúkot, az ènyimek a ludak!

Vitte a ludakat. Mönt, mönt mëndégét, mégin ráestelédett. Bétért éty háshó hállást kèrni. Hát úneki szívesen attak, de a lúdat a dísznó-

ólba tették a disznók közé. Így gondóta, jó léssz azoknak ott is. Réggere szétszaggatták a disznók a ludakat. Hát aszonygya a szegíny ember:

— Ha nincs lúd, az ényimek a disznók!

Hajtotta a disznókat Ráestelédött. Mégint bétért éty hászhó hállást kérni. Neki attak bënt, de a disznókat a tehenek közé tették. Réggere a tehenek agyonrugdosták a disznókat. Aszonygya a szegíny ember:

— Ha nincs disznó, jók lesznek a tehenek is.

Ehajtotta a teheneket. Mënt, mënt, mëndégét, éccé csak lát égy ménétét. Éty halottat vittek temetni. A tehenek megijettek, oszt eszalattak. Hát aszonygya a szegínyember:

— Ha eszalattak a tehenek, az ényim a halott!

Kért égy zsákot, békötte a halottat a zságba oszt megindút. Mënt, mënt mëndégét, odaért éty kocsmáhó. A kocsmá előtt megát, lëtette a zsákot, bëmént bort inni. A kocsmáros lánya kióttá a zsákot, látta, hoty halott van benne, etemette a kerbe. Kigyün a szegínyember, lássa, hogy nincs a zságba a halott. Hát aszonygya:

— Ha nincs halott, az ényim a lány.

Beletette a kocsmáros lányát a zságba, békötte, oszt megindút. A vállán vitte. Mënt, mënt, mëndégét, még csak égy másik kocsmáhó nem ért. A zsákot lëtette a kocsmá előtt. A kocsmárosné kibontotta a zsákot, látta, hogy lány van benne, kivette belüle oszt beletette a naty kuttyát. A szegínyember így gondóta, még van a lány, nem ódoszta ki a zsákot. Mënt vele tovább, éccé csak rugdalószik ám a kutya.

— Csak légyé békive, maj minygyá kijérünk a falu szélire!

Mikó kijért, lëtészi a zsákot oszt ekezdi kiódani. Mikó kióttá, igényést az órát éharapta neki. A szegínyember főkapta az órát oszt ekezött jaggatni:

*„Étty szëm búzám,
Búbos tyúkom,
libám, disznóm,
tehenem, halottam,
szép lány mátkám,
jaj jaj jaj!”*

Eddig vót, mese vót.

Deák Szilveszte, 54 éves,
Kishegyes

KIS KOLOZS, NATY KOLOZS

Hol vót, hol nem vót, vót két testvér, égyyik kicsi vót, a másik nagy vót, a kicsit kis Kolozsnak hitták, a nagyot naty Kolozsnak. Kis Kolos szegíny vót, naty Kolozs gazdag vót. Naty Kolozsnak vót négy lova, kis Kolozsnak mők csak égy lova vót. Aszonygya a kis Kolozs a naty Kolozs-
nak: — „Hallod, fogjunk össze, én odadom az égy lovamat, te még a négyet, oszt öt lóva szántunk.

Hát úgy is lett. Elősszó a naty Kolozs főszántotta a főggyit, asztán odatta a kis Kolozsnak a lovakat. Őt lóva szántott a kis Kolozs. A végire ért a földnek, éppen ára gyüt valaki. Asszonygya: — „Gyí öt lovam, gyí öt lovam”. A naty Kolozs mékhallotta, eszt oszt asszonygya néki — „Ha még éccé aszondod, agyonütöm aszt az égyy roszt lovadat is.” De a kis Kolozs tovább szántott, mikó mégin ára mént valaki, mégin asszonygya:

— „Gyí öt lovam!”

Naty Kolozs mérges lett, főkapta a fejszét, agyonütte a lovat. Hát nem vót mit tenni, mégnyúzta a Kis Kolozs. Mèkszárította a bőrt. Mikó mèkszáratt, beletette égy zságba. Közeli városzba vásár vót. Elindút, hogy eviszi a vásárra. Elnút gyalog, mént, mer má akkó lova nem vót. Ekezdett esni az esső. Bémènt èty szálláshó, oszt az ablak alatt mèkhúzódott az esső elú. Bèleskelődött az ablakon. Hát lássa, hogy a tisztèlendő ot van a gazdasszonyná. Èttek rétest, pujkapècsényét, bort ittak. Bèfordút a kocsi, hát gyün a gazda. Hát az asszony gyorsan a rétest bétette a kemènce szájába, a pècsényét még a bort aszt még a kemènce tetejin egyukta. A gazda mèglátta kis Kolost:

— „Hát maga nè ászkológgyon, gyűjön, béjebb.”

Bè is mènnek, má akkó a tisztèlendő is ebűjt. A gazda kérdèzi az asszonytú:

— Főszté valamit? — Fősztem kukoricamálét. Odatèszi, hát észnek. Kis Kolozs a lóbört még a lába alá tette. Csörgött a lóbör, asszonygya a gazda:

Mi van ebbè a zságba?

— Varázsló. — Hát oszt mit varázsol ez a varázsló? — Mindènt. Varázsojon valamit! — asszonygya. Kis Kolozs mégnyomkotta a zsákot.

Hát mit varázstót? — kèrdi a gazda. Mit èsszük mink eszt a kukoricamálét, mikó ott a kemènce tetejin a pujkapècsénye?

— Hogy vóna?

— Hát szépèn, a varázsló odavarázstóta.

Úgy is vót. Az asszony lèvètte a kemèncèrú a pècsényét. Éccè mégin mégnyomkotta a kis Kolozs a zsákot. — Égyy üveg bor is van a kemènce tetejin.

Vót is. Oda is hoszta az asszony. Èvètt, ivott a gazda. — Tud ez még mást is?

— Honnè tunna. Mégin mégnyomkotta a zsákot.

— Van èty tál rétes a kemènce szájába, oda varázstóta. Odahoszta a rétest is a gazda felesige. A gazda jóllakott. Hát mèkkèrdi.

— Nem anná e a varázstót?

— Nem. Dehogy adom e.

De a gazda addig, addik kõnyörgött, hogy a kis Kolozs asszonygya: — Hát, ha ojan nagyon akarja, odadom égy véka aranyé. Az asszony ègyre hencèg, hogy nem kó, de a gazda mègvètte.

Kivitték a véka aranyot még a zsákot, asszonygya kis Kolozs:

Tud ez még valamit. Még az ördögöt is elõvarázstója.

Mégnyomkotta a zsákot, hát kiugrott a pap a házbú, úgy eszalatt,

nem érték utó. Kis Kolozs vállára vette az aranyat, vitte haza. Mikó hazajér, a felesége kérdézi:

— Hun vették eszt a rengeteg aranyot?

— Elattam a lóbört.

— Ijen drágán?

— Hát ijen drágán.

— Ereggy át, hozd a naty Kolozsékú e a vékát, maj megmérjük! Nékik nem vót vékájuk. Átmént a felesége a vékájé. Aszonygya a naty Kolozs:

— Mit akartok mérni?

— Kukoricát — aszonygya.

De nem hitte e. Békente szurokka a véka fenekit. Mikó vitték haza a kis Kolozsékú, ráragatt éggy arany. Este átmén a naty Kolozs, aszonygya:

— Ugy-ë, öcsém hun vették eszt a sok píst, a vékára ráragatt éggy arany. Láttam, hogy aranyot mértetek.

Hát aszonygya: — Elattam a lóbört nagyon drágán, most a vározsba a lóbör nagyon drága, oszt aszt nészük még, hogy mégvan ë a véka arany."

Naty Kolozs hazamént, fővette a fejszét, agyonütte mind a négy lovát. Megnyúzta őket, bévitte a bört a vározsba. Kajbál, hogy lóbört végyenek, lóbört végyenek. Összegyüttek a bórszedő zsidók oszt kérdik: „Hogy a bőr?” Egy véka aranyé adom." Kinevették, asztán még addig felesót, hogy összeveszett a zsidókka. Megverték a naty Kolost. Naty Kolozs nagyon mérges lett. Így gondóta, hogy megáj kis Kolozs azé, amé bécsapta. E is mént haza. Tutta, hogy a kis Kolozs kint szokott alunni a gangba, de kis Kolozs is gondóta, hogy ez most bisztossan megbosszúja eszt, hogy amé így bécsapta. Az anyóssát fektette az ágyba, ahun ű szokott alunni. Naty Kolozs éccaka odamént, nem nészte ki fekszik ott, csak fejbevákta a fejszéve. Mékhalt az öregasszony. Kis Kolozs észrevette, hogy ot van valaki, kimént. Hát lássa, hogy agyon van ütve az anyóssa. Fölötösztetta oszt a kocsira útette szépen, ű még melléje út. Megindút vele a vározsba. Egy kocsmáná megát. Tutta, hogy nagyon idegës kocsmáros van ott. Bémén, szépen köszön, oszt szól:

— Aggyon éty pohár bort, de vigyén az anyósomnak is. Ott ül a kocsin.

A kocsmáros kivette.

— Kúdütt kenek a veje éty pohár bort.

Az öregasszony nem szól sëmmit.

— Hajja ke, éty pohár bort kúdütt a veje.

Az öregasszony csak hallgat.

— Hajja ke!

De az öregasszony nem szól, mérgibe a fejihó vákta a poharat. Az öregasszony edüt.

— Jaj, jaj mit csinát, agyonütte az anyósomat, kijabáta kis Kolozs.

A kocsmáros nagyon megijett.

— Hajja, etemessük itt a kerbe, csak në monggya sënkinék. Inkább adok egy véka aranyat.

— Jóvan, aszonygya hát a kis Kolozs. Lëgyën úgy!

A kocsmáros megatta a véka aranyat, mikó az öregasszonyt elásták. Hazamént a kis Kolozs megint az arannya. Aszonygya a felesége:

— Hun vétted eszt a sok aranyat?

— Elattam anyádat. Nagyon vëszik a városba az öregasszonyokat. Hanem ereggy át a naty Kolozsékó, kérd e a vékát, mëgmërjük az aranyat!

Az asszony átmén, hoszta is a vékát. Annak a fenekit mëgin bëszurkoszta a naty Kolozs. Mikor oszt lëmërik az aranyat, visszavitte az asszony a vékát, nem is látta, hogy a véka ajjára ragatt ëty aranypíz. Ahogy eszt észrevëtte naty Kolozs, fokta magát, átmënt kis Kolozsékó.

— Öcsém, hun vétted má mëgin az aranyat? — kérdëszte az öccsit.

Kis Kolozs emonta, hogy elatta a városba az öregasszonyt, mer ott nagyon vëszik. Vót naty Kolozsnak is ëggy anyósa. Ahogy hazamënt, agyonütte. Fötëtte a kocsira oszt megindút a városba. Ahogy bëért, ekezdëtt kajbáni:

„Anyóst vëgyenek anyóst vëgyenek!” A városiak kinevëtték, de ú csak kajbáta.

— Úgy atta e az öcsém is — monta a zsidóknak, akik körüvëtték. Kapott érte ëgy véka aranyot.

Az embërek mëkharaguttak rá, oszt rëttenetëst mëgverték a naty Kolozst. Nagyon mëkharagudott, így gondóta, hogy no mosmá mëgáj, ezë agyonüttek.

Ahoty hazaért, ëgy nagy csanalzsákot a kezibe vëtt, mënt a kis Kolozsékó. A kutyák nem vótak mëkkötte, rászalattak. Kis Kolozs mëg zavarta a kutyákat nehogy mëkharapják. Naty Kolozs csak a kabát alú elöröntotta a zsákot oszt bele tette a kis Kolozst. Bëkkötte, aszonygya:

— Mëgáj kutya, beledoblak a Dunába, többet nem csapsz bë.

Mëgindút vele, mënt a víz felé. A templom elött mënt el. No, aszonygya lëtészlek, emondok ëggy imáccságot érted. Lëtette a zsákot, oszt bëmënt. Kis Kolozs hajja a zságba, hogy valaki ára mén. Ekezd kajbáni: — Aki akarna Pestre vicispánnak mënni, gyújön ide! Visznek oszt nem akarok vicispán lënni.

— Mit beszél — kérdi az embër. Én nagyon szeretnék vicispán lënni.

— Akkó óggya ki a zsákot!

Az embër ki is ótta, kis Kolozs kigyütt belüle. Belebújtatta az embërt. Aszonygya az neki:

— Eszt a három szép tehenet hajcsa haza a gazdámó.

Kis Kolozs bëkkötte a zsákot, mëgindút a tehenekke. Naty Kolozs kigyütt a templombú.

— Viszlek — asszonygya.

Kis Kolozs mëg úgy hajtotta a teheneket, hogy előgyújön a naty Kolozs elé. Naty Kolozs mëgindút, oszt mikó odaért bëhajította a Dunába, hát ahogy mëkfordul ott gyün az öccse, hajt három szép tehenet.

— Hát të hoty kerúszt ide? — kérdi túle.

— Máma a Duna fenekin nagy vásár vót. Ingyën osztogatták a jószágot, aki már nem ket e.

— Hogy jutnák én oda-e?

— Szerezj egy zsákot, — aszonygya, — maj kötök rád éty küvet, hogy előbb odaérj, nehogy emújon a vásár.

Naty Kolozs szerzett égy zsákot, kis Kolozs rákötte a küvet oszt bédopta a Dunába.

Ű még hazahajtotta a szép teheneket. Még most is él, ha még nem halt.

Eddig vót mese vót.

Deák Szilveszter, 54 éves,
Kishegyes

AZ ARANYHAJÚ LEJÁNY

Éty szégíny asszonymnak vót három fija. Éccé aszonygya a legöregebb, hogy ű emén szógáni. Az anyya vart neki tarisznyát, süttött pogácsát, és a fijú elindút. Mënt, mendégét, odajért éty kúthó. Lëüt reggelizni. Merített a kuladzsba vizet. Éccé odamén éty kisegér oszt mékszólal:

— Ojan éhës vagyok. Három napja nem ettem. Aggyá éty kis pogácsát!

— Hord e magad innen!

A kisegér emënt, a fijú megindút, mënt, mendégét tovább. Éty hászhó ért. Bëmén. Hát ott lakott égy boszorkány.

— Nem-ë tunna nekëm munkát anni, öreganyám?

— Lëhet fijam. Va nekëm három birkám. A három birkát kő örözni. Három nap égyg esztendő. Ha nem örzi még a birkákat, vágószijat hasítok a hátábú. Mindë napra égyg arany a fizetés.

Másnap este kihajtotta a birkákat. Egész este szépen legelésztek a birkák. Úgy éfél felé nagyon elálmosodott a gyerék. Így gondóta, ha má ojan szépen evannak a birkák, majd ű is lëfekszik. Lëfekütt oszt e is alutt. A birkák csak eszt várták, oszt eszöktek. Mikó fölébrett, sëhun së vót a három birka. Mt vót mit tenni, hazamënt. Aszonygya az öregasszony:

— Hát hun vannak a birkák?

— Eszöktek. Nem tanálom úket.

— Tarcsd a hátad, maj vágószijat hasítok rúla!

Hasított is rúla vágószijat, oszt ezavarta. A fijú hazamënt, megmutatta a hátát, emeséte, hogy járt. Aszonygya a középső fijú, maj emén ű is szërëncsét próbáni. Az anyya vart neki szép tarisznyát, süttött pogácsát, így indút e a középső fijú szógáni. Mén, mén, mendégél, éccé csak éty kúthó ér. Má nagyon éhës vót, hát lëüt, hogy majd észik. Ahogy ekezd falatozni, odamén hozzá a kisegér:

— Ojan éhës vagyok, három napja má nem ettem sëmmit. Aggyá éty kis pogácsát!

— Nem mész mingyá innen! — kajbát rá a fijú.

Szégíny kis egërke emënt, a fijú még mëgindút. Addig mëent, még nem ért a boszorkány házáhó. Bëmënt ű is.

— Jó napot, öreganyám.

— Nekéd is. Mi járadba vagy itt?

— Munkát keresek.

— Marathacc nálam, ha akarsz. Van három birkám. Eszt kő örözni. Három nap az esztendő. Mindén napra kapsz egy aranyat.

A fíjú ott maratt. Má aznap este kihajtotta a birkákat. Fáratt vót, látta hogy a birkák szépen legelésznek, hát, éfél felé ú is lefekütt. Elalutt. Mikó főket, nem tanáta sèhun a három birkát.

Nem vót mit tenni, hajnalba hazamént, oszt megmonta az öregasszonynak.

— No ezé vágószíjat hasítok a hátadbú.

Úgy is lét. A középső fíjú is kereset nékú mént haza.

Aszonygya a harmadik, majd ú is emén. Hát úy is vót. Az anyya méksütte néki a pogácsát, tarisznyát vart, akit a vállára vött, oszt megindút. Mént, mént, méndégét, éccé csak éty kúthó ért. Leút, kipakót, hogy majd észik. Mikó elkezdett enni, odagyün a kisegér.

— Nagyon éhès vagyok. Három napja nem ettem. Aggyá éty kis pogácsát!

Adott néki a fíjú éty szép pogácsát. Mikó eszt megétte megint mékszólat.

— Aggyá éty kis vizet is! Három napja nem ittam. Ojan szomjas vagyok!

— Maj mékfogom a farkadat, beleeresztelek a kuladzsba, oszt igyá! Aszonygya a kisegér, mikó ivott:

— Amé ijen jó vótá hozzám, adok éty kis fütüüllöt. Csak belefújzs, ha bajba lésző, én minygyá a segiccsígédre lészék. A fíjú szépen mékköszönte, a zsebbe tette, oszt elidút tovább. Mént, méndégét, oszt ugyanahhó a hászhó ért, ahun a két bátya járt.

— Jó napot, öreganyám! — köszönt a boszorkányasszonynak.

— Nekéd is. Mi járadba vagy?

— Szeretnék munkába áni.

— Nálam lehet. Van három birkám. Eszt kihajtod legeni. Három nap az esztendő. Mindé napra egy arany a fizetés. De vigyázz, mer, ha nem lész jó, vágószíjat hasítok a hátadbú.

A fíjú bóját, Este kihajtotta a birkákat. Léfeküttek szépen a birkák, mikó jólaktak. No aszonygya, majd ú is pihen égyget. A birkák csak eszt várták. Minygyá eszökték. Mikó a fíjú fölédred, lássa ám, hogy nincs a három birka. Hijába kereste, nem tanáta úket. Akkor oszt eszibe jutott a fütüüllő. Belefújt. Hát megjelént a kisegér.

— Tudom, mijé hítá. No, gyere csak maj méktanájuk. a birkákat.

Elő is hozta úket minygyá. A fíjú mékköszönte, a kisgér pedig etünt. Utána nem alutt e. Régge hajcsa haza a birkákat. Az öregasszony csak nézett, nem szót sèmmi. Asztán ekütte a gyéréket alunni. A fíjú nem alutt e, halgatódzott, hogy micsinál az öregasszony. Az megverte a birkákat tüzes sóprúve, amé nem szökték e. Kihajtott este mégin. Mégin léfeküttek a birkák. Ú is léfekütt éty kicsit. Elalutt. Mikó főkel, nem lássa sèhun a birkákat. Minygyá a fütüüllőbe fújt, oszt ott vót a kisegér.

— Tudom én, hun vannak a birkák, majd minygyá idevezetém úket.

Elő is vezette őket, így oszt meglétek a birkák, Hú az öregasszony, a boszorkányasszony nagyo mérget lött, hogy még egy nap van hátra, oszt ki köll néki a három aranyat fizetni. Mikó a fíjú léfekütt, mégin tüzes sóprúve megverte a birkákat.

— Hát ha hónap nem szöktök e, jaj lesz nektek! — kajbáta.

Harmadik nap is elalutt a fíjú, de mikó főket, a fütüüllöbe fújt. A kiséger ot vót minygyá.

— Segítségédre lehetek, tudom én hun vannak a birkák.

Egy asztán harmadik nap is méktanáta a birkákat, oszt hazavitte a boszorkányasszonynak. Mérget vót az öregasszony, kíkút, zödút a mérektül. Aszonygya neki:

— Mékkapod a három aranyat.

Égy arany hajszálat, égy arany tollat még égy arany patkót adott néki. A lekkisebb fíjú így nagy boldogan hazamént. Aszonygya a bátttyjainak: — Mutassátok csak a hátatokat! Hát ahogy megnézi, sebés vót a hátuk, ahogy az öregasszony kihásította a vágószíjat.

— Tè mek tudad örözni a birkákat?

— Még ám, mer éty kiséger kiségitett. Lássátok, énnékem még megatta a bérémet is a boszorkányasszony!

Nem is várt sémmit, emént, hát beát a királhó bérésnek. Nem vót a királná világosság az istállóba. Mindég sütédbé köllött étetni még pucóni a béréséknek. Ez még csak kitette az aran kácsatollat, oszt ojan világos lett az istállóba, hogy mindénki látott. Királnak hama a fülibe jutott, hogy ennek mijen aran tolla van. Magáhó hívatta. Aszonta neki, hotyha e nem hozza aszt a kácsát, amelliknek ez a tolla, akkó vége az életinek. Másnap nagyon szomorú vót a fíjú, nem tutta, hogy hozza e a kácsát. Hát vót égy nagyon rossz ló a szemédombon, amit ú mindig megétegett. Ahogy oszt emén mellette, mekszólal a rossz ló, mékkérdészte, mije búsul a fíjú.

— Hogyné búsúnék, e kőne hoznom a kácsát, amejjiknek aranytolla van, de nem tudom hun lehet.

— Nè búsúj sémmit, csak kérj éngémet e a királtú, a hátamon eviszlek az aranykácsáhó.

Hát monygya a kirájnak, hogy ú szeretné aszt a rossz lovat még annak a nyergit, még a fejlőjit is aggya oda. A királ elősző nem akarta teljesíteni a kívánságát, de utóbb mégis méktette. A fíjú főmént a hátára oszt megindút a rossz ló. Mikó kijértek a városbú, a ló csak mégráskódott, oszt égy gyönyörú szép pariparipa lett belüle.

— Úgy ménnyek, édezs gazdam, mind a szél, vagy mind a gondolat? Hát asszonygya:

— Úgy ménny, hoty sè tébenned, sè énbennem kár nè légyen.

Mént a ló, odajért éty kis hászhó. Mégát, mégráskódott, mégint égy rossz ló lett belüle.

— Kérj szállást! — monta gazdájának. Asztán az éccaka ménny bé a háromas számú szobába. Ott éty kácsa fürdik a kádba.

A fíjú úgy is tett. Bényitott, oszt köszönt:

— Jó napot, öreganyám.

— Neked is, de szeréncséd, hogy öreganyámnak szólítottá.

— Itt alunnák, ha lehetne.

A boszorkányasszony beleégyezett, így oszt a fíjú ott maratt, de nem alut e. Éfél felé bémént a háromas szobába, hát csakugyan ot vót a kácsa, az arankácsa a kádba. Gyorsan kivette, oszt ekezdétt szalanni. Észre vëtte a boszorkányasszony, hogy viszik a kácsát, kajbát utánna, de nem birta má az erejit hasznáni, mer a fíjú a birodalma végihó ért. Szalat utánna, de tovább nem szalathatott. Csak kajbát utánna:

— E në gyere többet, mer az életédde jáccó!

Régge visszajértek, a lovat otthatta, az arankácsát bévitte a királhó. A királ ezé nagy ajándékot adott neki. Hazavitte az anyjának, nem vótak má ojan szégínyék. Ű visszamént a királhó, tovább szógát. Mégincsak sitít vót az istállóba. Éccé kivétt éggy aranypatkót. Ojan világos létt az istálló, hogy mindénki látott. Csakhama méktutta a királ is, magáhó hívatta a fíjút.

— Mive világítasz të mégin?

— Van éggy arany patkóm.

— Ha e nem hozod aszt a lovat, amejjiknek a lábárú való ez a patkó, akkó vége az életédnek. Ha ehozod, fele királság a tized.

Mégint szomorkodott a legíny. Mikor oszt adott a rosz lónak énni, mékkérdezi túle:

— Mé szomorkocc të?

— Hát szomorú vagyok, mer a királ aszt a lovat akarja, akinek a lábárú való ez a patkó.

— Sosé búsúj, kérjé e engem, majd én eviszlek oda!

Úgy is létt. A fíjú ekapta a lovat, főnyergete. Nevette mindénki mikó indút rajta. Kijértek a városbú, mégint mégráskódott a ló, éggy önyörü szép paripa létt belüle. Mékkérdészte, hogy mennyén. Mikor oszt odajértek a kis hászhó, eváltódzott, még a legínyt is eváltosztatta lójé. A tizénháromas istállóba van az aranyparipa. Csak ódozza e a fogáva, ú majd kint várja. Csak hátra në nézzén, mikó szalad ki az istállóbú, mer akkó nem birja útóérni a boszorkányasszony. Hát szépen béstelédétt, a fíjú, — mos ló — bémént a tizenháromas számú istállóba. A boszorkányasszony alutt, nem vëtte észre. Az aranyparipa ott vót, fínyés vót túle az egész istálló. Erákta az aranykötelet, oszt kiszalattak az istállóbú. A rossz ló várta má úket. Az ú ódaláhó kötötte az aranyparipát, oszt futottak. A boszorkányasszony főébrett a dobogásra, kiszalatt, oszt kajbát utánuk. Nem nézét vissza éggyik ló së. Mikó ehatyták a boszorkányasszony birodalmát, a ló, aki rossz ló vót, mégráskódott, mégint csúnya, gircsás lójé váltódzott, a másik lovat is visszaváltóztatta fíjúra. Így fojtatták az utat az arany paripával a királhó. A palotába átatták az arany paripát a királnak. A királ neki atta fele királságát a lójé, de má nem örút úgy, mind az arankácsának. A fíjú boldog vót. Telt mút az idő, az istállóba mégint ojan világosság vót, mind sèhun máshun. A fíjú elővëtte az aranyhajszálat, avval világított. Hát mégincsak mégtutta a királ, hogy a fíjú mive világít. Magáhó hívatta, és aszt monta neki:

— Aszt a lányt követellém, akinek a hajábú való ez az aranyhajszál.

A legíny búsút, másnap oszt mikó adott enni a rosz lónak, aszonygya:

— Mijé búsúsz má mégin?

— A királ aszt a lányt akarja, akinek a hajábú van az arany hajszálom.

— Sosé búsúj, majd én eviszlek, csak kérj e túle.

Nem sokat várt a legíny, szépen ekérte a lovat a királtú. Nem szívessen atta oda, de elengette.

Mikó kijértek a városbul, a ló megrázkódott, oszt éty szépségés paripa lett belüle. Mekkérdészte, hogy mennyén. Mémentek, mendedégetek soká, mikó a kis hászhó értek, a paripa megrázkódott oszt a gyönyörű ló helétt ott vót mégin a rozsló a fijú előtt. Mos bémész, kérsz szállást, de vigyázz, mer a huszonháromas szobába őrizi a boszorkány asszony a léjányt. Éfélkó bémész oszt kihozod. Má várni fog tégéd. Akkó hát ráléhet a fijúra, az szébb lett sokkal, így oszt a boszorkányasszony nem ismerte még, mikó bényitott hozzá.

— Jó estét, öreganyám!

— Nekéd is, mi járadba vagy?

— Szállást keresék.

— Hát amé öreganyádnak szólítottá, itt alhacc.

Lé is feküttek, de mikó éfélt ütötte, a fijú kibújt az ágybú, egyénést mént a huszonháromas szobába.

Ahogy bényitott, nagy világosság vót, mer a lány aranyhaja nagyon világított.

— Jaj, de régén várlak — mondta az aranyhajú lány.

A fijú mekfoкта oszt megindút vele kifelé. Ahoty kijért, a boszorkányasszony is főket ám. Lóra útek, mikó megindút utánuk. Szalatt, szalatt, de mikó kijértek a birodalma szélihő, a fijú mekshólat.

— Nem adlak én a királnak, az én feleségem lésző.

Ebbe a pillanatba nagy kajbálás, visítás hallaccott. Visszanésztek, hát a boszorkányasszony váltódzótt át. A királ vót, akiné a fijú szógát. Mégmerett, kék, zöd vót, asztán még enyelte a föld. Az aranyhajú lány a fijú felesége lett, de nem feletkézett még a lóru sē, az lett a lekedvesebb lova. Ű lett a királ, abba az országba. Három napig tartott a lakodalom.

Eddig vót, mese vót.

Deák Szilveszter, 54 éves,
Kishegyes

BRUNCLIK

Vót, hol nem vót, vót egy embēr még egy asszony. Azoknak vót éty fijuk, úgy hitták, hogy Brunclik. A tengérnek a partyán laktak. Brunclik nagyon rosz gyerék vót. Mindig csavargott, sosé vót otthun. Étyszēr gyütt egy idegēn hajó. Brunclig beát tüzellőnek. Emēnt a hajóva, sēnki sē tutta, hoty hova lett, hijába, keresték. Ojan messze evitte a hajó, hogy abba az országba csak étyszēmű embērök éltek. Hát Brunclik az étyszēmű királhó kerút, annak lett inassa. Járt az idő, telt az idő, legíny lett a Bruncligbú. Az étyszēmű királnak vót egy lánya, Brunclik evette

feleségül. Hát ahogy járkát ott Brunclik, mindent átnézett, lássa, hogy a fegyverraktárba éty kard kiugrik még bégrik a hüvejbe. Egy darabig nézte, asztá kivette a kargyát a hüvejjibú, aszt még belegyukta a magájéba, azt az ugráló, élő kardot. Mongya hát a feleséginek:

— Láttam éty kardot, ki-béugrát a hüvejbú. Miféle kard az?

— Jaj, — aszonygya, — az apámnak az eleven kargya, aszt még nem látta sënki rajtad kívül.

— Hát oszt mi csinál hogy eleven kard?

— Hát, ha apám aszonygya, hogy hulljon lè az ellenség feje, eszalad, oszt mind lèvágja.

Brunclig gondóta, hogy az már az ényím, de nem szót a feleséginek sëmmit. Kimënt vadászni és lássa, hogy éty kis oroslány még éty tizènkétfejű sárkány verekènek. Hát úgy gondóta, hogy amèlлик gyöngèb lèssz, annak segít. Mikó az oroslánnak efogyott az ereje, aszonygya Brunclik: — Édès kardom, hujjon lè mind a tizènkét feje annak a sárkánynak. A kard kiugrott, lèvákta mind a tizènkét fejit a sárkánynak. Az oroslán meglátta Brunclikot, hozzámènt, oszt nem akart túle emènni sèhogy. Brunclik fèt, hogy mégèsz, úgy gondóta, fómèn éty fára.

Úgy is tett. Má egy nap èggy èje fònt út, de az oroslány is csak út, ne mènt sèhova. Èccèr akkorát ordított, hogy Brunclik ijettibe lèesètt a fàrú. Nagyon megütte magát. Az oroslány csinát nèki ágyat mohábú, lèfektette. Brunclik nem is fèt már tovább túle. Mègindútak haza. Vezette az oroslánt is. Mindig amòre mènt, az állat mènt vele. Az èmbèrèk nagyon féltek túle, de Brunclik monta, hogy nem bánt sènkit.

Akkor oszt gyútt éty hajó. Hát azon éty kétszèmú kapitány vót. Brunclik mèkkèrdèszte, hogy nem-è vinné útet e a hazájába, de a kapitán nagyon fèt az oroslántú. Ú fómèhet, de az oroslá nem. Brunclik eszòkòtt az oroslántú, de má mikó mègindút a hajó, az oroslán utánna úszott a hajó után. Brunclik addig könyòrgòtt, hogy evitték aszt is. Sok-sok idòre hazajértek, Brunclik szüleji nem éltek má. Brunclik szolgákat fogadott, így vótak szolgáji. Maga élòskòdòtt. Telt mút az idò, nagyo mègòregèdètt. Mikó èrzètte, hogy mekhal, aszonta a lekkedvesebb szolgájának: „Vidd e eszt a kardot, dobd a tengerbe, és jó nézd még, hogy mit lácc utánna. A szolgája emènt, de így gondóta, nem dobja bè a kardot, hazudik valamit. Hazámènt oszt aszonta Bruncliknak:

— Éty csíkot láttam a vízbe.

— Nem igaz. Eriggy oszt dob belle, mer ha mégèccè visszagyüsz oszt hazucc, az életèdde jáccò.

A szolga emènt, beledopta a kardot a tengerbe, ne merte mektartani. Három vérès bugyburíkot látott a tengerbe, mikó beledopta. No emèn haza oszt kérdezi túle Brunclik:

— Mit láttá?

Hát aszonygya: Három vérès bugyburíkot.

— No, most ehiszèm, hogy beledoptad.

Brunclik nemsokára mèkhalt. — Etemették, az oroslán még ráfekütt a sírjára, mèk csak még nem dòglòtt, ott fekütt.

Eddig vót, mese vót.

A FÉLIGNYÚZOTT BAKKECSKE

Éccc vót, hun nem vót, vót éccé ety szégíny embër, annak vót egy bakkecskéje még három fija: Pétër, Palcsi még Jancsi.

Az eggyik nap aszonygya az apa a legidössebb fijának:

— Hajcs ki, fijam a kecskét legeni, mer má annyit koplal, hogy főkopik az álla.

Ojan szégínyek vótak, hogy még nekük sè vót mit ènni, nem a bakkecskének. Hát a legöregebb fijú kihajtotta a bakkecskét. Egész nap leget, rengetegét leget. No, este hazavezeti a gyerek a kecskét. A gazda kérdézi túle:

— Jólaktá-è, édès kecském?

— Jaj, édèzs gazdám, ojan èhès vagyok, hogy maj mëgdöglök èhèn. Másnap az embër a középső fijára bízta a gircsás állatot. De este, mikó hazaméntek, a kecske ugyanaszt felete:

— Jaj, édèzs gazdám, ojan èhès vagyok, hogy maj mëgdöglök èhèn.

A harmadik nap a lekfijatalabb gyerek vezette ki a bakkecskét legeni. Este, mikó hazajértek, a kecske mëgint èkès vót, oszt aszt felete a gazdának:

— Jaj, édèzs gazdám, ojan èhès vagyok, hogy maj mëgdöglök èhèn.

Mit vót más tenni, másnap a gazda maga vezette ki a kecskét. Rengeteg szép fú vót, annyit èvètt, hogy mozogni sè birt. Este mikó az öregembër hazavezette, most a gyerekek kérdèszték mëg túle, hogy jólakott-è.

— Jaj, dehogyis, édèzs gazdám, ojan èhès vagyok, hogy maj mëgdöglök èhèn.

Erre a gazda nagyon mëgmérgesèdètt, ekapta a kecskét, oszt fölakasztotta a kútgímire, oszt nyúzni keszte. Ahogy nyúzta a bakkecskét, nyúzás közbe bèszalatt a házba a bicskáját mëgèlésíteni. Addig mëg a kecske eszalatt. Szalatt, szalatt ahoty csak a lába vitte. Estère az erdöhó ért. Tanát egy rókalukat, oszt ott mëg bebújt a rókalugba. Este kisún gyútt haza a rókalusalád. Kèrdi az öreg róka, mikó észrevette, hogy nem úres a luk:

— Ki van a rókalugba?

A kecske më kiszól:

*„Èn vagyok, èn vagyok,
Félig nyúzott bakkecske,
Lábammá dabantok,
Farkammá durrantok
Szalaggyatok, mer minygyá
bèkaplak bennetèket!”*

A rókák mëgijettek, ekesztek szalanni. Szalatt a rókahad, ahoty csak birt. Útközbe ety kakas mëg ety tyúk állította meg úket.

— Hova szalattok ijen észnékú? — monygya a kakas.

— Jaj, nè is kérdèzd! A rókalugba egy bakkecske van.

Inkább segiccs rajtunk, kakas koma.

Avval visszaméntek mindannyijan a rókalukhó. Aszonygya a kakas:

— Ki van bënt?

A kecske még ott vót, oszt kikajbát:

*„Én vagyok, én vagyok,
Félig nyúzott bakkecske,
Lábammá dobbantok,
Farkammá durrantok,
Szalaggyatok, mer minygyá
bëkaplak bennetëket!”*

Mëgin mëgijettek mindannyijan, oszt ekesztek szalannyi. Szalattak, szalattak mék csak ëty sindisznóvá nem tanákosztak. A róka mëkkérdëzi tüle minygyá:

— Hová mész, koma?

— Mëk fonasztófüvet keresni, mer a kaszások evákták a fijam lábát. Hát tik hova szalattok?

Akkor oszt a róka emeséte mije nagy bajba vannak, hogy nem birnak bëmënni a rókalugba a bakkecskëtü. A sindisznó emënt nëkik segíteni. Ahogy visszaérnek a rókalukhó, mëkszóal a sindisznó:

— Ki van bënt a lugba?

*„Én vagyok, én vagyok,
Félig nyúzott bakkecske,
Lábammá dobbantok,
Farkammá durrantok,
De mosmá szalaggyatok,
mer ham, bëkaplak bennetëket,*

A sindisznó oszt nem ijett mëg, hanem kajbát vissza nëki:

— Gyere ki minygyá, mer bëgurulok.

A kecske erre nagyo mëgijett, oszt kiszalatt. De a rókák mekfokták, efokták oszt mëgëtték.

Mëgdöglött a bakkecske, így hát véget ért a rúla szóló mese.

Budai Márcel, 72 éves,
Kishegyes

A SZŐKE BÁRÁN

Eccé vót egy embër, az az isten vót. Báránnyaji vótak. Ëty szëgíny asszonnak pedig vót három fija. Mindig rít az anya, hogy a gyerekëk nem keresnek. Hát a legöregebb ehatároszta, hogy emën munkát keresni. Ahogy mënt, ballag, ballag, ballag oszt találkozik ëgy öregembërral.

— Dicsértessék a Jëzus — köszönt szépen.

— Hová mész, kisfijam? — kérdi az öregembër.

— Mëk munkát keresni.

— Mëkfogallak én. Három nap lëssz az esztendó. A bëréd ëty tál arany, vagy a lelkéd üdvössige.

A fíjű ott maratt. Másnap monygya neki az öregembër:

— Hajcs ki a báránokat, és estére hozzá abbú, amit legetek, ebbe az edínybe!

Kapott a fíjű ety furulát is, oszt emént. Èty hídon kellètt átmènni, amèl-lik rosz vót. Ety kis szóke báránka dörgölödztött a fíjűhon, hoty kapaszkoggyon bele, majd ő átviszi. A fíjű azomban nem akart átmènni a hídon. Ott legetette a birkákat, oszt egész nap furullázgatott. Este, mikó hazanérek kérdi az öregembër:

— Hosztá-è abbú a fúbú mæg vízbú, amibú a birkák legetek?

— Ehen van è — monta a fíjű.

Mikó, az öregembër megláta, aszonygya a fíjűnak:

— Nè szógáj három napot, emèhecc! A tál arany kell, vagy a lelkéd üdvössige?

— A tál arany — monta a fíjű.

Mikó oszt mèkkapta a bért, mégindút hazafelé. Útközbe bémènt a csárdába. Ott sokan vótak, látták nála a sok aranyat, oszt hitták mulatni. A fíjű emulatta az aranyat mind, èty fityingje sè maratt.

A közèpső fíjű is emént világot látni, hátha tanál munkát. Tanákozott èggy öregembèrre. Köszönt neki szépen. Kérdi tüle az öregembër:

— Mi járadba vaty, kisfijam?

— Munkát keresèk — monygya a fíjű.

— Mèkfogallak én. Három nap lèssz az esztendő. Azután kapsz èty tál aranyat, vagy a lelkéd üdvössigit.

Beleèggyezètt a fíjű, hát ottmaratt. Másnap, mikó e vót indúva, kapott èggy edínyt, és az öregembër monta neki:

— Estére ebbe hozzá haza abbú a fúbú, amit a báránok legetek, mæg abbú a vízbú, amibú ittak.

A fíjű hajti, hajti a birkákat, de a kis szóke báránra rá sè nézètt, nem mènt át a hídon ú sè. Csak ot mægmerítette az edínyt a folyókábúl, mæg szèdet a fúbúl. Este mikó mèkkérdi az öregembër:

— Hosztá-è abbú amibú a báránok èttek mæg ittak?

— Hosztam — monygya a fíjű

mæg is mutatta, mire az öregembër aszonygya neki is, hogy lételt az esztendő, emèhet. Ű is az aranyat kérte a bér fejibe, oszt emént. Ű is bémènt a kocsmába, oszt ehèrgáta a sok aranyat. Nem is mènt haza. Valahun eveszelődött. Othun a szègíny asszony mæg rín, rín, nem gyoszte várni a gyèrèkèt.

— Nè ríjjon, edésanyám, majd én emék, oszt sok píszt keresèk — monta lelkissep fíjű.

E is mènt. Ballag, ballag, mén mèndégél, oszt tanákozik èggy ósz öregembèrre.

— Hová mész, kisfíjű? — kérdi tüle az öregembër.

— Munkát keresèk — felete a fíjű.

— Maradj nálam, őrzöd a birkáimat, oszt csak három nap lèssz az esztendő. A béréd èty tál arany, vagy a lelkéd üdvössige.

— Elállok én magáhon szógáni.

Oszt így ot maratt. Règgel mikó elindút, az öregembër adott neki èggy edínyt. Ráparancsót, hozzon abbú a fúbú amibú a birkák èttek, mæg hoz-

zon a vízbú amibú ittak. A fíjú a szűrt a vállára tette, oszt megindút. Furulázgatott, de mikó odaértek a rosz hídhon, észrevette a szőke báránt, amint hozzásímút oszt kérte, hogy majd ú átviszi a folyókán, a rosz hídon, csak kapaszkoggyon a bundájába. Bele is kapaszkodott, oszt az átvitte a rossz hídon. Ot ballaktak, ballaktak, sokájig ballaktak, éccé odaértek egy magos hetyhön. Annak a hegynék a tetejin át egy naty tempom. Naty fényéssigbe vót, teli teli anygyalokka. A fíjú éppen amikó bémént, látta, hogy mise van. Mémenteg vele a báránok is bēfelé, oszt, uram isten, ahogy bēértek, megráskóttak. Mindēn báránbú egy gyönyörúséges angyal lét. Mindēgyik odamēt az oltárhon, oszt kaptak bort még ostyát. A fíjú nészte, nészte, észre sē vette, hogy az edínyt telerakták ostyáva még teleöntötték borral.

Alig várta, hogy hazaérjen, oszt emongya az öregembērnek, hogy mi törtínt. Amint hazaért, az öregembēr már nevetēt, oszt kérte tüle az edínyt. Mikó a fíjú odaatta, az öregembēr abba a pilalnatba átváltozott istenné, a báránok pedig megínd megráskóttak, és anygyalok léttek. A fíjú nem gyözött csodákozni.

— Most enyerted a lelkēd üdvössigit is, és kapsz nagyon sok aranyat, me ilyen jó viselkēt, — monta az isten a fíjúnak. A fíjú gazdagon mēt vissza a szēgíny édesanyjáhon Nagyom boldogok vótak.

Eddig vót mese vót, Kelemēnek kedve vót.

Juhász Jánosné, 77 éves,
Völgyes

A PÜRGŐ KOTLA

Két tesvér vót. Szerettek vóna möggazdagonni. Foháskóttak mindönhön. Az egyiknek megjelönt ēty sugalom, hogy a noszaji sárgafődezs gödrőkné, ott a Rétpardba van ēty katlan arany elásva.

— No most esztet nekōd ajálom, ha ki birod szó nekū vōnni, és addig nem szósz sēnkinek ety szót sē, még nem érsz ide a házshon, — mondta a testvérjinek.

Akkó szót a tesvérjinek a másik:

— Mōhetünk a kincsé.

Fogadást tōttek, hogy nem szónak ēgymáshon, még nem érnek haza. No osztán mikó odaértek, kiásták a kotla aranyat. Átgūttek a rétōn csónyakka, mikó kiásták a kotlát. Fele úttýára értek a rétnek a csónyakka, akkó szóta e magát az ēggyik:

— No esz sikerút!

Mikor eszt kimonta, ekezdött a kotla pōrōgni, kipōrgött a csónyagbú. Pōrgött, pōrgött, még máma is pōrōg.

Még máma is kutatik.

REZIME

U nekim mađarskim selima, u Bačkoj, još i danas je veoma omiljena narodna priča. Često srećemo ljude koje ih rado pričaju, i međusobno, a i deci. U ovoj zbirci sakupljeno je nekoliko originalnih priča iz srednje i severne Bačke. Najveći broj ih je zabeležen u Malom Idošu (Kishegyes), zatim u Dolineu (Völgyes), i u Ludošu (Ludas). Svaka je karakteristična za kraj u kome je nastala. Iz njih se može upoznati život ili priroda mesta u kome živi njen pripovedač. Među pripovedačima svakako ih najviše zna Deak Silvester, koji živi u Malom Idošu. I Marija Mokanj je iz ovog mesta, ali je na žalost zaboravila mnoge i seća se samo ili vrlo kratkih priča ili detalje iz njih. Ipak njen uvod o čarobnom drvetu na kome se rađaju priče — dokaz je njene bujne mašte. Pripovedači prilikom pričanja doživljavaju događaje, oni veruju u zbivanja, često se pretvaraju i glume da bi slušalac što vernije shvatio šta se odigrava u čarobnom svetu mašte i zbilje.

Priče su originalne, fonetski su obeležene, prema tome imaju i dijalektološku vrednost.

PENA VIN OLGA

A KONYHA, A SÜTÉS-FŐZÉS SZAVAI KÖRÖGYON*

abrosz *ábrosz* [-t, -szá] fn. „asztalterítő”. *Ábroszt* tégünk fén *áz* *asztára*, *há rucskos*, *mégmossok*.

abál *ábáql* [-ok, -ol, -t] ts, ige „abáról”.

agg *ág mn* „romlott”. *Ág* *hust* *étt*.

aggat *ágát* ~ *ággát* [-ok, -ol, -ot] ts, ige „akasztgat”. *Á* *tejes göcsöket* *á léckerüttézsbe* *ágátáqk*.

akna *ákná* [-áqt, -áqk, -áqjá] fn. „kémény”. *Áknáqbul* *ló^ugot* *lé* *á* *lágnc*, *ázon vó^ut* *á* *bákráqcs*, *ámibe fő^ut* *á* *bákráqcs*, *ámibe fő^usztek*.

áll *áql* [-ok, -ol, -t] tn, ige „épen, romlatlanul marad, tart”. *Régelig* *áqlni háttáqk*, *há d púhijon* *á* *tortá*.

altat *áltát* [-ok, -ol, -ot] ts, ige „alvaszt” (tejet). *Áltássok* *á* *tejet*, *turú* *lész belüle*, *vigyök* *pijácrá*.

vö: m e g a l t a t

apró *kalács* *apró^uk* *káláqcs* [-ot, -ok, -csá] fn. „mindenféle formájú, díszítésű, nem kelt tésztából készült kisformájú sütemény”.

aprólék *apró^ulé^uk* [-ot, -ok, -já] fn. „baromfi feje, lába, szárnya, belső részei” (levest főznek belőle). 2. „disznó feje, lába, belső részei”.

árpakása *áqrpakásá* [-áqt, -áqk, -áqjá] fn. „hántott árpa, gersli”. Nr. *Véres hurka* *töltelékébe* *keverik* *á* *főtt* *árpakását*.

árpakásás leves *áqrpakásás* *lé^uv* [-levet, -levek, -leve] fn. „árpakásával disznó belsőrészből készült, fokhagymával ízesített rántott leves”. Nr. *Karácsonyesti étel* *disznó májjal*, *tüdövel*, *tojással*.

asztal *ásztá* [-t, -asztalok, -asztájá] fn. „tisch”. *Ásztára* *tetek* *rá* *dész-káqt*, *ára* *á* *svárglit*, *té^ugláqt* *rá*.

aszú *ásszú mn*. „aszalt, aszott”. *Ásszú* *szivikáqt* *fő^uzönk* *nátypíntökön*.

avas *ovás mn*. „régí, az állástól megsárgult, keserű ízű” (zsiradék). *Óvás szaloná* *jo^uk* *tidő^ubájrul*.

áztatot *áosztátot* mn. „vízben tartva fellazított”. *Áosztátot* *kinyerét* *kő* *tenni* *á* *tötöt* *hús* *tő^utelikibe*.

áztatot *kenyér* *áosztátot* *kinyé^ur* fn. „hagymás, zsíros lében áztatott pírítós kenyér”.

* Nagyon nehéz minden a konyhára és sütés-főzésre vonatkozó szót összegyűjteni. Jelen dolgozat is csak egy töredékét közli eme fogalomkör szókincsének.

Padika

bab báb [-ot, -ok, -já] fn. 1. „főzelék fajta; faba”. Sírőü bábót főűsz-tünk ténáp, mást is lész ebédre. Nr. Igen kedvelt főzelékfajta, kedden és pénteken, nagypénteken főzik. Újesztendőkor is mindig babot főztek, hogy úgy forogjon a pénz, mint a bab a fazékban, ha forr.

babcsa bápcsá [-áqt, -áqk, -áqj] fn. „főzelékfajta, faba”. Sírőü báp-csáqt, töröt bápcsáqt főűsztek a rigi öregök.

bakrács bákraocs [-ot, -ok, -cs] fn. „bogrács”. Van rézbákraocs, kánáocsbákraocs. A rézbákraocsbá főűszték a hálát, a péráqt (krumpli) a disznáknák, vizet melegütötek, ha lúgoszták, a zsírt is szokták sütni bene. A kánáocsz bákraocsbá főűsztek odáki a kánáocszok, mék há fénjüt a meleg, öntöszték vele a disznákát.

bakszli bakszli [-t, -k, -ja] fn. „kanna”. Nyáqron a hátáqorbá éttek frustukrá. Ákinek voút morháqj, az káqvít is vit egy litert a literös bakszlibá.

banyakemence bányakemince [-ét, -ék, -éj] fn. „boglyakemence”. A bányakemence az első szobáqbo szok leni. Este körűüték a pádikáqt, ú fonták. Édben nem voút tüzhej, a konyháqbu fütöték a kemincét. A keminceváqláqn tartik a gyútoút, áprósáogot. A kuckoúbá szoknak leni a kicsi poronytyok.

barack bārászki [-ot, -ok, -já] fn. „aprikose”.

barackica bāräckicá [-áqt, -áqk, -áqj] fn. „aprikose”.

barátfüle bāráqtfül [-et] fn. „derelye”.

behajt béhájt [-ok, -ol, -ot] ts. ige „einbeigen”. A télsztaot béhaj-totáqk, osztá evagdoltáqk.

béhúz béhúz [-ok, -ol, -ot] ts. ige „vminek a belsejébe húz”. Béhúzik a húst a bélbe, csinyáqlik a vonyot hurkáqt

beköt béköt [-ök, -öl, -öt] ts. ige „zubinden”. Békötik a végit a hurkáqknák, mégoborjáqk.

bél béli [-t, belek, bele] fn. 1. „darm”. A disznoú bélit jóú kimos-sok, kiöblityök a hurkáqho. 2. „gyümölcs husa”. A körféj béli késerü. 3. „a kenyérnek a héján belüli része”. A kinyéér béli jóú pühiká.

beleaprit beléáprít [-ok, -ol, -ot] ts. ige „apróra tördelve beletesz”. Beléápricsok a kinyerét a káovibá, úgy égyök.

belecsipked belécsipköd [-ök, -öl, -öt] ts. ige „csipkedve belefőz” (tésztát forró vízbe).

beléhány beléháqn [-háqnyok, -háqnyol, -t] ts. ige „beledobál”. Belé-háqntáqk a fóró vízbe a tarhanyaot, béráqntotáqk, kész a lélv.

belészaggat belészágát [-ok, -ol, -ot] ts. ige „kis részekre tépve be-főz” (tésztát). Belészagati a fóró vízbe a gáluskáqt.

beletesz belétész [-ök, -öl, -tét] ts. ige „belehelyez”. Belétegyök a száhánbá a hust, méksüssök.

besóz bésoúz [-ok, -ol, -ot] ts. ige „sóval behint”.

betakar bétakar [-ok, -ol, -t] ts. ige „beborít, beburkol”. A krémét bétákárjok éty tártolápa.

betesz bétész [-ök, -öl, -tét] ts. ige „behelyez”. A száhánt bétégyök a kemincébe, lásán süsök a káláqcsot.

bevág bévág [-ok, -ol, -ot] ts. ige 1. „einschneiden”. A kinyéér égyik

végít bévågktågk. 2. „megeszik, elfogyaszt”. Bévåggonk dé kéit táonyéir kötöt gámbó^ucágt.

bevagdol bévågdol [-ok, -ol, -t] igé „bevagdos”.

bicikli leves bicigli leves [-t, -ek, -se] (tréfás), fn. „rántott leves”.

birsalma bisálmá [-ágt, -ágtk, -ágtj] fn. „quittenapfel”.

bobojó bobojo^u [-t, -k, -j] (öreg) fn. „paradicsom”. Bobojo^u léf-cséit főüzönk, tégyönk belé kicsi cukrot is.

bodag bodág [-ot, -j] fn. „pogácsa féle” (vízzel, sóval gyúrnák a lisztet). Sz. Oja kemény ez a káláqcs, mind a bodág.

bodor korpá bodor korpá [-ágt, -ágtk, -ágtj] fn. „tisza, lisztmentes korpá, búzahéj”. Nr. Komlólével, kovásszal, bodor korpával csinálták az „élesztő korpát” a kenyér megkelesztéséhez.

bokor bukor [-t, -krok, -kr] fn. egy pár”. Tizenhéit bukor voít a hurká.

bonc bonc [-ot, -ok, -c] fn. „comb”.

bor bor [-t, -ok, -] fn. „wein”. Nr. Minden házban van sajáttermésű bor.

borágy borágy [-át, -ák, -] fn. „reték”. Nr. Lakodalom harmadnapján a megmaradt vendégsereg falujárást rendez. Meglátogatják a lakodalomban részvevőket, azokat, akik már hazamentek. Nagy mókával jár a falujárás. A vendégeket borággal, retékkel, dióval, borral várják.

borjú bornyú [-t, -k, -j] fn. „kalb”. Nr. Lakodalomkor borjút, disznót, számlálatlan sok tyúkot vágnak.

bors bors [-ot, -ok, -a] fn. „Pfeffer”.

bögre bögöre [bögöréit, bögöréik, bögöréije] fn. „cserép csupor”. Véigy kéi bögöre lisztikéit, kicsi zsírt, gyúrd, mozsó^ud ösze.

bőjt būt [-öt, -tye] fn. „fasten”. A reformáotus būt ö^uszko van, miko má mindö éfogyot. Nr. Nagypénteken sem tarottak teljes böjtöt. Reggel főt tojást, déiben főtt halat, ha nincs, babot berántva, egész nap pattagatott kukoricát esznek.

bök bük [-ök, -öl, -öt] ts. ige 1) „szúr”, 2) spékel”.

bőr bür [-t, ök, -i] fn. „bőrös része vminek” (szalonnának). A bürt belétéggyök a svargliba, jó^u az, miko mékpúhil.

búzaliszt búzáliszt ~ búzálisztike [-öt, -tye] fn. „búzából örölt liszt”. Kínyeret búzálisztbü süttek.

büdös büdös mn. „kellemetlen szagú”. Büdös tikmonnak is monták a záoptojáqst.

büsött tikmony büsött tikmony [-t, -ok, -a] fn. „záptojás”.

bütyök bötyök [bötyköt, bötyök, bötyki] fn. „csomó, göb”. Miko kötöt gámbó^ucágt fősztek, meggyurtáqk a téisztágt, méktö^utik grizé, ráhajtik a téisztágt, évågktáqk végig a levelet, a vélgin kezdve köttek bötyköt, évågktáqk, mégen köttek bötyköt, vízbe mékfősztik.

cékla céklaré^upá [-ágt, -ágtk, -j] fn. „rote rübe”.

cérna paprika cé^urná pápriká [-ágt, -ágtk, ágtj] fn. „paprikafajta” (hosszú, hegyes paprika).

cerpuja cerpuja [-ágt, -ágtk, ágtj] fn. „sütőharang”. Á szabád szénél ěkotorik szé^ujé a hám^ut, létészik a káopiszttálevelet, ára tészik a pogáq-

cságot, cerpujagvā még lebütötáok. Vágy öszekotortáok á páraqst, bétákártáok hámuvá, lebütötáok á cerpujagvā éjere, regel nem külöt gyútáni á szenet, csák széjekápartáok á páraost, osztá meggyút. Há nem külöt, á cerpujagot fentéték á táqlás, á kászli tetejire.

cicvara cicvárá [-áqt, -áqj] fn. „kukoricalisztből főzött étel”. Á cicváráot ú főúsztik, téték á víszkéibe sōú, zsírt, ha főúrot, belészúrtáok á kukoricalisztöt. Hígra főúsztik, ú mágrtogotáok á kinyéirē.

cimet cimet [-öl, -ök, -tye] fn. „fahéj”.

cimetes cimetös mn. „fahéjas”. Cimetös káláqcsot súsönk.

cubak cubak [-ot, -ok, -ja] fn. „nagy csontok, melyeken még van egy kis hús”. Lákodálombá miko kiszédik á levesbül á nágy csontokat, mielött észnek, béviszik á táqlágbá áz emböröknek, mē vān, áki igön szereti á cubákat.

cukor cukor [cukrot, cukrok, cukrá] fn. „zucker”.

csámcsog csámcsog [-ok, -ol, -ot] tn. ige „evés közben csemcseg”.

cekkaj gyujtó cekkaj gyúto^u [-t, -k, -ja] fn. „foszforos gyufa”.

cserép szahány cserep száhán ~ cseréip száháqny [-t, -ok, -nyá] fn. „kerek cserep tepszi”. Nr. A pogácsát, rétest szokták a „cserep száhán”-ba sütni. A szabad tűznél régen és később a kemencében is ezt használták.

cseresznye cseresnye ~ cseresnye [-éit, -éik, -je] fn. „kirsche”.

csév csév [-ét, -ek, -je] fn. „kályhacső”.

csibe csibe [csibit, csibik] fn. kis csirke neve.

csibepörkölt csibepörköú [-öt, -ök, -tye] fn. „csirkepörkölt”.

csiga csiga [-áqt, -áok, -áqj] fn. „kerti csiga”. Nr. A csigát forró vízbe tették, addig állt benne, míg le nem vált a háza. Paprikás zsírban megsütötték a húsát.

csík csík [-ok, -ok, -j] fn. „halfajta”. Nr. a Vukában van sok csík. Fogják is.

csikos káposzta csikos kápisztá ~ csikos káppisztá [-áqt, áok, -áqj] fn. „csikkal főtt káposzta”.

csinge csinge [-éit, -éik, -éije] fn. „labda, gömb, gombóc”. Á próhá csingéit ú csinyáqltáok, meggyúrtáok á lisztöt vízē, zsírā, sókvā, jó keménre csingéiket csinyáqlták belüle. Á vízbe téték hájmaqs ráqntáqst, miko forot, beléháqntáok á csingéiket.

csipkedett gombóc csipödött gámbóúca [-áqt, -áok, -áqj] fn. „pörkölt csipetke”. Á csipködött téisztáqt vízbe mékfüúsztik, lészúrtéik, kinyér rómzsét (prézlit) süttek zsírba, öszekeverték á téisztáqvā, vacs csak páprikáqs zsírā keverték össze. Eszt montáok csipködöt gámbóúcaqnák.

csipős bor csipöús bor [-t, -ok, -a] fn. „karcos” (új bor 2 napi forrás után).

csirhagyma csirhájmā [-áqt, -áok, -j] fn. „vöröshagyma féle”.

csobolyó csobojoú [-t, -k, -j] fn. „fából készült víztartó edény” (olyan, mint egy kis hordó). Á hátáqrbá korszóúbbá váty fáqbul csobojoúbbá vigyök ki á vizet.

csöbör csöbör [csöbröt, csöbrök, csöbri] fn. „fabödön” (pálinkafőzéskor használják).

csók csók [-ot, -ok, -já] fn. „megcsócsált étel” (gyereknek).

csont csont [-ot, -ok, -tya] fn. „knochen”. A lákodalmi ebéd levesibé a bornyú csontyáit is beléteszik.

csoport csoport [-ot, -tyá] fn. „kukoricacsuta”. Nr. Főznek vele.

csorgat csörgát [-ok, -ol, -ot] ts. ige „csorogtat, engedi, hogy vmire csorogjon”. Csorgatáok a kinyeret, miko nyáqrson süttek malácot, akko este nem is igön volták ehőssek.

csöpörke csöpörke [-ét, -eik, -je] fn. „gomba”. Nr. Sokféle van. Általában süttötek, főzték, ecetesen, paprikásan.

csöröge csörige [-ét, -éik, -éije] fn. kalácsfajta. A csörigét ú csi-nyáqlták, a lisztöt eszgyúrtatok ek kicsi zsirá, még vizé keménre, huszonöt-harminc centis pálcikáokát sudortak belüle, méksodortáok, egyik véigit beváoktáok, a másokát közéltéték, öszenyomtáok, a zsirba sütték.

dagasztó lapát dagasztó lapát [-ot, -ok, -tyá] fn. „dagasztáskor használt fakanálféle”. Dágasztó lapátā kiverték a tésztáot.

daráló dáráol [-t, -k, -já] fn. „zúzó gép”.

darált hús dáráot hús [-t, ok, -sá] fn. „darálóval apróra örölt hús”. A fokhájmáos hurkáobā (kolbász) a dáráot husrā tettek sóat, páprikáot, fokhájmáot. Eszt jó ősekeverték, mégdágasztátáok, ú tötöték.

délebed délbed [-öt, -ök, -gye] fn. „ebéd”.

délebedez délbedöz [-ök, -öl, -öt] tn. ige „ebédel”. Nr. Csak vasárnap ettek délben ebédet, más napokon délután 5 óra tájban, ez egyúttal vacsora is volt.

dinnye dinya [-áot, -áok, -áojá] fn. „wassermelone”. Nr. Kevés helyen természetnek dinnyét, inkább vásárolják, ha a szomszédos horvát falvakból kocsin hoznak.

dió dijo [-t, -k, -já] fn. „nuss”. Nr. Majdnem minden szérüben van egy-két diót termő fa.

disznó disznó [disznák, diszná] fn. „schweine”. Nr. Sokféle fajtáját ismerik. Újabban a fehér húdisznókat tenyésztik.

disznótor disznótor [-t, -ok, -ba] fn. „disznóölés”. Nr. Disznótorokor vacsorára hurkát, kolbászt sütnék, pörköltet, hájas tésztát, fánkot készítenek. Sok tréfa, nóta járja ilyenkor. A „macskuráok” (maskarák) is megjelennek. „Ronygyos szérögbe (ruhákba) öttöznek, csarapot (harisnyát) húznak a fejikre, táncónák, ugráonák. Káláocot, bort kápnák, hust is, ot mégészik.”

doronci doronci [-t, -k, -ja] fn. „őszibarack”.

dügeny dügeny [dügent, -ök, -nye] fn. „nagy cserép kanta” (víztartásra). Rélgön a dügencbe tártotáok a szobáobā a vizet.

dunct dúnc [-ot, -ok, -cá] fn. „befött”.

ecet ecöt [-öt, -ök, -tye] fn. „essig”.

ecetes ecetös mn. „ecettel ellátott”. Ecetös tormáqvā hús volt.

ecetes leves ecetös lev [levet, levek, leve] fn. „ecettel készített, savanyú rántott leves”.

ecetez ecetöz [-ok, -öl, -öt] ts. ige „ecettel megönt”.

édes édos mn. „süss”. Édos levet egyönk fruftokrā.

édes bor *édés* bor [-t, -ok, -jâ] fn. „must”.

édesít *édésüt* [-ök, -öl -öt] ts. ige „édessé tesz”.

édes leves *édös* lé^v fn. „cukorral édesített leves, tejleves”.

éhes *éhös* mn. „hungrig”. *Éhősek* a *puják*.

écsöklet *écsöklet* [-ék, -él, -ét] ts. ige „megiszik, elfogyaszt”. *Mindön* *ételt*, *itált* *écsöklettök*.

éleszték *éleszték* [-et, -ek, -je] fn. „szilánk” (tűzgyújtáshoz).

élesztő *élesztő*^u [-t, -k, -je] fn. „hefe”.

élesztő korpá *élesztő*^u *korpá* [-áqt, -áqk, -áqjâ] fn. „a kelesztéshez használt korpá”. Nr. *Mékfősztik* a *komló*^t vízbe. *Hoszták* a *málombul korpá*^{qt}, *ámibe* csak a *tisztá* *héjâ* *vó*^{ut} a *búzáq*ⁿák, *ákko* *vettek* el a *kováqszbul*, *mikó* *csinyáq*^{lt}áqk a *kínyerét*, *hozâ* *tétik* a *korpá*^{qt} még a *víz*et, *ámibe* a *komló*^u *fő*^{ut}, *összekevertik*, *kiszágátáqk* a *korpászáq*^rásztó^urâ, *ázon* *mékszáq*^rásztotáqk.

élesztős kalács *élesztős* *káláqcs* [-ot, -ok, -csâ] fn. „élesztővel készült kalács”. Nr. *Az újévi ebéd* *bab*, *élesztős kalács*.

elkever *ékever* [-ök, -öt -t] ts. ige „összevegyít”. *Â* *péráq*^t *ékeverjök* *liszté*.

elmaricskol *émaricsgol* [-ok, -ol, -ot] ts. ige. „széttör, széttúz”. *Mékfősztik* a *péráq*^t, *ényomkotáqk* a *véláq*^{vâ}, *öszgyúrtaqk* *liszté*.

elnyujt *ényút* [-ok, -ol, -ot] ts. ige „nyújtóféval vékonyra lapít”. *Égy* *levelet* *ényújtoták*, *evagdótáqk* *kockáq*^r.

eltör *étör* [-ök, -öl, -t] ts. ige „összetör, összezúz”. *Étörték* a *péráq*^t a *víz*be, *béráq*^{nt}otáqk.

elüt *elüt* [-ök, -öl, -öt] ts. ige „leüt”. *Hâ* a *kert* *álât* *elüttek* *écs* *csibit*, *ákko* a *bákráqcsbâ* *fő*^{ut}sztik még a *kánáqszok*.

elvág *éváq* [-ok, -ol, -ot] ts. ige „metsz”. *Éváq*^{ktâ} a *té*^sztáq^t, a *leveleket* *laskaora*.

elvagdal *éváq*^{dol} [-ok, -ol, -t] ts. ige „apróra vág”. *Éváq*^{doli} a *leveleket* *kockáq*^r.

elvásol *eváq*^{slât} [-i] ts. ige „elvásít”. *Éváq*^{slâti} a *fogaq*^t a *sávájó*^u.

eszik *észik* [észök, észöl, étt] ts. ige „essen”.

étel *étél*^l [-t, -ök, je] fn. „ennivaló”.

fa fa [fâq^t, fâq^k, -jâ] fn. „tűzelő”.

fágító *fâq*^{gito}^u [-ok, -ol, -t] fn. „favágó hely”.

fâl *fâl* [-ok, -ol, -t] ts. ige „eszik”, *Fâjjon* *ék* *kicsit!* — *mondik* a *kedves* *vendé*^ggnék.

falat *fâlât* [-ot, -ok, -tyâ] fn. „egy harapásra való étel”.

famozsár *fâmozsâq* [-ât, -âk, -â] fn. „mörser”.

fânk *fâq*ⁿk [-ot, -ok, -jâ] fn. „zsírban sült tésztaféle”. *Húshagyó*^u *keddön* *fő*^{ut}sztek *leves*t, *süttek* *fâq*ⁿkot.

fásing *fâsing* [-ot, -jâ] fn. „rőzse”.

fasirozott *fâsirozot* [-ât, -tyâ] fn. „vagdalt hús”. Nr. *A lakodalmi* *étrend*hez ez is *hozzátartozott*.

fatörzs *fatörzs* [-et, -e] fn. „piskótatésztából krémmel készített fatörzset utánozó tészta”. Nr. *Lakodalmakban* *állandóan* *készített* *tésztaféle*.

fazék *fâzok* ~ *fâzék* [-ât, -âk, -jâ] fn. „topf”.

fed főd [-ok, -öl, -öt] ts. ige „takar”.

felad fēnád [-ok, -ol, -ot] ts. ige „tálal”. Lākodálomko még a zsöcs-cségöt, ré¹páot is fēnádik étel előtt.

felakaszt fēnákaszt [-ok, -ol, -ot] ts. ige „felfüggeszt”. Fēnákasztik a füstre a sunkáot.

felenged fēnengéd [-ök, -öl, -öt] ts. ige „felhígít”. Fēnengegyök a levest vizē.

felereszt fēneriszt [-ök, -öl, -öt] ts. ige „felhígít”.

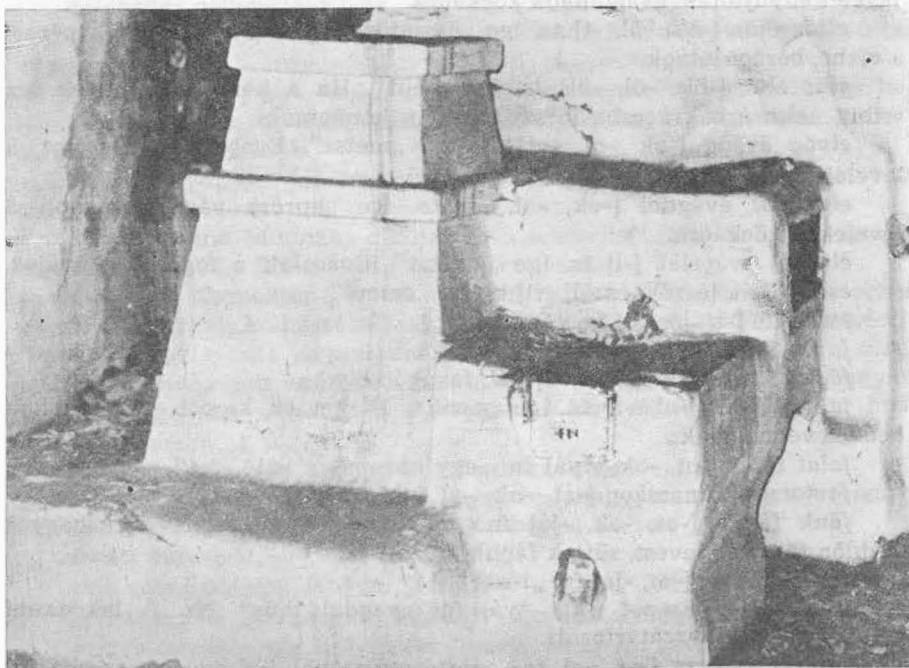
feltesz fēntēs [-ök, -öl, -tēt] ts. ige „főzés végett a tűzhelyre tesz”. Fēntēszők vizet a moslé¹kho.

findza findzsá [-áot, -áok, -áojá] fn. „tasse”.

firhangos gombóc firhāngos gāmbó²cá [-áot, -áok, -áojá] fn. „hégjában főtt krumpli” (tréfás).

flekmázos göcske flekmāzozos göcske [-é¹t, -é¹k, -é¹je] fn. „tégely” (arckrémé). Nr. Mécs készítésére használták fel, tettek bele zsírt, vágta bele többszörösen összesodort madzagot, a végét kicsit kint hagyták, ezt gyújtották meg.

fojtott konyha fútot konyha [-áot, -áok, -áojá] fn. „nem nyitott tűznely, sporhelt”.

Fojtott konyha

fokhagyma fokhájma [-aqt, -aok, -aokja] fn. „konoblauch”. Fokhájmaqt darároltán tégyük a hurkáqba. Nr. Gonoszt, betegséget úzó erőt tulajdonítanak neki.

fokhagymás hurka fokhájmaos hurka [-aqt, -aqt, -aokja] fn. „kolbász”. A fokhájmaos kurkáqba megdaráoltságok a húst, rátétik a soht, páprikaqt, fokhájmaqt. Eszt joht eszekevertik, megdágasztotáok, ú tötöték.

fon fony [-ok, -ol, -ot] ts. ige „a kinyújtott kalácstészta összesodort szálait összeteker, így egyesít”. A kőht kaláocstésztaqt fonyok.

fonott kalács fonyot kaláocstészta [-ot, -ok, -csa] fn. „több ág egymásra csavarásával készült kalács”. A fonyot kaláocstésztaqt a kőht kaláocstésztaqtájából fonytáok.

forr főur [-ott] tn. ige „sieden”. Főur a víz.

foszt foszt [-ok, -ol, -ol] ts. ige „lehúz, letép” (tollat stb.).

föl föl [-t, -je] fn. „tejföl”.

főtt hal főht hál [-át, -ák, -a] fn. „főzött hal”. Nr. Nagypénteken délben mindig főht halat esznek, ha nincs hal, akkor babot főznek.

főtt hús főht hús [-t, -ok, -sa] fn. „levesben főzött hús”.

főtt káposzta főht kápiszta [-aqt, -aok, -ja] fn. „káposzta főzelék”. Nr. Télen vasárnapi ebédre régen savanyú káposztát főztek véres hurkával.

főtt tojás főht tikmon ~ főht tojás [-t, -ok, -sa] fn. keményre főzött tojás”. Nr. Nagypénteken reggelire főht tojást szoktak enni.

főz főz [-ök, öl, -öt] ts. ige „kochen”.

früstök frustuk [-ot, -ok, -ja] fn. „reggeli”. Régön nyáqron fényócko voht a frustuk. Töpörtőht, tojást, láqty kinyére szólót, sziváqt ett mindönki. Télén: kilenc-tiszko éldős levet, aqstátot kinyerét, töpörtőht ettek. Ma nyáqron féhétko tejes káqvi, tojás, töpörtőht, éldős lélv, téllön nyócko tejes káqvi, tojás, töpörtőht a frustuk. Éhtölt is szoktak főzni, éldős levet, ecötös levet, tárhonyáqt, pörköt kápisztaqt. Az étel után is ván töpörtőht, tojás.

früstökl frustukol [-ok, -ol, -t] ts. ige „reggelizik”.

füst fist ~ füst [-öt, ök, -tye] fn. „rauch”. Fjstre ákásztik az áknáqba a sunkáqt.

füstöl fjstöl ~ füstöl [-ök, -öl, -t] ts. ige „rauchen”. Füstőht szálnáqt csináqjunk. Mináqlunk csak füstöték a szálnáqt, az egész disznó szálnáqját egybe hátáok, úgy ákásztotáok fén a fjstre.

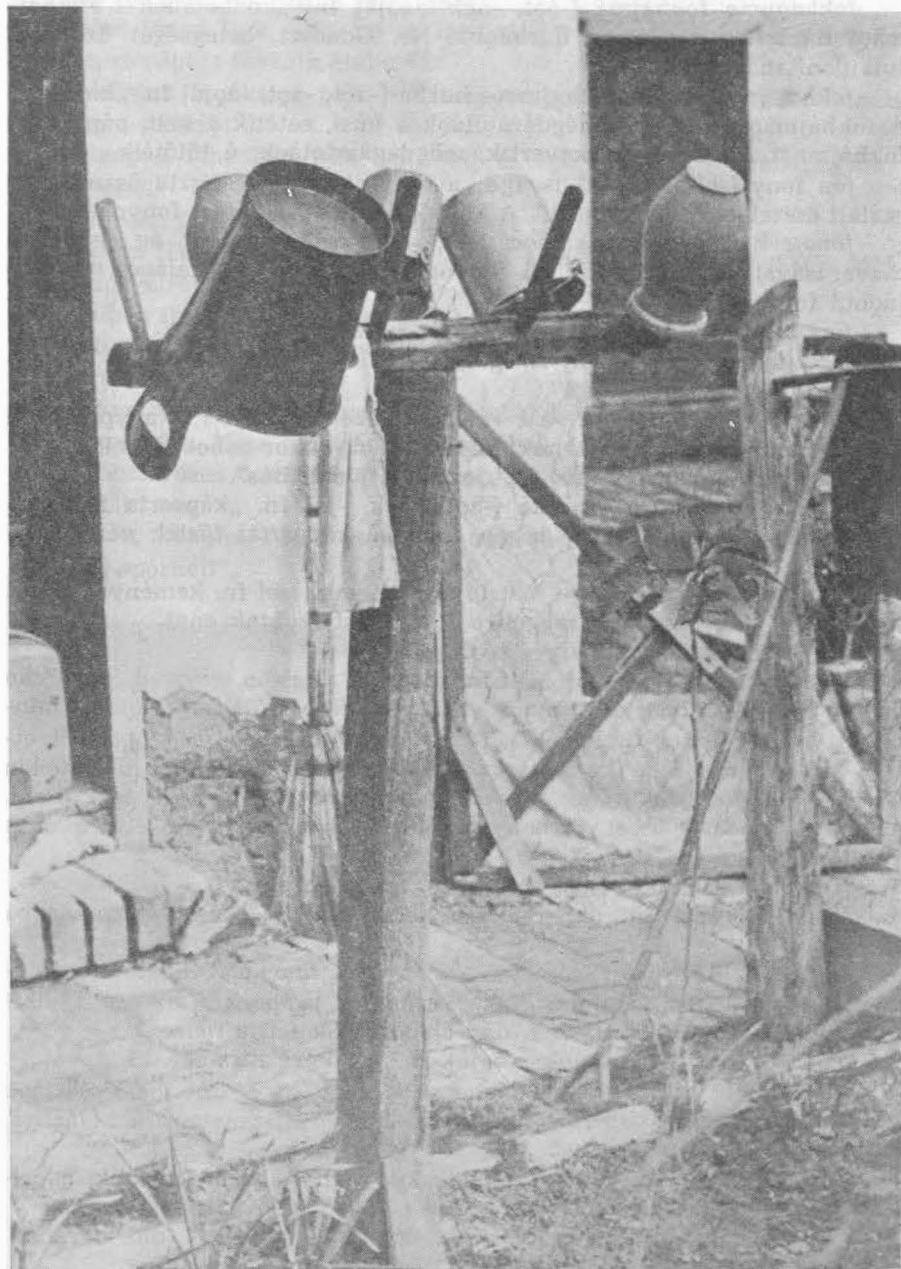
ganca gancá [-aqt, -aok, -aokja] fn. „kukoricaisztból főzött étel”. A gancáqt ú főzstik, tettek a vízbe soht, zsírt, há főhrot, belészóhrtáok a kukoricaisztikéht, sírőre főzstik, ákko zsírā kizágatáok a káláqnyā, hájmaqvā éték.

gegő gegő [-t, -k, -je] fn. „csigatészta”. Nr. A gegőt kifőzték, paprikás, vörös hagymás zsírba tették.

gerezd gerézd ~ gérizd [-öt, -ök, -gye] fn. „cikkely” (dió, narancs).

gojcsin gojcsin [-t, -ok, -nyā] fn. „szőlőfajta”.

göcs göcs [-öt, -ök, -cse] fn. „cserép köcsög”. A tejet a göcsbe szokik áltatni. Ván fogóhs göcs, fogóhtlá, cserép göcs. Válamiko legjobb a tejes göcsöket a kerütésbe ágatáok.

Göcsök

gőcstartó *gőcstartó*^u [-t, -k, -já] fn. „köcsögöket tartó oszlop” Mást égy ágásbá botokát vernek, az a *gőcstartó*^u, ará ágatík a *gőcsöket*.

gőmböc *gőmböc*^u [-öt, -ök, -ce] fn. „disznóvérrel, húsdarabokkal, szalonnadarabokkal töltött disznóbendő”.

gömőjemcse *gömőjemcse* [-é¹t, -é¹je] fn. „tésztából készült csomó, gőmb”.

gőrhöny *gőrhöny* [-t, -nye] fn. „kukoricalisztből készült pogácsa”. A kukoricalisztöt eszegyúrtáqk vízē, méksősztaqk, őszehengörgetē¹k, szējē kápártáqk a hámút, belētētē¹k a pogáqcsáq, bétákártáqk a hamuvá osztá ábá méksút. Eszt montáqk gőrhönnek.

gríz *gríz* [-t, -e] fn. „fínom búzadara”.

grízes rétes *grízes rétes* re¹tēs [-t, -ek, -se] fn. „grízzel töltött rétes”. Nr. Régen a legkedveltett sütemény volt a pogácsa mellett.

guba *guba* [-áq, -áqk, -áqjā] fn. „henger alakúra sodort, tepsiben megsütött tészta” (leforrázva, megszírozva, mákkal meghintve fogyasztják). Nr. A karácsonyesti étrendhez tartozott.

gúba *gúba* [-áq, -áqjā] fn. „penész”.

gúbás *gúbás* mn. „penészes”.

gúbásodik *gúbásodik* [-ot] tn. ige „penészedik”.

gyalu *gyalu* [-t, -k, -já] fn. „éles pengéjű eszköz, mellyel a káposztát szeletekre vágják”.

gyenge *gyenge* mn. „puha”. Gyíngé¹re háttáqk a tēisztáq, miko fórot á viz, káláqnyā szágátáqk belē.

gyújt *gyút* [-ok, -ol, -ot] ts. ige „zünden, anzünden”. Regē korá gyúti á szenet, fēntē¹szí a vizet, csinyáqli áz é¹telt.

gyújtó *gyútó*^u [-t, -k, -já] fn. 1. „gyufa”. 2. „öngyújtó”.

gyümölcs *gyümölcs*^u [-öt, -ök, -cse] fn. „obst”.

gyúr *gyúr* [-ok, -ol, -t] ts. ige „kezével formál” (tésztát, sarat).

gyúrotábla *gyúrotábla*^u [-áq, -áqk, -já] fn. „wirktafel”.

hab *háb* [-ot -ok, -já] fn. „schaum”.

hagyma *hájma* [-áq, -áqk, -áqjā] fn. „zwiebel”. Nr. Sok *hagymát* fogyasztanak.

haj *haj* ~ hé¹j [-át, -ák, -á] fn. „schale”.

hájtekerő *hájtekerő*^u [-t, -je] fn. „a hájon levő húsos rész”. Á vo-nyot hurkáq^ubá á hájtekerő^ujit szokik tēnni egē¹szbe hágyvá á húst.

hajtogat *hájtoqát* [-ok, -ol, -ot] ts. ige „többször összehajtva egymásra tesz” (tésztát).

hal *hal* [-at, -ak, -a] fn. „fisch”. Ré¹gön á hálát száqrasztotáqk, só^usztaqk, hordo^ubá ráktáqk, méntēek vele fálurul fálurá, kijábáq^ultáqk: „Ribá, ribáq^u vegyēnek!” A hal részei: szigonyáqjā (kopolyúja), hé¹ja (pikkely), bájszá, serē¹nye (sörénye), fárká, hevező^u száq^urnyā (kormány-sörény).

halleves *hálē¹v* [-et] fn. „halból készült leves”. Nr. Sok *hagymával*, sok *paprikával*, *petrezselyem zöldjével* teszík fel a halat.

haluskica *háluskicā* [-áq, -áqk, -já] fn. „galuska”. Száq^uráz hálus-ki^ucáq^ul bákráqcsbā fő^uzönk, turuvá, gríz^uel leö^ufőtík.

hamu *hámú* [-t, -k, -ja] fn. „asche”. Á pogáqcsáq^u süttē¹k hámubá.

hárcsa hárcsa [-áqt, -áok, -áojá] fn. „halféle”. Törpe hárcsáqt, csikcsáqt tégyönk á bobojoꝝ lélvbe.

háromlábú vasláb hágromlábú vasláb [-ot, -ok, -já] fn. „bogrács-tartó” (a tűz felett, szögletes vas háromszög, alatta három vasláb). Á szabádbá á hágromlábú vaslábót szoktáok hásználjni á kánáoszok. Rátéték á kánáoszbakráocsot, főúszték bene á péráqt.

héj héj [-át, -ák, -já] fn. 1) „külső burok” (gabonának, gyümölcsnek). Á korpá á búzikágnák vóꝝt á héljja. 2) „a hal pikkelje”.

hetes hetes [-t, -sek, -e] fn. „mérő”. Nr. Fából készűl.

híg híg mn. „fleissend”. Hígra főúsztik á bápészáqt.

hint hint [-ek, -el, -et] ts, ige „szór”.

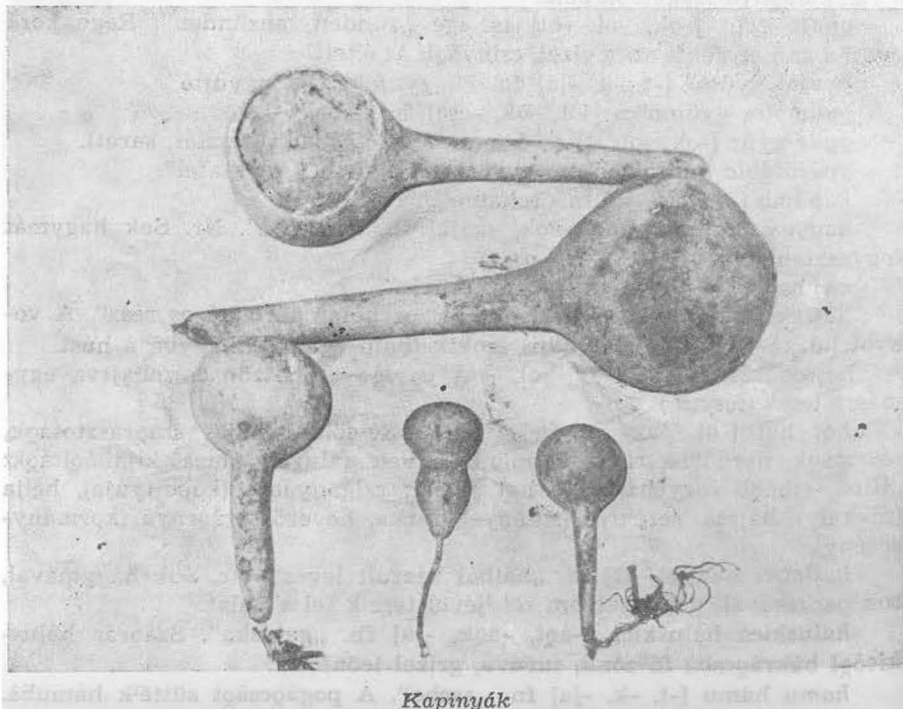
hurka hurká [-áol, -áok, -áojá] fn. „wurst”.

hurkatöltő hurkatöltő [-t, -k, -je] fn. „wurstspritze”.

hús hús [-t, -ok, -sá] fn. „fleisch”. Húshágyo kedön húst főúzni váty tíkot ölni, pufáncsot sűtni kél, húsvétig nem öltek tíkot, nem étek húst.

író íróꝝ [-t, -k, -já] fn. „a kiköpűlt tejfőlnek a vajtól elváló, savanyú leve”.

iszik iszik [-ok, -ol, itt] ts. ige „trinken”. Iszik száozegyig (= sokat iszik).

Kapinyák

íz íz [-t, -ek, -e] fn. „geschmack”.

kajszí kájszi [-t, -k, -já] fn. „sárgabarack”.

kalács káláocs [-ot, -ok, -csà] fn. „kuchen, milchbrot”. Káláocsféle vó^{ut} a kő^{ut} káláocs, fonyot káláocs, nyújtogátot pogáocsá, cső^urige, leveleske, réltés.

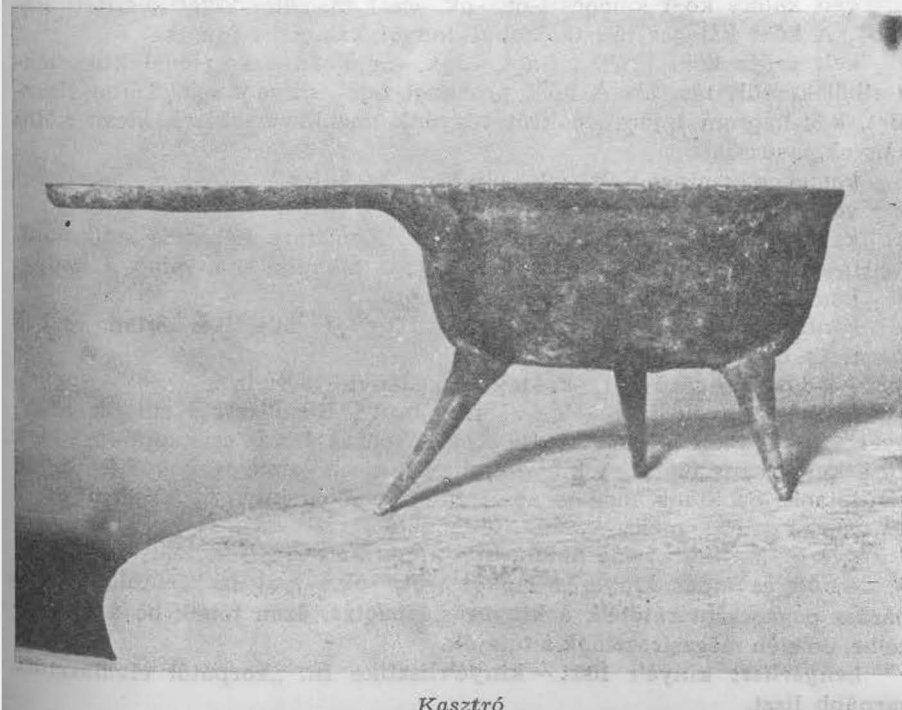
kanál káláqny [-t, -ok, -nyà] fn. „löffel”. Ré¹gön fákáláqnyà étek, merégetek a bákráqcsbul, kinyé¹rdarábot tártoták a káláqny alá, hogy né csurogjon ē.

kanalas galuska káláqnyos háluská [-aqt] fn. „kanállal szaggatott galuska”. Éty tikmonyā té¹sztaqt keverték, de vó^{ut}, miko csak vize csinyáqltáqk. Gyíngé¹re hátáqk, miko fő^urot a viz, a káláqnyà szágátáqk belé. Lészúrté¹k, összekeverté¹k pàprikáqcs zsirā váty tojáqst üttek rá, ekeverté¹k a melek té¹sztaqn.

kanalas tészta káláqnyos té¹szta vö: kanalas galuska.

kanászbokrács kánáqcszbákráqcs [-ot, -ok, -csà] fn. „egy fajta bogrács”. A kánáqcszbákráqcsbà fő^usztek a kánáqcszok odáki, még há fénjút a meleg, öntöszté¹k vele a disznákát.

kapinya kàpinjá [-aqt, -àqk, -àojà] fn. „Lagenaria vulgatis” (hosszú csöves tökfajta). Termésébe kerek lyukat vágva vízmerítőnek használják.

Kasztró

kapinyahéjú dinnye kápinyahé¹ju dinnyá [-áqt, -áqk, -áqj] fn. „diny-nye fajta” (világoszöld hajú, sárga belül).

kapor kapor [kaprot, -ja] fn. „kaper”.

káposzta kápisztá ~ káppisztá [-áqt, -áqk, -áqj] fn. „kraut”. Nr. A bab mellett a legkedvesebb és legtöbb módon készített eledelük. Vasárnap ebéd: fő^{ut} kápisztá vé^rös hurkáqvá. Csikcsa is kerűt belé.

káposzta leves káppisztá lé^v [levet, leve] fn. „káposztából főzött leves”. Káppisztá lé^v csikā vo^{ut} a szerdái étől.

káposzta saláta kápisztá sájáqtá [-áqt, -áqj] fn. „káposztából készült saláta”.

karak kárak [-ot, -j] fn. „a hátulsó sonka kis forgócsontja”.

karalábé káralábé [-t, -k, -j] fn. „kohlrabi”. Nr. Levest és főzeléket is készítenek belőle.

kasztró kásztró^u [-t, -k, -ja] fn. „lábos”.

katlan kátlán [-t, -ok, -nya] fn. „üst”. Morharé¹páqt szoknák fő^üzni lákodalomra ké^t kátlánā is.

kávé káqvī [-t, -k, -j] fn. „kaffee”. Nr. Kávépótlót, úgynevezett Divka-t használnak, ritkábban főznek szemeskávéből kávét.

kel kōl ~ kēl [-t] tn. ige „gähren”. Kélⁿi hágyi a kovágszt. Hád kōjjon a káláqcs, tákár bé.

kelkáposzta kelkápisztá [-áqt, -áqk, -áqj] fn. „kohl”. Nr. Csak újabban főzik.

kelt kalács kō^{ut} káláqcs [-ot, -ok, -cs] fn. „élesztővel készített kalács”. A kō^{ut} káláqcs té¹szta¹qj¹qbul fonyot káláqcsot fonták.

kelt prója kō^{ht} pró^uhá [-áqt, -áqk, -áqj] fn. „élesztővel kukoricalisztából készült tészta”. A kō^{ut} pró^uháqt tejē csinyáqltaqk. Tejbe élesztő^{ut}, kē^t-háqrom tojáost, cukrot tēgyōnk, mēkkeverjōk, ek kicsit kō^lni hágyok, ú süssōk.

kemence kemince [-é^t, -é¹k, -é¹je] fn. „backofen”.

vő: b a n y a k e m e n c e .

kemény kemín ~ keméⁿ mn. „hart”. Keméⁿre fő^üszttük a tikmont. — Há váláhojān káláqcs igōn keméⁿ, ász mondik, o^jā, mind a bodág.

ken keny [-ék, -él, -t] ts. ige „schmieren”.

kendős kendős [-ōk, -ōl, -ōt] ts. ige „töröl”. Kendősōm eszt a kásztrō^{ut}, de nem akār száqráz lēni.

kendősō kendősō^u [-t, -k, -je] fn. „edénytörölő ruha”.

kenyér kinyé^r [-ét, -ék, -e] fn. „brot”. Búzalisztbūl süttēák a kinyerēt, tētek belé pēráqt is. Há keves vō^{ht} a búzá, csák o^jānko tētek kō^zē kukoricalisztōt is. A kinyerēt há ēk kicsit kemé¹nyōb vō^{ut}, mindég pírūtōtāqk. Szoktāqk mēg is áqsztatni a pírūtōs kinyerēt. Mēksüttēk a háj¹māqt a zsirbā, mēksō^uszttāqk, fēnengētē¹k vízē, há fórot, ráktāqk belé a kinyerēt, ēk kicsit bene hátok, hūgy pūhijon mēg, ú szētē¹k kí.

kenyeres lapát kinyerēs lapāqt [-ot, -ok, -tyā] fn. „sütőlapát”. A párász pogāqcsāqt rátētē¹k a kinyerēs lapāqtrā, azon tētē¹k bé a kemincē¹be, de élēb mēgzsírosztāqk a tetejē¹.

kenyérliszt kinyé^r liszt ~ kinyé¹rlisztike fn. „korpától elválasztott barnább liszt”.

Kemence

Kemence, kenyeres lapát, zsaszag

kenyérmorzsa kinyé¹römsze [-é¹t, -é¹je] fn. „kenyérmorzsa”.

kenyérmorzvás kinyé¹römszé¹s mn. „kenyérmorzvás”. A piskurágot kinyé¹römszé¹s zsirā öszekeverik.

kepőce kepő¹uce [-é¹t, -é¹k, -é¹je] fn. „< fahéjból csavart, oldalán fűzött, kúpalakú, hosszú pálcza nyelű > ivóvödöröske” (szőlőben, legeltetéskor használták). Nr. Újabban fából faragják.

kerek kerek mn. „kőralakú”. Kerekre nyúti a té¹sztágot.

kerek szahány kerek szahany ~ kerek szahány [-ot, -ok, -nyá] fn. „kerek cseréptepsi”. A pogácságot, ré¹tést szokták kerek szahánybá sütni a szabád szénél is még a kemencé¹be is.

kés ké¹s [-t, -ek, -e] fn. „messer”.

keszőce kesző¹uce [-é¹t] fn. 1. „korpából erjesztett savanyúlé”. 2. „félíg főtt, híg szilvalekvár”.

kever kever [-ök, -öl, -t] ts. ige „kavar”. Keveröm a té¹sztágot.

keverget kevergét [-ök, -öl, -öt] ts. ige „kavargat”.

kevés keves mn. „wenig”. Keves vo¹t a búzálszt, tetem hozá pérágot, jó^u lét a kinyé¹r.

kezdet kenyér kezdöt kinyé¹r fn. „megszegett kenyér”. Á kezdöt kinyé¹r heje az asztal melet. á fál felő levő pánk végén egy koságot.

kezdetlen kenyér kezdetlen kinyé^lr fn. „meg nem szegett kenyér”.
 A kezdetlen kinyerét a kámráqba, ó^ulbá, pincébe á pláfonrul léló^ugó pó^ucrá ráktáqk.

kicsi pile kicsí pile [-é^t, -é^k, -je] fn. „kisliba”.

kipuk kípuk [-ok, -ol, -ot] tn. ige „kiköp”. Kipuktá á hál csonytyáqot.

kis szántótál kis szántó^táql [-át, -ák, -á] fn. „kisebb kétfülű tál”,
 (amelyben szántáskor viték ki a reggelit a szántóknak).

kiszaggat kiszagat ~ kiszákászt [-ok, -ol, -ot] ts. ige „< nyers tész-
 tából > hasonló alakú és nagyságú darabokat szakít ki, hogy megfőzze”.
 Kiszágátom káláqnyá á háluskáqot á fóró vízbe, mék^ufőzöm.

kiszed kízéd [-ék, -él, -ét] ts. ige „egyenként kivesz”. Kiszété^k má á kinyerét?

kocka kocká [-áqot, -áqk, -áqjá] fn. „négyzet alak”. Kockáqra vágdo-
 jok á té^lsztaqot á levezsbe.

kockatészt kockaté^lszta [-áqot, -áqk, -áqjá] fn. „kocka alakúra vágott
 tészta”.

kolbász kobáqsz [-t, -ok, -szá] fn. „wurst” (inkább fokhájmaqs hurká-
 nak nevezik).

komló komló^u [-t, -k, -já] fn. „hopfen”. Mek^ufőszte^k a komló^ut á
 vízbe, tettek belé bodor korpáqot, kováqszbul ék kicsit, kiszágátáqk á
 korpászáqrászto^urá, így ké^lszút áz é^llesztő^u korpá.

koplóz kopló^uz [-ok, -ol, -ot] ts. ige „forráz”. A diszno^t kopló^uzik
 mást, de job vo^ut, míg pörzsötik.

korcog korcag [-ok, -ol, -ot] tn. ige „recsegtet, ropogtat” (cukrot)

kórógyi kávé kó^uró^ugyi káqv [-t, -k, -já] fn. „kávé pótlóval készült
 kávé”.

korpa korpá [-áqot, -áqk, -áqjá] fn. „kleie”.

korpaszárító korpászáqrászto^u [-t, -k, -já] fn. „nagy, lapos, kétfülű,
 fűfavesszöböl font tál” (a korpát, élesztő korpát, szemes termést szárít-
 ják rajta).

korsó korso^u [-t, -k, -já] fn. „viztartó cserépedény”. Ré^lgön a korsó^u-
 bul itáqk á vizet. Á hátáqrbá korso^uba váty fácsobojo^uba vité^k kí á vizet.

kosár kosáq [kosarát, kosarák, kosará] fn. „korb”. Sokféle kosáq
 vó^ut. Á kinyé^lrtáro^u kosarát gyé^lké^lnbül fontáqk, teteje is vo^ut. Ász
 montáqk, hogy ába mékpúhil á kinyé^lr. Kerek vo^ut ez á kosáq, de ma
 éjet nem lehét lelⁿi.

kovász kováqsz [-t, -ok, -szá] fn. „sauerteig”. Á kováqsz keverő^u
 lápáqta keverjök á kováqszot.

keverő lapaola keverjök a kovaoszt.

köménymag kömimáq [-ot, -já] fn. „kümmel”.

köpeny köpeny [-t, -nye] fn. „a főtt tojás haja”.

köpeszt köpeszt [-ök, -öl, -öt] ts. ige „tisztít” (borsót, babot a hü-
 velyből kibont, ludat stb. tollától megfoszt).

köpülés köpülé^s [-t, -ek, -se] fn. „verés, kavarás” (vaját tejfelből).

köpülő köppülő^u ~ köpülő^u [-t, -je] fn. „vajkészítő faedény”.

köpülő verő köpülő^u verő^u [-t, -k, -je] fn. „a vajköpülőnek fából
 készült, hosszú nyelen levő kerek, lyukas fejű verője”.

körte körfé^{lj} [-t, -ök, -je] fn. „birne”.

kőso kűso^u [-t, -k, -já] fn. „öröletlen só”. Kűso^{ut} v^{etek}, me o^ucsó^ub vo^{ut}.

kötött gombóc kötöt gámbo^{lcá} [-^{ajt}, -^{ajk}, -^{ajjá}] fn. „étel”. M^{eg}gyúrt^{ajk} á té^lsz^{ajt}ágt ké^t tojá^{csá} m^{eg} víz^é, ényú^{tot}á^{jk}, m^{ek}enté^{ik} táluv^á pá^pri^ká^{cs} zsi^rá, m^{ek}szort^{ajk} gríz^é, bé^háj^{tot}á^k ké^ttúnyit, eszt még há^gromszo rá^háj^{tot}á^{jk}, év^áok^tá^{jk} végig. Ákko á v^élgin keszté^{ik}, köt^{tek} bö^tyköt, év^áok^tá^{jk}, m^{eg}en köt^{tek}, így tov^áob. Vízbe m^{ek}lf^ősz^{té}ik, sz^été^{ik} kí á vízből, pá^pri^ká^{cs} há^má^{cs} zsi^rá m^{eg}l^ocsoltá^{jk}. Ámi márát zsi^r, aszt rá^ont^{óté}ik á lé^lv^{re}. Így lé^lv is vo^{ut} még té^lsz^{tá} is. Ez á kötöt gámbo^{lcá}. Csötörtökön fő^zik sokán.

kötött haluska kötöt haluskicá [-^{ajt}, -^{ajk}, -^{ajjá}] fn. „kötött gombóc”.

kötyentés kötyenté^s [-t, -se] fn. „kortyocska”. Csak ék kötyenté^s borcsá^{gt} ajcsá.

kukoricaliszt kukoricaliszt [-^{öt}, -^{ök}, -^{tye}] fn. „kukoricából őrlött liszt”.

kukoricika kukoricika [-^{ot}, -^{ajk}, -^{ajjá}] (öregek). fn. „Zea mays”.

kút kut [-^{át}, -^{ák}, -^{tyá}] fn. „brunnen”.

lág kenyér lá^{gy} kinyé^lr fn. „frissen sült kenyér”. Nyá^oron á há^tá^orbá, miko ér^{öt} á sz^{öl}ő, sziva, lá^{gy} kinyé^lr^é été^{ik} frustokra.

lakos étel lakos é^tel^{te}lcse [-^{élt}, -^{éik}, -^{je}] fn. „zöldségféléből készült étel”. (zöldborsó, zöldbab, spenót, sárgarépa) Nr. A betelepültek készítették ilyet, ők nem.

laksa láksá [-^{ajt}, -^{ajk}, -^{ajjá}] fn. „lángos”. Rát^égyök á laksá^{gt} á láksadész^{ká}rá, elv^{ig}yök á kemincé^{be}.

laksadeszka láksadész^{ká} [-^{aot}] fn. „kerek falap” (tészta nyújtásra).

lázsa lázsa^{fá} fn. „a szabad tűzhely felett levő gerenda”. Á sz^{en} (szabad tűzhely) föl^{ött} vo^{ut} körösz^{tü} é^{ty} fá, lá^ozsa^{fá}oⁿá^k montá^{jk}, ezön lö^got lá^on^{con} á bá^krá^ocs.

leborít l^ébút [-^{ok}, -^{ol}, -^{ot}] ts. ige „lefed”. L^ébút^{ot}á^{jk} á cerpuj^áv^á á pogá^ocsá^{gt}, oszt sütté^{ik}.

ledagaszt l^édagaszt [-^{ok}, -^{ol}, -^{ot}] ts. ige „megdagaszt”.

lekvár legvá^or [-t, -já] fn. „gyümölcsíz”.

leönt l^éont [-^{ök}, -^{öl}, -^{öt}] ts. ige „végigönt”. L^éont^{ik} fó^{ro} víz^é á lú^dát, oszt kö^pesztik.

leszűr l^észúr [-^{ök}, -^{öl}, -^t] ts. ige „tisztára szűr”.

leterít l^éterút [-^{ök}, -^{öl}, -^{öt}] ts. ige „letakar”.

lé lé^v [lev^{ét}, leve] fn. „híg, folyadék”. Á lé^lv^{re} ra^oncs^{ök} á zsi^rt.

levág l^évá^og [-^{ok}, -^{ol}, -^{ot}] ts. ige „lemetsz”. L^évá^okt^{ok} á té^lsz^{tá} sz^él^{it}.

levágdal l^évá^odol [-^{ok}, -^{ol}, -^t] ts. ige „többször levág”. L^évá^odolom kocká^orá á leve^lt, lekvá^ort té^{sz}ök belé.

levél levél [lev^{élet}, lev^{elek}, levele] fn. „kinyújtott tészta”. K^ét lev^{él} té^lsz^{tá}o^{gt} nyú^{jt}ott.

leveleske leveleske [-^{éit}, -^{áik}, -^{je}] fn. „egy fajta kalács”. So^us té^lsz^{tá}o^{gt} gyúrt^{ak} víz^é, ré^zánká^ov^á (derelyemetszővel) év^áok^tá^{jk} kocká^orá, á közepit ké^t hejt bé^vá^oktá^{jk}, zsi^rbá sütté^{ik}. Ez á leveleske.

leves gambóca leves gámbó^uca fn. „gombóc leves”. Föntéték a vizet, de két péraqt évagdóták kockágra belé, há fórot, ráöntöték a rántáqst, osztá belécsipköték a tésztáqt. Ez vóqt a leves gambó^uca.

liszt lįst ~ lisztike ~ liszt [-öt, -tye] fn. „mehl”.

literes literös mn. „< olyan edény>, melynek 1 liter a térfogata”.

lósütő ló^usütő^u [-t, -k, -je] fn. „marhatök”.

lúd lúd [-át, -ák, lúgyá] fn. „liba”.

lúg lúg [-ot, -já] fn. „szitált, leforrázott hamu leve”.

lúgoz lúgoz [-ok, -ol, -ot] ts. ige „lúggal tisztít, mos”.

madárepérnye madáqrepörnye [-é¹t, -é¹k, -é¹je] fn. „földieper”.

máj máqj [-át, -ák, -á] fn. „leber”. Káráqcsoneyesté¹re áqrpakáqssáqg lé¹vet fő^uzünk. Fenteszök a vízbe az áqrpakáqssáqqt, évagdoltáqk a disznó^u májáqt, tidöqt is belé, me ádig mékszoktáqk ölni a disznó^ut, ráöntáqst rá, ecötöt, utó^ujáqra tojáqst kevertek ē rá.

mák máqk [-ot, -ok, -já] fn. „mohn”.

malac málac [-ot, -ok, -cá] fn. „kis disznó”. Vo^ut, miko málacot süttek káráqcsonrá, ákko egész nap étték a zsíros kinyerét, me nyáqron sütték.

malom málom [málmot, málmá] fn. „mühle”.

marha morhá [-áqt, -áqjá] fn. „tehén”. Ákinek vo^ut morháqja, az káqvít is vit frustukra a mezzüre.

marhahús marhahús [-t] fn. „szarvasmarha húsa”. Régen kevés marhahust ettek, csak lakodalomra vágtak marhát. Most vasárnapra sokszor vesznek a székéből.

marharépa márháré¹pá [-áqt, -áqk, -ájá] fn. „fehér répa”. Lakodálomko márháré¹páqt szoknák fő^uzni két kátláná is. Levágdolik a hordó^uba, a piros ré¹páqt még megreszelik, rongyba kötik, ú tész¹zik a ré¹pá közé, így az egész ré¹páqt mékpirosíti.

márt máqrt [-ok, -ol, -ot] ts. ige „eintauchen”.

mártás máqrtáqg [-t, -ok, -sá] fn. „szósz”. Nr. Legkedveltebb a paradicsom mártás.

mártogat máqrtogát [-ok, -ol, -ot] ts. ige „súrún márt”. Zsírba máqrtogátáqk a káláqnt, ú szagátáqk a táqlbá a pérasuszogó^ut.

mázos bádog máqzos báqdig [-ot, -ok, -já] fn. „zománcos víztartó edény”. Más a vizet máqzos báqdigba még a vidörbe tártik.

mazsolaszőlő mázsojá ~ ápro^u szőlő [-áqt] fn. „rosine”.

megaltat megáltat [-ok, -ol, -ot] ts. ige „megalvaszt” (tejet).

megdagaszt megdágáqst [-ok, -ol, -ot] ts. ige „kellően kigyúr” (tésztát).

megdarál megdaráql [-ok, -ol, -t] ts. ige „megőröl”. Á kúsóqt sohdáráqló^uvá megdaráqlik.

meghezik megéhöz [-ök, -öl, -öt] tn. ige „éhessé válik”.

megfő mékfő^u [-t] tn. ige „elkészüléséig fő” (étel).

megfüstöl mékfüstöl [-t] ts. ige „füstöléssel konzervál” (húst).

meggyulad meggyúl [-t] tn. ige „lánggra lobban”.

meggyúr meggyúr [-ok, -ol, -t] ts. ige „kellően kidolgoz” (tésztát).

megken mékkeny [-ök, -öl, -t] ts. ige „zsírral, olajjal, tojással be-dörzsöl”.

megkever mékkever [-ök, -öl, -t] ts. ige „egyet kever rajta”.

meglocsol *méglocsol* [-ok, -ol, -t] ts. ige „megöntöz”. Zsírát *méglocsolik* a pérégt.

megmosdat *mégmozsdát* [-ok, -ol, -ot] ts. ige „vízzel megken” (frissen sült kenyeret, hogy fényes legyen).

megoborál *mégoboráql* [-ok, -ol, -t] ts. ige „megabál, megfőz”. A svárglit *mégoboráqltaok*, *rátétek* az asztára, *tetek* rá *dészkaqt*, *ára* *még té¹gláqt*, *ú nyomátáok*.

megpohájoz *mékpohájoz* [-ok, -ol, -t] ts. ige „meglisztez” (tepsit).

megpucol *mékpucol* [-ok, -ol, -t] ts. ige „megtisztít”.

megreszel *mégreszel* [-ék, -él, -t] ts. ige „reszelővel apróra vág”.

megribál *mégribáql* [-ok, -ol, -t] ts. ige „megsúrol”.

megsodor *méksodor* [-sodrok, -sodrot] ts. ige „sodrással elkészít”.

megsóz *mékso^hz* [-ok, -ol, -ot] ts. ige „sóval megízesít”.

megsül *méksül* [-t] tn. ige „sülve elkészül” (étel).

megsüt *méksüt* [-ök, -öl, -öt] ts. ige „sütve elkészít” (étel).

megszárit *mékszágrászt* [-ok, -ol, -ot] ts. ige „szárazzá tesz”.

megszór *mékszo^rr* [-ok, -ol, -t] ts. ige „meghint”.

me¹tart *méktárt* [-ot] tn. ige „eltart”. *Méktart* sokáig a *vácsora*.

me¹tör *méktör* [-ök, -öl, -t] ts. ige „apróra tör”. *Méktörték* a pérégt *à* *velläqvá*.

mezabál *mégzabáql* [-ok, -ol, -t] tn. ige „betegre eszi magát” (gyomorrontást kap a mértéktelen evéstől).

mezgsíroz *mégzgsíroz* [-ok, -ol, -ot] ts. ige „zsírral megken”.

meleg meleg mn. „warm”, *Meleg* *vo^ht* a fázek, *szenvonyó^hvá* *vété¹k* *kí* a *kemincé¹bül*.

melegít *melegüt* [-ök, -öl, -öt] ts. ige „meleggé tesz”.

menázsi *mináqzsi* [-t, -k, -já] fn. „étel a katonaságnál”.

mer *mer* [-ök, -öl, -t] ts. ige „merít”.

merőkanál *merők¹kálaony* [-t, -ok, -nya] fn. „ételmeregető kanál”.

metélt *tészta* *meté¹ilt* *tészta* [-áqt, -áqj¹] fn. „hosszúra vágott leves-tészta”.

méz *méjz* [-et, -ek- -ze] fn. „honig”.

mó¹dli *mó¹dli* [-t, -k, -já] fn. „forma” (tészta¹sütésre). *Téd* *bé* a *mó¹dlibá* a *káláqcsot*, *süszd* *még*.

mozsár *mozsáqr* [mozsarát, mozsarak] fn. „faedény, melyben vmit apróra törnek”. A *páprikaqt* nagy *mozsáqrbá* *törték*, *ámi* *negyven-ötven centi* *mágos* *vo^ht*. Ez *igön* *étyszeü* *vo^ht*, *csak* *épön* *ki* *vo^ht* *véssel* a *fá közepi*, *de* *még* a *fá héjáqt* *sé* *húsztáok* *lé* *kívül*, a *cukrot*, *dijo^ht*, *máqkot* *kiseb* *mozsáqrbá* *törték*. *Eszt* *má* *szében* *kifaráktaok*, *vonálaqt* *égetek* *körü* *belé*. *Utó^hjéjül* a *báltá* *nyelé¹t* *hásznáqltaok*. A *láq¹bik* *közé* *foktáok* a *mozsarát*, *ú* *törték* a *báltányélel* *ámit* *kélet*.

nagybélü *nagybé¹lü* mn. „nagyétkü”.

nanó *bab* *náno^h* *báb* [-ot, -ok, -já] fn. „nagyszemü bab”.

nyárs *nyáqrs* [-át, -ák, -à] fn. „spiess”. *Málácot* *süttek* *nyáqrs¹on*, *csorgotáok* a *kinyérét*, *este* *ném* *is* *vo^htak* *ehössek*. *Sütték* a *verebeket* *mékpocótáok*, *ászt* *is* *nyáqrsrá* *bükték*, a *málác* *álát* *méksütték*, *csorgot* rá a *málác* *zsrja*. *Sz.* *Nyáqrsrá* *bük*.

Mozsár

nyei nyelv [-ök, -öl, -t] ts. ige „schlucken”. Sz. Nyeli, mind a gács (= nehezen nyeli), (gács = gém).

nyél nyél [nyele, nyeli] fn. „griff”.

nyers nyers mn. „fővetlen, sütetlen”. Nyersül éte a páráricsomot.

nyom nyom [-ok, -ol, -ot] ts. ige 1) „szórit”; 2) „sajtól”; 3) „gyúr”.

nyomtat nyomtát [-ok, -ol, -ot] ts. ige „lenyom vmivel”. A megoborát svárglit rátéték az ásztárá, rá dészkágt, árá téglágt, ú nyomatágt.

nyújt nyújt [-ok, -ol, -ot] ts. ige „lapít” (tésztát). Nyútok égy level tésztágt.

nyújtófa nyújtófa [-ágt, -ágt, -já] fn. „sodrófa”.

nyújtogat nyújtogat [-ok, -ol, -ot] ts. ige „szétlapítgat” (tésztát).

nyújtogatott pogácsa nyújtogatot pogácsa [-ágt, -ágt, -ágt] fn. „pogácsa féle”. Hágtrom-négy level rétes tésztágt nyútoták. Á szélit, áhon vástágt voht, lévágktágt. Mēglócsótágt zsírrá, őszehájtótágt, mēgen locsótágt, hájtótágt, mind ádig, míg oja nēm lēs, mind á száhágtny (tepsi), ako beléték. Igy mind a négy levelet egymásra téték a száhánbá. Évágdótágt náty kockágtkrá, a tetejét mēgzsírosztágt, mēksóosztágt. Ez á nyútotágt pogácsá.

olaj oláj [-át, -ák, -á] fn. „öl”. Nr. Újabbán használják.

oldal ódál [-t, -ok, -á] fn. „a disznó egy része” (rippe).

oldalas ódálás [-t, -ok, -sá] fn. „rippe”.

óra-bóra óra-bóra [-ágt, -ágt] fn. „apró szilvafajta”.

öl öl [-ök, -öl, -t] ts. ige „levág” (jóságot). Tikot ölnek fárságtvá-ságtnap levesnek, ákko husvégtig nēm öltek tikot vágy húst nēm éték.

önt önt [-ök, -öl, -öt] ts. ige „giessen”.

öntöz öntöz [-ök, -öl, -öt] ts. ige „locsol”. Á hust, miko sül, öntöz á levivē.

ördög útja ördög útyá fn. „cigányút”. Sz. Ördög útyágtá mēnt áz étél (= cigányútra ment).

öröl öröl [-ök, -sz, -t] ts. ige „mahlen”.

összegyúr öszgyúr [-ok, -ol, -t] ts. ige „eggyé gyúr” (tésztát).

összehengerget öszhengörget [-ök, -öl, -öt] ts. ige „összesodor”.

összekever öszkever [-ök, -öl, -t] ts. ige „összevegyít”.

összekotor öszekotor [-ok, -ol, -t] ts. ige „összekapar”. Öszekotorik á párágt, bétákárik hámuvá, bébútik cerpujágtvá éjēre, régel nēm kēl gyútani szenet, csak széjēlkaparik á párágt, osztá mēggyúl.

összenyom öszenyom [-ok, -ol, -ot] ts. ige „összeprésel”. Öszenyom-jok á tésztágt, mēglápogágtok, vágtok.

őzhát őszhágt [-át, -tyá] (új) fn. „süteményfajta”. Nr. Újabbán kezdik készíteni, mióta főzotanfolyamokon vettek részt.

pacal pacá [-t, -já] fn. „bendő, gyomor”. Á pácát mēk szoktágt tōteni. Mēkfősztik á búrt, mágtat, tidőt, évágdoltágt, sóosztágt, pápri-káosztágt, evē tőtóték.

pacsa pácsá [-ágt, -ágt, -ágt] fn. „kocsonya”. Szilveszterkor vóut áki nēm is főzót, hānēm pácságt éték. Á lākódálombá á pácsá voht á kitolóu.

padika pädiká [-äqt, -äqk, -äqj] fn. 1) „a kemence körül futó pad”. 2. „(vályogból vagy téglából rakott) tűzhely”. Nr. A padika felett lóg a „láozsafa”, ezen lóg a „láozsäläönc”, rajta van a „bakráqcs”. A padikán háromszögü vasláb és „nyáqrskutyá” szokott állni.

palacsinta pälácintá [-äqt, -äqk, -äqj] fn. „pfankuchen”.

palacsintasütő pälácintäsütö^ü [-t, -k, -je] fn. „kerek, nyeles bádög-sütö” (palacsinta sütésre).

pálinka päqlinká [-äqt, -äqk, -äqj] fn. „szilvából, törkölyből, kukoricából kétszer főzött szeszital”. Nr. Elég sokat fogyasztják.

pálinkasütés päqlinkäsütés [-t] fn. „pálinkafőzés”.

paprika päpriká [-äot, -äqk, -äqj] fn. 1. „Capsicum termése”, 2. „a Capsicum termésének piros örleménye” (fűszer). Részei: csé¹v, búr, mag, erö^ü (erezet), csumá (= a termés szára). Elkészítése szerint van: äécötös-, savajó^ü-, tö^ütöt päpriká, päpriká säjäqotá. Fajtája szerint van: cserésnye, pärädicsom-, báburá (töltenivaló), cé¹rnäpäpriká stb.

paprikás hús päprikáqs hus [-t, -ok, -sä] fn. „paprikás”.

paprikás zsír päprikáqs zsír [-t, -ok, -j] fn. „paprikával vegyített zsír”. Päprikáqs zsírbá mäqrtogátáqk á käläqnt, ú szágátáqk kí á táqlbá á pärászúszoq^{üt}. Nr. A főtt tésztákat, kukoricaliszból, krumpliból készült ételeket többnyire paprikás zsíral ízesítették.

paprikatörő päprikätörö^ü [-t, -k, -je] fn. „famoszár” (paprikatörésre).

paradicsom mártás pärädicsom mäqrtáqs ~ bobojo^ü mäqrtáqs fn. „paradicsomból készült szósz”.

parasztlisz pärászliszt [-öt, -ök, -tye] fn. „kenyérlisz”.

paraszt leves pärász leves [-t, -ek, -e] fn. „rántott zöldségleves”.

paraszt pogácsa pärász pogáqcsá [-äqt, -äqk, -äqj] fn. „pogácsafajta”. Á pärász pogáqcsáqt vízé, só^üvä, liszté meggyúrtáqk, kerekre nyútotaok, ratété¹k á kinyeres lapáqtrá, bétété¹k á kemincé¹be, de eléb megzsírosztáqk á tetejé¹t.

párnás tészta päörnäqs té¹sztá fn. „főtt tésztaféle”. Á päörnäqs té¹sztáqt í csinyáqlik: gyúrnák té¹sztáqt ke¹ tojáqsā mē vízé, ēnyútik, á level felét mékenyik päprikáqs zsírā, mészó¹rik grízé, á mäqsik felét ráhájtogátik, rezánkáqvā (derelyemetsző) évägdolik öt-hat centis kockáqkrá, há fő^ür á viz, beléháqnyik, rántáqst tésznek rá.

parázs päráqzs [pärázsát, pärázsä] fn. „glut”. Á päráqsrá tété¹k á fázekot.

paréj päré [-t, -k, -j] fn. „Amarantus retroflexus”. Lisztés pärét fő^üszték, mind más á spenótot.

paskanát päskanáqt [-ot, -ok, -tyä] fn. „pasternák”.

pata patá [-äqt, -äqk, -äqj] fn. „kacsa”.

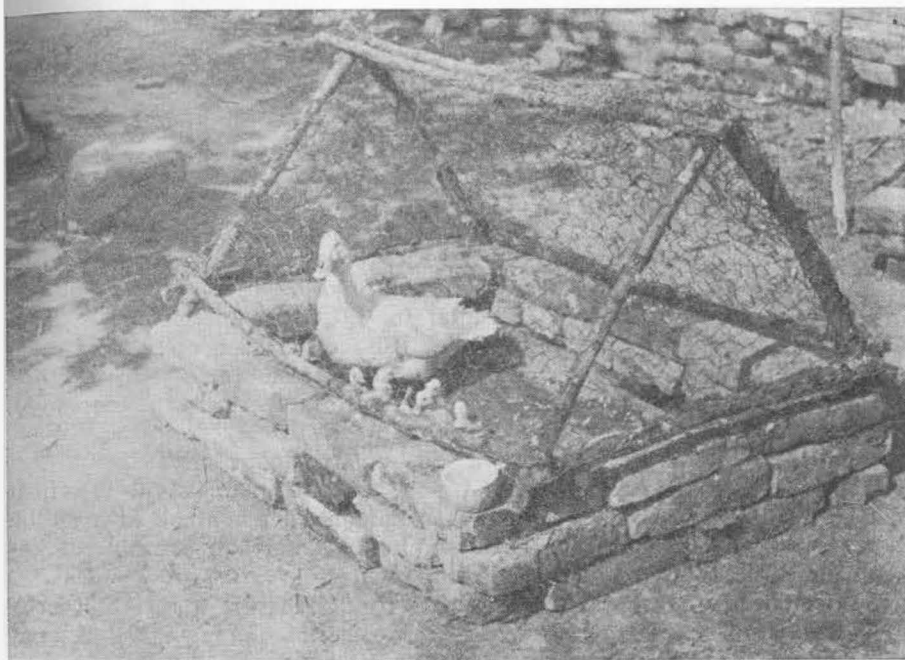
pattogatott kukorica pätgátot kukoricá [-äot, -äqk] fn. „tűzön pörkölt és szétnyilt kukorica”. Nr. Nagypénteken egész nap ezt eszik.

pecera pecerá [-äqt, -äqk, -äqj] fn. „pálinkafőző helyiség”.

pempő pempö^ü [-t, -k, -je] fn. „pép, péppé főtt étel”. Á pempö^üt csák kicsi bábáqknák fő^üszték, lisztöt mékpirútoták, vízé fēnengeté¹k.

péra pérá [-äqt, -äqk, -äqj] fn. „burgonya”.

péraderc péräderc [-öt, -e] fn. „tört burgonya”. Á pérädercöt ú csi-

Pata

nyáqlták, h^ugy m^uékf^usztk a p^urá^uot, k^usz^ut^ut^uék a vízb^ul, v^ul^uq^uv^u m^uék-
t^urt^uék. Á zsr^ub^u s^utt^uék h^ujm^uot, t^utek rá p^uprik^uot, bel^ut^ut^uék a p^urá^uot,
ékav^urt^uék.

péraleves p^uráleves [-t, -ék, -e] fn. „burgonyaleves”. Hetf^un f^usztk
ré^ug^un.

pérap^ucs p^uráp^ucs [-öt -ök, -cse] fn. „krumpli nudli”.

péraszuszogó p^urászuszogó^u [-t, -k, -já] fn. „krumplis étel”. Á vízb^u
m^uékf^usztk^uék a p^urá^uot, ^ut^urt^uék bene, ^u szó^urt^uék rá liszt^ut, jó^ukeminre
f^usztk. P^uprik^uo^uz zsr^ub^u má^urtog^uat^uok a k^ul^uot, ^u sz^ug^uat^uok kí a
t^uqlb^u. Eszt mont^uok p^urászuszogó^un^uk.

petrezselyem petre^uzsejem ~ petre^uzsijom [-met, -mek, -me] fn. „pe-
tersilie”.

pintő pintő^u [-t, -k, -je] fn. „fából készült s^utartó”.

pirít pírút [-ok, -ol, -ot] ts. ige „r^ustet”. Nr. Régen a tekn^usbéka
ház^ut, fej^ut eld^ubták, a több^ut zsr^uon megpírítva fogyasz^ut^uták.

pirítós kenyér, pírútos kiny^ur fn. „pirított kenyér”.

píros kenyércse píros kiny^urcse [-ét] fn. „paprikás kenyér”. Nr. A
gyerekek kedvenc étele volt régen. A kenyeret bablében áztatták meg,
megpírították, megszírozták, megpaprík^uzták.

piszke pizske [-ét, -ék, -é^uje] fn. „egres”.

piszkura *piszkurá* [-áqt, -áqj] fn. „főtt tésztaféle”, *Mékfő^uszte¹k* á péraqt, ényomkotáqk á véláqvá, öszegyúrtáqk liszté, égy levelet ényútóták, évagdótáqk kockáqrá, legváqrá téték belé, gombó^ucokát csinyáqták beléle, á többiből még kisúnyi vástág pácikaqkát sodorták, két centis dárábokra váqgik, vízbe mékfő^uzik, leszúrik, kinyér¹römzsé^s zsrá összekeverök.

pochal *pochál* [-át, -ák, -à] fn. „apró halfajta”. Nr. Nyáron 3—4 pochalat nyársra fúzték, úgy sütötték szabad tűznél. Lisztezett tepsiben is sütötték kenyérsülés után.

pocskos *pocskos* mn. „mocskos, piszkos”.

pocskos tészta *pocskos té^sszta* fn. „lekváros tészta” (tréfás).

pogácsa *pogácsá* ~ *pogácsiká* [-áqt, -áqk, -áqj] fn. „pogatsche”. Nr. Sokféle pogácsát sütnek. Régen mást nem is sütöttek a rétesen és pogácsán kívül, még lakodalmakkor sem.

pogácsás *pogácsásq*s mn. „sületlen, szalonnás”. *Pogácsásq*s á kinyér¹, éhetetlen.

poháj *poháj* [-t, -ok, -j] fn. „liszt”.

pörkölt *pörkö^ut* [-öt, -ök, -tye] fn. „paprikás hús kevés lében”. Lakodalomba marha pörköltöt is adnak krumplival vagy csak magában.

pörkölt káposzta *pörkö^ut kápisztá* [-áot, -áqj] fn. „zsírban sült savanyú káposzta”.

pörzsöl *pörzsöl* [-ök, -öl, -t] ts. ige „pörköl”.

próha *próhá* [-áot, -áqk, -áqj] fn. „kukoricaliszből esetleg kenyérliszből készült piteszerű étel”. A próháqt este csinyáqlik á nágy vájlingbá. Léteřitik á szobá közepire áz ábroszt, ratészik á vájlingot, belé á lisztöt léöntik fó^uro^u vizé, á dágásztó^u lépáqtá jo^u kikeverik. Á poronytyok még körúáqltáqk osztá mondtáqk: „Pro^uha, pró^uha, é¹dös lé¹gy, mind á cukor, o¹já lé¹gy!” Akko öntötek rá féllitér hidég vizet, bétété¹k á hidegre. Régelig áqlni hátaqk, ákko régé á merö^ukáláqnyá merté¹k á száháqnbá, jo^u egy únyi vástágra sütté¹k. A kő¹t próháqt tejé csinyáqtáqk. Tejbe élesztö^ut, két-háqrom tojáqt, cukrot téték, mékkeverté¹k, ék kícsít kélni hátaqk, ú sütté¹k.

próha csinge *pró^uha csinge* [-é¹t, -é¹je] fn. „kukoricaliszből főzött étel”. Á próhá csingé¹t ú csinyáqtáqk, huy meggyúrtáqk á lisztöt vízé, zsrá, so^uva, jó^u kemriné, csingé¹ket csinyáqták beléle (gombócot, labdát). Á vízbe téték hájmás ráqntáqst, miko fó¹rot, beléháqntáqk á csingé¹ket. Évagdotáqk áz ételbe, úgy été¹k. Tejbe is fő^usztik, csák ákkor cukrot téték belé.

prósa *pro^usa*.

vö: *próha*.

puffancs *pufancs* [-ot, -ok, -csa] fn. „fánk”. Fársángvosáqrnap pufáncsot süsönk. Ujesztendö^uko is pufáncsot vágy ákárhojá élesztö^us káláqcsot süsönk, huy ú köjjon á péz, mind á káláqcs, huy ké¹.

puhul *púhil* [-t] tn. ige „puhává lesz”.

pujuszka *pujuszka* [-áot, -áqk, -áqj] fn. „étel”. Nr. Szólóörzés idején á lányok lisztet sósvízbe főznek, jól elkeverik, azután paprikás zsrba szagatják.

- pura pura* [-aot, -aok, -aøjá] fn. „pulyka”.
- ragasz* rágasz [-szá] fn. „a kenyér gyürkéje”.
- rak* räk [-ok, -ol, -öt] ts. ige „az egyik ételneműt a másikra, edénybe teszi”. Rákot périkáot nem csinájönk.
- rántás* rántás [-t, -sá] fn. „zsírban pirított liszt”.
- ráút* ráút [-ök, -öl, -öt] ts. ige „ütve, ráönt” (tojást).
- ráz* ráoz [-ok, -ol, -ot] ts. ige „ide-oda mozgat”. Ráosztáok a váját.
- répa* répa [-aot, -aok, -aøjá] fn. „konyhakerti növény” (rübe).
- reték* retök [retköt, retki] fn. „rettig”.
- rétéstésza* ré^ttösté^sszta [-aot- aøjá] fn. „strudel”. Nr. Régen kedvelt sütemény volt grizzel, dióval, mákkal töltve.
- rezanka* rezánká [-aot, -aok, aøjá] fn. „derelyemetsző”
- rézbogrács* rézbákráocs [-ot, -csá] fn. „rézből készült üstféle”. Á rézbákráocsá fő^uszté^k a hálát, a péráot, a disznáknák, vizet melegütötek, há lúgoszták, a lúgot is melegütöték, mentek a ré^dbe, szeté^k a tikmonyokát, ászt is ábá fő^usztik a háláoszok. A zsirt is ábá szoktáok sütni, me nem vq^t máos.
- rizs* rizsá [-aot, -aok, -aøjá] fn. „rizskása”.
- römsze* römsze [-ét, -ék, -je] fn. „kenyérmorzsa”.
- rosta* röstá [-aot, -aok, -aøjá] fn. „szitához hasonló szűrésre való eszköz”.
- rozmaring tészta* rozmaring tészta fn. „derelyemetszővel vágott vékony levestészta”.
- rőzsbimbó* lekvár ró^uzsbimbo^u legváor [-t, -já] fn. „csipkebogyóból készült lekvár”.
- sajt* sájt [-ot, -tyà] fn. „túró”.
- sajtos zacskó* sájtos ácsko^u [-t, -já] fn. „túrós zacskó”.
- sava-borsa* sává-borsá [-aot, -aot] fn. „íze, fűszeres zamatja”. Mäg-ágyá sáváot-borsáot az ét^tölnek”.
- savanyú korpá* sávájó^u korpá [-aot, -aok, -aøjá] fn. „(korpából, árpából készült) élesztő”.
- savanyú répa* sávájó^u répa [-aot, -aok, -aøjá] fn. „markarépából készült saláta”.
- savanyúság* sávájó^usáog [-ot, -ok, -já] fn. „savanyított ennivaló” (paprika, uborka).
- savó* savo^u ~ sajo^u [-t, -já] fn. „molke”.
- segge vége* sege véⁱgi [-t] „vastag kolbász”.
- só* so^u [-t, -já] fn. „salz”. Ván ápro^uso^u, kúso^u.
- sódar* so^udár [-t, -ok, -já] fn. „hátulsó sonka”.
- sódaráló* so^udáráolu^u [-t, -k, -já] fn. „sóörölő kézimalom”. Á so^udáráolu^u kűbül vó^ut. Áz alájáonák körű vó^ut kéltúnyi szé^li, egyik feléⁿ juk vó^ut, ázon fojt ki az ápro^u so^u. Á közepin vásszég vó^ut fén, ebe tété^k a fölsejé^t, ezön nágyob juk vó^ut, ét tété^k belé a so^ut is. Á szé^lin wó^ut ki vás, ázon fá, ez vó^ut a hájto^uja. Ez együt vó^ut, nem is veté^k széje. Á juk alá tété^k a száhant, ábá fojt a so^u.
- sodor* sodor [sodrok, -t] ts. ige „pödör”. Á pizskuráot sodrom.
- sonka* sunka [-aot, -aok, -já] fn. „schincken”.

sör sër [-t, -e] fn. „árpából főzött ital”.

sporhejt sporhejt [-et, -i] fn. „tűzhely”.

sóz soꝥz [-ok, -ol, -ot] ts. ige „sót tesz valamibe”.

sűrű síró^u mn. „dick”, Síró^ure fő^uszté^k a bapcsaot.

sűrű bab síró^u báb [-ot, -ok, -já] fn. „babfőzelék”.

sült egér sūt egér [egeret, egerek] fn. „élesztős tészta, zsírba szagatva és sütve”.

sült hús sūt hús [-t, -sa] fn. „sütöt hús”. Nr. Lakodalomban sült marhahúst adnak a sok egyéb étel mellett.

sūt sūt [-ök, -öt, süttem] ts. ige „backen”.

sütemény süteminy [-t, -ék, -e] fn. „sült tészta”.

sütő sütő^u [-t, -k, -je] fn. „röhre”. Téd bé a sütő^ube a szahant.

sütő sütő^u [-t, -k, -je] fn. „tök”.

sütő kemence sütő^u kemince [-ét] fn. „kemence” (az udvarban).

svargli svárgli [-t, -k, -já] fn. „disznósajt”. A pacált méktötik, fő^ut bűrt, máqj^ut, tidő^ut só^uzvá, páprikáqzvá tésznek belé, megoboráqlik, áz ásztará tészik, rá dészkaq^t, árá még tégláq^t, ú nyomátáqk.

szabad szén szabát szēn [szenēt, szene] fn. „szabad tűzhely” (a konyhában). Áhun á szen égöt, ász^t egy ötven centi magasra fēnráktáqk úgy, hugy nēm á fő^udön égöt á fá. Há fő^usztek, ákko á fázekát belétété^k á pá-ráqzsbá. Á szen fölöt vo^ut körösztű ety fá, láqzsáfáqⁿák montáqk, ezön ló^ugot láncon á bákráqcs, ámibe melegütöté^k á vizet.

szaggat szágát [-ok, -ol, -ot] ts. ige „apró darabokra széttép”.

szahany száháqny ~ száhán [-t, -ok, -nyá] fn. „kerek cseréptepsi”.

szahányba péra száhánbá pérá [-áq^t] fn. „tepsihen sült burgonya”. Szombati étel, „bobojó lé^v” van előtte.

szakácsasszony szakáqcsászon [-t, -nyok] fn. „főzni tudó asszony, főző-asszony”. Nr. Régen, a nagycsalád idején többnyire a ház legidősebb asszonya volt a szakács.

szakácskanál szakáqcskáqny [-nt, -ok, -á] fn. „fakanál, főzőkanál”.

szakajtó szakásztó^u [-t, -k, -já] fn. „kenyérszakasztásra font fületlen kosár”.

szálingó száqlingo^u [-t, -k, -já] fn. „szilánk, apró fa” (tűzgyújtáshoz).

szalonika száloniká [-áq^t, -áqj^á] fn. „szalonna”.

szalonna száloná [-áq^t, -áqj^á] fn. „speck”. Mináq^ulunk csák füstő^uté^k á szálonáq^t. Áz egé^usz diszno^u szálonáqj^áq^t egybehátáqk, úgy ákásztotáqk fēn á füstre. Á töpörtő^unek dijo^unyirá váqgik, lészédik á bűrit.

szántótál száqnto^utáq^l [-át, -ák, -já] fn. „tál”. Nr. Régen fából készült. Ebbe vitték az ebédet a földeken dolgozóknak.

szármált száqrmáq^l [-ot, -ok, -tyá] fn. „töltött káposzta”.

szatyor szátyor [szátyrot, szátyrok] fn. „gyékényből font tojástartó”.

szeder szödörnye [-ét, -élk, -je] fn. „szeder”.

szegletes szahány szegletős száhány fn. „négyzetes tepsi”.

szégyen tészta száqyöntés^uzta fn. „metélt” (levestészta) (tréfás).

széjjelkapar szé^ujelkápar [-ok, -ol, -t] ts. ige „szétkotor”.

szél szé^u [-t, -i] fn. „határa, pereme vminek”. Á tészta szé^ulit lē-váqgik, belétészik á száhánbá.

Szikó

széles szé¹lős mn. „breit”. Szé¹lősre vágik a té¹szta¹gt.

szén szēn [-et, -e] fn. „tűz”. Szábád szen volt a szenes háozbá.

szenes ház szenes háoz [-át, -ák, -á] fn. „füstös konyha”. A konyhá, á szenes háoz közepén keresztű vó¹t egy gerendá, ará akasztoták vástag ponvó¹gt (lepedőt), így á füst nem jűt előre, hánem mēnt fēn á nyitot áknáon (kéményen). A szen egy ötvcenti magasra rakot lapon égöt. Á szén fölöt vó¹t á láozsáfá, ezön lo¹got á bákraocs láncon. Á szenes háozbá vó¹t á kemince ájto¹jjá á tévö¹vē, alátá á fülke, ede hűszta¹qk kí á hámut á kemincébűl. Á ré¹giek egé¹sz száqlfa¹gt tētek á tűzre, á vé¹ge kint vó¹t áz ájto¹n, ezir is mēg ázir, hogy á füst kimēnyen, nyittál vó¹t áz ájto¹.

szēnvonó szēnvonyó¹ [-t, -k, -já] fn. „hosszú nyelvű kaparó” (a pa-
rázsnak a kemencéből való kihúzására). Há kemincé¹be fő¹sztek, kézē

tēték be á fázekot, miko veték ki, ákko á szēnvonyo¹vā, mē meleg vó¹t.

szikő szikő¹ [-t, -k, -je] fn. „gyéhenyből font halas szatyor”.

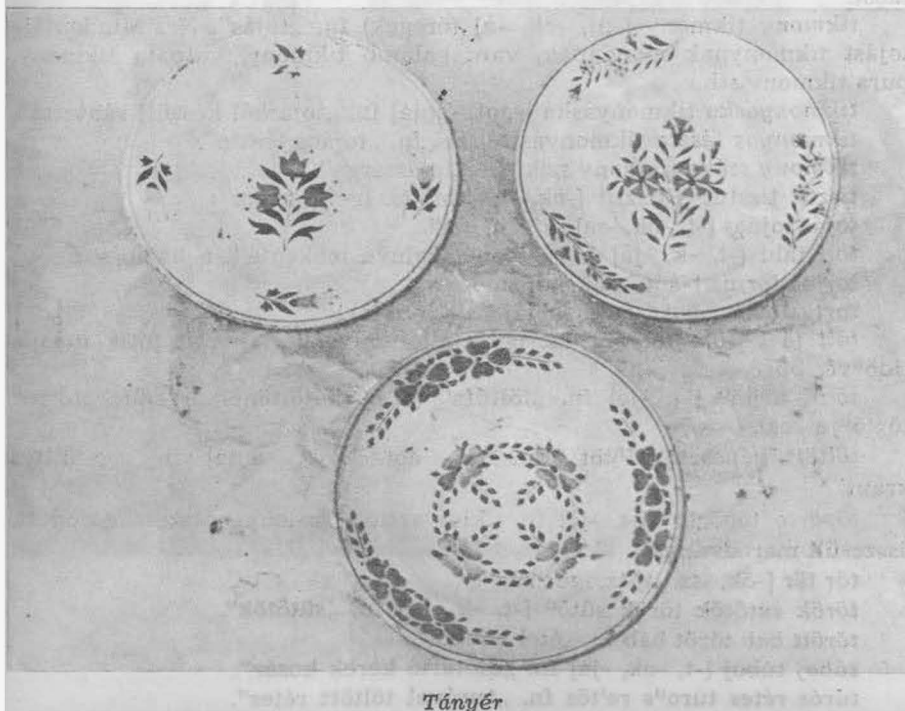
szilva sziva [-áot, -áojá] fn. „pflaume”.

szilvahab sziváháb [-ot, -ok, -já] fn. „az erjedő szilva levének habja”.

Nr. Élesztő helyett használták.

szór szó¹r [-ok, -ol, -t] ts. ige „kézzel hint”. Lisztöt szó¹rok á káláocs alájágrá.

szőlő szőlő¹ [-t, -k, -je] fn. „weintraube”.

Tányér

szűr szűr [-ök, -öl, -t] ts. ige „apró lyukakkal ellátott edényen folyadékot keresztülereszt, hogy a tisztája átmenyen”.

szűrőtál szűrőtáql [-át, -ák, -à] fn. „lyukacsos tál” (tésztaszűrésére).

tál táql [-át, -ák, -à] fn. „schüssel”.

tányér tányé^r [-t, -ák, -já] fn. „teller”.

tarhonya tárhánya [-áqt, -áqk, -áqj] fn. 1. „morzsolt száraz tészta”.

2. „tarhonyával készült étel”. Fenttéték a vizet, miko fórot, ráöntöték a rántáqst, belészó^rtáqk a tárhányáqst. Síröbre fő^uszté^k, nem igön vó^ut leve. Ez a tárhánya. Rögére is szokik fő^uzni.

tarhonya leves tárhányáqcs lélcse [-é^lt, -é^lk, -je] fn. „tarhonyával, kolbással készített leves”.

taszított tészta taszított té^lszta [-áqt] fn. „nudli”.

tej těj [-et, -es] fn. „milch”. Nr. A századforduló idején kezdtek fejni a teheneket és felhasználni a tejet. Inkább eladták, Még ma is ritkán reggeliznek tejet vagy tejes kávé^t. A tejből készült túró^t, tejfest eladják.

tejbekása tějbe^káqcs [-áqt] fn. „tejben főtt kása”.

tejeskávé tějeskáqvi [-t, -k, -já] fn. „milchkaffee”.

tejföl těj^öl [-t, -ök, -je] fn. „a tejnek a főle”.

tészta té^lszta [-áqt, -áqk, -áqj] fn. „mehlspeise”.

tigany tigány [tigánt, -ok, -nyá] fn. „hosszúnyelvű, vasserpenyő”.

Á tigány vázsbul ván, tiz centimeteres o^hdálá ván, nágyob, mind a pá^lácintású^utó^u, hoszi nyele ván, a pá^ráqzsrá tété^k, ú sütté^k bene a rán^táqst.

tikmony tikmony [-nt, -ok, -à] (öregek) fn. „tojás”. Nr. Mindenféle tojást tikmonynak mondanak, van: galamb tikmony, vatpata tikmony, pura tikmony stb.

tikmonyaska tikmonyáská [-áqt, -áqj] fn. „tojásból készült rántotta”.

tikmonyos tészta tikmonyás té^lszta fn. „tojásos tészta”.

tikmony széke tikmony sziki fn. „tojássárga”.

tisztít tisztút ~ tisztít [-ok, -ol, -ot] ts. ige „hámoz”.

tojás tojáqcs [-t, -ok, -sá] (új) fn. „ei”.

toll tálu [-t, -k, -já] fn. „feder”. Taluvá mēkenté^k a kalaocso^t.

torma tormá [-áqt, -áqk -já] fn.

torta tortá [-áqt, -áqk, -áqj] (új) fn. „torte”.

tölt tó^ut [-ök, -öl, -öt] ts. ige „telít vmivel”. Á pá^lcált tó^utik máqjá, tidó^uvē, bú^rē.

töltő tó^utó^u [-t, -je] fn. „töltőfa” (a hurkatöltőnél). Á hurkató^utó^u tó^utó^uje rosz.

töltött káposzta tó^utöt kápisztá [-áqt- -áqk, -áqj] fn. „gefülltes kraut”.

tőpörtő tőpörtó^u [-t, -je] fn. „kiolvasztott szalonna összezsugorodott, összesült maradványa”.

tör tör [-ök, -sz, -t] ts. ige „zúz”.

török sütők török sütó^u [-t, -k, -je] fn. „sütők”.

törött bab töröt báb fn. „étel babból”.

túboj túboj [-t, -ok, -já] fn. „diótartó kerek kosár”.

túrós rétes túro^us re^ltös fn. „turóval töltött rétes”.

Üveg és mindenféle edény

tiüdő *tidő*^u [-t, -k, -je] fn. „lunge”.

tüzzel *tüzzel* [-ök, -öl, -t] ts. ige „megettüz”.

tyúk *tík* [-ot, -ok, -já] fn. „huhn”.

tyúkleves *tikleves* [-t, -ek, -se] fn. „tyúkból főtt leves”. Fársáng vosáornáp, húshágyo^u kedön, de máqs vosáornáp is tiklevest fő^uzö^unk. *uborka* *buborka* (öregek) ~ *ugorká* [-áqt] fn. „gurke”.

ünnepi ételek *ineplő*^u *é*^utelcse [-é^ut, -é^uk, -je] fn. „ünnepek alkalmával készített étel”.

üveg *éveg* [-et, -ek, -je] fn. „glas”.

vacsora *vácsará* [-áqt, -áqj^u] fn. „esti étkezés”. Nr. Délután öt vagy hat óra tájban került rá a sor, mindig meleget főztek, még a legnagyobb dologidőben is. A lákodalmi vácsorá: leves tikokbul, fő^ut hús márhá pörkő^ut, süt morháhús, nyútogátot pogáqcsa, ré^utes vo^ut ré^ugön. Má tikleves, fő^ut hús, páradicsom máortáqsá, ecötös tormáq^uvá, fő^utöt kápisztá, süt hús, fásirozot, kápisztá sájáq^utáov^u vágy sávájo^u ré^upáq^uvá, apr^u káláqcs, ószháq^ut, fátörzs, tortá a kivé^ug^uje.

vadpata tikmony *vátpátá tikmony* fn. „vadkacsa tojása”. Nr. A halászok gyűjtötték, főzték.

vajdlíng *vájling* [-ot, -ok, -já] fn. „nagyméretű bádog tál” (mosogatni és dagasztani szoktak benne). A nágy vájlingba este csinyáolik a pró^uháq^ut.

vág *váqg* [-ok, -ol, -ot] ts. ige „késsel szel”.

vaskutya *váskutyá* [-ot, -áqk, -áqj^u] fn. „háromlábú bográcstartó vasállvány” (a szabad tűzhelyen vagy kint a szabadban főztek rajta).

vastag *vástág* mn. „dick”. Vástágrá süté^uk a pró^uháq^ut.

vendő *vendő*^u [-t, -k, -je] fn. „zsíros bődön”.

vet *vet* [-ök, -öl, -öt] ts. ige „szed, mer”. Vessön még!

ver *ver* [-ék, -él -t] ts. ige 1. „a tojás héját feltöri és belsejét beleönti az ételbe; 2. „kever”; 3. „húst ütéssel puhít”.

vér *vér* [-t, -i] fn. „blut”. Nr. Hagymával megsütik a disznó, apró-jószág vérét.

veréb *vereb* [-et, -ek, -e] fn. „sperling”. Káráqcsónrá lüttek verebeket, mék^upucó^utáqk, nyáqrsrá bükté^uk; a málac alat méksüté^uk, csorgot rá a málac zsirjá.

véres hurka *vérös hurká* [-áqt, -áqj^u] fn. „blutwurst”. Á vé^urös hurkáq^ubá ényomkodik a töpörtő^ut a hurkátő^utő^u tö^utő^uujé^uvé, ratészik a so^ut, páprikáq^ut, a vé^urt még a fő^ut áqrpákáqsáq^ut, ószekeverik ószta tö^utik.

vese *vese* [-é^ut, -é^uk, -je] fn. „niere”. Káráqcsón esté^ure áqrpákáqsáq^us ecötös levet fő^usztek, fokhájmáqs hurkáq^ut, ó^událást, vesé^ut süttek.

villa *vélá* [-áqt, -áqj^u] fn. „négyágú evőeszköz”.

vindöl *vindöl* ~ *vindő* [-t, -je] fn. „zsírosbődön”.

víz *viszke* (öregek) ~ *víz* [-et, -ek, -e] fn. „wasser”.

vizes bádog *vizes báqdig* [-ot, -já] fn. „víztartásra való kanna”.

vonyott hurka *vonyot hurká* [-áqt, -áqj^u] fn. „kolbászféle”. Á vonyot hurkáq^ubá egé^uszbe hágyik a húst. Á háqj^utekerő^ut szokik beléténi. Éváq^ugik eszt ój^u szél^uösre, mind a bé^ul, méksó^uzik, paprikaozik, fokhajmaot

is kevernek közé, ú húzik belé egé¹szbe a hurkaoba, a vé¹git békötik, azon akasztik fën a rúdra.

vödör vidör [vidröt, -je] fn. „eimer”. Ma ebben tartják a vizet.

zacskó ácsko² [-t, -k, -já] fn. „sach”.

záptojás zsáqktikmony fn. „stinkendes ei”.

zele zele [-ét, -je] fn. „hímkacsa”.

zöldbab zö^üdbáb [-ot, -ok, -já] fn. „grüne bohnen”.

zöldség zö^ücséig [-öt, -je] fn. „grünes”. Lákodálomko fënádik á zö^ücséigöt is.

zsanak zsanák [-ot, -já] fn. „piszkafa” (tűzhelyhez).

zsaszag zsászag [-ot, -já] „piszkafa” (a kemencéhez).

zsír zsír [-t, -ok, -já] fn. „fett”. Zsír alá mēksütik á rántáqst.

zsírtalan zsírátlan mn. „zsírtól mentes”. Ko^uró^ugyon á bútbe zsírátlá étélt nēm ētek, nēm vo^{ut}, hugy mit nēm szabád ēni.

zsiros göngöje zsiros göngöje [-ét, -é¹je] (öregék) fn. „zsiros pogácsa”.

zsiros kenyér zsiros kinyé¹r fn. „zsírral kent kenyér”. Miko málácot süttek kárácsonrá, ákko egé¹sz nap ēte¹k á zsiros kinyerēt, ákko este nēm is igön vo^{ut}tak ehössek.

REZIME

U ovoj studiji autor je prikupio i obradio rečničku građu koja se odnosi na kuhinju, kuvanje i pripremanje hrane po selima koja predstavljaju mađarske jezičke oaze u Slavoniji (naročito u Korogu). Građa je interesantna ne samo po svojoj tematici već i po tome što sadrži mnoge stare izraze i iz drugih jezika preuzete nazive. Materijal zaslužuje pažnju i etnografa.

SZELI ISTVÁN

BORISLAV JANKULOV ÉS A MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET

Két évvel ezelőtt halt meg, a mi századunkban azonban csak fizikailag volt jelen: tanulmányai s egész gondolatvilága a múlt századot idézik, műveltsége mélyen a klasszikus polgári kultúrában gyökerezik. A múlt századhoz köti az is, hogy a magyar irodalom szerinte a népnemzeti ízléssel tetőzik, hogy felfogásában a nyelv csak művelődéstörténeti fosszília, hogy a nemzet csak a faj és a vér vegytanával értelmezhető, hogy a nemzeti kultúrákat csak anyagi jeleikben és tényeikben tudta megragadni, fluidumuk azonban már felfoghatatlan volt számára. Jelenünkhöz való viszonyára jellemző, hogy a Révai Lexikon jóval nagyobb teret szentel személyének, mint az Enciklopédiája Jugoszlavije, noha a Révai címszava 1911-ben még alig egy-két munkájáról szólhatott. Másrészt igaz, hogy pályájának első felében jóval több a magyar nyelvű és magyar tárgyú műve, s szerbül csak 1918 után publikált.

Jankulov tudós-egyénisége a múlt század polihisztorságának jegyében alakult ki: műfordító volt és történész; mint festő a szerb nemzeti- és egyháztörténet táblaképeit festegette, de Madách Az ember tragédiája történelmi színeit is vászonra vitte. Vajdaság őstörténete éppúgy érdekelte, mint településtörténeti viszonyai; hegeli és tainei ihletésű bölcséleti és szociológiai munkái, helytörténeti értekezései, etnográfiai, nyelvészeti, pedagógiai, antropológiai és művelődéstörténeti tanulmányai a szellemtudományok oly széles horizontját fogták át, mint amilyen Brassai Sámuel volt, akire polihisztorságán kívül idealizmusa és magas életkora is emlékeztetett. Ha fél évszázaddal korábban születik, talán két ország tudós világában is maradandó nyomot hagy, de a tudományos szakterületeket szigorúan elkülönítő, „szakbarbárrá” lett huszadik században már csak mint jelenség keltheti fel a figyelmet, magyar szempontból pedig mint annak a ma már lelépő nemzetdéknek a kései (talán utolsó) képviselője, amelynek a számára Vajdaság nem valami elvont

¹ Néhány cím kiadatlan kéziratot tanulmányai közül: A nyelv filozófiája; Pedagógiai végrendeletem; A tánc története (Etnográfiai-szociológiai tanulmány); A színház története (A történelem előtti időktől a XVIII. századig); Római kultúra Jugoszlávia területén; Az orvostudomány filozófiája; Parasztművészetünk ősi motívumai; A délszláv egység etno-biológiai fejlődése; A történelemelőtti kor szimbolikája; A világtörténelem első forradalma; A történelem előtti Európa néptajai és kultúrája. — Matica srpska, Irodalmi Osztály.

közjogi képződmény, hanem olyan emberi közösség, olyan művelődési konglomerátum, amelyben több nemzet kultúrája ékelődött egymásba a századok folyamán, egy eljövendő autonóm szellemiség körvonalait jegetve. Ilyen vonatkozásban tehát az a tudós- és embertípus volt, akit a századforduló Bánságának szellemi életét felderítő Lőrinc Péter kulturális örjárataiból ismerünk.

Nemcsak tematikai érdeklődése volt szerteágazó, hanem egyénisége is rendkívül összetett, történelemszemlélete pedig a relativizmus és eklekticizmus jegyében bontakozott ki. A vallási ortodoxia híveinek szemében renegát volt, a radikális baloldal fajelmélete és idealizmusa miatt támadta, de hadban állt a nacionalistákkal is, akik szabadelvű kozmopolitizmussal vádolták. Államformák, uralkodók váltogatták egymást, kultúrák süllyedtek el és születtek körülötte, mindez azonban nem vonta el a polgári liberalizmus eszmekörétől, annak filozófiai konzekvenciáit próbálta érvényre juttatni munkáiban, s az idea ante rem elvét, amit Ballagi Aladár előadásai oltottak bele még pesti filozopter éveiben. Legmélyebb meggyőződése szerint a történelem lényeges mozgató erői szellemi természetűek, a gazdasági és anyagi tényezők elhanyagolható mellékkörülmények csupán. Vajdaság településtörténetével foglalkozó terjedelmes tanulmányában például azt fejtegeti, hogy a XVIII. századi telepítések okai pusztán a felvilágosodás filozófiájában keresendők, s doktori értekezésében is csupán egyetlen mondat árulja el, hogy ismeri a történelem materialista szemléletét is, noha ez az egy mondat („... a reformatio sokkal inkább gazdasági, mit vallási mozgalom volt”), az összefüggésekből kiragadva, értelmezetlenül és kifejtetlenül még nem lehet bizonyítéka a szerző materialista ismereteinek.

Közelebb kerülhetünk talán gondolatvilágának belső rétegeihez, ha belelapolozunk önéletrajzába.²

Régi „grancsár hagyományokat ápoló” családban született 1878-ban Szekerényben (Sefkerin), apja községi jegyző, anyja német származású, de „jóravaló szerb” asszony, aki tizennyolc gyermekkel ajándékozta meg férjét. Legmaradandóbb gyermekkori élményei Nikohoz, az öreg belső cselédhez, az 1848-as Knićanin-katonához fűződnek, aki az egész Vuk-énekes könyvet betéve tudta. A pancsovai gimnáziumban tanulta klaszszikus, hibátlan magyar beszédét, hittanárától, Svetozar Miletić odaadó hivatól pedig a szerb politikai nemzet tiszteletét. Önéletírásából megtudjuk, hogy Pancsován német családnál lakott, mert szülei azt akarták, hogy gyermekeik „a poliglott Bánátban szolidárisak legyenek a külföldi nemzettel és konfessziókkal”. A pesti egyetemen történelmet tanul, mint a Matica srpska ösztöndíjasa és a Thökölianus lakója. Ballagi Aladárt hallgatja, az ő szemléletét és módszertani elveit ismerjük fel nem egy későbbi tanulmányában. 1903-ban az újvidéki szerb gimnáziumhoz nevezik ki helyettes tanárnak, de környezetével állandó konfliktusban áll. A „magyarón”-nak minősített fiatal tanár nem maradhat meg a városban: a Zastava és a Brankovo kolo sorozatos támadásai elől menekülve áthelyezést kér Bajára. Ott előbb nevelő, majd 1905-től a prepa-

* Dr Borislav Jankulov: Moja autobiografija. Círlíbetűs kézirat, 12. oldal. A Matica srpska kéziratárában. Inv.: M. 12432.

randia tanára. Vesszőfutásának okairól nagyon óvatosan ír autobiográfiájában: „Társadalmunk egységét a politikai pártok torzsalkodása bontotta meg, tudományos életünket és oktatásügyünket pedig a romantizmus és kriticizmus, a klerikalizmus és ateizmus extrémításai. Ez nem felelt meg az én temperamentumomnak s nemzetünk fényes hagyományait tisztelő egyéniségemnek.”

Baján eltöltött tizenhárom éve alatt bontakozott ki tudományos érdeklődésének első szakasza, amelyre inkább az elvont történelembölcseleti kutatások jellemzők. Doktori szigorlatot tesz, docenturára pályázik, a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium is felfigyel munkájára, s több hónapos tanulmányútra küldi, Jénába. Kisebb publikációitól eltekintve első tudományos szereplése egy akadémiai előadás Pesten, amelyben az államról s a nemzetiségi jogokról értekezett, s ami a budapesti lapok támadását hívta ki. Hasonlóan éles kritika fogadta a Faji minőségek az emberiség történelmi kultúráiban c. előadását is, ezúttal pánszláv eszmék hirdetéséért. 1919-ben Pancsovára költözik, tanára majd igazgatója az ottani középiskoláknak, múzeumot, könyvtárat alapít. 1932-ben — ismét csak a környezetével való ideológiai súrlódások miatt — nyugdíjaztatását kéri. Pályájának e második szakaszában jobbra gyakorlati kérdések foglalkoztatják: Vajdaság településtörténetéről és tartományunk őstörténetéről írt nagy lélegzetű tanulmányokat. 1943-ban a német megszálló hatóságok kitelepítik Jaša Tomićra (Módos). Itt halt meg 1968-ban.

Madách Tragédiájának fordításáról és a költő eszméinek Jankulov-féle értelmezéséről már értékelést adtunk más helyen a magyar költővel foglalkozó másik két tanulmánya alapján,³ ezúttal egy harmadik Madách-tanulmányról és magyarul írt vagy magyar vonatkozású egyéb munkáiról akarunk szólni. Ezek közül önálló publikációként csak egy magyar nyelvű műve jelent meg: Az újkor világlelke és a kereszténység.⁴ A többi folyóiratokban jelent meg elszórtan.

Az idea ante rem elve, amiről Ballagiról szólva beszél, Az újkor világlelke... c. dolgozatának vezető elvévé lesz: a „világlelke” idealista fogalmának és a kereszténységnek a viszonyát akarja megvilágítani benne a népek és korok „eszmei szempontú” vizsgálatával, s ezzel egy nagyobb mű bevezetését igéri, amelyben kora eszméi fölött tartana seregszemlét.

Bevezető tétele a *szellemi istenség* fogalmának a megszületése, ami-
ben a zsidóságnak van a legnagyobb érdeme („Mint pásztornép született a rabságra, mint rabnép született arra, hogy szellemével a világot meghódítsa”). Ezzel tetőződik az ókor fejlődése, mert a Mózes utáni idők Jankulov szerint a szellemiekben már nem jelentenek haladást, még a görög és a római kor sem, legfeljebb csak civilizatórikus, tehát anyagi fejlődést. Jankulov történelmi dialektikájában („... a történelem mindig az ellentétek harca”) a szellem és az anyag áll egymással szemben, s ebben a konfrontálásban a történelem harcias, új, civilizációt képviselő

³ Szell István: Utak egymás felé. Újvidék, 1969. 139—152. 1.

⁴ Az újkor világlelke és a kereszténység. Történelmi tanulmány. Írta Jankulov Borisláv tanárjelölt. Újvidéken nyomatot Ivkovićs Györgynél. 1904.

erői jelentik a győztes energiákat, a szellemi erőt viszont a legyőzöttek kultúrája, amely mégis mindig fölötte marad az anyagi (civilizációs) erőknél. Ez a történelmi dialektika nemcsak a zsidó—görög, hanem a görög—római viszonylatokra is érvényes, mert „Orhomenosnál győztek ugyan Róma sasai, de Rómában győzött a legyőzött Graecia.” Ami ezután következik az ókor népeinek történetében, abban már a teljes dekadencia jelei mutatkoznak meg, ott „már anyagi fejlődés sincs”, s általános a bomlás, de ez a történelem belső logikájából következik: „az emberiség mindig kultúrájában bomlik meg, a megújulás minden időben csak antikulturális lehet.” Ez alól a „szükségképiség” alól szerzőnk szerint a keresztény Európa sem kivétel: a keresztény aszketizmus és univerzalizmus antikulturális, sőt civilizáció-ellenes jelenség, ugyanakkor azonban ez a kereszténységnek egyik legfontosabb ismérve és leglényegesebb sajátja. A középkor szellemének két összetevője tehát Jankulov történelemfelfogásában: az aszketizmus és az univerzalizmus, mint a christiana respublica feltételei.

A civilizáció és a kultúra (az anyag és a szellem) harca azonban itt nem szűnik meg, hisz a világtörténelmi mozgás sem szűnt meg a kereszténységgel: a két szembenálló fél szerepét most Róma és Bizánc veszi át, amelyek közül az első az aszketizmus, a hit, az univerzalizmus, a második az individualizmus, a filozófia, a racionalizmus s a nemzeti szeparatizmus képviselője. „Szépen hangzik a Byzancban, hogy az egyház feje Krisztus maga, de a szép szavak mögött a legsilányabb nemzeti egoizmus rejlik, és nézetünk szerint a Keleti egyház épp az által, hogy a pápasággal szemben is orthodox maradt, eltért a kereszténység igazi szellemétől: egyetemességétől.” Egyáltalában nem kell tehát csodálkoznunk, ha Jankulov tételeiben és eszméiben, aki — mint egyik levelében írta — „historice” fogta fel a vallás és az egyház kérdéseit, ortodox tanártársai nemzetárulást láttak és a görögkeleti egyház érdekeinek veszélyeztetettségét sejtették meg. Jankulov szinte kifogyhatatlannak látszik a bíráló megjegyzésekben, amikor a saját egyházának dekadenciájáról, az ortodoxia elmarasztalásáról beszél: „... napjainkban a keleti szerzetesség mindenütt missio nélküli, mozdulatlan, megjegecesedett bálványvá válnak. Eléggé jellemző, hogy még az erkölcsi erőktől duzzadó Oroszországra is áll ez, melynek szerzetesei marczona alakjukkal, piszkos megjelenésükkel, világias sőt egyenesen kalmár magatartásukkal össze sem hasonlíthatók a nyugati szerzetesekkel.” Mindez a belső erőtlenség jele, s nem is csodálatos, ha meggondoljuk, hogy az arab-mór világgal vívott harcában a nyugati kereszténység új erkölcsi értékekkel gyarapodott, a keleti viszont ennek következtében süllyedt az ikonoklaszticizmus fertőjébe s felemésztődött. „Keletnek, mióta kilépett a christiana respublicából, nem volt sem lovagkora, sem kereszties háború, sem reformatiója, sem antireformatiója, és ki tagadhatja, hogy éppen ezért nincs civilizációja napjainkban sem?”

Jankulov rajongó csodálata a római egyház iránt nem a „renegátságában” keresendő, mint ahogyan úvidéki recenzensei gondolják: ennek oka és forrása az az idealista meggyőződés, hogy „a hit épp oly, sőt nagyobb tehetség, mint a gondolkodás”, s hogy „a gondolkodás hit nél-

kül semmi sem". Már pedig sokan hiszik — mondja Jankulov —, hogy „az emberiség fejlődése csak gazdasági fejlődés”, holott „volt egy kor, melynek magasztossága épp az anyagi világ megvetésében rejlett”. Az aszketizmus tehát az az erő, amit szerzőnk a római egyháznak tulajdonít, s amit keleten nem talál meg.

A dekadencia azonban, amiről már korábban is beszélt az egyházzól szólva, nem kerülheti el Nyugatot sem. Ennek kézzelfogható jelei közé tartozik, hogy Nyugaton erőre kap a gondolatszabadság, hogy a hívők „honfiakká”, az országok pedig államokká alakulnak át, hogy a christiana respublica egyházi fogalma helyébe Európa politikai fogalma lépett.

Elérkeztünk tehát a bomlás folytonosságában az újkor kriticismusához, a szabad gondolathoz, az egyéniség felszabadulásához, a nemzeti eszméhez, azaz az újkor „világlelkét” alkotó jelenségekhez, ahhoz a korszakhoz, amelyben a kétely uralma alá kényszeríti a világot s megszűnik hinni. Győzött a nominalizmus, s tagadhatatlan, hogy ez „történelmi szükségképiség volt, de erősen hangoztatjuk, hogy elve fictio, merő hazugság, és ma nem tagadhatjuk, hogy modern világunk szörnyű elfajulása e fictioban gyökerezik. Lehet szabad az egyes ember, az egész nem mégis hordja lánczait (Madách), és míg a középkori világ az isteni eszme rabja volt, addig a modern világ a föld rabjává lön.” Machiavelli, VI. Sándor, Borgia Caesar, Mátyás király és XII. Lajos erkölcseseinek kora ez, s szerzőnk velük szemben Savonarola és Temesvári Pelbárt mellé áll. Az individualizmust — az újkor világszellemét — Jankulov felfogása szerint egy ősi, de csak most kifejezésre jutó erő tartja egyensúlyban: a faji génusz. Ahogyan a román szellemben kifejlődött katolicizmus elveszti a világ fölötti uralmát, úgy nyomul fel a germán szellem, mint az újkor világlelkének végső konzekvenciája: „Nincs kétség, hogy e sivatagon csak a germán szellem érvényesülhetett; ez a szellem mindig csak ott virágzik, a hol gyökeret vert; míg a román szellem egy oltott növényhez hasonlít, mely idegen gyökérből táplálkozik. Amerikában nem tud érvényesülni a románság, mert kultúrát keres, de annál inkább érvényesül a germánság, mely sivatagot keres. Az új sivatag virága az amerikanizmus, a germánság legnagyobb és legeredetibb alkotása. Ez az újkor világlelkének épp oly hatalmas alkotása, mint a középkor műve: a romano-katolicizmus.”

Ez a vígasztalan történelmi panoráma áll minden történelmi víziója mögött, a polgári válságtudatnak ez a tiszta megfogalmazása, amit Gorkij és Nietzsche szavaival, az evangélium és az egyházatyák tanításával próbál igazolni, s amiből a kivezető út: „Be kell következnie egy kornak, mely az egyenlőtlenséget ismét elvként fogja kimondani, mely a világot aristocratizálni fogja.”

A felháborott kritika, amely Jankulovnak ezt a munkáját fogadja az újvidéki szerb klerikális és nacionalista lapokban, egyáltalán nem latolgatja Jankulov valóságos intencióit, azt, hogy egyházát bíráló szavait voltaképpen a görögkeletiség sorsa feletti féltő aggodalom sugalmazza. A Brankovo kolo kritikusa, Dejan Mihajlović, a szabad gondolat és a demokrácia jelszavaival vonul ellene a „sveto pravoslavlje” védelme

ürügyén, mondván, hogy Jankulov könyve nem más, mint „a római katolikus egyház és a középkori pápaság tömjenezése”. Nem Jankulov ködös idealizmusát s nem is a történelemben ható erők téves felmérését veti a szemére, hanem azt, hogy egy „pravoszláv vallású szerb ember, a pravoszláv gimnázium tanára így s ezt írja, egy ifjú ember a XX. században”, majd az irónia hangnemébe átcsapva így folytatja: »Ha ezt a történelmi „tanulmányt” például a „Stimmen aus Maria Laach” c. folyóiratban vagy mondjuk a zágrábi „Hrvatstvo”-ban olvasnánk, egyáltalán nem lenne meglepő, de csodálkozunk, hogy *ilyen* „értekezéssel” doktori címhez lehet jutni; csodálkozunk és elámulunk azon, hogy ezt a „tanulmányt” fiatal ember írta, még hozzá szerb nemzetiségű, azon pedig nem győzünk eleget álmélni, hogy ez a szerb ember egyben a görögkeleti szerb gimnázium tanára.«⁵

Jankulov e történelembölcseleti munkája inkább csak orientációja miatt kapja meg figyelmünket. Magyar anyagot dolgozatában alig találhatunk, hisz a szerzőt a világtörténet panorámája érdekli, s Mátyás, Temesvári Pelbárt vagy Madách emlegetése önmagában még nem tenné különleges érdekűvé dolgozatát. Már itt felbukkannak azonban azok a gondolatok, amelyeket majd később megirandó művei viszhangoznak: a faji géniusz történelmi szerepe, valamint a szellemtörténet évtizedekkel később bekövetkező korszakában gyakran hangoztatott elvek és módszertani eljárások.

Jankulov csak mozgást és változást ismer a történelemben, fejlődést és haladást azonban nem; számára a történelmi tények a szellemeikben lelik magyarázatukat. Kelet és Nyugat („a sötétség és a fény”) ellentétének hátterében Ázsia és Európa szellemének küzdelmét kell látnunk, s a faj is inkább történelmi, mint élettani képződmény, mint ahogyan a magyar szellemtörténet főbb képviselői sem az álmaterialista biologizmus elvét vallották a történelem faji tényezőinek vizsgálatában, hanem egy tisztán spiritualista elvet.⁶

A faj az ő értelmezésében épp oly széles és átfogó fogalom, mint pl. H. A. Taine (akihez demokrácia-ellenszenvé és arisztokratikus szemlélete is közelíti) művészetbölcseleti műveiben: a történelmi és lelki erők, a társadalmi létezés, a szellemi fenotípus, a vallás, a karakterológiai és morális tényezők, az ösztönélet, az ízlés, a képzeletvilág együttesen alakítja ki a fajt, s ez szerinte döntő jelentőséghez jut az irodalmi művek belső alkatára nézve. A Madách és a magyar faj⁷ című ugyancsak kézíratos értekezésének bevezetésében írja a következőket: »Nemrég még a legnagyobb tudósok is úgy vélték, hogy a magyarság két etnikai típushoz tartozik, a finnugorhoz és a törökhöz, ma azonban a harmadikat, a legszámottévőbbet, a szlávot is hozzá kell adnunk. Hermann Ottó, Hermann Antal, Semayer s mások ezt világosan bebizonyították („szlávok magyarok”). Nemcsak a Tóth, Horvát stb. nevek nagy száma, de az olyan foglalkozásnévből keletkezett családnevek is bizonyítják ezt, mint a Szűcs,

⁵ Brankovo kolo, 1904. 29–30. kettős szám, 935. oldal.

⁶ Lásd: Szigeti József: A szellemtörténeti nacionalizmus. A magyar nacionalizmus kialakulása és története. Bp. 1964. 351–352. l.

⁷ A Hungarológiai Intézet kéziratgyűjteményében.

Varga, Kovács, Csizmadia stb. A magyarság volt ugyanis az államszervező, a harcos, uralkodó és parancsoló rétege a lakosságnak (ország — „uraság”), míg a szláv elem, a „vend” csak szívesen látott „vendég”, amelyből a „hiszites” osztály alakult ki. Egészen Rákócziig a szerb a magyarnak „testvére” volt, attól kezdve azonban egymást „vadrácnak” illetve „mongolnak” szólítják. Az ellenségeskedés majd csak akkor szűnik meg, ha a faj végleg kialakul és megállapodik, mert a *nemzetek* a harcnak, a *fajok* pedig a békének a szinonimái.« A továbbiakban aztán áttekintést kapunk a magyarok és a szlávok keveredéséről Etelköztől a keresztény középkorig, amikor végleg kialakul a magyar—szláv „vérközség”. Madách is a „szlávok magyarok” közül való (a Medač törzsből), mégpedig a rigómezei vereség után nagy számban északra költöző szerbek leszármazottja. A Boser (Bosnischer) Kroaten név tkp. szent Száva egyházához tartozó szerbeket, nem pedig horvátokat jelent. (Petőfi apja, Petrović is ilyen származású). A misztikum és transzcendencia iránti fogékonyság, amely oly jellemző a szerb népköltészetre, Madáchnál bizonyára erre vezethető vissza. »Így alakult ki tehát a koncepciójában egyedüli magyar faj. S ez nemcsak vérből és anyagból („od krvi i plota”), hanem lélekből is áll... Génusza nem finnugor, nem is török, hanem szláv, mégis gyökeresen magyar... Szent István, Hunyadi, Mátyás, Dózsa, Zápolya, Pázmány, Rákóczi, Széchenyi, Kossuth, a költők és művészek, de még a legnagyobb: Madách sem magyarok... Mégis rajtuk keresztül jut kifejezésre legtisztábban a magyar génusz. Van-e a tizennyolcadik századnak olyan uralkodója, aki fiának az idegenek felkarolását köti lelkére? Hol van az a felvilágosult uralkodó, aki Nyugat ezer és ezer méglyájának lobogása közepette a vallásszabadságot iktatja törvénybe? Egyedül a magyar költészet az (különösen az újabb kori), amely a világszabadságot glorifikálja (Petőfi). Ebből a szabadságból, ebből a humanizmusból van megalkotva Madách Tragédiája is. Ez a humanizmus a magyar faj lényege. Mivel sehol a világon nem volt rokona vagy támasza, a magyar az egész világé. Fajiságának tartalma a nép és az evangéliumi ember szabadsága.«

Ilyen „elvi” megalapozás vezet be a Tragédia szellemének vizsgálatát. Többek között kimutatja róla, hogy annak ellenére, hogy az abszolutizmus idején, a magyar nemzet felszabadulási törekvéseinek korában született, e faji génusz következtében „nincs egyetlen allúzió sem a nemzet állapotára, nem nevezi meg egyetlen nagy bajnokát sem a magyarságnak, Hunyadiról is csak mellékesen emlékezik meg. Számára Ádám ugyanúgy magyar, mint amilyen német vagy angol is: az egész erkölcsi emberiség; számára a szabadság csak akkor magyar, ha egyben világszabadság is. A sovinizmusnak nincs helye a szabadság e birodalmában.” Ez a szabadság-élmény élteti a magyar irodalom nagy alakjainak, Kisfaludynak, Vörösmartynak, Aranyinak, Petőfinek, Jókainak stb. a műveit: a Weltgeist költői megszólaltatói ők. Madáchról szólva azonban szerzőnk még egy karakterológiai vonást emel ki: a szigort önmaga iránt, amit anyjától örökölt: „Nem ismerjük eléggé költőnk közvetlen elődeit ahhoz, hogy vérségi tulajdonságok alapján értelmezzük, de költőnk anyjának gyermeke iránti túlzott szigorában van valami a tö-

rök hódoltság korabeli szerb asszonyokból: I tu majka tvrda srca bila.” Majd ezzel zárja fejtegetéseit: „Madách mégis gyökeresen magyar s ez nagy előnye az rodalomban: leküzdötte a sovinizmust, az ultranacionlizmust... A Tragédiának nincs egyetlen jelenete sem, amely nacionalista hangon szólna, s csak patriotizmus, csak hazaszeretet van benne.”

Jankulov nyelvészeti vonatkozású — ugyancsak kéziratban maradt — tanulmányaiból is ilyesféle szándékok derengnek fel: a két nép közösségének és kölcsönösségének bizonyítása a célja, s az ebből adódó egyéb történelmi tanulságok tudatosítása. „Nincs két nép az élő népek között, a kinek mentalitása egyezőbb, mint a szerb és a magyar népe, nemcsak a szavak, hanem a mondások, kifejezések, tehát a gondolatok átvételében is, ami kölcsönös mentalításra enged következtetni. Évszázados együttlét, szimbiózis következménye ez” — írja bevezető mondatában, mintegy jelezve azt az irányt, amelyet követni fog az egész tanulmányban. A műkedvelő nyelvészekre jellemző módon Jankulov is a legcsábítóbb területen, a szófejtésben próbálja ki nyelvi ismereteit. A sok délibábos, jobbára etnográfiai és őstörténeti meggondolásokon alapuló etimológia mellett (karácsony < kročiti; luca < luckast; boglja < baglja; esküdt < klet, zaklet; pimasz < slinavac; koldus < poklade; asztal < tál stb.) számos helyes származtatása is van mindkét irányban (nádor naddvornik; ispán < župa + pan; poroszló < pristav; Uroš < úr; szemelen < sleme; orvos < varázs < vrač stb.) Jankulov azonban nem nyelvész-babérokra akar törni, hanem etimológiáival a két nép „közösségét és kölcsönösségét” akarja bizonyítani, s ennek a szándéknak rendeli alá egész bizonyító eljárását. Ragadjunk ki ennek a szándéknak az illusztrálására egy fejezetet a tanulmányból, azt, amely a „Hadi élet köréből” veszi anyagát, s nem is annyira nyelvészeti, mint inkább etnográfiai-történelmi érdekű következtetéseivel keltheti fel a figyelmet:

„Tudva lévő, hogy a magyarok és a szerbek a világ legjobb katonái közé tartoznak, mert szabadságszerető népek. A *szabadság-sloboda* szó is közös nyelvükben s nem is tudni eredetét. A magyar honfoglalás szinte csodamű akár hadi, akár diplomáciai szempontból. A *szablya, lándzsa, gerely, nyil* közös fegyvereik, a magyaroknál még a *ló*, a *kutya* és az *ostor* (karikás) is hozzátartoznak. Nyeregben ülő kengyeles lovasok, főleg a magyarok, sisakkal a fejükön, míg a szerbek inkább gyalogosok, s szinte kiegészítői egymásnak, ami összebarátkozásuk fő oka lehetett, főleg a törökök elleni harcokban. A *parancs* (poruka), a *rend* (red) közös szók. E százados közös tábori életben kölcsönösség, consensus alakult ki. Ilyen a vallásközösség, a betyármiatyánk, ez a cifra szitkozódás, melyet a magyar diéták is blaszfémianak neveznek és idegennek tartják. Nem török ragadmány, mert a török nem szitkozódik, Alah nevét sem ejti ki. A *martalóc* is közös szó, mely szedett-vedett népségre vonatkozik. A magyar-szerb katonatípus a szerb hajdú, akinek a pátrónusa szent Száva volt, kinek mai himnusza is szerb-magyar közösségben, Szegeden jött létre, ahonnan knez Miloš az iskolákba ültette át. A hajdúk Biharban zsoldos katonák és marhahajcsárok is voltak, kik csordáikat Bécsbe, sőt Lipcsébe és Velencébe is hajtották, és többnyire az erdélyi fejedelmeket uralták, s már Bocskaitól civisi (pógári) szabadalmakat kaptak. Itt járták közös

táncaikat, a magyar *lengőt* (régii csárdás), amely a lovaglás lengő mozdulata. Ebből fejlődött ki a gyalogos ugráló tánc, a mai *csárdás*, a szerb *magyarác* és *kétus* (kettős). A magyarok meg átvették a szerb *toborzót*, a *topogós*, ugráló táncot. Ez földműves tánc (topot), melyben a táncos csizmájával tapossa a földet, hogy a gonosz szellemet kiverje és jó termést kapjon belőle. Ilyen volt Kinizsi tanca, ki foga között tartott egy megölt törököt és úgy járta a táncot. Muzsikusaik is voltak, nagyobbára cigányok. Valamikor szent István országában a muzsikuskok mint privilegizált osztály szerepeltek — az *igricek* (igra) és kobzosok a török hódoltság idejében vándorénekesek. Ily közösség volt még nem régen a *betyárság* is, többnyire szökött katonának. Akkor még verbuválták a katonákat, miként a népdal mondá („Már minálunk verbuválnak kötéllel, elfogják a szegény legényt erővel”). Aki elszökhethet, a hortobágyi pusztán vagy vásáron csikót lopott, aztán neki az Alföld nádasainak vagy erdőinek, a honnan mint betyár került ki. Volt köztük jó számmal szerb is. Szerbiában is voltak Karagyorgye seregében betyárok (betyári). Hiszen nevük is szerb, a *bezkutyár* szóból, melynek analógiája a *pokutyár*. A *csárda* szó is szerb eredetű, a *csatrlja* szóból. *Kurta* kocsmának is nevezi Petőfi, a hol a *kurta* szó a szerb *kriti* szóból ered és a bormérés tilalmára vonatkozik. Titokban mérték itt a bort, amit a földesurak csak engedélyfizetés ellenében engedélyeztek. A betyároknak hatóságilag tiltva volt a csárda, mert az az utasoknak volt szánva. Így nyavargott (sic!) a betyár, de lován mégis boldogult. Egy baja volt csak, a *nyavalya* (nevolya), az üldözés. Nem nőültek, de a pór nép szerette és kisegítette bajából. Nem szabad összetéveszteni a *haramiával* (*harati*), aki utonálló zsvány volt. A szerb *guszárból* ered a *huszár* szó is.”⁸

Ennek a „nyelvészeti exkurzióknak” — ahogy a nyelvi kérdésekkel foglalkozó cikkeit nevezi — a végére is oda lehetne iktatni, amit a Nyelvek filozófiája c. dolgozatának záradékában hangsúlyoz: nem a szavakat, hanem a nyelvek szellemét kell ismerni, mert „annak korrekt ismerete híján a mai kultúremler legfeljebb csak egy pincér színvonalán állhat, aki 4—5 nyelven is beszél, a nélkül, hogy ismerné azokat. A nyelveket párhuzamosan kell tanulmányoznunk, meg kell ismerkednünk a nyelvet beszélő nép mentalitásával, kutatnunk kell a nyelvben rejlő értékeket, mert enélkül nincs kölcsönösség és együttműködés a nemzetek között. A nemzeteket pedig nem az iskolákban, a gyárakban vagy a sportpályákon ismerjük meg, ahol a sovinizmus virágzik, hanem nyelvi kultúrájukban, amelyben közvetlenül és természetesen jut kifejezésre érzelmi és alkotó énjük. Ebben valóban nem lehetünk sem jobbak, sem rosszabbak, mint amilyenek ténylegesen vagyunk.”

A kölcsönösség és párhuzamosság elvének legrészletesebb kifejtését A szerb—magyar szimbiózis nyomai a történelemben⁹ című dolgozatában olvashatjuk, amely mintegy szintézisbe foglalja és rendszerezi elszórt néprajzi, történelmi, nyelvészeti stb. írásait a két nép érintkezéseinek tárgy-

⁸ Szerb és magyar vonatkozások a nyelvben. Kézirat, magyarul. 11. old. A Hungarológiai Intézet kéziratárában.

⁹ Tragovi simbozje Srba i Madara kroz vekove. Círilletűs kézirat, 32. old., a Matica srpska Irodalmi Osztályán.

köréből. Gondolatmenete itt is a szigorú történelmi diakroniát követi: a fajok, népek és nemzetek kialakulását kíséri nyomon az ősidőktől a maga koráig.

Az ősmagyarok és ősszerbek első kapcsolatait Herodotosz nyomán a Dnyeper és Bug folyók mellékén keresi, ahol már életkörülményeik és viszonyaik nagyfokú hasonlósága is predesztinálja őket a történelmi korszakokban bekövetkező szoros egymásrautaltságra. Nyugatra való vándorlásuk nagyjából azonos okok következtében és hasonló módon megy végbe. Az ősmagyarok kalandozásaik és folytonos harcaik során asszonyaikat igen gyakran szláv törzsekből veszik (rabolják), s Pannóniába jövet is erősen keverednek az ott élő szlávokkal. Bizonyoságul a szerző az oro-, hidro- és toponimiák hosszú sorát hozza fel a szláv népelem továbbélésére a magyar etnikumban, s a magyarságot alkotó két rasszelemhez harmadikul a szlávot is hozzáadja, mint egyenértékű faji komponenst. »Ezek a hegy-, víz és helynevek a szerbes—magyarok (Srbo—Mađari) nagy elterjedéséről és együttéléséről tanúskodnak Magyarország (Ugarska) minden részében és Erdélyben is, a román előzönlés előtt. A vlah (blah) népnév a szerbek, nem pedig a románok neve, azokat csak később nevezik így... A szerbes—magyarok etnikumának határai az Árpádok alatt, amikor a bizanci Komnenosz ellen közös hadjáratot vezetnek, Sumadija és Mácsva volt. Ezt bizonyítja a számos sztélé is ezen a vidéken, az un. „magyar sírok”, továbbá a sumadijai Mađare, Mađere, a mácsvai Salaš- Tekeriš valamint a Kumanovo (kun település) s egyéb helynevek. E szerbes—magyarok és az ungurjan—románok premisszái a morava—vardari szerbek, az un. „šop-típus”-«. Jankulov azonban nem elégszik meg tanulmányában a szláv (szerb) rassz-elem jelenlétének egyszerű kimutatásával a magyarság etnikumában, hanem — s ez már a szellemtörténeti fajelmélet kétségtelen hatása — a magyarság szellemi struktúrájában való szerepét is igyekszik tisztázni: szerinte a szerbes—magyarok afféle „átmenetet képviselnek a liberális finnugor és a konzervatív török típus között, s jórészt a szláv asszonyok révén kerültek a magyarság etnikumába, s főként a kulturális és az eminens katonai típust képviselik a magyarságban... Ezekből az etnikai elemekből a magyarok erős nemzetet kovácsoltak, szilárd államot, alkotmányos és törvényes nemzetet, nomokráciát a szó közvetlen értelmében, minta-államot, amit a szerbek is olyannyira értékelték, hogy az állam fogalmát is az *ország* (uraság < urszág) szóval nevezték meg... A két különböző etnikai típus hamarosan egyesült etnikumukban: a liberális finnugor és a konzervatív török típus, mint afféle gépezet hajtó és fékező erői. Az első a haladást serkenti, a második lassít és fékező. E két típus mellett a harmadik is jelentkezik, a világias szellemű szláv magyarság típusa, amely az első két típus között közvetít, kulturális küldetéssel. Nem érdektelen, hogy ez a típus, mint a magyarság géniusza fungált, mint pl. szent István, Béla, Vid, Hunyadi, Mátyás király, Zápolya, Martinuzzi Utješonović, Dózsza (Toša), az összes Zrinyiek, Zrinyi Ilona, Thököly, Rákóczi (Bogat Radvan), Kinizsi (Pavle knez), Dugonics, Martinovics, Madách (Medač), Petőfi (Petrović), Táncsics, Damjanich, Kossuth, Szentkláray, Vitkovics, Mikszáth, Révay stb... A szentistváni állam a szlávok műve.

Őket kellett megnyerni a magyarok nemzeti ellenállásának és nemzeti alkotmányának megtöréséhez . . .”

Szerzőnk úgy véli, hogy a magyar—szerb szimbiózisnak illetve a szerb—magyar etnikai amalgám kialakulásának első, pozitív szakasza a középkori magyar állam pusztulásáig és a török európai megjelenéséig tart. A szerbiai despoták korában ez a fentebb leírt folyamat (a magyar—szerb nemzet egységesülése) határozott osztályjelleget nyer: a szerb nemesség Magyarországon keres menedéket s lassan disszimilálódik, a magyar jobbágy viszont szívesen költözik a földesúri terhektől mentes szerb lakta vidékekre. „A szerbek — írja — szívesebben költöznek Magyarországra, mert ott több lehetőségük van a fosztogatásra, sokan felveszik a huszita vallást, Giskra táborába állnak, hogy azokkal együtt fosztogassák a kárpáti városokat. Így alakul ki a szerb és magyarok összeolvadásából a magyar népiség egy új típusa, a tisztán katonai jellegű, condottiére szerb típus, amely annak a szolgálatába szegődik, aki jobban megfizeti.” A fekete sereg, a dunai sajkások, a martalócok, Kinizsi, Szilágyi, Dózsa, Jakšić, Zápolya stb. neve jelzik ezt a folyamatot. A 16—18. században a „szerbek és magyarok vér és lélek szerint annyira összeolvadtak, kulturálisan, nyelvben és mentalitásban annyira összekeveredtek és kiegyenlítődték, hogy akár egy történelmi nemzetnek is tekinthetők.” A Rákóczi-féle mozgalomtól és a nagy szerb településektől kezdve azonban megromlott ez a viszony, s az ellenségeskedés egészen az első világháborúig tart — az osztrák politika ármánykodásából. A két nép jó viszonyának letéteményesei ebben az időben a szerb népköltészet, amely nagy tisztelettel emlékezik a magyar hősökre, azután a népi hagyományok, a nyelvi örökség, az irodalmi kölcsönhatások, amelyek továbbra is fenntartják a szoros kapcsolatokat. Egyedül ezek az etno-biológiai erők adnak magyarázatot a magyar költői lángelmék feltűnésére, mert „a lángész az exogámia tünete, nem az endogámiáé, a diszharmóniáé, nem a harmóniáé . . . A homogén nemzeteknek, mint pl. a kínaiaknak s általában az ázsiai népeknek nincsenek lángelméik . . . Valószínűleg Arany is (újkeletű név) s Vörösmarty is (topográfiai név) származásuk szerint szerbek, éppúgy, mint Dugonics, Zrínyi, Madách . . .” Tanulmányának további részében Jankulov a már ismert vallástörténeti, társadalomtörténeti, etnológiai gazdasági stb. érveit hozza fel tételének bizonyítására.

*

Mai tudásunk alapján és a marxista történelemszemlélet birtokában nyilván olcsó dicsőség lenne kimutatni, mi a fikció és mi a reális elem Jankulov fejtegetéseiben. Az a tétéle például, hogy a magyarságban élő erős érzék „az általános emberi szellem” iránt s a költői zsenialitás szláv faji komponens, vagy hogy a demokrácia szelleme kizárólag a szláv eredetű írónál és történelmi személyeknél mutatható ki a magyar múltban, nyilván nem állhatja ki az igazság próbáját, mint ahogyan képzelésnek kell minősítenünk a Tragédia esztétikumának a nominalizmus és realizmus küzdelmére való korlátozását is. Mi csak mint jelenséggel kívántunk foglalkozni Jankulovval, s meg kell mondanunk, hogy mint

egyéniség sokkal érdekesebb, izgatóbb és figyelemre méltóbb, mint azok a tudományos vagy annak vélt eredmények, amelyekhez töprengései, spekulációi során eljuthatott. Bennünket inkább a szellemi strukturáknak, nyelveknek, kultúráknak egyidejű értékelésére törekvő *szándéka* érdekel, a közép-kelet-európai művelődési térség párhuzamos vizsgálatának óhaja; a magyar—szerb—román művelődési dimenziókban gondolkodó ember típusa foglalkoztatott bennünket, amelynek Jankulov jellegzetes megszemélyesítője. Akármely itt említett területen: a Madách-kutatásban, az összehasonlító nyelvészetben, a történelemben, régészetben, néprajzban, antropológiában stb. nemcsak a későbbiek során, de már az ő korában is megbízhatóbb eredmények születtek, mint ahogyan nem tőle vártuk a magyar irodalom belső (akár „faji”) alkatának helyes megvilágítását sem, de akkor, hat-hét évtizeddel ezelőtt, kora tudományos eredményeinek közép-európai viszonyokra való alkalmazásával, az új — akkor modern — európai szellemi fejleményekre való rögtöni és eleven reagálásával, s főleg a népiség történelmi tényeit folyton egymásra vonatkozó s e viszonylatokat mindig szem előtt tartó „módszerével” mégiscsak túlépett a kiegyezés körüli időkben megalapozott történelemszemléleten, a korszak nacionalista szenvedélyein, s ha naív módon ugyan, idealista szemlélettel s nem is mindig kvalifikáltan, mégis azt próbálta bizonygatni, hogy itt Kelet-Európában egy organikus együttélésnek, egy százados közös kultúrának a tényeit kell (olnens volens) tudomásul vennünk, amelynek nem egymás megcsonkítására és eltüntetésére kell irányulniok, hanem a kultúrák kölcsönös gazdagítására és kiegészítésére. Ha van egyáltalán valamilyen tanulsága és üzenete ennek a munkásságnak a mi korunk számára, úgy csak az lehet, hogy a történelmi, irodalmi s általában a szellemi élet vizsgálatában ezen a tájon nem az alá- és fölérendeltség viszonyai, az állam vagy a „fajták” primátusa, hanem a demográfiai, etnikai, kulturális mellérendeltség, az egymásrautaltság, a komplementáris nyelvi, irodalmi, művészi viszonyok tanulmányozása a lényeges és legfontosabb feladat. Nem a nemzetiségi (nemzeti) diaszpórák, szigetek, „kirajzások”, migrációs állapotok kutatásának részfeladataival kell foglalkoznunk, hanem a térséget egységben, a maga nemzeti kiegyenlítetttségében, a kultúrák szimbiózisában tekintő szemléletre van szükség, ami eleve kirekeszti a nemzeti majorizálás, a kulturális és nyelvi gyarmatosítás kísértéseit és lappangó lehetőségeit.

Jankulovban persze mindez még mint messze szándék sem vált tudatossá. Véletlen, intuitív tapogatózása, egy nemzeti romantikából, kódos fajelméletből összetűzött módszertana és „elvei” nem tarthatnak igényt arra, hogy mai kutatásainknak szolgáljanak mintául és világító fáklyául, mégis jó tudni, hogy ösztönös megsejtésekkel és tévetegen is valaki már végig próbálta ezt az utat, s eljutott olyan igazságokhoz is, amelyeket majd csak évtizedekkel később mondanak ki a magyar szellem kutatói és művelői. Egy még az első világháború után írt kéziratban tanulmányában írja, hogy a magyar—szláv lelki szimbiózissal szemben »a németiség nem tudott a magyar fajiságban erősebb gyökeret verni, nem is volt több „sógornál”. Mindig elnyomója volt a magyarságnak, mindig hazug és ármányos fél...« Mintha csak Németh László harmincas években leírt gondo-

latait olvasnánk, amelyeket „Csuka Zoltán jugoszláv—magyar folyóirata” számára írt a Híd a Dráván című cikkében: „Van abban valami leverő, hogy Zríni Péter és Zrínyi Miklós népe mint Jellsics és Kossuth népe állhatott egymással szemben (inkább köztudatlanságból mint valódi érdekektől elválasztva) s hogy a szerb balladákban egymás tulajdonságait oly jól ismerő két katonanemzet, a szerb és a magyar, Sabácnál egymás hazug fantomának ugorhatott neki. A kutatás aligha vezethet más eredményre, minthogy ez a szörnyű következményű elidegenedés: a kelet-európai térbe besugárzó Habsburg-politika pusztítása. Ezt leírni, az egész dunai térre kimutatni azonban csak együtt tudhatjuk: magyarok, délszlávok, lengyelek, románok.”¹⁰

REZIME

Borislav Jankulov (1878—1968) je tipičan predstavnik naučnika-polihi-stora u humanističkim naukama u prošlom veku: bio je istoričar, sociolog, etnograf, jezikoslovac, arheolog, pedagog, slikar, pesnik, prevodilac itd. Kao posrednik između nacionalne kulture Mađara i Srba ostavio je za sobom nekoliko prevoda umetničkih i narodnih pesama, nekoliko studija o „istorijskoj simbiozi” ove dve kulture, o slavenskim pozajmicama u mađarskom jeziku, a najinteresantniji njegov poduhvat je prevod Čovekove tragedije od Imre Madača kao i interpretacija ovog dela. Većina ovih radova je ostala u rukopisu.

Borislav Jankulov je prvi koji „tajnu” Madačevog opusa želi razrešiti na „rasnoj osnovi”: delo Madača analizira iz aspekta „slavenske duše” i tvrdi da je Madač pronašao kontakt sa svetom, sa svetskim idejama i sa „Weltgeistom” preko slavenske psihe. Madačev genij po njegovom mišljenju nosi na sebi tragove mađarsko—slavenske „krvne zajednice”.

U svom obimnom radu o istorijskoj simbiozi ova dva naroda paralelno prikazuje istoriju Srba i Mađara i pomoću oro-, hidro- i toponima ukazuje na slavensko etničko poreklo „Srbo—Mađara” koji pored turskog i ugrofinskog elementa predstavljaju najbrojniji i najvitalniji komponentu u današnjem mađarskom etnikumu. Iz ovoga sledi konstatacija autora da su Srbi i Mađari „ista istorijska nacija”. O tome svedoči i verska orijentacija Mađara koji su uvek bili skloni istočnoj varijanti hrišćanstva.

Ovi „etno-biološki” nazori autora su već davno prevaziđeni ali valja ukazati na intencije Jankulova u pronalaženju zajedničkih momenata u kulturnoj istoriji susednih naroda.

¹⁰ Kisebbségben, Bp., 1942. 353. 1.

SZAKDOLGOZATOK

BOGNÁR ANTAL

RÉSZVÉT ÉS SZÁNALOM

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: SZÜRKE GLÓRIA ÉS GELLÉRI
ANDOR ENDRE: A VÉN PANNA TÜKRE C. NOVELLÁJÁNAK
SZERKEZETI ÖSSZEHASONLÍTÁSA

I.

Feladatunk Kosztolányi ill. Gelléri egy-egy novellájának összehasonlítása szerkezeti felépítésük szempontjából. Célunk az, hogy a különbségek, eltérések, hasonlóságok feltárása alapján — lehetőségeinkhez mérten — általános következtetésekké jussunk Kosztolányi ill. Gelléri novellaszerkesztési koncepcióját illetően; végső soron, hogy két egymástól eltérő alkotási módszer, vagy akár öntudatlan beállítottság sajátosságait, jellegzetességét, lényeges vonásait felvázoljuk. Megállapításaink akkor lehetnének valóban általános érvényűek, ha a szerkezeti felépítés vizsgálatának eredményeit összevetnénk más szempontból végzett vizsgálatokkal (nyelvi, stilisztikai, stb.), ami nagyobb felkészültséget igényelne (pl. szóstatistikai kimutatások). Ezek hiányában munkánk jellege és terjedelme nem teszi lehetővé a komplex elemzést. Megállapításaink tudományosságát ezért egyedül az biztosíthatja, hogy — a komplex elemzésről lemondva — a szerkezeti felépítést tesszük meg vizsgálatunk céljává, még ha vállalnunk is kell a kockázatot, hogy a szerkezeti vizsgálat keretein belül részleges eredményeket tudunk csak felmutatni, ill. hogy általánosabb következtetéseink részletesebb, többszempontú vizsgálatok eredményeinek birtokában kiegészítésre szorulnak. Az előbbi megfontolásokból a szövegegységekkel kizárólag a szöveg szerkezetében betöltött statikus ill. dinamikus funkciójuk alapján foglalkozunk és elsősorban azon szövegegységeket vizsgáljuk, amelyeknek szerkezeti funkciójuk a szöveg felépítése szempontjából lényeges.

A szerkezeti felépítést igyekeztünk függetleníteni más tényezőktől, a művek más rétegeitől, hogy ezáltal a szerkezeti eltérések valóban kizárólag az alkotási módszerek eltéréseiből eredjenek. Ezért volt döntő a novellák megválasztásánál a téma azonossága, amellet, hogy igyekeztünk minél jellegzetesebb novellákat választani.

Vizsgálatunk tárgya Kosztolányi: Szürke glória és Gelléri: A vén Panna tükre c. novellája. Témájukban teljesen megegyeznek: az élet perifériájára szorult kisemberek előtt — akiknek szürkeségéből is valami fény árad — felvillan a remény, majd a csalódás szétrombolja illúziójukat.

A szöveg felbontásánál túlhaladtunk az elsőfokú analízisen, azaz a

közvetlenül a szöveg egésze után következő kompozíciós egységeket tovább bontottuk, nem vittük azonban a felbontást a nyelvi közlésegyeségek szintjére, azaz a mondatszerű közlésekig, tekintve, hogy — prózáról lévén szó — ezzel beláthatatlanul megnövekedne a feldolgozandó anyag. A kompozíciós egységek határainak kijelölésénél figyelembe vettük az idősik-váltást (gyakorító múlt-múlt), elbeszélői nézőpontot; egy kompozíciós egységnek vettük általában az egységes, folyamatos gondolatot reprezentáló szövegszakaszt. Miután a kompozíciós egységek egymásközi viszonya, csoportosulása, sorrendje lehetőséget nyújtott arra, hogy meghatározzuk a szöveg fókuszát, külön is foglalkoztunk az elemzésben azokkal a nyelvi közlésegyeségekkel, amelyeknek — a szöveg fókuszából szemlélve — meghatározó szerkezeti funkciójuk van. Ahol erre szükség mutatkozott, a felbontási szintben a kompozíciós egységek és a szöveg egésze között elhelyezkedő szövegegyeségeket egészükben vizsgáltuk. Amennyiben a szöveget valamilyen más szempontból csoportosítottuk, a kapott szövegegyeségekre a „szövegszakasz” kifejezést használjuk.

Az elemzésben arra törekedtünk, hogy a két szöveg szerkezeti vizsgálata külön-külön minél teljesebb legyen, az összehasonlításban pedig a lényegesebb szerkezeti sajátosságok párhuzamba állítására szorítkoztunk, mert nézetünk szerint az összehasonlítás pontossága elsősorban a két szöveg külön-külön való vizsgálatának pontosságától függ.

Elemzésünkben a következő jelöléseket használjuk:

(sorszám — n)

szöveg — T

kompozíciós egységek csoportja — tn

kompozíciós egység — kn

közlésegyeség — (kn) (az illető kompozíciós egység sorszámával).

A IV. fejezetben, amely az összehasonlító vizsgálatot tartalmazza a fenti jelölésekhez az x és y pótljelölések járulnak:

Kosztolányi: Szürke glória — T(x); tn(x); kn(x); (kn)x.

Gelléri: A vén Panna tükre — T(y); tn(y); kn(y); (kn)y.

II.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: SZÜRKE GLÓRIA

a.) *A kompozíciós egységek határainak kijelölése*

t1:

k1: „A nyelvtanítónő — . . . . . mint a törlőguminak.”

k2: „Reggel nyolckor . . . . . Ülünk-ülünk a kandallónál . . .”

k3: „Kilenckor még . . . . . büntette az embereket . . .”

k4: „Még nyolc órája . . . . . tartózkodnak a beszédől.”

k5: „Reggeltől estig . . . . . édeskevés eredményt hoz.”

k6: „Estefelé hazament . . . . . elmosódott minden.”

t2:

k7: „Megtörtént, hogy . . . . . hideg gyöngyök verték ki.”

k8: „Még emlékezett egyre-másra . . . . . régen elmúlt.”

k9: „Nemegyszer kapta magát rajta . . . . . évekgig tudna hallgatni.”

t3:

k10: „Egy áprilisi szeles estén . . . . . Sápadt volt és öregedő.”

k11: „Mindössze párszor . . . . . kellett hagynia, azonnal.”

k12: „Ő még naponta átment a hídon . . . . . Bánatot lopott.”

k13: „Tulajdonképpen csak . . . . . hogy belevágja, akárki mellébe.”

t2:

k14: „Aztán nem gondolt senkire . . . . . nagy, mint egy költő.”

k15: „Ha akadt egy negyedórácskája . . . . . hogy kicsit pihenjen.”

b.) Elemzés

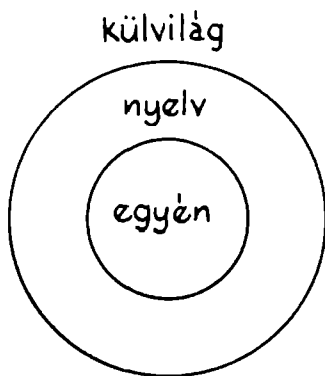
A kompozíciós egységek tényleges időstruktúrája némileg eltér azok csoportosulásától: gyakorító jelen (k1—k4), gyakorító múlt (k12—k15), a két idő ötvözése (k5—k9), régmúlt (k10—k11).

A (k1) („A nyelvtanítónő — akit Marienak hívnak — az ötödik emeleten lakik, a mosókonyha mellett.”) főmondatának alánya („A nyelvtanítónő”) lappangó, kettős szerkezeti funkcióval rendelkezik. Noha a (k1) önmagában is utal a „nyelvtanítónő” szerkezeti terheltségére, azzal, hogy a „nyelvtanítónőt” mint a főmondat alanyát értelmezői alárendeléssel nevezi meg, tehát a hős foglalkozása fontosabb, mint a neve, a szerkezeti funkció mégis lappangó, mert csak a szöveg fókuszából szemlélve válik egészen nyilvánvalóvá az alany kettős szerkezeti funkciója. A kettős funkció abban nyilvánul meg, hogy a szöveg első szava, a „nyelvtanítónő”, kört rajzol a szöveg köré, azaz eleve kijelöli a szöveg kiterjedését, és — ami ugyanilyen lényeges, ám kevésbé szembetűnő — ugyanakkor a szöveg belső határát is kijelöli. A nyelvtanítónőség mint foglalkozás megszabja Marie mozgási területét: Marie nemcsak, hogy nem lehet több egy nyelvtanítónőtől, kevesebb sem lehet. A körgyűrű (a nyelvtanítónőség) belső határa a külső határ következménye, mintegy visszahatásként jön létre: „Már régen leszokott arról, hogy bonyolult dolgokról elmélkedjen. Azt úgysem értik tanítványai.” A közlés (a nyelvtanítónőtől többnek lenni) lehetetlensége tehát megakadályozza a közlési szándék nélküli gondolatok születését (a nyelvtanítónőtől kevesebbnek lenni): Marie-t a nyelvtanítónőség így fosztja meg az emberi kapcsolatoktól és a belső gazdagságtól — közlései autonóm, elszigetelt közlések a nyelvtanítónőség határai közé kényszerítve. Természetesen nem a szöveg első szavának kizárólagos determináló voltát akarjuk ezzel hangsúlyozni, hiszen a szöveg többi közlésegységében is nyilvánvalóan nyelvtanítónőről van szó — számunkra az a lényeges, hogy a kezdőszóval ezt külön és

azonnal tudtunkra adja a szerző, és ezzel bizonyos szerkezeti funkcióval látja el azt, akár tudatosan, akár öntudatlanul.

A cselekmény síkján felállított modellt most gondolati síkon alkalmazzuk, azzal, hogy a foglalkozás helyén annak eszköze, az idegen nyelv áll, mint közeg az egyén (a nyelvtanítónőtől kevesebb) és a külvilág (a nyelvtanítónőtől több) között.

A szöveg modellje a körgyűrűn belül pulzáló koncentrikus körök-ből épül. Ez a körszűkülés ill. tágulás természetesen folyamatos, egy kompozíciós egységen belül is, mi azonban a kompozíciós egységeket és hatásukat egészében szemléljük.

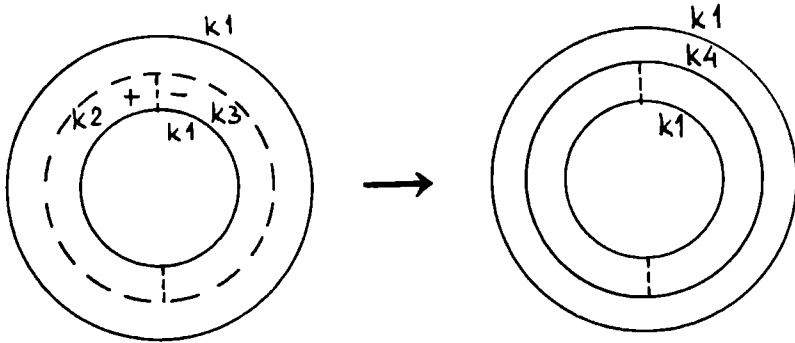

1. ábra

A t1-ben a k1 körét a k4 szűkíti; a k1 felől az átmenet a k2—k3 ellenpontokon keresztül történik. Azonos megállapítás („Esik az eső”) és kérdés („Szereti ön az esőt?”) után a két különböző válasz („szeretem” — „Nem”) egyaránt helyeslést vált ki Marie-ből („Én is” — „Kétségtelenül kellemetlen”), ennek alapján „+” „—” ellenpontok a k2 és k3, amit egyébként a növendékek megnevezése („kisfiú” — „agglegény”) is jelez. A k3 kezdőmondata („Kilencor még mindig esik”) a következő mondat állapothatározójával kiegészítve („Csuromvizesen”) hely és érték szerint is az ellentétpár súlypontjában áll. Ez a közlésegyység egyrészt az említett időstruktúra jelenidejű első szakaszát erősíti meg konkrét jelenvalóságával, másrészt véglegesen megszilárdítja az „esik az eső” kijelentést (amelyről a k2 elején még azt is feltételezhattük, hogy csak nyelvtani példamondat), s ezzel felerősíti a k3 pólus felé indult kisülést, hiszen Marie k3-beli helyeslése az előzővel ellentétes válaszra már egy valószínűs tényel szemben kölcsönöz „—” előjelet ennek a kijelentésnek, s visszahatva „+” előjelet az előzőnek. A k3 kezdőmondatának harmadik funkciója, hogy nyilvánvalóvá teszi a valóság (eső) és Marie nyelvtani példamondta („Esik az eső”) közötti azonosságot, ami fantáziátlanságot,

ürességet sejtet. Ezen a súlyponton át történik a két pólus (+k2 és -k3) közötti kisülés:

$$k2=k3 \quad +k2 -k3 = k4 \quad k4=0$$

2. ábra

A $k4=0$ a nyelvtanítónőiséget definiáló kör modellünkben: egyenlő távolságra van a nyelvtanítónőiség külső és belső határától. A $k4$ nullértéke tehát a belső ürességet, a nyelvnek kommunikációs funkciójától megfosztott öncélú létét jelzi. A nyelv alkalmatlan a gondolat közvetítésére kifelé (a világ közlés-befogadási képességének csökkenése miatt), a nyelvtanítónő mégsem mondhat le a nyelvről a gondolatok javára, így a céljukat vesztett közlések a nyelv közegébe (modellünkben a nyelv körgyűrűjébe) szorulnak — a nyelv áll a novella fókuszában. Befelé és kifelé egyaránt specifikus akadály a nyelv körgyűrűje: a közlések az első falon akadálytalanul áthaladnak, a második azonban áthatolhatatlan számukra; a körgyűrűben kívülről és belülről indult közlések rekednek meg, anélkül, hogy betöltötték volna kommunikációs rendeltetésüket. A nyelvtanítónőiség lényege az öncélúvá vált nyelv.

A t1-ben megépült statikus modellt a továbbiakban működésében szemlélhetjük — a kommunikációs akadály ui. kétféleképpen válhat kommunikációs zavarrá: a belülről indult közlések eltorzulnak (így lesznek az emlékekből nyelvtani példamondatok), vagy visszajutnak a körgyűrűből (nyelvtani példák víziókká válnak). A t2-t a felvázolt statikus helyzetképből származó nyelvi víziók hálózzák be. A nyelvi vízió kategóriája esetünkben a szöveg irracionális elemeit öleli fel, részben tényleges valóságatlanságuk, de inkább a valóság és a tudat rövidzárlata miatt, amely két módon nyilvánulhat meg:

- a.) nyelvtani példamondatok valóságos eseményekként való fel fogása (+);
- b.) valóságos események nyelvtani példamondatokként való fel fogása (—).

A nyelvi víziók szerkezeti jellegzetessége polaritásukban rejlik (egy, a k8-beli kivételével a modell centruma felé irányulnak).

A k7 és egyben a t2 domináns vízióeleme a „tábornokné elveszett tollkése”. A kevésbé lényeges, csupán a fent nevezett vízió bevezetésére ill. lezárására szolgáló elemekkel együtt („valaki nagybátyja” ill. az álom) „+” előjelű. A vízió súlyát, nyomatékát az „elveszett” jelző képviseli, mint egy megmagyarázhatatlan büntudat, „néma vád” képviselője. A k8 — egy gyermekkori élmény elidegenülése, nyelvtani példává válása — a k7 „—” előjelű párja.¹ Ez a kettős valóság- tudat közötti rövidzárlat a k9 erősítő szakaszán keresztül (—) („Nemegyszer kapta magát rajta, hogy összefüggéstelen szavakat mormol. Már szinte névtelenül jár az utcán, mint „egyes elsőszemély” és mint „folyamatos jelen idő””) a k9 eredőjeként hozza létre a tagadás, menekülés egyik minőségét: a *hallgatást*.

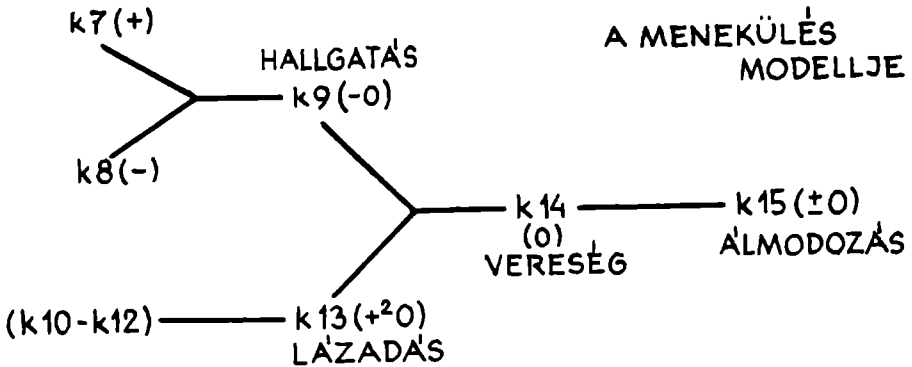
A tagadás, menekülés másik minőségét, a *lázadást* a t2-be ékelt t3 teremti meg a k13-ban. A tagadás két alternatívája (hallgatás—k9 ill. lázadás—k13) ellenpontok. Míg a hallgatás *befelé való menekülés* — modellünkben visszavonulási kísérlet a körgyűrű belső köre mögé (kísérlet arra, hogy Marie a nyelvtanítónőtől kevesebb legyen) —, és alárendeltsége, sóhajszerúsége miatt („Sokszor úgy érezte, hogy évekig tudna hallgatni.”) nem veszélyezteti a novellaszerkezet épségét, addig a *lázadás kifelé való menekülés* — modellünkben a körgyűrű külső körének áttérésére tett kísérlet (kísérlet arra, hogy Marie a nyelvtanítónőtől több legyen) — és a novellaszerkezet szétfeszítésével fenyegetne, ha nem cáfolná, mint lehetőséget, hatványozott előjele: „+²”. A lázadás ui. a következő képi formát ölti: erő ahhoz, hogy az elveszett tollkést belevágja, akárki mellébe. Az előjel hatványozása tehát: a lázadás eszköze egy *nemlétező tollkés, amely elveszett*.

A lázadás-hallgatás ellenpont a k14-ben a vereséget, kiábrándultságot eredményezi, és ezzel visszaértünk a nullfeszültséghez, a statikus képhez: „Aztán nem gondolt senkire és semmire. Szorgalmasan tanított tovább. Még többet keresett. Gyógyultnak volt mondható. Újra szavak zümmögtek körülötte, céltalan, ostromló szavak, csörögve száraz kergükkel, egy élet körül. E halott szavak avarjában járkált kitégült szemmel, hervatagon. Ilyenkor szenvedő volt, majdnem olyan nagy, mint egy költő.”

A k14-gyel újra statikussá merevedett szerkezetet, amely reménytelenség, sorszerűség, illúziótlanság képzetét kelti, a némileg önálló, szerkezeti funkciójában a többi szerkezeti elemtől elütő k15 feloldja és átminősíti. A k15 komplex nyelvi víziója sok elemét tartalmazza az előbbieknek, mégsem illeszthető azok közé. A k15 fókuszában a „kert” áll (az előző vízióelemekkel: itt veszett el a tollkés, itt sétálnak az emberek a nagybátyjukkal). Polaritása összetett: nem a valóság nyelvtani példamondatként való felfogásáról van szó, hiszen a kert, amelybe Marie az utcapadon ülve képzelet magát, nem létezik — másrészt viszont a kert nem olyan nyelvtani példa, mint a tábornokné tollkése, amelyet Marie

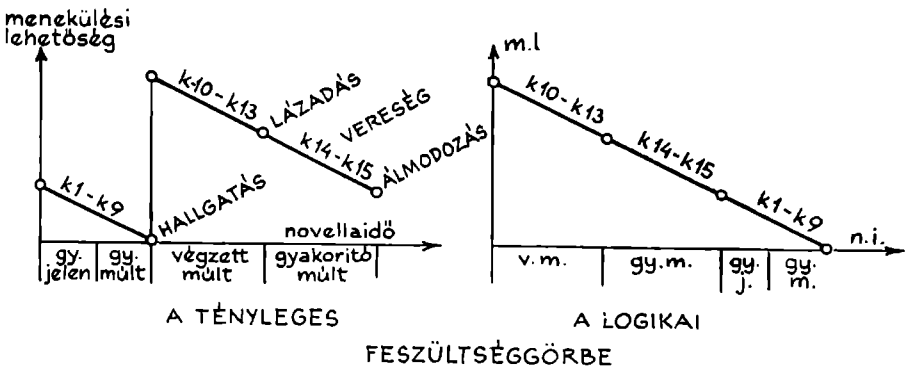
¹ Az előjel itt nem egymást kizáró ellentétet, hanem egymásmelletti, jellegbéli eltérést jelöl.

fenyegető valóságként érzel. A „+” és „-” pólusok nem ellenpontként vannak jelen, hanem egyszerre és egymás mellett, és éppen ezért különbözik az *álmodozás* (k15) és a *vereség* (k14) nullértéke — az álmodozás, mint örök lehetőség ($\pm$) megteremti a látszólagos egyensúlyt egyén és külvilág között, „egy negyedórácskát, két lecke közt”. A lázadás (+0) és a hallgatás (-0) a tagadás alternatívái; megcáfolásuk után csak a vereség (0) következhetne. Az álmodozás (± 0) irracionális menekülés.

3. ábra

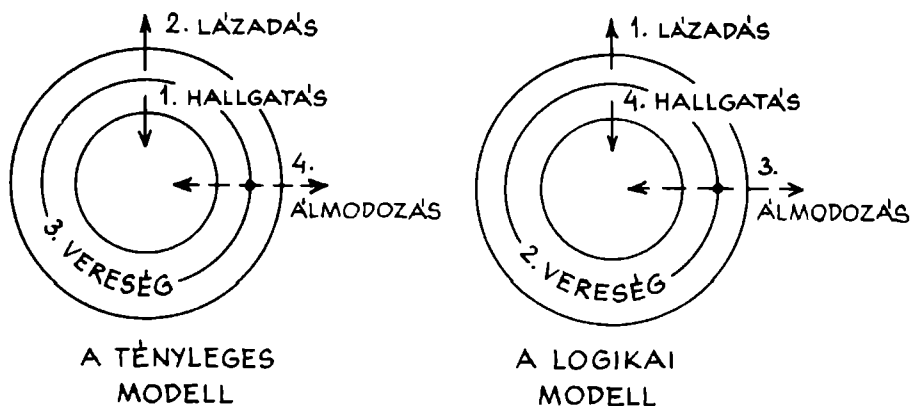
Vizsgáljuk most meg az időstruktúrát. A k1—k9 szövegszakasz első felének gyakorító jelen-ideje az illető szakasz második felében gyakorító múlttal keveredik. A szakasz fejlődési végpontja a hallgatás. A t3 végzett múltidejű, amely gyakorító múltba megy át. Fejlődési végpontja a lázadás. A t2 második szakasza (k14—k15) gyakorító múltidejű, fejlődési végpontja az álmodozás. Ha tehát a szövegfolytonosság függvényében ábrázoljuk a menekülés tényleges lehetőségét, a következő diagramot kapjuk:

4. ábra

A menekülési lehetőség tényleges diagramja mutat rá a novella látszólagos nyitottságára: a menekülési lehetőség tényleges mélypontja, a hallgatás helyett az álmodozással zárul a novellaszerkezet. A kritikus pont a k1—k9 szövegszakasz átmenete a k10—k13 szövegszakaszba. A menekülési lehetőség itt minden átmenet nélkül nulláról a maximumra nő — ezért is megy át a k10—k13 visszahatásaként a k1—k9 gyakorító jelen ideje gyakorító múltba, s a jelenidejű szövegszakasz terjedelmének leszűkítésével így válik egy fokkal még nyitottabbá a novella.

A fenti diagramokkal párhuzamosan eltérés figyelhető meg a modell tényleges ill. logikai felépítése között is:

5. ábra

A struktúrába szervesen beleilleszkednek a szint ill. illatot jelző melléknévi csoportok:

HALLGATÁS „barna, zöldes, törlőgumi-szagú, feketeselyem, fehér hajú”.

LÁZADÁS „véres, tüzsés, piros, lobodó-lila, enyhén, kék”.

ÁLMODOZÁS „sötét, mély-mély, smaragd, zafir, halvány-sárga”.

III.

GELLÉRI ANDOR ENDRE: A VÉN PANNA TÜKRE

a.) A kompozíciós egységek határainak kijelölése

t1:

k1: „Tündéri hóhullás . . . . . széles e világon?”

k2: „Most is elsírta magát . . . . . mennyit is dolgozott rajta.”

k3: „S bár az ellesett . . . . . — úgy ujjongott ezen a szegény.”

k4: „De ez a hóésés . . . . . Panna botjába ingyen egy szöget!”

t2:

k5: „Aznap kora délután . . . . . keze-lába meggémberedett.”

k6: „Mikor a szobájába ért . . . . . még ez a kovács is.”

t3:

k7: „Sóhajtott és sírt . . . . . folyton borzongott.”

k8: „S e pillanatban . . . . . bólogatva mosolygott Panna.”

k9: „Aztán ismét vacogni . . . . . s beállít hozzá.”

k10: „Így szötte-főtte a dolgokat . . . . . a sok édes gondolat.”

b.) Elemzés

A k1, k2 és k4 első nyelvi közlésegségei múltidejű idősíkot alkotnak:

(k1): „Tündéri hóhullás volt, gyémántos idő, de a vén Panna megzavartan és sírva fogadta a nagy havat.”

(k2): „Most is elsírta magát a vastag hó miatt, mert kis szobájától hosszú út vitt a Flórián-térig.”

(k4): „De ez a hóésés sok fájdalmat okozott neki. Így is alig bírta az utat: . . .”

Ezek a közlésegségek idejükben is, jelentésükben is megegyeznek. Az első közlésegségnek (k1) a körülményekre, időjárásra vonatkozó (tehát objektív) jelzői („tündéri”, „gyémántos”), ill. az egyén és a valóság közötti viszonyt, az egyén reagálását meghatározó (tehát szubjektív) állapotjelzői („megzavartan és sírva”) ellentétes polaritásúak. Ez a miniatűr ellenpont tehát szembeállítja a körülmények szépségével (+) a körülményekre való reagálást (—). A (k1)-gyel azonos idősíkon elhelyezkedő (k2) és (k4) az ellenpontnak csak a reagálásra vonatkozó negatív töltését tartalmazza („elsírta magát” ill. „sok fájdalmat okozott neki”). A körülményeket mindhárom közlésegség megnevezi („hóhullás”, „vastag hó”, „hóésés”), minősítésükre azonban nem kerül sor, csak közvetve, a k2-ben és a k4-ben. Ez a közvetett minősítés, valamint a (k2)-ben és a (k4)-ben a körülményekre való negatív reagálás megindoklása („mert kis szobájától hosszú út vitt a Flórián-térig” ill. „Így is alig bírta az utat”) nyilvánvalóvá teszik, hogy a körülmények szépségével azok kellemetlensége van szembeállítva, mert ez a végső oka a negatív reagálásnak.

	(k1)	(k2)	(k4)
a körülmények szépsége	+		
reagálás		+	+
a reagálás megindoklása	—	--	—

A szerkezeti alapállás tehát két érzékelési mód, vagy egy külső hatás két különböző ingere, a LÁTÁS és TAPINTÁS (vagy SZIN és HŐ) szem, beállítása, amelyek megfelelő reakciót váltanak ki:

	+	-
látás (szín)	szép	csúnya
tapintás (hő)	meleg	hideg
reagálás	öröm	bánat

A (k1), (k2) és (k4) képezte múltidejű idősíki a k1, k2, k3 és k4-ben a gyakorító múlt idősíkjára vált át. Ezen az idősíkon a k1 a reagáló állapotát, az egyedüllétet határozza meg, a k2 az általunk a negatív reagálás indokaként kezelt utat Bleyerné boltjáig (domináns érzékelési mód a hallás), a k3 Panna jellemrajzát adja mozgás-, és viselkedési igéi segítségével.

A k5-ben megindul a novella tényleges időbeli fejlődése a múltidejű idősíkról. A k5 és k6 negatív tapintásingerei és az azokra való negatív reagálás erősítik, állandósítják a (k1) ellenpontjának negatív pólusát, és egyben rögzítik a négy kompozíciós egységen keresztül csak három közléseggel meghatározott múltidejű idősíki. Előremutató struktúra-komponensek a k4 és a k6 fiktív ellenpontokat létrehozó szakaszai: Panna álmodozása (a k4-ben: közeledés a kovácshoz és visszautasítás — a visszautasítás pólusa a k6-ban állandósul.) A k7 kezdetén elhelyezkedő álommal együtt ezek a fiktív ellenpontok készítik elő a szöveg kulminációjának dinamikus ellenpontjait.

A szöveg fókuszát négy közléseggység alkotja:²

(k1) „Tündéri hóhullás volt, gyémántos idő, de a vén Panna megzavartan és sírva fogadta a nagy havat.”

(k8): „... s a tükör mélyéből forró tűz lobogott föl.” „A vén Panna (...) kacagott egyet.”

(k9): „Az ágyba menekült (a hideg elől B. A.), fölhúzódott egészen a végébe, mert onnan jobban láthatta a tükör lángjait. Amíg nézte egyre merészebb remény suhant át a lelkén...”

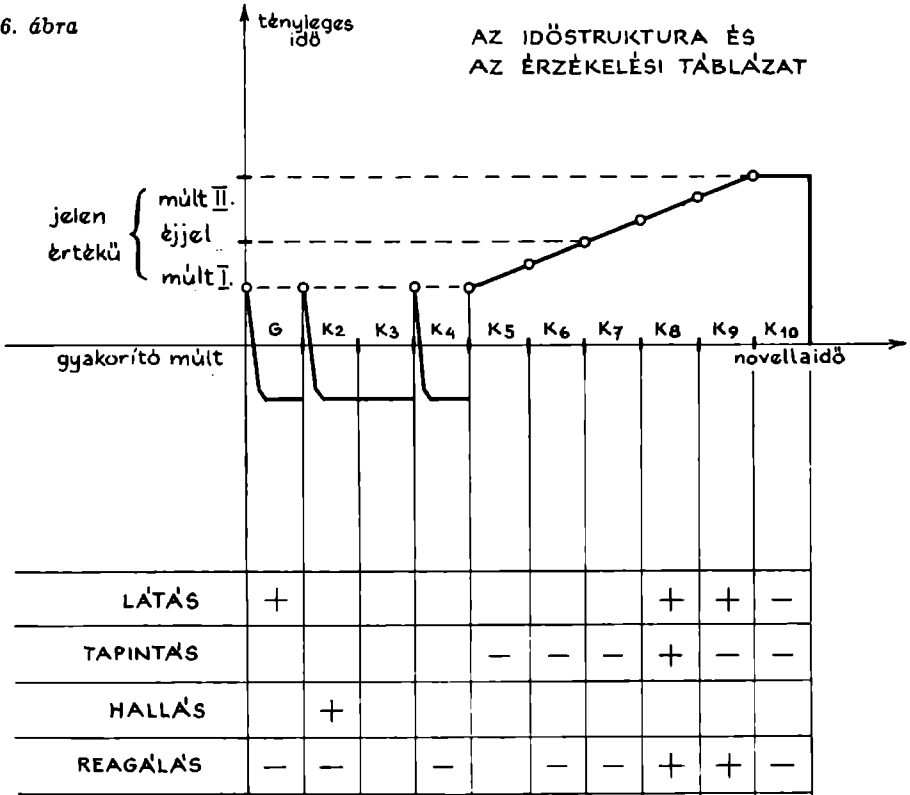
(k10): „Így szötte-főtte a dolgokat, mikor hirtelen fekete lett a tükör, majd gőz csapott fel benne: a kovács odaát kioltotta a tüzet. Panna kezében megállt a kis tű, s a szívében is a sok édes gondolat.”

A látás ill. a tapintás, valamint az érzékelés kiváltotta reagálás polaritásának változása a fókusz egyes pontjaiban:

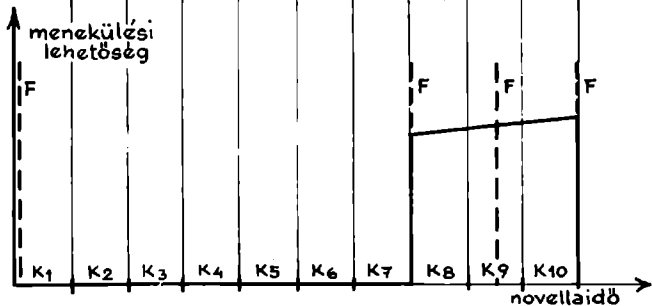
a reagálás determinánsai:	(k1)	(k8)	(k9)	(k10)
látás (szín)	+	+	+	-
tapintás (hő)	(-)	+	-	-
Panna reagálása	-	+	+	-

¹ ——— a látás polaritását meghatározó nyelvi elemek;
 - - - a tapintás polaritását meghatározó nyelvi elemek;
 . . . . . a reagálás polaritását meghatározó nyelvi elemek.

6. ábra

7. ábra

A FESZÜLTSGÖRBE A FÓKUSZ CSÚSPONTJAIVAL

A szöveg fókuszában tehát a következő jelentésváltozások alkotják a téma (az illúzió-vesztés) szerkezetét:

(k1) a hideg látszólag legyőzi a szépet	bánat
(k8) a szép ténylegesen legyőzi a hideget	öröm
(k9) a szép látszólag legyőzi a hideget	öröm
(k10) a hideg ténylegesen legyőzi a szépet	bánat

A novellaszerkezet ezen összefoglaló ábrázolása világosan rámutat a k1—k7 szövegszakasz szerkezeti terheletlenségének okára (a szerkezeti terheletlenség abban nyilvánul meg, hogy ellentétben a k8, k9 és k10 dinamikus ellenpontjaival, a k1—k7 szövegszakaszban statikus, miniatűr ellenpontok vannak): a k1 polaritás érvényességének ilyen mértékű megnyújtása azt a célt szolgálja, hogy a hidegnek a szép feletti dominálásával a reménytelenség érzetét keltse, és hogy kellő távolságot biztosítson a k1 és k8 között, mivel a logikai sorrend (k8, k9, k1, k10) felbontásával a k1 és k8 közötti feszültség megnövekedett. A novella másik lényeges szerkezeti sajátossága, hogy a központi esemény, a csalódás a (k1), (k2) és (k4) ill. a k10 alkotta két időszak között játszódik le.

Mindent összegezve a diagram és a fókusz csúcspontjainak eloszlása meghatározzák a szerkesztési koncepció jellegzetességeit: egyszerűség, a felesleges vonások, díszítő, bonyolító elemek hiánya.

IV.

Nem tartozik ugyan szorosan feladatunkhoz, mégis kénytelenek vagyunk néhány tartalmi vonatkozású összehasonlítást tenni a két novella párhuzamos elemei között, mielőtt a szerkezeti összehasonlítást elvégeznénk, a hasonló tartalmi jegyek eltérő, különböző vagy megegyező szerkezeti funkciója ui. esetünkben olyan eltérésekre ill. hasonlóságokra utal, amelyek a két alkotási módszer lényegéből fakadnak, és mint a struktúra külső megnyilvánulásai magukon viselik annak mélyebb, hozzáférhetlenebb jellegzetességeit.

1. A novellahősök jellemében és azoknak a munkához való viszonyában mutatkozik meg a legfontosabb tartalmi vonatkozású ábrázolásbeli eltérés.

a.) A munka szerkezeti funkciója a két novellában eltérő: míg a T(x) a nyelvtanítónóségre épül, addig a T(y)-ban a hímzésnek korántsem ilyen döntő a szerepe — míg Marie beletörődése az elidegenedett munka végzésébe kész tény, amely eleve negatív, s egyben passzív viszonyulást tételez fel a munkához, addig Panna ragaszkodása ahhoz már-már minden gyakorlatiasságtól mentes, ám végső soron mégis gyakorlati okozatú.

b.) A munkaadó ill. a növendékek közönye Panna ill. Marie magánélete iránt egyaránt a magárahagyotottság kifejezésének eszköze, de az

előbbinél a szenvedést az életkörülmények okozzák, az utóbbinál viszont közvetlenül a munka.

c.) Eltérő a hősök ábrázolása: Marie leírása külső leírás, főleg jelzőkkel, Pannát viszont a külső impulzusokra való reagálása, viselkedési-, és mozgásigéi jellemzik. A külső ill. belső leírás kétféle ábrázolási módszerre utal: Kosztolányi KÖZVETETT, Gelléri KÖZVETLEN.

2. A hazatérés párhuzamos cselekményelemei [k6(x) ill. k6(y)] a megviseltségét ábrázolják. Az ábrázolás összetevői közül a k6(x)-ben a tevékenység, a k6(y)-ban a gondolatok leírása van túlsúlyban.

3. „Egyszer azt álmodta, hogy a tábornokné csontlegyezőjével az állára ütött. Lihegve ébredt. Homlokát hideg gyöngyök verték ki.” [(k7)x].

„Sóhajtott és sírt Panna, de éjjel csudálatos álma volt. Egy mécsvirág lábánál apró tücsök ült, egyre a bajuszát pödörgette, és folyton pislogott. Ilyen vidám, gondtalan pillanata, mint ez a csöpp álom, régóta nem volt. Nagy sóhajjal ébredt belőle . . .” [(k7)y].

A két álom szerkezeti funkciója eltérő: az előbbi a reménytelenséget mélyíti, az utóbbi a novella csúcspontját készíti elő. A „tábornokné” szélesebb összefüggésben van a T(x)-szel, míg a „tücsök” semmiféle kapcsolatban sincs a T(y)-nal.

4. „Hazamenet megnézte arcát a tükörben. Sápadt volt és öregedő. [(k10)x].

„. . . s a tükör mélyéből forró tűz lobogott fel(. . .) Panna viaszszárga arca hirtelen rózsás lett, a haja vörös, fésűje tűzbe merült, s fekete kendője bolyhain szikrák repkedtek.” [(k7)y].

A tükör szerkezeti helye azonos, jelentése különböző: Kosztolányi tükre a dezilluzionáló valóságé, Gellérié az illúziót keltő álomé.

5. „Nem állott szóba vele (Marie a fiúval B. A.). Jól ismerte a férfiakat. Egy időben sok ilyen futó ismeretséget kötött, (. . .) Rablók voltak ezek és kissé gyilkosok is. — De én nem tartozom közéjük — mentegőtözött a fiú (. . .) Marie nemigen tudott mit felelni rájuk (. . .) Nem is egészen értette, amit mondott.” [(k10)x].

„Panna próbált már szóba állni vele (a kováccsal B. A.) olyan nyájasan, alázatosan, ahogy talán csak ő tudott szavakat mondani . . . De az öreg kovács csak bámult Pannára, kicsi és visszautasító szemmel, aztán a vállát rántotta el: ej, hagyj békét nekem nem volt hajlandó se kicsit diskurálni, se összemelegedni.” [(k4)y].

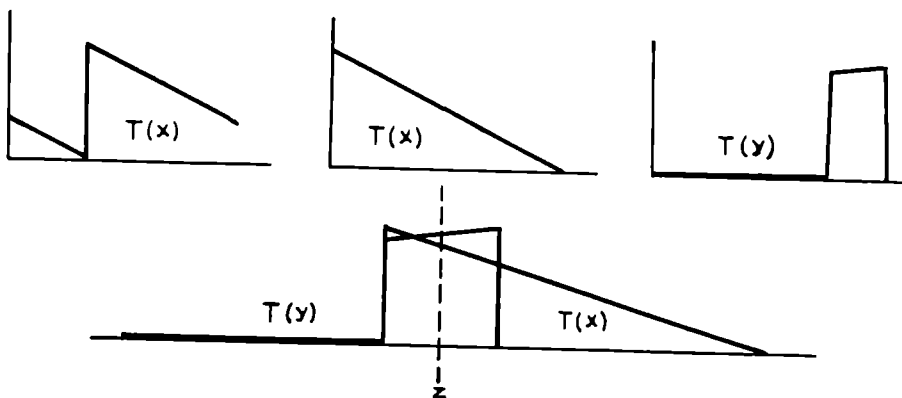
Az ellentétek a kommunikációs probléma különböző oldalról való megközelítéséből erendnek: Marie a passzív, a megértésre képtelen (s ezáltal elméletileg a megértetésre is), Panna az aktív, a megértetésre képtelen (a megértetésre elméletileg képes).

*

A két novella szerkezetének összehasonlításánál abból indulunk ki, hogy a téma azonossága mellett a felépítés általános elve is megegyezik. Mindkét novella két fő részre oszlik: az általános (gyakorító jelen vagy múlt) és a konkrét részre (folyamatos múlt). Gellérinél a hangsúly az utóbbin van, Kosztolányinál az általános rész dominál. Felépítés szem-

pontjából az eltérés: a konkrét csalódás Kosztolányinál időben a novella elején áll, Gellérinél a végén.

Az azonos téma eltérő megközelítési módja megnehezíti a két feszültséggörbe pontos párhuzamba állítását.

8. ábra

Ha a két diagram összevetéséhez a novellák csúcspontjait vesszük alapul, arra a következtetésre jutunk, hogy $k_{10}(x)$ — $k_{12}(x)$ ill. a $k_8(y)$ — $k_{10}(y)$ kölcsönösen fedik a másik novella egészét. Kosztolányit tehát a konkrét csalódás utáni általános állapot foglalkoztatja, Gellérit pedig mindaz, ami a konkrét csalódásig történik. Megállapításunknak látszólag ellentmond az a tény, hogy a két novella egymáson kívüleső részeiben nagyon sok hasonló tartalmi elemet találunk, ez azonban azzal magyarázható, hogy ezek a szakaszok a mindkét esetben nélkülözhetetlen szövegalapot képezik, amelyek között a téma azonossága miatt nem lehet nagyobb eltérés. Legjobban azzal tudnánk érzékeltetni magyarázatunkat, ha a két diagramot egymás tükörképeként fognánk fel (a z tengely a tükör).

A konkrét csalódás utáni állapot ábrázolása $[T(x)]$ zártságot feltételez, a konkrét csalódás előtti események leírása viszont $[T(y)]$ nyitottságot. A $T(x)$ időstruktúrája azonban eltér a logikai időstruktúrától, és ez az ellensúly, valamint a $T(y)$ feszültségének meredek zuhanása az előbbinek látszólagos nyitottságot, az utóbbinak látszólagos zártságot kölcsönöz.

Eddigi megállapításaink a következő szerkezeti jegyekben nyilvánulnak meg legvilágosabban:

1. A novellák utolsó kompozíciós egységének $[k_{15}(x)$ ill. $k_{10}(y)]$ egy-egy előbbi kompozíciós egység felel meg a másik novellában $[k_{15}(x)$ — $k_9(y)$ ill. $k_{10}(y)$ — $k_{12}(x)]$. A párhuzamos kompozíciós egységek helyi értéke tehát különböző, és így szerkezeti funkciójuk is.

a.) A $k_{10}(y)$ ill. a $k_{12}(x)$ a konkrét csalódás megjelenítői. Alapvető eltérés a megfelelő diagram-szakaszok meredekségében mutatkozik, és az időstruktúrában való elhelyezésükben. A $k_{10}(y)$ csalódása zárótétel, összegezés, míg a $k_{12}(x)$ a lázadás ellenpontját vezeti be értékcsökkentő funkcióval, hogy az igazi, végleges csalódás [$k_{14}(x)$] a hallgatás-lázadás ellenpontjából eredjen. A lázadás a $T(y)$ -ban nem csökkent értékű ellenpont, hanem teljesértékű lehetőség.

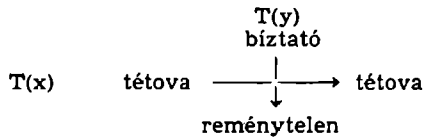
b.) A $k_{15}(x)$ ill. a $k_9(y)$ az álmodozás megjelenítői. A diagram alapján eltérést észlelhetünk a két álmodozás között: míg a $k_{15}(x)$ álmodozása az ellenpontok eredményeként nullértékű, irracionális menekülés addig a $k_9(y)$ -ban a novella csúcspontján támadt illúzió természetes következménye, megelőzi a végleges csalódást. Gellérinél az álmodozásnak okozata az illúzió, Kosztolányinál az álmodozás azonos az illúzióval.

2. Hasonlítsuk össze a két novella utolsó bekezdését:

„Így tétovázott szegényke naponta egy negyed órácskát, két lecke közt. Fejét szerette volna lehajtani a sötét lombok közé. Valahova, egy márvány Ámor vállára, hogy kicsit pihenjen.” [$T(x)$].

„Így szötte-fötte a dolgokat, mikor hirtelen fekete lett a tükör, majd gőz csapot fel benne: a kovács odaát kioltotta a tüzet. Pana kezében megállt a kis tű, s a szívében is a sok édes gondolat.” [$T(y)$].

Az álmodozás fejlődése:

3. Az ellenpontozás a $T(x)$ -ben többszintű, tételszerű, több alternatívás, a $T(y)$ -ben viszont csak a legfontosabb alternatívák találhatók (hiányzik a hallgatás, a csalódás általános formája); kifejezetten „+”, „—” ellenpontjai miniatűr elempontok, egymondatosak.

V.

Miután feltártuk a két novella szerkezeti jellegzetességeit, és a szerkezeti összehasonlításban rögzítettük az eltéréseket, meg kell határozni az alapvető kategóriákat, amelyek az eltérések lényegét tartalmazzák. Az összehasonlítási pontok, diagramok eredményeit összegezve végleges következtetést kell levonnunk. Az itt felmerülő nehézségekről már beszéltünk.

Az irodalmi alkotás különféle rétegei összefüggésükben szerves egész alkotnak — író és olvasó közötti információs szerepében a mű mint egész funkcionál; az alkotás egyes rétegeinek többszörös a funkciója, mint ahogy egy informatív funkciót is több réteg együttesen tölt be. Mégis bizonyos, hogy a mű minden rétegének van domináns funkciója. Az arányokat igen nehéz meghatározni, de az irodalmi alkotás szerkezetéről

bízzást állíthatjuk, hogy alapvető funkciója bizonyos reakció kiváltása az olvasóban. A szerkezeti analízis tehát lehetővé teszi, hogy az olvasóra gyakorolt hatás alapján is megvonjuk a határt a két novella között.

Következtetésünk sajátossága a vizsgált rétegek sajátosságából következik: a mű szerkezetének feltárására nagyon alkalmasak a tudományos módszerek, az olvasóra gyakorolt hatás viszont tudományos pontossággal minden módszer számára hozzáférhetetlen. A szabad következtetés tehát egyrészt híján van az elemzés szigorú egzaktságának, másrészt viszont közel sem olyan kötetlen, tetszőleges és bizonyíthatatlan, mint a tudományosság mellőzésével tett megállapítások.

Elemzésünk alapján megállapíthatjuk, hogy a T(x) fókuszában a NYELV áll, a T(y) fókuszában az ÉRZÉKELÉS (látás, tapintás). Ez a két kategória a hősöknek a világhoz, környezethez való viszonyulásuk szempontjából mint KÖZVETETTSÉG és KÖZVETLENSÉG is jól elkülöníthető, egyben e viszonyulás minősítéseként a GONDOLATI ill. ÉRZELMI kategóriákra is utal.

(a hősök viszonyulása a világhoz)			→ hatás az olvasóra
a kommunikáció			
eszköze	módja	minősége	
T(x) NYELV	KÖZVETETT	GONDOLATI	→ RÉSZVÉT
T(y) ÉRZÉKELÉS	KÖZVETLEN	ÉRZELMI	→ SZÁNALOM

A hősök világhoz való viszonyulásának eszköze, módja, minősége determinálja az olvasóra gyakorolt hatást. Ebből a szempontból a RÉSZVÉT ill. SZÁNALOM adódik kategóriaként; a RÉSZVÉTET a Szürke glória hőse váltja ki, mint együttérzést az *emberi melegség után csak vágyakozni tudó* esetekkel, SZÁNALMAT a vén Panna iránt érzünk, mint segíteni akarást, sajnálatot, azonosulást a *csak emberi melegségre vágyó* esetekkel. A SZÁNALOM EMOTIV, A RÉSZVÉT INTELLEKTUÁLIS REAKCIÓ.

REZIME

U studiji je izvršeno poredenje kompozicije novela *Kosztolányi* (Kostolanji) *Dezsőa* i *Gelléri* (Geleri) Andor Endrea. Dve novele pokazuju mnoge zajedničke crte, naročito na planu teme, junaka i motiva, te postoji velika mogućnost da se uporeduju različiti stvaralački metodi. Analiza i jedne i druge novele obuhvata pojedine strukturalne jedinice tekstova i njihove funkcije u celom govornom nizu; rezultat ovih analiza je dijagram vremenske strukture i dijagram napetosti u novelama. Na osnovu ovih dijagrama vrši se poredenje dveju novela. Tu se pokazuju i bitne razlike s jedne strane u stvaralačkome metodu, a s druge strane u estetskome uticaju novela.

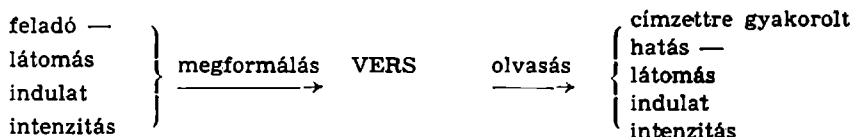

DANYI MAGDOLNA

FÜST MILÁN KÉT VERSÉNEK MEGKÖZELÍTÉSE

A vers megformálása egy belső munkálat eredménye, a nyelvi strukturát indulati erő hozza létre. A költői látomás soha sem egyenlő azzal, amit mi közvetlen üzenetként felfogunk. A vers megközelítése nem jelentheti a vers megfejtését, mert ez, ha egyáltalán lehetőségessé válna, a vers rombolását idézné elő tudatunkban. A vers megfoghatatlan, absztrakció, melyet a szavak konvencionális értelmezése útján tudunk csak megközelíteni. A költő alakatlan állapotban áramló szenvedélyes indulata, izzó látomásai megfoghatatlanok maradnának, ha nem formálódna nyelvi szerkezeté. A vers idegen test. Bennünk aztán ez a nyelvi struktúra új indulatokat és látomásokat hoz létre, s ezek épp oly megfoghatatlanok, mint voltak megformálásuk előtt. A verset előidéző és a vers által előidézett látomás és indulat között soha sincs teljes azonosság.

Ezt a folyamatot így vázolhatjuk fel:

HAJÓ MEGY EL

*Ha jön az alkony, gyászinduló bátran felzendül.
A monumentális sötétségű, széles árnyak nőnek.
Olvadt ólom-csöppecskéket hullat el az árnyék.
A végtelen és nagy tömegű tenger mélye pirosan tükrözik.*

*Hajó megy el: a szörnyen messzi partok felé lendül.
A nap is elmegy: kandi fény szemébe süt egy nőnek.
Mi, — én s a vén várrom itt maradunk s fáj vágó szívünknek e játék.
Mi nem mehetünk: lekötve, igazva az életünk őrzik.*

A második szerkezeti egység vallomásos szerkezete szembenállást fejez ki az első szerkezeti egység általános érvényű képigazságaival szemben. Az ígéhez és főnévhez járuló személyragok (*mi, én s a vén várrom, maradunk, fáj szívünknek e játék, mi nem mehetünk, életünk*) határozottan a személyes sorsra utalnak, s a szöveget a determináltság, kényszerű mozdulatlanság egyéni átéléseként értelmezhetjük. A végtelen tér mozgásából kiválik egy leszűkülő, önmagába érkező körmozgás, s ez a két mozgás egymással ellentétes irányú.

Ez az ellentét még nagyobb lesz a következő két szerkezeti egységben, ahol a két pólus (mozgás — mozdulatlanság, végtelen tér borzalma — determinált emberi sors) még távolabb kerül egymástól, ugyanakkor még rövidebb időegységen belül kerül sor a pólusok közti feszültség ki-csapódására. A négy képből álló egységben a mozgás élménye még tovább fokozódik, a megállíthatatlan végzet sorsszerűségét a túlméretezett, valóságtól elszakadt képek teremtik meg. Az első képben a koporsó metaforája, és az ugyancsak metaforikus jelentésű nap egy megszemélyesítő ígével kapcsolódik egymáshoz, a következő kép szintén metaforikus, de egyben mind a négy kép metonímia is, hisz mindegyik külön-külön utal az egészre, a tárgyaltan, irracionális félelem érzésére. A harmadik kép szerkezetiileg egy metatézis, logikailag a főnév jelzője a határozóhoz kell, hogy járuljon, a sorrend felcserélésével szinesztézia jön létre, hisz a me-revség elvont fogalma a királyokhoz kapcsolódik, másrészt az egész kép metaforikus is, akár a koporsó, a megrendülő ég esetében, itt is a végzetes sors látomására utal. Adynál más formában, de ugyanez a látomás ölt alakot. De míg Adynál a szimbólum egész képet helyettesít (Várni, ha éjfél ut az óra / Egy közeledő koporsóra), addig itt a teljes költői kép hangulati értéke a döntő.

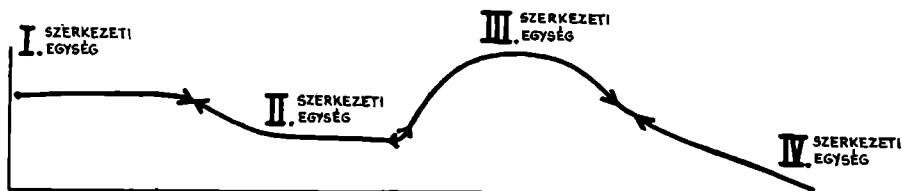
Az utolsó szerkezeti egység lezáró, önmegszólító jellegű. A III. és IV. szerkezeti egység grammatikailag, — a főnévhez és ígéhez kapcsolódó személyragok, valamint a tényközlést felváltó felszólító mód következtében, — egymástól éles határral elválasztható.

A II. és IV. szerkezeti egység párhuzamos megszerkesztettségű, egymáshoz viszonyítva mégis egy újabb eltolódást észlelünk. Ahogyan az I. és III. szerkezeti egység szerkezetében azonos, de a III. az I. szerkezeti egység továbbfokozását, a látomás intenzitásának kiteljesedését jelenti, úgy itt, a IV. szerkezeti egységben a második személyhez kapcsolódó személyragok, a megszólítás, az eltávolodást, a distanciát mutatja fel a II. szerkezeti egység első személyű, alanyi megnyilatkozásával szemben. A költői Én szerves része lesz a látomásnak, azon belül éli át a mozdulatlanságot, így a IV. szerkezeti egységben a II.-hoz viszonyítva változnak a költői eszközök is. A költői képeket alkotó szókapcsolatok a III. szerkezeti egység szóképeivel mutatnak belső azonosságot. A III. és IV. szerkezeti egység közötti ellentét (mozgás — mozdulatlanság, végtelen tér — emberi sors) módosul, a külső szembenállás helyett, belső ellentété válik.

A vers lendülete növekvő, fokozatosan gyorsuló ütemű. Ez a lendület, indulat határozza meg a formát, a vers szerkezetét. A vers len-

dületét számokkal igazolhatjuk. A tizenöt alanyi állapotban lévő főnévre húsz ige jut, ezek közül az igék 75%-a mozgást, 25%-a passzivitást fejez ki. A mozgás szerkezeti egységenként gyorsul, de ez a gyorsulás egyenletes és egy belső rendszerbe illesztett. Az indulat nem feszíti szét a vers keretét, a szabályosságok, kötöttségek elfojtják a szenvedélyek gáttalan áramlását, s ez sajátos formát eredményez. Az egyenletesen gyorsuló ütem a vers végén megtörik. Ugyanez a megtorpanás érezhető a II. szerkezeti egység után is, de ott a III. szerkezeti egység lendülete továbbviszi a megkezdett ritmust, itt azonban nem következik újabb felemelkedés.

A vers lendületének menetét így húzhatnánk meg:

A mélypontot a IV. szerkezeti egység utolsó ütemei érik el, ahol a melankólikus vágy a kimondhatatlanul távoli szépség után kemény tudatossággal párosul.

„Szomorúsága . . . hősi szomorúság.”

(Radnóti)

MESSZI FÉNY

*Ha jön az alkony, gyászinduló bátran felzendül,
A döbbenetes sötétségű, széles árnyak nőnek,
Olvadt ólom-csöppecskéket hullat el az árnyék,
S a végtelen és nagy tömegű tenger mélye pirosan tükrözik.*

*Hajó megy el, a szörnyen messzi partok felé lendül,
S a nap is, lángban álló gálya megy mögötte más égtáj felé . . .
Elmúlt a nap. És minden dicsősége, mint a jeladás
A nyugodt láthatáron áll. És hirdeti, hogy nincs megújulás . . .*

*Mert vissza nem tér többé, ami távozott. — Ó messzi fény!
Az örök változás mivégre van? Vagy minden veszendőbe mén?
Az egek tornyai s az égő tűzzel teli árkok?
És lelkem is szegény?*

*S mi őt dorgálja, feddi? S vak erők
 Vonúlnak itt, mint órjás látomások?
 S lobbannak el? Hisz úgyis téli álom már nekem e földi lét,
 Amelyből felriadok olykor s mint a fák,
 Az ég felé jajongok s messzi fény, feléd,
 S az Urat hívom tanúságomul, hogy itt vagyok ...
 Ó fényből árnyba változó világ!*

Az életed fölötted ellobog.

„... a hatalmas és vad világnak dolgai nőnek tovább, terjedésükkel nő a súlyuk is, de nő e lélek is, mi bennük rejtezett. És e füstmiláni világ a valóság nyomása alatt egyre gyakrabban kényszerül érintkezni e világgal, mert „már itt harsog feletted ...

A halál közelsége köti a földhöz.”

(Radnóti)

Egy szikár s bölcs aggastyán szól e versben, aki filozofikusan mindennel tisztában van, s akit ez a mélységes tisztánlátás, a halál közelsége, az élethez való szenvedélyes ragaszkodásra kényszerít. „Az életed fölötted ellobog.” — tudata egész szervezetét megrendítő vallomásokra készíti a költőt.

A verset két nagy szerkezeti egységre oszthatjuk. Az első rész elvont, gondolati absztrakcióin keresztül a költő eljut a világmindenség elmúlásának filozofikus felismeréséhez. Ez a felismerés a tudatban szubjektív reflexiókat vált ki. Az egyéni élet elmúlása elleni titakozása a léleknek szenvedélyes emberi vallomássá alakítja a II. szerkezeti egységet.

Az első szerkezeti egység szemantikailag három összetett közlésegségre bomlik (1—4. sor; 5—6. sor; 7—8. sor). Az egy-egy közlésegséggel egybeeső, több kép szövetéből álló komplex-képek mondanivalója filozofikus jellegű, képeit a természeti jelenségek köréből veszi, s azok absztrahálásával, felnagyításával a makrokozmosz, a mindenség eleve-nedik meg az alkonyi sötétség, az éj időszakában. Az első összetett kép az alkony természetes sötétségét egy irreális és félelmetes látomássá változtatja. A természet köréből vett képek antropomorfizálását tapasztaljuk az első szerkezeti egységben, később, a vallomásos szerkezetnél éppen fordítva történik majd, a természeti jelenség fogalma mint az emberi — pszichikai tartalom hasonlata jelenik meg. Az első közlésegség komplex-képében a természeti fogalmak (alkony, árnyék, tenger) emberi tettekre képesülnek. A képalkotás e módja, mely az antropomorfizáláson alapul, nem csak a természeti jelenségekre, de a gondolati jellegű fogalmakra is kiterjed. Az első közlésegség komplex-képe egyetlen tájképként is felfogható, ha a tájkép alatt nem a táj reális ábrázolását értjük. A füstmiláni tájkép megszűnik tájkép lenni, a szavak

itt nem ábrázolnak semmit. A szó itt több, mint ábrázoló képességű sejtje a nyelvnek. Az „alkony”, az „árnyék”, a „tenger” szó nem hordozza magában megszokott jelentését, ezek megtalált szavak, melyek a képen belül jutnak valódi jelentésükhöz. A kifejező szó kifejez valamit, ami jelen van, amiről tudunk; a költő joga tehát a kiválasztás és az elrendezés. A megtalált szó új fogalom, a felhasznált szó számunkra eddig nem létezett, vagy csak kifejező funkciójában, de a versben semmit sem fejez ki azok közül, amire eddig képesnek hittük. A szó nem jel, ahogyan a szavak rendszere nem tájkép. A szó nem egyszerűen jelképteremtő eszköz. A „hajó” kifejezés (emberalkotta, embertszolgáló eszköz) a II. közlésegységben valóban metaforája lehet a távozó egyedi emberéletnek, de a költői kép ereje valójában nem abban rejlik, hogy felfedezzük benne a mindenkori életnek a mindenkori halál felé tartó mozgását, maga a mozgás az az eleven erő, mely a képből kisugárzik. Ezzel párhuzamos, de még erőteljesebb mozgás jelentkezik a következő képben (6. sor), még magasabb ívet fut meg a szavakból áradó lendület, hogy egy még teljesebb mozdulatlanságba érkezzen el. A nap, — mint lángban álló gálya, a hajó expresszívabb újraidézése (belső kapocs a két kép között), ahogyan a szürkébb hangulati értékű más égtáj” is a „meszsi partok” távolság érzetének fokozását szolgálja.

A két után következő pontok szerepe nagyon fontos. A gondolat a végtelenbe fut, s mire visszatál, itt már teljes a sötétség. A változást bizonyítja a jelenidőt felváltó múltidő is.

A III. közlésegységben a költői képet felváltja az egyszerű tényközlés. A kép egyetlen hasonlatában gondolati fogalom (dicsőség) hasonul egy másik gondolati fogalomhoz (jeladás), jelezve a gondolat tiszta és hideg világának térhódítását.

A két szerkezeti egység között ez a gondolati elem a kapocs, itt mintegy megismétlődik ugyanaz a pesszimiztikus végkövetkeztetés, azaz az alapvető különbséggel, hogy itt minden az ÉN-re vonatkozik, így a filozofikus megállapítások természetszerűen szenvedélyes emberi kitérésekké válnak. A vers eddigi nyugodt menetét, a tényközlés merevebb formáját felváltja az izzóan szenvedélyes kérdések és felkiáltások zuhataga. A vers formai szerkezetében is törés áll be, a feltörő indulat szétrombolja a forma eddigi kötöttségét. A vers üteme felgyorsul, már-már követhetetlen. Az egymás után végtelen gyorsasággal következő kérdések (számszerint hét) a lélek megindítóan reménytelen harcát tükrözik az elmúlás tényével szemben. Az emberi szervezet minden izma megrándul, megfeszül a kétségbeesett ellenállás közben.

*„Az örök változás mivégre van?
Vagy minden veszendőbe mén?
Az egek tornyai s az égő tűzzel teli árkok?
És lelkem is szegény?
S mi őt dorgálja, feddi?
S vak erők vonúlnak itt, mint órjás látomások?
S lobbannak el?”*

A két első, mindenségre vonatkozó, gondolati elemeket tartalmazó kérdés után az elmúlás félelmes víziója elevenedik meg. Az ég önmagában a világmindenséget jelentheti, a többszám a mindenség fokozására szolgál, ugyanez a túlzás érezhető a kép másik részében (égő tűz). A negyedik kérdés legszemélyesebb vallomás, az igék intímen emberi tartalommal telnek meg (dorgál, fed). A puha emberség elmúlásának képzetét újabb látomás váltja fel. Vak erők vonódnak. Az alliterációs értékű „v” hangok vonító fájdalmat kölcsönöznek a képnek.

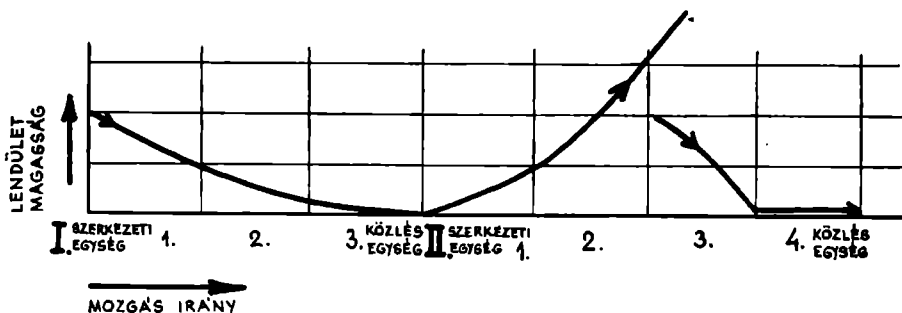
A verset létrehozó indulat itt éri el magasságának tetőfokát, a versbeli mozgások a legbonyolultabbak és legösszetettebbek éppen ebben a szakaszban. A lendület ívének magassága állandóan modulál. A mozgás iránya felfelé mutat, ez azonban nem egyenes vonalú, lineáris mozgás. Az 1. kérdés mozgásiránya szembeszegülés a 2. és 3. kérdés mozgásirányával, a 3. és 4. kérdés mozgásiránya derékszögben metszi mindezeket az irányokat, míg a 6. és 7. kérdés azonos mozgásában a 2. és 3. kérdéssel. Ezek a mozgások együttesen alkotják azt a felfelé ívelő mozgást, amely a végtelenbe fut. A III. közlésegyiséget létrehozó indulat ezt a végtelen magasságot el nem érve, az I. szerkezeti egység I. közlésegyiségének szintjéről ereszkedik alá. A vers üteme, mely mindeddig növekvő volt, megtörik, lassúbbodik a lendület, hogy a IV. közlésegyiségben a végső elcsendesedés, a tudatosodás mozdulatlanságáig ereszkedjen. A korábban filozofikusan felismert elmúlás tudata az ÉN-re vonatkozó következmények fájdalmas felismerésévé alakul át.

*„... Hisz úgyis téli álom már nekem e földi lét,
Amelyből felriadok olykor s mint a fák,
Az ég felé jajongok s messzi fény, feléd,
S az Urat hívom tanúságomul, hogy itt vagyok ...”*

A kötőszó szerepe több egyszerű kapocsnál, az ellobbanó élet értékének csökkentését szolgálja. A kép nagyszerű hatását az a feszültség adja meg, mely a különböző érzékelési síkok egybevetéséből ered. A „téli álommal” azonosított élet dermedt csendje mögött hatalmas belső ellentét feszül. A következő sor egyszerre villantja vissza tudatunk a téli álom (élettelen) és az élet fogalmához. Az ég felé jajongó fa és az ég felé jajongó ember között óriási a belső ellentét, az Élő és Élettelen erőszakos összekapcsolásából eredő feszültség megtölti az egész képet.

Kétszer is helyet kap a versben az „ó” indulatszó, a fájdalom, a kétségbeesés jelenként. S a szakasz végén a maga egyszerűségében, nyersségében szól. Az utolsó mindent lezáró kép kemény, megfellebbezhetetlen. A szavak végén dörrenő „d” hangok, valamint a kettős „t” tompa zöreje a befejezettség illúzióját kelti. A lobogás, a lángolás az élet utolsó alkalommal történő felidézése.

Az indulati erő a versben megfigyelt belső mozgások szerkezetét hozza létre, az indulati mozgás íve meghatározza a vers belső vázát.

A hasonlóságot a „Hajó megy el” és a „Messzi fény” c. versek között nem az élmény azonossága okozza, hanem a költő változatlan belső szemlélete, az anyagnak azonos belső törvényszerűségek szerinti verssé formálódása. A belső tartalommal vált élmény (mint a külvilágban szerzett tapasztalat), a lét érzékelése alakul át egy állandóan mélyülő ÉN-érzéssé, mely indulatokat vált ki a költőből, s ez a kétszer, két időben jelentkező indulat a maga alakjára formálja mindkét verset, tehát kétalakúra.

A fiatalkori vers a mozgás — mozdulatlanlás többsikü ellentétéből épül fel, a pólusok közti feszültség kicsapódása nyílt harccá változtatja a verset. A vers nyelvtani jelenideje alatt a valódi, közvetlen jelent értjük, míg a „Messzi fény” c. versben az idő tényleges szerepe megszűnik, a konkrét idő helyét az állandó, változatlan idő foglalja el. Az első vers a tudatosodás jelenideje. A versbeli történések folyamatként foghatók fel. A költői ÉN és az elmúlás félelmetes víziója között dialógus áll fenn. A második vers ezzel szemben egyetlen monológ. A dialógus feltételezi a valódi jelent, a monológnál csupán a szólás ideje korlátozott időben, a szó maga nem. Az idő az első versben alakul, változik, a második versben mozdulatlan nyelvi képződmény. Az első vers jelenideje: emberi jelen, a második vers ideje: prófétai jelen.

A „Hajó megy el” vers négy szerkezeti egységből áll, ezek közül az I. és II., valamint a III. és IV. szerkezeti egységben domináló mozgás egymással ellentétes irányú, a vers szerkezetileg tehát két ellentétpárból épül fel, ahol az ellentétpárok megegyező oldalai egymással párhuzamosak. (I⁺ ↔ II⁻; III⁺ ↔ IV⁻) A „Messzi fény” két szerkezeti egységből tevődik össze, bennük a belső mozgás-irány megegyezik, csupán egy függőleges irányú eltolódás jön létre, a végtelen világban eluralkodó mozgás a személyes életet fenyegető elmúlássá változik. (I⁺ → II⁺).

A végtelen tér elmúlásának félelmetes víziója és az egyedi ember-sorsot képviselő költői ÉN közötti állandó szembenállás lázadást jelent az első versben. A vízió és az ÉN közötti distancia a „Messzi fényben” eltűnik, s ami az első versben küzdelemként, panaszként hatott, az itt belenyugvás, fájdalmas bölcsesség.

A versek kétfajta kommunikációs hatása magából a költő stiláris eszközeiből következik. Az első versben a látomás egy-egy komplexkép-

ben jelenik meg, s ezzel szemben állnak a vallomásos szerkezet pusztá tényközlésen alapuló szókapcsolatai. A két vers első öt sora azonos, egyedül a második sorban változik egy szó. A „monumentális” helyett a „döbbenetes” lesz a jelzője a sötétségnek, s ez az egyetlen szó képes arra, hogy megbontsa a II. vers öt sorának egész rendjét, s új rendet teremtsen. A „monumentálist” felváltja a „döbbenet”, a „víziót” a „tudatosság”. A „Messzi fény”-ben a látomás alárendelődik a tudatnak, a szókapcsolatokat filozofikus tudatosság jellemzi.

A „Hajó megy el” vers szerkezete szabályosabb, áttekinthetőbb. A „Messzi fény” sokkal bonyolultabb szerkezetet képez, szigorúbb, rejtettebb törvényszerűségek szerint alakul.

A versek olvasásakor a ránk gyakorolt hatás nem azonos. Bár ez a hatás lemérhetetlen, minden alkalommal merőben különböző hatással van ránk a két vers. Ez ismételten a versek egyszerűségének, önállóságának tudható be.

REZIME

Studija se bavi dvema verzijama jedne te iste pesme Milana Füsta (Fišt): dve verzije odvaja period od dvadeset godina. Sa analizom kompozicionih elemenata dveju verzija i sa upoređivanjem ovih elemenata autor dokazuje nepromenljivost poetičke Milana Füsta, a istovremeno označava elemente koje čine dve verzije autonomnim i samostalnim.

H Í R E K

A TANSZÉK TÍZÉVES JUBILEUMA

Az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszéke fennállásának tízéves jubileumát neves hazai és külföldi vendégek, a társadalmi-politikai szervezetek, tudományos intézmények és a közélet képviselői, valamint a Tanszék hallgatói és végzett növendékei jelenlétében 1969. október 17—19-én ünnepelte meg.

A 17-én tartott ünnepi ülésen dr. Penavin Olga, a Tanszék vezető tanára üdvözölte az egybegyűlt vendégeket, majd dr. Boško Novaković, a Kar dékánja, megnyitotta az ülést. Ezt követően dr. Dragoljub Dimković, az újvidéki Egyetem rektora, üdvözölte a Tanszékét és az ünnepi ülés résztvevőit.

A Tanszék tízéves fennállásáról, fejlődési útjáról dr. Szeli István, a Tanszék tanára, számolt be. Beszámolóját itt közöljük. Majd Bosnyák István és Bányai János, a Tanszék tanársegédjei, a Tanszék két elhunyt tagjáról, első tanárjáról és vezetőjéről, Sinkó Ervinről, valamint a Tanszék kiemelkedő munkatársáról, B. Szabó Györgyről, emlékeztek meg.

Ezután az egybegyűlt vendégek üdvözölték a Tanszékét, dr. Aulis Yoki, a Helsinkii Egyetem, az ottani Magyar Intézet és a Finn-magyar Társaság, dr. Sötér István a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, dr. Benkő Loránd a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem vezetősége, dr. Imre Samu a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete vezetősége és munkatársai, dr. Bárczi Géza a Magyar Nyelvtudományi Társaság vezetősége, választmánya és tagsága, dr. Gárdonyi Sándor a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi kara, dr. Zsilka Tibor a Nyitrai Pedagógiai Főiskola Magyar Tanszéke és a CSEMADOK mellett működő Nyelvművelő és Nyelvjáráskutató Társaság, dr. Kolta Ferenc a Pécsi Tanárképző Főiskola, dr. Pajkossy György az Országos Széchenyi Könyvtár, dr. Velcsov Mártonné a Szegedi József Attila Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszéke előadói és hallgatói, Korom Tibor a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület, Saifer Pál az Újvidéki Rádió, Kaszás József a Tanszéken végzett növendékek, Kartag Nándor és Jung Károly pedig a Tanszék hallgatói nevében kívántak további sikereket az ünnepelőnek.

Az elnöklő ezután ismertette a Tanszékre érkezett üdvözléseket. Kovács László a Vajdaság SZAT Szkupstinája alelnöke, Elki Ittkonen akadémikus Helsinkiből, Hajdú Péter egyetemi tanár Szegedről, Wolfgang Schlachter a Göttingeni Finnugor Tanszékről, Sebestyén Árpád egyetemi tanár Debrecenből, Katona Imre egyetemi tanár Budapestről, Römer Béla lektor Zágrábból, Ingrid Schelba lektor Helsinkiből, Berta István Hetényből, Gertrud Götze Göttingenből, dr. Nyiri Antal egyetemi tanár Szegedről, Gordana Szabó az elhunyt B. Szabó György özvegye, a Szabadkai Pedagógiai Főiskola munkaközössége, Márton Gyula Kolozsvárról és Petar Lizanyec Ungvárról üdvözölte a Tanszéket.

Az ünnepi ülést követően, délután, a Tanszék előadói és hallgatói elbeszélgettek a Tanszéken végzett, nagy számban összegyűlt, növendékekkel.

18-án, a tudományos ülés keretében, dr. Bárczi Géza a magyar nyelv történetéről, dr. Sötér István Bánk világáról, dr. Perti Virrtaranta a finnugor nyelvészet és a Höme nyelvjárás szógyakorúságának köréből, dr. Penavin Olga a szerémségi magyar szigetek nyelvéről és dr. Bori Imre a XX. századi magyar irodalom modelljéről tartott előadást.

Délután Stipan Marušić, a Tartományi Végrehajtó Tanács elnöke adott fogadást a Tanszék vendégei és előadói részére.

19-én a Tanszék vendégei és előadói meglátogatták az Újvidék környéki műemlékeket.

EGY ÉVTIZED TANULSÁGAI

A nagy európai kulturális központok egyetemi tanintézeteinek, ősi kollégiumainak és patinás főiskoláinak évszázadokkal mért története mellett az újvidéki magyar tanszék egyetlen decenniuma oly csekélységnek tűnhet, hogy szinte merészség számba megy, ha egyáltalán megemlékezünk erről az évfordulóról. Mi ezt a napot ezért inkább a felmérés és a számvetés alkalmaként fogjuk fel, s ezért kérem, nézzék el, ha a szónok a szárnyaló ünnepi szavak helyett ezúttal a helyzet, a szerep és a feladat kérdésein meditáló beszámolót terjeszt Önök elé.

Tíz esztendő nemcsak egy intézmény, hanem sokszor még az ember rövidre szabott életében is csak egy rövid fejezet, amely eseménytelen, fásult rutinmunkával telik el. A mi tíz esztendőnk azonban a megalapozás, az út- és távlatkijelölés évtizede volt. A helyzet és a szerep tágította ki, tette tartalmassá és mozgalmassá ezt az időszakot, amely számunkra nem tizszer 365 kalendáriumi nap, hanem a felkészülés és a megalapozás küzdelmes időszaka, az egyetemi magyar nyelv- és irodalomoktatás bevezetésének valamint tudományszakunk meghonosításának nehéz, de már gyümölcsöket is hozó évtizede. Tanszékünk ugyanis nem csupán *egyike* a felsőfokú magyartanár képzés műhelyeinek, hanem feladatainál fogva sokkal több annál: a magyar nyelvi és irodalmi műveltség fenntartásának és ápolásának talán legfontosabb intézménye ezen a magyar kultúra szempontjából terméketlennek tartott tájon; olyan intézmény, amely úgyszólván autogenezis útján született meg, mivel nem támaszkodhatott sem gazdag hagyományokra, sem a múlt felhalmozott szellemi kincseire, de még különösebben fejlett helyi magyar kulturális öntudatra sem. Küldetése csak akkor mérhető fel a maga igazi arányában, ha meggondoljuk, hogy e tíz év alatt a jugoszláviai magyar humán-értelmiség nevelésének úgyszólván egyetlen iskolája volt, s az általános és középiskolai tanárok mellett újságírók, tudományos dlogozók, lektorok, rádió- és televízió bemondók, korrektorok, könyvtárosok, fordítók sőt színészek képzését is vállalnia kellett, de nem hanyagolhatta el azokat a feladatokat sem, amelyeket az élő magyar nyelv és a hazai magyar szépirodalom fejlesztése illetve kritikai vizsgálata rótt rá. E szerteágazó és felelős feladatkör szükségszerűen azt hozta magával, hogy a

tanszék sokakl nagyobb részt vállalt magára a tágabban értelmezett kulturális feladatokból, és sokkal intenzívebben kapcsolódott be a társadalmi élet vérkeringésébe, mint más hasonló intézmények, másfelől pedig azt, hogy — különösen a kezdetekben — a kabinetmunkát, a filológiai munkamódszereket s a tudományos kutatást nagyrészt a kádernevelés, a tankönyvírás, az irodalmi kritika, a nyelvművelés, tehát a kulturális feladatok szorították ki, s csak az utóbbi négy-öt évben fordulhatott figyelmünk tudományszakunk produktívabb művelése felé, olyan tárgykörök és témák feltárása és alapos vizsgálata irányába, amelyek — meggyőződésünk szerint — elsősorban reánk várnak.

A szükségletek és igények ilyenfajta kielégítésének szándékából kell kiindulnunk akkor is, amikor a tanszék megalapításának körülményeit vizsgáljuk, s megkíséreljük felvázolni tiz esztendő történetének főbb vonalait. Az időben távolabbi előzményekre, a magyar kisebbség két világháború közötti kulturális helyzetére is egy futó pillantást kell vetnünk, mert az abból a korszakból örökölt állapotok adhatnak csak magyarázatot a magyar kisebbségi értelmiség csekély számára, szellemi szintjére és magatartására is, amelyekkel mint kényszerű adottságokkal kellett számolnunk a felszabadulás évében.

1918 és 1941 között Vajdaság területén, amely a Monarchia művelődési politikája következtében korábban sem dicsekedhetett fejlett iskolahálózattal, a magyar értelmiség utánpótlásáról egyedül a szabadkai főgimnázium magyar tagozata gondoskodott, ahol a magyar nyelv tanításán kívül éveken át csak a hitoktatás folyt magyar nyelven. Innen évente mintegy 14—15 érettségiző került ki, de ennek a számnak csak egy töredéke juthatott az egyetemre. A középfokú szakiskolák nagy része megszűnt működni, a magyar tanítóképzés is szünetelt, s csak 1940-ben került ki a belgrádi tanítóképző magyar tagozatáról az első tanítónemzedék 14 végzett növendéke. A húszas és harmincas évek statisztikai kimutatásai szerint a belgrádi és zágrábi egyetemen évente négy magyar jogász, négy orvos, három tanár végzett, az említett két évtized alatt pedig összesen 3—4 mérnök, állatorvos és közgazdász szerzett oklevelet. Országos átlagban 850 lakosra, a magyar kisebbségnél viszont csak minden 1700-ra jutott egy főiskolás. Az 1941 őszen sietve megnyitott, de már 1944-ben teljesen magukra hagyott középiskolák természetesen mitsem változtathattak ezeken a viszonyokon. Az ország területén a felszabadulás pillanatában mindössze három aktív magyar szakos tanár működött. Az új szocialista kultúrakormányzat tehát, amely 1945 után a nemzetiségi iskolák egész sorát nyitja meg, szinte megoldhatatlannak látszó feladatok előtt találta magát, hisz Vajdaság területén 1948-ban már negyven magyar algimnázium, négy főgimnázium s két tanítóképző működött, a szakiskolákban pedig huszonkét kisebbségi tagozat. Húsz év múlva, 1968-ban pedig már 250 olyan iskola volt az országban, ahol a magyar nyelv és irodalom oktatásához szaktanárra volt szükség 43.000 általános iskolai, 1500 gimnáziumi s majdnem 5000 egyéb tanintézeti magyar tanuló anyanyelvi oktatásának ellátásához. Ezt a munkát tiz éves tevékenységünk eredményeképpen ma már 95 második fokon és 67 első fokon képzett magyartanár végzi. A számszerű fejlődés tehát igen

tekintélyes volt, de a káderképzés már korántsem haladt ebben az ütemben.

Magyar szakos tanárok képzésére már a háború befejezésének az évében kísérlet történt: 1945-ben egy éves tanárképző főiskolai tanfolyam nyílt Újvidéken, amelyen a magyar nyelv és irodalom tanszéke is képviselve volt. A következő évtől, 1946-tól megkezdte a működését a két éves Pedagógiai Főiskola magyar tanszéke is, s itt kezdetben két, a későbbi évek folyamán pedig négy magyartanár adta elő a nyelvet és az irodalmat. Ez a főiskola egészen a megszűnéséig illetve leépítéséig 165 magyar szakos általános iskolai tanárt bocsátott ki, akik azonban nemcsak általános iskolákban, hanem szükségből gimnáziumban is tanítottak. Bármennyire kevésnek bizonyult is ez a két éves oktatás, s bármennyire gyakorlatias és pedagógiai irányú volt is a tanárképzés a Pedagógiai Főiskolán, nem lehet elhallgatni érdemeit sem a kádernevelés, sem az egyetemi magyar tanszék munkájának előkészítésében. Az ötvenes években Vajdaság úgyszólván minden iskolájában azok tanították a magyar nyelvet, akik itt szerezték oklevelüket. Fenntartás nélkül mondhatjuk, hogy a Főiskola tizennégy éves munkája vetette meg az alapját a jugoszláviai magyar nyelv- és irodalomoktatásnak, ez támasztott igényt az anyanyelvoktatás magasabb színvonala iránt, s innen csirázott ki nem egy későbbi, jelentős kulturális sőt tudományos vállalkozásunk is. Elég, ha a szerbhorvát-magyar nagyszótárra, a magyar tankönyvkiadás megindítására, a dialektológiai kutatások megszervezésére vagy a magyar klasszikusok válogatott műveinek sorozatos kiadására gondolunk! Mind ebben a főiskolai tanszék tanárainak és az ott végzett hallgatóknak a kezdeményezését kell látnunk és értékelnünk.

Az, amire ez a főiskolai tanszék nem vállalkozhatott: az idők folyamán egyre sürgetőbben jelentkező tudományos feladatok ellátása és a magasabb szintű tanárképzés követelményeinek a kielégítése volt. Efféle igény már régtől fogva élt a jugoszláviai magyar értelmiségben. A háború kitörését megelőző években a belgrádi haladó értelmiségi ifjúság köreiből is mind gyakrabban hangzik el az a vélemény és kívánság, hogy a fővárosban létesítsenek magyar tanszéket az egyetemen. Nyilvánvaló azonban, hogy egy ilyen tanszék a maga természetes közegén kívül nem érvényesülhetett volna, csakis itt, ahol a társadalmi szükségleteket a legközvetlenebbül tudja szolgálni, ahol a káderképzésben, a tudományos kutatásban és a szellemi élet egyéb területein elért eredményei egyenesen felhasználhatók, jelenlétével a kulturális közélet hatóerejévé válhat, s ahol a rokondiszcipinák művelőinek: a történészeknek, a délszláv irodalmak kutatóinak, a nyelvészeknek és kultúrtörténészeknek is segítséget nyújthat munkájukban. A tanszék efféle feladatainak felismerése és kijelölése jut tulsúlyra azokban a cikkekben, vitákban és a különféle szintű kultúrparlamentek tanácskozásain is, amelyek a belgrádi egyetem újvidéki bölcsészettudományi karának megnyitását előzték meg a háború után. A magyar tanszék felállítása a bölcsészkar megnyitásának koncepcióiban kezdettől fogva szerepet játszott, de ahogyan ért az idő ennek a valóráváltására, annál tragikusabb arányokban mu-

tatkozott meg a múlt rezsimek bűnös közömbössége a nemzetiségi nyelvek oktatásának, a kisebbségi kultúra elhanyagolásának és háttérbe szorításának a terén: tudományos munkára alkalmas, megfelelő képzettségű s az egyetemi oktatásban is alkalmazható nyelvészek és irodalomtörténészek híján a tanszék megnyitásának a terve ismételtelen elodázódott. Tovább súlyosbították a helyzetet azok a rendezetlen, sőt ellenséges viszonyok is, amelyek 1948-tól kezdve majd tíz esztendőre lehetlenné tették a magyar tudományos dolgozók képzését a környező szocialista országok egyetemlein és akadémiáin. Így aztán 1954. július 14-i ülésén a bölcsészkar alapítóbizottsága kimondja ugyan, hogy a történelem, a jugoszláv irodalom és szerbhorvát nyelv, a német nyelv és a matematika tanszéke mellett megalakítja a magyar nyelv és irodalom tanszékét is, egyelőre nem ir ki pályázatot a tanszék tanári állásának betöltésére, majd csak 1959-ben. Jellemző azonban kádervizonyainkra s egy kissé akkori káderpolitikánkra is, hogy 1959-ben a tanszék ugyanazokkal a tanárokkal kezdi meg munkáját, akik már 1954-ben is a Kar rendelkezésére állottak. A tanszék megalapítása és működésének megkezdése közötti öt esztendő mégsem múlt el eredménytelenül és nyomtalanul a magyar nyelv kari képvisellete szempontjából. 1957-ben megnyílt a magyar lektorátus azzal a feladattal, hogy segítséget nyújtson az egyéb tanszékekre beiratkozot ajkú hallgatók anyanyelvi műveltségének fejlesztésében, s elkészült a tanszék első tanterve is, s belekerült a Kar 1956-ban jóváhagyott első statumába. Ez a terv híven tükrözi a majd másfél évtizeddel ezelőtti felfogásunkat a magyar nyelvnek és irodalomnak, mint jellegzetesen kisebbségi diszciplinának a szemléletéről, a tanszékről kikerült oktatókádér nevelésének és feladatainak értelmezéséről, ami különösen a nem szaktárgyak óraszámának megállapításában nyilvánult meg. A tanszék szerepével kapcsolatos határozott és világos koncepciók hiányára vall az is, hogy felmerült az irodalomból tartandó előadások nyelvének a kérdése is: voltak vélemények, amelyek — más ajkú hallgatók bekapcsolódásának megkönnyítése céljából — kívánatosnak tartották volna a magyar irodalom szerbhorvát nyelvű oktatását, a belgrádi egyetemen akkor képviselt idegen — angol, francia stb. irodalmi tanszékek gyakorlata szerint. A Kar tanácsa azonban az anyanyelvi tanszék státusát biztosította a katedrának azzal a variánssal, hogy az anyanyelv mellett a tanszék a szerbhorvát nyelvet és irodalmat is oktatja, mint második diplomatargyat. A tanszék nemzeti kultúrákat egymáshoz közelítő szerepe az idők folyamán egészen másféle értelmezést nyert: a szerbhorvát ajkú hallgatók részére külön terv és program készült, amely magas szemináriumi és gyakorlati óraszamaival, s az irodalomtörténet XIX. század előtti anyagának nagyfokú redukálásával lehetővé tette volna a nem magyar halgatóknak, hogy megismerkedjenek a magyar nyelvvel és irodalommal, de az öt év alatt, amíg ez a statutum érvényben volt, sajnos, senki sem mutatott érdeklődést effajta stúdiumok iránt. A későbbi tantervek csökkentették a szerbhorvát nyelv és a jugoszláv irodalom óraszámait, s a tudományos igényeknek és a társadalmi érdekeknek sokkal inkább megfelelő módon igyekeztek hozzájárulni az

egymás mellett élő népek irodalmának, nyelvének és kulturájának tanulmányozásához: az irodalmi és nyelvi érintkezések és kölcsönhatások természetét és történetét vizsgáló diszciplínák bevezetésével s az ilyen irányú kutatások megszervezésével.

Már a munka megindulásakor, 1959-ben a középiskolai káderképzés nélkülözhetetlenül fontos feladatainál jóval messzebbre mutató igények jelentkeztek kulturális közvéleményünkben a tanszék iránt. A hazai magyar sajtó cikkei a magyar nyelv és irodalom általános és középiskolai tanterveinek, programjainak, tankönyveinek és oktatásmódszertanának revízióján; a sajtó, a rádió, a közélet nyelvének megtisztításán; a népművelési teendőkn; a tankönyvkiadás, a fordítótevékenység és a könyvtárellet fellendítésén túlmenően a magyar irodalmi múlt ekletikus fel fogással és pragmatikus irodalomszemlélettel egyaránt leszámoló átértékelését tűzi célul a tanszék dolgozói elé. A szerbhorvát kulturális közvélemény viszont abból a szempontból mérlegeli az új tanszék megnyitását, hogy milyen eredményekkel járhat a délszláv tudományosság tekintetében. „A tanszékre nem kevésbé van szüksége a szerbeknek és a horvátoknak, mint a magyaroknak — olvassuk a fővárosi sajtóban — elsősorban a tudományos munka mind nagyobb követelményei és mind szerteágazóbb szükségletei folytán. A vajdasági szerbség és magyarság több százados együttélése, a horvátok és magyarok százados és sokrétű kapcsolatai s e kapcsolatoknak a messi — Verbőczy és Kazinczy-Széchenyi korából eredő megszakítás nélküli láncolata olyan kötelezettségeket rónak ránk, amelyeket a jövőben, de már ma sem lehet és nem is szabad tagadnunk, sem pedig könnyelműen halogatnunk, noha az e fajta stúdiumok — úttörők lévén — mindig nehezek. Bizonyos, hogy a szerb-magyar, a horvát-magyar, tehát a délszláv-magyar viszonyok a múltban olyannyira szövevényesek, gyakran oly nagy jelentőségűek és sorsdöntők voltak, hogy lehetetlen ignorálnunk őket, s ostobaság volna nem venni róluk tudomást; mindez azonban még annyira felderítetlen, vagy annyira sémákba van kényszerítve az egyik, a másik, esetleg egy harmadik fél legtöbbször tendenciózus és pillanatnyi szükségleteinek megfelelően, hogy ezek objektív vizsgálata elsősorban a történelem, de talán még inkább az irodalomtörténet számára alapvetően szükséges. Emiatt az ujonnan alapított magyar tanszék az egész Jugoszlávia szolgálatát kell hogy vállalja s nem csupán egy pillanat érdekeit kell hogy kielégítse.” (Mladen Leskovac)

Sinkó Ervin 1959. október 21-én tartott székfoglalója a tanszéken folyó munka eszmei vonatkozásait hangsúlyozza: „Feladatunk az, hogy a szellemi értékeket a maguk külön szférájából belevigyük mindennapi gyakorlati életünkbe, hogy ily módon az emberi társadalom mindmáig legemberibb intenciókkal gazdag formája, a szocializmus valóban egy magasabb és az élet minden megnyilvánulására kiterjedő kultúra megteremtésének kiindulásává váljék. Ez az, ami megszabja feladatainkat és a módot, mellyel e feladatok elvégzéséhez látunk.”

Ilyen elvi és eszmei megfontolások, ilyenféle előkészületek után kezdte meg működését a magyar tanszék 1959 októberében egy meg-

hivott tanárból, egy docensből, egy tudományos munkatásrból, egy tanársegédből és két gyakorlatvezetőből álló tanári kara, amely egyrészt a statútumból eredő megkötöttségeinél fogva, másrészt pedig a könyvtár és a szemináriumok megszervezésével valamint tanári karának továbbképzésével lévén lefoglalva egyelőre még nem is gondolhatott azoknak a feladatoknak a megvalósítására, amelyeket a közvélemény és a szükségletek eléje tűztek. Ehhez majd csak konszolidálása s belső munkaformáinak kialakítása után kezdhetett hozzá, de még sokáig a káderképzés foglalja le egész kapacitását. Az első tanévben harmincnégy rendez hallgató iratkozott be s ez a viszonylagosan nagy létszám is a középiskolák szaktanárokkal való nagyfokú ellátatlanságára mutat. Négy év múlva, 1964-ben már arról számolhattunk be, hogy a tanszék kibocsátotta első végzett hallgatóit, a magánhallgatókkal együtt huszonkilencet a második és hetet az első fokozaton. E számadatok impozánsak és elgondolkodtatók is egyben. Impozánsak, ha arra gondolunk, hogy középiskoláink már a tanszék munkájának negyedik évében huszonkilenc olyan szakemberhez jutottak, akikre negyven esztendeig kellett várni, s hogy e viszonylagosan rövid idő alatt igen nagy hézagokat sikerült pótolni. Elgondolkodtatók is egyben ezek a számadatok, mert a reális szükségletek — s nemcsak a középiskoláké, hanem az egyéb intézményeké is — sokkal nagyobbak voltak már ekkor, 1964-ben is. Aggasztó volt ebben az évben az úgynevezett második fokozatra iratkozó hallgatók számának nagymérvű megcsappanása is: 1964-ben mindössze három hallgatónk iratkozott a harmadik évfolyamra. Az oktatás fokozatonkénti megszervezése két irányban is hátráltatta a tanszék munkáját: nagy mértékben megnövekedett az órák száma s ez elvonta a tanszék dolgozóit az egyéb teendőktől, amelyek a katedra különleges helyzete folytán rájuk vártak. Noha néhány évi felemás eredménnyel járó kísérletezés után formailag megszűnt ugyan a fokozati oktatás rendszere, gyakorlatilag, más káderképző intézmény híján, még ma is a Bölcsészkar magyar tanszéke látja el szaktanárokkal mind az általános, mind pedig a középiskolákat. A végleges megoldást csak a szabadkai kétnyelvű pedagógiai főiskola magyar tanszékének megnyitása hozná meg, mert ez lehetővé tenné a megfelelő profilú általános iskolai káder célszerű képzését, s ugyanakkor a tanszéki oktatás színvonala is jelentősen javulhatna, különösen, ha meggondoljuk, hogy két kiváló tanárunk, B. Szabó György és Sinkó Ervin elvesztése után a munkatársaknak az addiginál jóval nagyobb feladatokat kellett magukra vállalniuk.

Azokat a célokat, amelyeket a székfoglaló és a már idézett vélemények hangoztattak, a hatvanas évek második felében kezdtük megközeleíteni: a munkaformák kialakítása, a programok egyszerűsítése és véglegesítése, megnövekedett könyvvállományunk, az új fiatal tanérok bevonása, tehát a tanszék megszilárdulása lehetővé tette, hogy mind a nyelvészetben, mind az irodalomtörténetben időtálló, elmélyült tudományos munkák lássanak napvilágot. Különösen a dialektológiai kutatás, a hazai magyar irodalomtörténet tanulmányozása, a kapcsolattörténeti és művelődéstörténeti kérdések valamint a modern magyar irodalom vizsgálatá-

nak terén születtek olyan művek, amelyek nemcsak a hazai, hanem az egyetemes magyar nyelv- és irodalomtudományban is megbecsülést szereztek szerzőiknek. Nem vállalkozhatunk arra, hogy felsoroljuk mindazokat a tanulmányokat, monográfiákat, szótárakat és egyéb műveket, amelyek az illető szaktudomány modern módszereinek alkalmazásával, bátor és új szemléletükkel s megbízható alapossággal kiváltották a szakörök elismerését, de szerénytelenség lenne, ha olyan műveket, mint Penavin Olga Szlavóniai szótárát, Sinkó Ervin Csokonaiját és a Magyar irodalom címen megjelent egyéni szemléletű irodalomtörténetét vagy Bori Imre Radnótiról, Kassákról vagy a jugoszláviai magyar irodalom két háború közötti szakaszáról írt könyveit nem emelnénk ki cím szerint is. Ezek a művek határozottan mutatnak nemcsak az itt folyó hungarológiai kutatások irányára és szabad művelésének nagy lehetőségeire, hanem mindenfajta pragmatizmustól mentes emancipált szellemére is. Nem kétséges, hogy ezek az eredmények nem jöhettek volna létre anélkül az erkölcsi támogatás és megértő viszonyulás nélkül, amellyel karunk és egyetemünk öngazgatási szervei, tágabb értelemben pedig egész szocialista közösségünk kísérték törekvéseinket, s amellyel lehetővé tették, hogy e rövid tíz esztendő alatt a tanszék megtalálja a helyét és a maga útját, s hogy kifejlesszen magából egy olyan nagyjelentőségű intézményt, mint a Hungarológiai Intézet. Természetesen még ez sem bizonyult volna elégnek, ha — különösen munkánk kezdetén — nem támogattak volna oktató munkánkban nagyrabecsült vendégelőadóink, Dr. Kovács Kálmán és Dr. Gergely Gergely, a debreceni és a budapesti tudományegyetem tanárai, továbbá a Magyar Tudományos Akadémia intézetei s a Széchenyi Könyvtár, amely a ma már 25.000 kötetet számláló könyvtárunk kifejlesztésében jelentős részt vállalt magára.

Ha végig tekintünk a tanszék megalapításának körülményein s az elmúlt tíz esztendőn, szinte önként és maguktól kínálkoznak azok a tanulságok, amelyeket levonhatunk és amelyeket le kell vonnunk belőlük. Az elmúlt fél évszázad, különösképpen pedig az utóbbi két évtized történelmi tapasztalatai azt a tanulságot kínálják fel számunkra, hogy az itt élő magyarság nyelvi és irodalmi kultúrájának ápolásában mindenekelőtt saját belső erőinek a mozgósításával kell hogy számoljon, aminek kettős feltételét és egyben biztosítékát alkotmányos elveink és öngazgató társadalmi gyakorlatunk maradék nélküli megvalósításában, másfelől pedig a magyar nyelv, és irodalomtudomány eredményeinek önálló felhasználásában jelölhetjük meg. E két oldalról is szavatolt önálló fejlődés nélkül eddigi eredményeink is sokkal szerényebbek lennének, s a jövőre nézve is csak ebben az értelemben tudjuk elképzelni további fejlődésünket. Minden olyan körülmény vagy mozzanat, amely megbontaná ezt a — költővel szólva — „megszerkesztett harmóniát”, nemcsak egy kis kulturális közösség egzisztenciáját veszélyeztetné, hanem szükségszerűen más távolabbi összefüggések és viszonyok zavarainak a jeleire is mutatna.

Tanszékünk jövője és további sorsa tőlünk függ: attól, hogy elég

erősek és határozottak leszünk-e kitartani azok mellett az elvek mellett, amelyeket tíz évvel ezelőtt kimondottunk. Ennek zálogát pedig az imént elmondottakban, valamint tanszékünk munkájának ma már nemzetközi támogatásában és megbecsülésében látjuk, amit a jelen ünnepség is méltóképpen bizonyít.

Dr. Szeli István

A SINKÓ ERVIN ALAPÍTVÁNY SZABÁLYZATA

1.

Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Irodalmi és Nyelvi Tanszéke alapítványt létesít nehéz anyagi viszonyok között tanuló tehetséges hallgatói számára s a jugoszláviai fiatal magyar írók támogatására.

2.

Az alapítvány létesítését végrendeletében Sinkó Ervinné tette lehetővé anyagi hozzájárulásával, mellyel emléket állított férjének, az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karán megnyitott Magyar Irodalmi és Nyelvi Tanszék első tanárának és vezetőjének. Ezért az alapítvány neve *Sinkó Ervin Alapítvány*.

3.

Az Alapítvány anyagi eszközei:

1. A zágrábi I. számú Községi Bíróság 0—1129/67-es számú hagyatékátadó végzésének értelmében — 106.440.— dinár.

2. Társadalmi szervek és magánszemélyek adományai és hozzájárulásai.

4.

Az Alapítvány tevékenysége kétirányú: 1. ösztöndíjazás, 2. az irodalmi munka támogatása. E célból az Alapítvány évente *Sinkó Ervin-ösztöndíjat* és *Sinkó-díjat* oszt ki.

5.

A Sinkó Ervin Alapítványnak csak kamatai használhatók fel ösztöndíjazásra és az irodalmi díj kiosztására. Ezért, habár az Alapítvány kamata változhat, a gondnokságnak arra kell törekednie, hogy az egyes ösztöndíjak és az irodalmi díj nagysága állandósuljon.

6.

A Sinkó Ervin Alapítvány jogi személy.

7.

Az Alapítványt a Tanszék munkatársai közül választott gondnokság kezeli.

A gondnokság a Magyar Tanszék keretében annak független szerveként tevékenykedik. Három tagból áll s mandátuma öt év. A gondnokságnak elnöke és titkára van, akiket a gondnokság tagjai választanak meg maguk közül. Az Alapítványt mint jogi személyt a Sinkó Ervin Alapítvány gondnokságának elnöke képviseli.

8.

Az Alapítvány tevékenységét ki lehet szélesíteni, amennyiben társadalmi szervezetek vagy magánosok hozzájárulnak az Alapítvány anyagi alapjainak bővítéséhez. Ilyen esetben a szabályzat rendelkezései kibővíthetők, de a változások nem érinthetik az Alapítványnak e szabályzatban lefektetett célkitűzéseit.

9.

Az ösztöndíjat a gondnokság pályázat útján osztja ki az első pontba foglalt célkitűzések alapján elsősorban a Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének harmad-, illetve negyedéves hallgatói között.

10.

A fiatal jugoszláviai magyar írók támogatására az Alapítvány díj-kiosztó bizottsága minden évben, március 27-én, Sinkó Ervin halálának évfordulóján irodalmi díjat oszt ki fiatal jugoszláviai magyar íróknak magyar nyelven megjelent önálló művéért. Ezt könyvalakban megjelent vagy folyóiratban publikált nagyobb lélegzetű alkotásokkal, illetve huzamosabb időn át folytatott, értékesnek minősített irodalmi vagy tudományos tevékenységgel egyaránt ki lehet érdemelni.

11.

A Sinkó-díj két részből áll: pénzjutalomból és egy oklevélből. A díjat állandó bizottság osztja ki, melyet az Alapítvány gondnoksága nevez ki a Magyar Tanszék munkaközössége, az Új Symposion és a Képes Ifjúság munkatársai közül.

12.

A Sinkó Ervin Alapítvány kamataiból az első Sinkó Ervin ösztöndíjat 1970. október elsején lehet folyósítani, míg a Sinkó-díjat először 1970. március 27-én kell kiosztani.

13.

Az ösztöndíjak és az irodalmi díj kiosztásához külön előírásokat is kell hozni, amelyeket a Magyar Tanszék munkaközössége hagy jóvá, s melyek e szabályzat függelékeként, annak szerves részét képezik.

14.

A Sinkó Ervin Alapítvány szabályzatát az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Tanácsa hagyja jóvá a Magyar Tanszék fölterjesztése alapján.

15.

A szabályzat rendelkezésének megváltoztatására a gondnokság, a Magyar Tanszék, illetve a külön hagyományozók tehetnek javaslatot, s az előterjesztéseket a Magyar Tanszék munkaközösségének kell jóváhagynia és a Bölcsészettudományi Kar Tanácsának elfogadnia.

16.

Ez a szabályzat az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Végrehajtó Bizottsága jóváhagyása napján lép életbe.

Dékán

Dr. Boško Novaković, sk.

A Szabályzatot az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Tanácsa 1970. március 26-án megtartott ülésén, a Kar Alapszabályzatának 24. pontja értelmében jóváhagyta.

Újvidék, 1970. III. 26-án.

Dékán

Dr. Boško Novaković, sk.

FÜGGELEK A SINKÓ ERVIN ALAPÍTVÁNY SZABÁLYZATÁHOZ

A Sinkó-díj szabályzata

1.

A fiatal jugoszláviai magyar írók támogatására a Sinkó Ervin Alapítvány minden évben március 27-én, Sinkó Ervin halálának évfordulóján, irodalmi díjat oszt ki fiatal jugoszláviai magyar íróknak magyar nyelven megjelent önálló művéért.

Az irodalmi díj neve: *Sinkó-díj*.

Ezt könyvalakban megjelent vagy folyóiratokban publikált nagyobb lélegzetű alkotásokkal, illetve huzamosabb időn át folytatott értékesnek minősített irodalmi vagy tudományos tevékenységgel egyaránt ki lehet érdemelni.

2.

A Sinkó-díj két részből áll: pénzjutalomból és egy oklevélből.

3.

A Sinkó-díj összege 2.000 dinár. A díj összege változhat, amennyiben az Alapítvány kamatai megváltoznak.

4.

A díjat bírálóbizottság osztja ki. Az Alapítvány gondnoksága minden évben január 15-éig kinevezi a Sinkó-díj bírálóbizottságát a Magyar Tanszék munkaközössége, az Új Symposion és a Képes Ifjúság munkatársai közül.

5.

A bírálóbizottság a díj odaítéléséről szótöbbséggel dönt.

6.

A díjat csak abban az esetben kell kiosztani ha a bizottság az első pontban lefektetett elvek alapján értékes alkotást talál.

7.

A bírálóbizottság döntését minden évben legkésőbb március 25-én hozza nyilvánosságra.

8.

Ezek a rendelkezések a Sinkó Ervin Alapítvány szabályzatának szer-
ves részei és a gondnokság felterjesztésére a Tanszék hagyja jóvá.

AZ ELSŐ SINKÓ DÍJASOK

A Sinkó Ervin Alapítvány Szabályzata rendelkezéseinek megfelelően a Magyar Tanszék 1970 folyamán kiosztotta illetőleg odaitélte az első Sinkó-díjat és az első Sinkó Ervin-ösztöndíjakat.

A Sinkó-díjat a Tolnai Ottó (elnök), Hornyik Miklós és Bosnyák István összetételű bírálóbizottság PODOLSZKI JÓZSEF, fiatal újvidéki magyar írónak ítélte oda, hosszantartó és értékesnek minősített költői, kritikusi és publicisztikai tevékenységéért.

A Sinkó Ervin-ösztöndíjat a Magyar Tanszék az Alapítvány gondnoksága javaslatára, az 1970/71-es iskolaévre, a Tanszék következő két hallgatójának osztotta ki: 1. BOGNÁR ANTAL, másodéves, 2. DANYI MAGDOLNA, másodéves hallgató.

A gondnokság javaslatára a Magyar Tanszék az Alapítvány kamataiból anyagi támogatást nyújtott a következő hallgatóknak egyetemi tanulmányaik folytatására illetve befejezésére:

1. LÉKÓ MIKLÓS, negyedéves, 2. MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ, harmadéves, 3. MICHELSZ KATALIN, harmadéves hallgató.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

<i>Bori Imre</i> : Csáth Géza	7
<i>Bányai János</i> : Hasonlattípusok Pilinszky János költészetében	17
<i>Balázs Piri Aladár</i> : A kötőhangzó problémája	31
<i>Bosnyák István</i> : A korán meglelet és korán elveszített Haza	37
<i>Lőrinc Péter</i> : A bánáti társadalomtudomány társadalmi forrásai (1900— 1908)	47
<i>Matijevics Lajos</i> : Égigérő mesefa (Bácskai népmesék)	73
<i>Penavin Olga</i> : A konyha, a sütés-főzés szavai Kórógyon	95
<i>Szeli István</i> : Borislav Jankulov és a magyar művelődéstörténet	129

SZAKDOLGOZATOK

<i>Bognár Antal</i> : Részvét és szájalom	145
<i>Danyi Magdolna</i> : Füst Milán két versének megközelítése	161

HÍREK

A Tanszék tízéves jubileuma	173
<i>Szeli István</i> : Egy évtized tanulmányai	175
A Sinkó Ervin Alapítvány szabályzata	183
Az első Sinkó díjasok	188